

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний педагогічний університет
імені А. С. Макаренка

НАУКОВІ ПОШУКИ

Збірник наукових праць молодих учених

Збірник засновано у 2009 році

Випуск 18

Суми

Видавництво СумДПУ імені А. С. Макаренка

2021

УДК 37(082)

НЗ4

Друкується згідно з рішенням вченої ради
Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка
(протокол № 10 від 29 березня 2021 р.)

Редакційна колегія:

Сбруєва А. А., д. пед.н., проф.; (голов. ред.); **Огієнко О. І.**, д. пед.н., проф;
Бойченко М. А., д. пед.н., проф.; **Осьмук Н. Г.**, к. пед.н., доц.;
Кривонос О. Б., к. пед.н., доц.; **Коваленко Н. В.**, к. пед.н., доц.;
Чернякова Ж. Ю., к. пед.н., доц.; **Проценко І. І.**, к. пед.н., доц.;
Бикова М. М., к. пед.н., ст. виклад.; **Чистякова І. А.**, к. пед.н., доц. (відп. секр.);
Шоломій Л. О., технічний секретар.

НЗ4 Наукові пошуки : зб. наук. пр. молодих учених. Вип. 18 /
за ред. проф. А. А. Сбруєвої. – Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка,
2021.–231 с.

Збірник містить наукові праці молодих учених, у яких подано теоретичні та практичні результати наукових розвідок студентів, магістрантів, аспірантів та викладачів Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка.

УДК 37(082)

©Колектив авторів, 2021

© Видавництво СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2021

ЗМІСТ

РОЗДІЛ І. ІННОВАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ У НАВЧАЛЬНИХ ТА ПОЗАНАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Бойченко О.П. Використання технології групової діяльності у процесі навчання	8
Дегтярьов В. А. Шляхи формування мотивації учнів у навчанні	10
Житник С. Ю. Особливості управління інноваційною освітньою діяльністю в Україні	13
Кеда Л.А. Вправи на розвиток творчих здібностей дітей на заняттях театрального гуртка	19
Клименко Л. В. Особливості планування виховної роботи зі студентами коледжу	27
Кот А. А. Теоретичні засади музейної педагогіки.....	31
Кравченко К. О. Підготовка майбутнього вчителя в інноваційному полі освітніх технологій	36
Москович В.О. Інноваційні форми виховної діяльності з учнями в позаурочний час	40
Овсієнко Т. В. Управління процесом впровадження інновацій у закладі загальної середньої освіти	43
Осадчий Д. Ю. Використання візуальних медіапродуктів в процесі викладання історії в школі.....	48
Петриченко Я. В. Особливості формування оцінювання навчальних досягнень учнів Нової української школи	53
Пушкар Д. А. Використання QR-кодів у навчанні	56
Рубан С. М. Модель формування культури дозвілля підлітків у закладах позашкільної освіти.....	59
Рябуха С. М. Особливості технології навчання в співпраці	64
Свиридов А. Д. Особливості організації позакласної роботи з учнями	68
Сиволап Н. С. Теоретичні засади технології диференційованого навчання	72
Скусинець А. В. Вплив інтернету на формування особистості підлітків.....	75
Суббота Є. І. Позитивний досвід використання мнемотехніки у початкових класах.....	78
Шеренок І. М. Використання ігрових технологій навчання на уроках історії України.....	81

РОЗДІЛ II. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ІСТОРІЇ ПЕДАГОГІКИ

Гриценко К. Туристично-краєзнавча робота як засіб екологічного виховання у спадщині В. О. Сухомлинського	86
Козило А. О. Система перспективних ліній у педагогічній спадщині А.С. Макаренка	90
Настечик А. Р. Особливості педагогічного гуманізму В. Сухомлинського як важлива складова освітнього процесу	93
Роденкова В. С. Складові концепції виховання складних підлітків за А.С. Макаренком	98
Самотуга І. С. Використання досвіду А. С. Макаренка в роботі класного керівника	104
Самотуга Ю. С. Втілення педагогічних ідей А. С. Макаренка за кордоном	110
Токаренко І. О. Історія розвитку шкільної мережі на Недригайлівщині в ХХ столітті	116
Чу Їн. Витоки розвитку інтернаціоналізації вищої освіти в Китаї	122

РОЗДІЛ III. НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ В УМОВАХ ІНКЛЮЗІЇ

Баглій Т. В. Роль спеціального закладу загальної середньої освіти у сімейному вихованні учнів з інтелектуальними порушеннями	129
Биваліна К. О., Кривонос О. Б. Інтерактивні технології як один із методів удосконалення зв'язного мовлення дітей із затримкою психічного розвитку	134
Жданович І. С., Кривонос О. Б. Інноваційні технології в корекційній роботі загального недорозвинення мовлення	139
Заруцька Н. В. До проблеми громадянського виховання учнів з інтелектуальними порушеннями	144
Маршалова О. В. До теоретичного дослідження проблеми корекційно-розвиткового впливу уроків трудового навчання	150
Олефіренко Т. В. До питання розвитку дрібної моторики учнів з інтелектуальними порушеннями	157
Ребенок В. Р. Психолого-педагогічні умови роботи з учнями, які мають невротичний розлад особистості	163
Янчукова Л. М. Теоретичний огляд особливостей розвитку пізнавальної активності в учнів з інтелектуальними порушеннями	167

**РОЗДІЛ ІV. НАУКОВІ Й ТВОРЧІ РОБОТИ СТУДЕНТІВ-МАКАРЕНЦІВ ПРОЄКТУ
«ТІ, ХТО ВІДКРИВАЮТЬ ДВЕРІ...»**

ПЕРЕДМОВА	174
Базарний В. Ю. Добро починається з тебе (За твором В.О. Сухомлинського «Сто порад учителеві», порада 4 «Будьте доброзичливі»).....	175
Бойченко А. Ю. Якості педагога-вихователя (за працею В. Сухомлинського «Сто порад вчителю» (порада 62))	176
Вакула Т. С. Статеве виховання дітей та підлітків (За А. С. Макаренком «Педагогічна поема», частина перша. 15 «Наш-найкращий»)	178
В'юн Я. Василь Сухомлинський	180
Гафуров А. О. Важливість індивідуального підходу в роботі з «важкими учнями». (За главою 10 «Про роботу з «важкими учнями». В. Сухомлинського «Сто порад учителю»).....	181
Гура Є. Р. Самовиховання учнів за підтримки вчителя (100. Остання порада – по секрету...)	183
Дегтярьов В. А. Проблема осмислення учнями навчального матеріалу (За твором В. О. Сухомлинського «Сто порад вчителю», порада № 13 Як вести учнів від фактів до абстрактних істин)	185
Доценко Є. А. Важливість театру в житті колоністів (За твором А.С. Макаренка «Педагогічна поема». Частина 2, глава 4 «Театр»).....	187
Завальна П. М. Хто такий справжній педагог?	189
Ігнат М. Г. Чому важливо не пропускати заняття в початковій школі або чому не можна одразу в п'ятий? (Про збереження в пам'яті школяра елементарних знань)	190
Ігнатенко І. До дня пам'яті видатного українського Вчителя, педагога-гуманіста зі світовим ім'ям Василя Олександровича Сухомлинського	191
Камишова К. О. Як виховати у дитині любов до навколишнього світу? (За В. О. Сухомлинським «Сто порад учителеві ». Порада 55 «Якою має бути школа виховання почуттів ?»).....	194
Кисельова А. Є. Як правильно виховувати дітей коли ти – вчитель В. Сухомлинський «Сто порад учителеві». Порада 50. Про виховання своїх дітей)	195
Коваль Ю. А. «Кожна жінка – мати або майбутня мати» (В. Сухомлинський «Сто порад учителеві». Порада 61. Як виховати повагу до жінки-дівчини, матері).....	197
Колесник А. Василь Олександрович Сухомлинський – видатний педагог для наслідування.....	199

Компанієць С. Творча спадщина Василя Сухомлинського.....	200
Коржан Г. Є. Незамінна порада початківцю (На основі 37 поради «Вчителю, який починає працювати в школі» за В. О. Сухомлинським «Сто порад учителям»)....	203
Кравчук Т. П. Продуктивна праця	204
Логвин Г. О. Вимоги до особистості педагога як вихователя (В. Сухомлинський «Сто порад учителям». Порада 62. Які якості треба мати педагогу як вихователю).....	206
Манюк Д. В. Як не втратити довіру учня (Порада 95. Як берегти дитяче довір'я, за «Сто порад учителям» В.О. Сухомлинського)	207
Онацький В. О. Особливості виховання пам'яті в учнів (За твором В.О. Сухомлинського «Сто порад учителям», порада «Як виховувати пам'ять»)	209
Осадчий Д. Ю. Трудове захоплення, як засіб розумового розвитку школярів (За твором В. О. Сухомлинського «Сто порад учителям» порада – «Виховуйте трудовим захопленням»).....	210
Пакуленко В. Д. Любов до дітей та своєї справи як засіб перевиховання юних злочинців (На основі першої частини твору «Педагогічна поема» А.С. Макаренка).....	212
Пхенда К. О. Вчити батьків бути справжніми батьками (Василь Сухомлинський «Сто порад учителям». Порада 52. Як готувати матір і батька до шкільно-сімейного виховання своїх дітей?)	214
Рабош А. А. Система морального виховання у спадщині В.О. Сухомлинського (За працями «Як виховати справжню людину?» та «Азбука моралі»)	215
Ребенок В. Р. Важко – це свідчить про ріст (За твором В. О. Сухомлинського «Сто порад учителям» порада №74 «Не бійтесь труднощів. Нехай буде важко – без цього немає ідейного виховання юнацтва»).....	218
Самойленко А. Ю. «Думка і серце власних вихованців як засоби пробудження інтересу до предмета» (За твором В.О. Сухомлинського «Сто порад учителям», порада № 26 «Боріться за думку й серце своїх вихованців»)	220
Сидоренко Я. С. Особливості педагогічної майстерності: справжній вчитель, який він? (За твором В.О. Сухомлинського «Сто порад учителям». Порада 83. «Оволодівайте мистецтвом індивідуальної бесіди з вихованцем»)	221
Суббота Є. І. Вакцина від лінощів (За твором В.О. Сухомлинського «Сто порад учителям» порада «Як боротися з лінощами»).....	223

Тарасова Л. В. Доброзначливість – якість справжньої людини (За твором В.О. Сухомлинського «Сто порад учителеві», порада «Будьте доброзначливі!»)..	225
Токаренко І. О. Розвиток інтересу до навчання (за «Сто порад учителеві» В.О. Сухомлинського, порада № 25 «У чому таємниця інтересу)	226
Шако І. В. Самовиховання в праці й навчанні (В. Сухомлинський «Сто порад учителеві». Порада 85. Як спонукати до самовиховання в праці й навчанні)...	228
Яркова А. Василь Сухомлинський – ідеал в українській педагогіці	230

РОЗДІЛ І. ІННОВАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ У НАВЧАЛЬНИХ ТА ПОЗАНАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

УДК 373.5.091.31-059.2

Бойченко О.П.

*ІН інститут історії, права та міжнародних відносин
СумДПУ імені А.С.Макаренка*

ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЇ ГРУПОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ

У статті розглядається поняття групового навчання як інноваційної технології навчання. Проаналізовано основні групові форми, такі як ланкові, бригадні, диференційовано-групові, робота в парах. Визначено функції групової діяльності, розкрито переваги та недоліки даної технології, представлено її ефективність.

***Ключові слова:** групова діяльність, нова українська школа, інноваційні технології, колектив.*

Постановка проблеми. Нині, коли Україна рухається на шляху до Євросоюзу, відбуваються зміни в різних сферах – політичній, економічній, соціальній, культурній тощо. Не оминули вони й освітню галузь. Нова українська школа – це головна реформа Міністерства освіти і науки, розпочата за останні роки та запланована на десятиріччя вперед. Ключовою метою якої є створення школи, яка даватиме учням не лише знання, а й вміння застосовувати їх у житті. У зв'язку з цим використання інноваційних технологій у процесі навчання є неминучим. Особливої уваги заслуговує технологія групової діяльності.

Аналіз актуальних досліджень. Застосування групової технології є дуже ефективним у процесі навчання. Адже таким чином забезпечується згуртована робота учнів, в ході якої учитель виступає контролером та помічником, якщо в цьому виникає потреба.

Дослідженню проблеми групової навчальної діяльності присвячені праці О. Ярошенко, Л. Пироженко, І.Чередова, Н. Мосьпан, О. Пометун та інші. Аналіз цих праць показує, що технологія групового способу навчання сприяє стимуляції пізнавальної діяльності учнів, формуванням умінь працювати в колективі (комунікативні компетентності) та підвищенню рівня знань.

Мета статті. Проаналізувати технологію групової діяльності у процесі навчання, визначити її основні функції та переваги, окреслити її дидактичні можливості.

Виклад основного матеріалу. Останнім часом технологія групового навчання все частіше знаходить своє застосування на уроках. І це не дивно, адже

така навчальна діяльність не ізолює учнів один від одного, а навпаки, прокладає шлях до спілкування, взаємодопомоги та співпраці. На думку Н. Мосьпан, таким чином учням простіше звернутися за допомогою до однолітків, ніж до вчителя (Мосьпан, 2011, с. 168).

Групове навчання можна визначити як організований процес групової навчальної діяльності учнів, об'єднаних спільною навчальною метою (Коваленко, Микитуха, 2012, с. 84).

Враховуючи вищезазначене, доцільно буде розглянути основні функції групової технології навчання: 1) навчальна функція – в учнів формуються вміння та удосконалюються знання; 2) організаційна функція – її суть полягає в тому, що школярі вчаться самостійно організовувати роботу, розподіляти обов'язки, дискутувати; 3) виховна функція – в учнів формуються гуманні та моральні якості, вони вчаться поважати чужу думку та слухати один одного; 4) мотиваційна функція – спонукає учнів до діяльності та активної роботи в колективі.

Кожен учитель знає наскільки важливо правильно і зрозуміло подати матеріал учневі, а ще важливіше – організувати навчальний процес так, щоб дітям було легко і цікаво сприймати інформацію, уникаючи правила «завчив – здав – забув». Саме в цей момент знадобиться технологія групової діяльності.

Учитель має організувати урок так, щоб всі учні були залучені до роботи. Для цього існують різні групові форми, а саме: ланкові (організація навчальної діяльності постійних груп учнів, які працюють над спільним завданням); бригадні (виконання практичних і лабораторних робіт спеціально сформованими учнівськими групами); кооперативно-групові (виконання частини загального, рівноцінного за рівнем складності класного завдання), диференційовано-групові (організація роботи учнівських груп з різними навчальними можливостями), робота в парах (Царенко, 2011).

Важливо пам'ятати, що використовуючи групову форму роботи, не можна при цьому відкидати індивідуальну та фронтальну форми. Треба вміти раціонально поєднувати всі три форми у навчальному процесі.

Ефективність зазначеної технології полягає в тому, що робота на уроці проходить у вигляді співпраці між учнями та вчителем безпосередньо. І така форма роботи може застосовуватися на будь-якому етапі уроку. Оптимальне застосування групової форми навчання урізноманітнює навчальний процес і сприяє перш за все ефективній реалізації виховної функції навчання.

Застосування групової технології у процесі навчання має низку переваг. На відміну від простої розповіді вчителя чи конспектування, у груповій формі

роботи на уроці присутній діалог, що є дуже важливим для учнів. Адже нічого не замінить «живого» спілкування. У дітей формується вміння лаконічно викладати свої думки та слухати свого товариша. Друге, що хотілося б відзначити – у дітей формуються мотиви навчання, розвивається навчальна діяльність, утворюються такі компоненти як: самоконтроль, рефлексія, взаємоконтроль, і за той же проміжок часу виконується набагато більший обсяг роботи. Також кожен з учнів відчуває відповідальність як за себе, так і за свого товариша.

Проте недоліки теж існують: чим більше мікрогруп, тим складніше ними управляти; робота в малій групі може займати більше часу, ніж зазвичай, тому що учням необхідно знайти спільну мову; інтелектуально слабкіші учні можуть почуватися некомфортно серед членів своєї групи.

Висновок. Застосування групової технології у процесі навчання є засобом підвищення успішності учнів. Групове навчання сприяє розвитку творчих здібностей учнів, формує у них позитивне ставлення та зацікавленість до навчання, комунікативну компетентність. Але вчителю необхідно ретельно готувати учнів до такої діяльності, врахувати його переваги і недоліки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Коваленко Є.І., Микитуха Р. (2012). Групова навчальна діяльність учнів як інноваційна технологія. *Наукові записки Ніжинського державного педагогічного університету імені М.Гоголя: психолого-педагогічні науки*, 1, 81-85.
2. Мосьпан Н.В. (2011). Технологія групової діяльності. *Збірник наукових праць «Педагогічні науки»*, 95, 166-172.
3. Царенко В.О. (2011). *Сучасні інтернет-технології як засіб забезпечення групового навчання учнів старшої школи*. К.: Знання.

УДК 37.02

Дегтярьов В. А.

*НН інститут історії, права та міжнародних відносин
СумДПУ імені А. С. Макаренка*

ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ УЧНІВ У НАВЧАННІ

У статті розглядається питання мотивації школярів до навчання. У ній аналізуються такі поняття як мотив та мотивація, перераховані фактори, які збільшують мотивацію, зокрема методи підсилення зовнішньої та внутрішньої мотивації. Акцентовано увагу на професіоналізм вчителя як важливого чинника мотивації учнів до навчання.

Ключові слова: мотивація, мотив, навчальна діяльність, особистість вчителя, інтерес до навчання.

Постановка проблеми. Проблема мотивації є однією з найважливіших у сучасній психології та педагогіці навчання.

Мотивація навчальної діяльності дуже важлива для розвитку учнів. У період навчання в школі формуються моральні цінності, життєві перспективи, відбувається усвідомлення самого себе, своїх можливостей, здібностей, інтересів; формується особистісний сенс життя, відбувається становлення системи мотивацій.

Мотивація – як внутрішня, так і зовнішня – є запорукою успіху учнів на всіх етапах навчання. Учителі можуть зіграти ключову роль в забезпеченні мотивації й заохоченні своїх учнів.

Аналіз актуальних досліджень. Проблеми мотивації протягом багатьох тисячоліть є предметом вивчення філософії, культурології, політології, психології, соціології. Мотивація є однією з фундаментальних проблем як вітчизняної, так і зарубіжної соціальної психології. Її значимість для розробки поведінки сучасного учня пов'язана з аналізом джерел активності людини, спонукальних сил її діяльності, поведінки (Герасименко, 2017, с. 179).

Питання мотивації та її використання в навчальному процесі досліджується впродовж сотень років. Актуальними є дослідження Н. Герасименка, Л. Ерерри, В. Кочергіної, О. Сергенкової, які вивчали сутність мотивації, шляхи її формування та чинники, що впливають на її розвиток.

Метою статті є аналіз наукових досліджень щодо питання мотивації школярів до навчання, її структури, механізмів формування.

Виклад основного матеріалу. Свого часу видатний педагог В. Сухомлинський писав: «Всі наші задуми, всі пошуки і побудови перетворюються на прах, якщо немає в учня бажання вчитися», тому мотиваційна складова навчання є однією з найважливіших (Кочергіна, 2015, с. 171).

Мотивація як система спонукань складається з мотивів. Мотив якраз і являється спонуканням до діяльності, пов'язаним із задоволенням потреб людини. Розрізняючи мотиви, учень розуміє, чому потрібно вчитися, але це може і не спонукати його до навчальної діяльності (Сергенкова, 2012, с. 50-51).

Психологи виділяють цілу групу мотивів, які можуть змінити ставлення учнів до своїх навчальних обов'язків в ту або іншу сторону. Виділяються наступні мотиви:

- пізнавальні, тобто бажання дізнатися щось принципово нове;
- прагматичні, наприклад, бажання мати високу зарплату, працювати в престижній фірмі;

– соціальні, які передбачають обов'язок перед батьками, відповідальність за своє майбутнє, бажання утвердитися в суспільстві, отримавши високий статус;

– комунікативні, тобто бажання розширити коло своїх знайомств;

– професійні – прагнення дізнатися про спеціальність на новому, більш глибокому рівні (Герасименко, 2017, с. 181).

Окрім зазначених мотивів, важливим мотиватором для учнів є сам педагог, викладання ним дисципліни. До цього чинника належать:

1. Цікавий виклад матеріалу. Викладач, який розбавляє нудні уроки різними практичними прикладами зі свого професійного життя, який організовує зустрічі з цікавими людьми, хто вже досяг певних вершин в тій чи іншій сфері, буде користуватися набагато більшим авторитетом серед учнів, ніж той, хто цього не робить.

2. Компетентність викладача. Для педагога дуже важливо вміти дати компетентну відповідь на питання, що виникають в ході навчання. Тим самим він підтверджує свій професійний рівень, а значить, вже заслуговує на повагу. Звичайно, питання бувають різними, і в разі неможливості відповісти, відразу необхідно обов'язково повернутися до них під час наступного заняття. При такому зворотному зв'язку в учнів підвищується зацікавленість в предметі.

3. Створення сприятливого мікроклімату на заняттях. Справжній вчитель буде не тільки займатися безпосередньо навчанням своїх учнів, а й регулювати емоційний фон в класі. Доброзичлива обстановка, повага один до одного обов'язково будуть сприяти підвищенню інтересу до навчання і позитивно позначатися на його результатах.

4. Значимість похвали. Визнання вчителем достоїнств відмінно зробленої роботи або добре підготовленої відповіді учня, особливо зроблене публічно, обов'язково додасть йому впевненості в собі, підвищить його внутрішню мотивацію, а значить – зміцнить його бажання брати активну участь в навчальному процесі, що, без сумніву, вплине на якість його освіти в цілому.

Цікавою є позиція Л. Виготського стосовно формування мотивації. Він виводить 3 педагогічних закони формування інтересу:

Перший педагогічний закон говорить: перш ніж ти хочеш закликати учня до будь-якої діяльності, зацікав його нею. Потрібно виявити, що він готовий до цієї діяльності, що у нього напружені всі сили, необхідні для неї, і що учень буде діяти сам, викладачеві ж залишається тільки керувати і направляти його діяльність.

Другий закон зазначає: важливим є наскільки інтерес спрямований по лінії самого досліджуваного предмета, а не пов'язаний зі стороннім для нього впливом нагород, покарань, страху, бажання догодити і т.п. Таким чином закон полягає в тому, щоб не тільки викликати інтерес, але щоб інтерес був належним чином спрямований.

Третій закон стверджує: потрібно будувати всю педагогічну систему в безпосередній близькості до життя, вчити учнів тому, що їх цікавить, починати з того, що їм знайоме і природно збуджує їх інтерес (Еррера, 2014, с. 67-68).

Висновки. Питання мотивації учнів до навчальної діяльності є актуальним на сьогоднішній день. Мотивація ж залежить від якості організованого процесу навчання, існування в учнів усвідомлених мотивів до навчання, формування в них пізнавального інтересу, сили волі. Мотивація залежить як від внутрішніх, так і зовнішніх чинників. Внутрішніми виступають мотиви, тобто спонукання до діяльності, пов'язані із задоволенням потреб людини. Зовнішні формує викладач безпосередньо своїм викладанням.

ЛІТЕРАТУРА

1. Герасименко Н.А. (2017). Мотивация студентов к обучению: социально-психологический аспект. *Вестник университета*, 1, 179-182.
2. Еррера Л.М. (2014). Мотивация к эффективному обучению: позиции студентов и педагогов. *Теория и практика общественного развития*, 2, 67-69.
3. Кочергина В.Н. (2015). Формирование интереса и желания учиться по В. А. Сухомлинскому. *Символ науки*, 10, 170-172.
4. Сергенкова О.П. (2012). *Педагогічна психологія*. Навч. Посібник. – К.: Центр учбової літератури.

УДК 37.07:[005:001.895](477)

Житник С. Ю.

*НН інститут історії, права та міжнародних відносин
СумДПУ імені А.С. Макаренка*

ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНОЮ ОСВІТНЬОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ В УКРАЇНІ

У статті розкривається призначення, мета та завдання Міністерства освіти і науки як центрального органу розвитку освіти у сфері інновацій в Україні. Проводиться аналіз програм, проектів та законів у сфері розвитку інноваційної діяльності. Обґрунтовується зв'язок між освітою, інноваціями та економікою країни; потреба в нормативно-правовому регулюванні зазначених сфер.

Ключові слова: інноваційна діяльність, управління інноваційною діяльністю в Україні, закони, програми, проекти інноваційної діяльності.

Постановка проблеми. Стратегія, яка впроваджена в сучасній Україні, це прискорений, інноваційний розвиток освіти і науки, забезпечення умов для розвитку, самоствердження та самореалізації особистості протягом життя. Інноваційні процеси, що відбуваються в освіті як невід’ємна частина суспільства, вимагають відповідних змін в професійній діяльності вчителя. Нові вимоги держави та суспільства до розвитку та самореалізації особистості учня, вчителя вимагають необхідності розробки теоретичних та методологічних засад підготовки вчителів як конкурентоспроможних фахівців, а також створення ефективних діагностичних механізмів, які визначатимуть конкретні застереження у їх діяльності, перспективи професійного зростання, шляхи професійного розвитку. Усі ці види діяльності повинні бути забезпечені на законодавчому рівні.

За останні роки Міністерством освіти і науки, як центральним органом забезпечення якості освіти, для реалізації стратегічного плану введення інновацій було затверджено багато законів та програмних документів («Про інноваційну діяльність» (2002), Укази Президента України «Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» (2013), наказ Міністерства освіти і науки «Про затвердження Положення про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності» (2012) та ін.). Також ведеться підготовка та внесення на розгляд Уряду законів України «Про підтримку і розвиток наукових об’єктів, що становлять національне надбання», «Про інноваційні парки», «Про підтримку та розвиток інноваційної діяльності», «Про ратифікацію Угоди між Україною та Європейським Співтовариством про наукове і технологічне співробітництво» та інші законодавчі акти щодо міжнародного співробітництва України з ЄС та США.

Аналіз актуальних досліджень. Аналіз наукової літератури засвідчує, що окремі аспекти інноваційної діяльності висвітлено в сучасних педагогічних дослідженнях українських науковців: філософські (І. Зязюн, О. Остапчук), психологічні (І. Бех, Т. Гальцева, С. Лубянська), педагогічні (А. Віркєєський, І. Дичківська, О. Дубасенюк, О. Козлова, К. Макогон), історичні (І. Аносов), соціокультурні (І. Гавриш, М. Романенко), предметно-методичні (О. Ковальчук, І. Манькусь, Л. Мельник).

Метою статті є аналіз сутності управлінської інноваційної діяльності Міністерства освіти і науки України, характеристика пріоритетних напрямків, законодавче регулювання та проблеми реалізації стратегії інноваційної діяльності.

Виклад основного матеріалу. У забезпеченні розвитку інноваційної діяльності державі належить ключова позиція та керівний вплив, який реалізується на всіх рівнях освітянського середовища. Держава через низку механізмів, засобів та інструментів реалізує свій пріоритетний вплив на комплексне регулювання інноваційної діяльності, її моніторингу та розвитку. Інноваційну діяльність можна розглядати як комплекс заходів щодо забезпечення інноваційного процесу, основними функціями якої є зміни компонентів педагогічного процесу: цілей, змісту освіти, форм, методів, технологій, засобів навчання, системи управління тощо (Ермакова, 2016, с. 85-86).

В умовах соціокультурних змін наша педагогіка зіткнулася з інноваційністю в освіті, яка вимагає відповідного оновлення освітньої політики, застосування педагогічних новацій, пошуку нових форм, методів організації навчального процесу. Інноваційні зміни відбуваються за такими напрямками як: формування нового змісту освіти, розробка й реалізація нових технологій; застосування методів, прийомів, засобів освоєння нових програм, створення умов для самовизначення особистості в навчанні; зміна в типах діяльності та стилі мислення як викладачів, так і студентів, створення й розвиток інноваційних навчальних закладів; залучення викладачів і студентів до інноваційної діяльності (Гейця, 2015, с. 33).

Згідно з Положенням про Міністерство освіти і науки України, воно є одним з центральних органів виконавчої влади. У своїй діяльності профільне освітянське відомство керується Конституцією та законами України, указами президента, постановами Верховної Ради, ухваленими відповідно до Конституції та законів України; актами Кабміну й іншими підзаконними актами. Частина пропозицій перед поданням на розгляд уряду погоджується з Мінекономіки (Наказ МОН України «Про затвердження Положення про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності», 2000, с. 44).

Найголовнішою функцією МОН є формування та реалізація державної політики у сфері освіти і науки. У функціях міністерства також всебічне керування наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності, трансфер, тобто передача, технологій; забезпечення державного нагляду за діяльністю і суто навчальних закладів усіх форм власності, і підприємств, установ та організацій, які надають освітні послуги або виступають посередниками у їх наданні. Це якщо визначати у широкому сенсі. Насправді ж функціонал відомства є набагато ширшим за це стисле визначення. На МОН покладені: розробка стратегії

розвитку та форматів вітчизняної освіти, інших стратегічних документів, відповідних державних цільових програм, участь у їх реалізації та надання методичних рекомендацій, і все це з неухильним збереженням та захистом національних інтересів; нормативно-правове забезпечення функціонування системи освіти; збір та обробка освітньої статистики, її аналіз та подальші прогнози; міжнародне співробітництво; формування пропозицій про обсяг та розподіл субвенцій та державного фінансування різних видів освіти; визначення державних пріоритетів з підготовки та перепідготовки освітян; розробка та затвердження умов прийому до навчальних закладів; ліцензування та перевірка; затвердження порядку проведення інституційного аудиту закладів, акредитації типових освітніх програм та інших заходів контролю якості освіти (Даниленко, Карамушки, 2003, с. 41).

Крім цього, серед завдань державної інноваційної політики увагу слід приділити співпраці вищих навчальних закладів і підприємств у цьому напрямку. Взаємодія потужностей навчального закладу та підприємств має бути спрямована на отримання практичних результатів, таких як: проходження практик студентами ВНЗ на виробництві; освоєння студентами сучасних технологій, бачення проблем та можливих шляхів їх розв'язання; сумісні наукові дослідження та публікації, організація конференцій, круглих столів, в тому числі і з участю студентів.

Відповідно до Закону України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» від 08.09.2011 № 3715-VI та постанови Кабінету Міністрів України від 18.10.2017 № 980 в межах кожного стратегічного пріоритетного напрямку затверджено перелік середньострокових пріоритетних напрямів інноваційної діяльності галузевого рівня на 2017-2021 роки. Головні розпорядники бюджетних коштів відповідно до п.2 постанови Кабінету Міністрів України від 18.10.2017 № 980 щороку подають відомості про основні результати реалізації середньострокових пріоритетних напрямів інноваційної діяльності галузевого рівня. На підставі поданих даних Міністерство освіти і науки України здійснює моніторинг реалізації напрямів головними розпорядниками бюджетних коштів. Результати моніторингу подаються для інформування Кабінету Міністрів України до 15 липня кожного року (Офіційний веб-сайт МОН України, с. 74-75).

Основним нормативно-правовим актом, який визначає правові, економічні та організаційні засади державного регулювання інноваційної

діяльності в Україні, встановлює форми стимулювання державою інноваційних процесів і спрямований на підтримку розвитку економіки України є Закон України «Про інноваційну діяльність» (2012, с. 34). Для вирішення цієї проблеми потрібно щорічно враховувати пріоритетні напрями інноваційної діяльності при формуванні і реалізації замовлень на виконання науково-технічних розробок, проектних та конструкторських робіт за рахунок коштів державного бюджету, розробленні державних цільових програм на відповідний рік з метою приведення їх у відповідність із напрямками, як це передбачено Законом України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» (2011, с. 69).

Особливістю сучасної освіти є взаємодія різних педагогічних систем і технологій навчання, апробування на практиці як нових форм, так і цілісних педагогічних систем – інтеграції наукової та народної педагогіки. Однак сучасний стан системи освіти не задовольняє багатьох педагогів, які в ній працюють. Прагнення до змін, зняття певних обмежень на інноваційну діяльність сприяли зародженню широкого інноваційного руху в системі освіти. Неабиякі можливості для якісних змін в освіті пов'язані з інтенсивним розвитком засобів комунікації, інформаційних та мультимедійних технологій (Правове забезпечення державного регулювання інновацій в Україні, 2011, с. 57).

Під інноваційним розвитком освіти слід розуміти комплекс створених та запроваджених організаційних нововведень, розвиток низки факторів та умов, необхідних для нарощування інноваційного потенціалу освітньої системи. Такий складний процес вимагає спланованих системних дій з боку всіх освітянських структур, які в своїй сукупності складають основу інноваційної політики. За своїм змістом, формами і методами освіта постійно реагує на нові суспільні виклики, враховує тенденції, перспективи розвитку людства. Однак оновлення навчально-виховної практики, в силу різних причин, часто відстає від темпів цивілізаційного розвитку, соціальних вимог до освіти (Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів, с. 90).

Теоретичне осмислення сутності інноваційної діяльності дає змогу дійти до висновку, що перехід до інноваційної діяльності та її успішність передбачає усвідомлення майбутнім учителем необхідності та практичної значущості інновацій у системі освіти й на особистісному рівні. Її реалізація потребує не лише володіння знаннями педагогічної інноватики, але й сформованості готовності до даного виду діяльності. Звернемо увагу на те, що результативність моделі формування готовності майбутнього вчителя залежить від реалізації й активізації

інноваційної діяльності вищого навчального закладу, поступового переходу від адаптативно-орієнтаційного освоєння інноваційних технологій через формування пізнавально-рефлексивних навичок до створення майбутнім учителем власних інноваційних проектів (Шовкалюк, 2017, с. 188-189).

Висновки. Аналіз сутності управлінської інноваційної діяльності в освіті України Міністерства освіти і науки, характеристика його пріоритетних напрямів засвідчили багатогранність законодавчого регулювання у даній сфері та наявність великої кількості проблем на шляху реалізації стратегії інноваційної діяльності. Проголошення країною інноваційного шляху розвитку потребує поглиблення знань та підвищення кваліфікації працівників з питань інноваційної діяльності, комерціалізації інтелектуальної власності й трансферу технологій. Тому без підготовки висококваліфікованих фахівців успіху в зазначених сферах діяльності не досягти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ermakova O.A. (2016). Instruments of public innovative policy of Ukraine in the context of introduction of European experience // *Mechanism of adjusting of economy*, 1, 85-86.
2. *Інноваційна Україна 2020: національна доповідь* (2020). / за заг. ред. В.М. Гейця та ін.; НАН України. Київ, 2015. 33 с. (Innovative Ukraine 2020: national lecture / after V. M. Geicia and other; NAN of Ukraine).
3. *Наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Положення про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності» від 07.11.2000 р. № 522 (2000).* (*Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine "On approval of the Regulations on the procedure for carrying out innovative educational activities"*).
4. Даниленко Л., Карамушки Л. (2003) *Освітній менеджмент*. Навчальний посібник. Київ: Шкільний світ. (Danulenko L., Karamyshku L. (2003) *the Educational management*. Train aid. Kyiv: the School world).
5. Офіційний веб-сайт Міністерства освіти і науки України. (Official website of the Ministry of Education and Science of Ukraine). Retrieved from: <http://www.mon.gov.ua>.
6. *Постанова Кабінету міністрів України «Про затвердження Програми розвитку інвестиційної та інноваційної діяльності в Україні» від 02.02.2011 р. № 389 (2011).* (*Resolution of Cabinet of ministers of Ukraine "About claim of Program of development of investment and innovative activity in Ukraine" № 389*).
7. Правове забезпечення державного регулювання інновацій в Україні. Режим доступу: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2011-2/doc/1/01.pdf> (The legal providing of government control of innovations is in Ukraine. Retrieved from: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2011-2/doc/1/01.pdf>).
8. Шовкалюк В.С. (2017). Проблеми нормативно-правового забезпечення інноваційної діяльності та шляхи їх вирішення: Конференція (м. Київ, 27 вересня 2017), (с. 188-189). Київ:

Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Shovkalyk, V.S. (2017) Problems of the normatively-legal providing of innovative activity and ways of their decision : Conference (Kyiv, on September, 27 2017) (с. 188-189). Kyiv: the Kyiv national university of the name of Taras Shevchenko).

9. Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні: Закон України (2012).(About priority directions of innovative activity in Ukraine: Law of Ukraine). Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3715-17>

10. «Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів». Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2632-17> ("Strategy of innovative development of Ukraine is on 2010-2020 in the conditions of calls" of globalization. Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2632-17>).

УДК 374:37.015.31:[37.091.33-027.22:792.091]

Кеда Л. А.

НН інститут педагогіки і психології

СумДПУ імені А.С.Макаренка

ВПРАВИ НА РОЗВИТОК ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ДІТЕЙ НА ЗАНЯТТЯХ ТЕАТРАЛЬНОГО ГУРТКА

Стаття є спробою автора систематизувати кількарічний практичний досвід роботи з учнями середньої школи на заняттях театрального гуртка. Подано короткий опис різнопланових вправ, які допомагають ввести дітей в процес творчості, розкрити їхні здібності та подолати різноманітні комплекси та психологічні затиски.

Ключові слова: *творчість, творчі здібності.*

Постановка проблеми. В останні роки наша держава робить багато кроків на шляху до інтеграції в світовий освітній простір. Тому Україна має велику потребу в креативних, високоосвічених та всебічно обдарованих громадянах. Отже, цілком природньо, що завдання формування творчої особистості стає однією з центральних в педагогіці. Такі творчі здібності учнів як здатність генерувати ідеї, застосовувати знання й уміння в новій ситуації, гнучкість розуму, стають необхідністю для майбутнього громадянина країни.

У Законі України «Про середню освіту» зазначається, що основним змістом освітнього процесу має стати творчий розвиток учня. Тому головна мета школи – це розвиток розумових та творчих здібностей учнів на заняттях, у виховній та позакласній роботі.

Аналіз актуальних досліджень. Багато вітчизняних і зарубіжних науковців присвячували свої праці дослідженню творчого процесу (В.Андреев, Т.Громов,

В.Маляко, В.Николко, В.Дружинін, Д.Зербін, В.Барко, А.Тютюнников та ін.), загальних проблем розвитку творчих здібностей та вихованню творчої особистості в різних видах діяльності (Д.Богоявленська, Г.Костюк, Б.Теплов, С.Рубінштейн, К.Платонов та ін.). В останні роки особливо багато уваги приділяється науковцями дослідженню психології творчості, характеристиці творчої обдарованості. В.В. Рибалка та В.В. Русова у своїх працях виділяють різні психологічні потенціали обдарованого учня. Питання творчого розвитку особистості піднімали в своїх працях П.Тронько, С.Соловейчик, І.Матюша. Про важливість формування творчих здібностей вихованців під час гурткової роботи писали Я.Треф'як, Н.Литвинова, І.Прус.

Аналізуючи наукові розвідки названих вище науковців, можна дійти висновку, що питання, яке стало предметом нашого розгляду, є досить багатоаспектним і потребує додаткової уваги та дослідження.

Мета статті. Представити конкретні вправи, що пройшли випробування практикою, показали свою дієвість і допоможуть школярам в розвитку їх творчих здібностей (оригінальності мислення, творчої уяви і фантазії, здатності до імпровізації, зовнішньої характерності тощо) та подоланню комплексів.

Виклад основного матеріалу. Естетичне виховання – складова частина виховання всебічно розвиненої людини, адже література, музика, образотворче мистецтво, театр мають великий вплив на формування особистості. Мистецтво збуджує фантазію, розвиває смаки людини, робить її життя яскравим та багатогранним.

Художнє сприйняття світу розвиває творчі здібності, уяву, художній смак, виховує естетичні почуття і бажання творити добре і прекрасне. Допомогти дитині реалізувати свій творчий потенціал, проявити себе в повній мірі в улюбленій справі – головна мета діяльності мистецьких гуртків у загальноосвітньому навчальному закладі.

Однією з форм розвитку творчих здібностей дітей засобами мистецтва є заняття в самодіяльному театральному колективі. Учні залучаються до процесу творення театального мистецтва, а атмосфера творчості виховує естетичні смаки і почуття, пробуджує в юних душах художників.

Однією з форм діяльності, що сприяє самовираженню дитини, творчому ставленню до життя, упевненості в собі, міцному доброзичливому ставленню до оточуючих, є театральне мистецтво. Театральна діяльність дозволяє дитині проявити власну активність, найбільш повно реалізувати себе, навчитися

розуміти, співчувати, співпереживати, дивуватися, викликати емоційний відгук на навколишню дійсність.

Саме під час занять у театральному колективі керівник має чудову можливість розкрити та розвинути зазначені вище якості у кожного гуртківця. Багаторічна практика показала дієвість використання низки вправ для розвитку творчих здібностей учнів. Адже науково доведено, що будь-які здібності піддаються формуванню, розвитку та шліфовці.

Пропонуємо опис деяких із цих вправ всім зацікавленим особам.

1. *Малюнки на паркані*. Керівник пропонує кожному учаснику колективу намалювати на "паркані" (стіна класу) уявний малюнок, тобто накреслити його пальцем. Спостерігаючи повинні розповісти про те, що вони побачили, причому треба стежити за тим, щоб "малюнок" учасника не "налазив" на попередній. Важливим є факт відсутності можливості негативної оцінки з боку групи, так як умовність зображення не дає приводу для його критики і реального порівняння художніх талантів. А це дуже важливо у вихованні впевненості у своїх творчих здібностях. Формування доброзичливого ставлення до творчості інших, поваги до чужої думки – необхідні елементи розвитку гармонійної, творчої особистості.

2. *З Днем народження!* День народження кожного учасника колективу є святом для всіх. Ось чому дуже важливо привчити групу до того, що напередодні дня народження когось із гуртківців всі готують творчий подарунок, не пов'язаний з придбанням дорогих іграшок. Це можуть бути пісня, танець, вірш, нова вправа, в центрі якого повинен бути іменинник. Педагог не повинен контролювати підготовку привітань явно, і навіть в разі неуспіху будь-якого поздоровлення, повинен підтримати їх зусилля і подякувати за самостійність в роботі. Справа в тому, що самостійна робота на сцені, нехай недосконала, часто приносить більше користі, ніж багато вправ, бо в її основі лежить яскраве індивідуальне бажання щось зробити самому.

3. *Конкурс "брехунів"*. Учням пропонується розповісти або придумати історію, яка сталася в реальному житті де завгодно: на дачі, в літньому таборі, на ковзанці і т.п. Після того, як всі учні розкажуть свої історії, починається обговорення, хто з них розповів правду, хто придумав, і чия історія здалася найцікавішою. Вправа ця надзвичайно корисна. Практика показує, що за третє-четверте заняття діти, слухаючи один одного, приходять до висновку про необхідність не просто передати свої почуття з приводу реальної або вигаданої події, але викласти подію послідовно, з кульмінацією, передати своє ставлення

до сумного, веселого або трагічного випадку. Важливо виховання почуття стилю, розширення словникового багажу, що закладено в самому завданні. Досвід показав, що краще за всіх із завданням справляються ті, хто привносить елемент фантазії в події, свідками яких вони були. Мова тут йде не про те, що дітей вчити брехати. У цій вправі важлива фантазія. Але тільки фантазія образна і точна. Діти самі завжди безпомилково вибирають зі своїх друзів кращого оповідача.

4. *Чарівний графин*. Вправа з курсу професора С.В. Гіппіуса, описаного в його знаменитій книзі "Гімнастика почуттів" (1). Суть її в наступному: кожен учень класу пробує по ковтку з уявного "чарівного графина". У момент, коли рідина наливається в склянку, педагог пропонує учневі нові обставини, змінюючи смак і температуру рідини (квас, какао, скислий компот, оцет, пересолений бульйон, лимонад, молоко і т.п.). У цій вправі дуже важливий момент оцінки. Його не можна підготувати, відрепетирувати заздалегідь, педагог стежить за тим, щоб смак не "готувався" в голові учня, а виникав з відчуттів фізичної та емоційної пам'яті "на сіль-цукор", на температуру і т.п.

5. *Асоціації*. Учасник, який сидить з краю, говорить два випадкових слова, наприклад: "шафа" і "кішка". Наступний за годинниковою стрілкою учасник вголос описує образ, який би з'єднав друге слово з першим. Наприклад: "у закритій шафі спала кішка". Потім другий учасник називає своє слово, наприклад, слово "банан". Третій учасник пов'язує друге слово з третім якоюсь фразою, наприклад: "так як це була африканська кішка, вона дуже любила банани» і задає своє слово. Так гра йде по колу.

6. *Скульптурна композиція*. Один з учасників виходить у центр кімнати і застигає в будь-якій виразній скульптурній позі. Решта учасників уважно вивчають скульптуру. За бажанням будь-хто може вийти і приєднатися до неї. Важливо, щоб прибудова була виправдана. Потім прилаштовується інший бажаний. Важливо не поспішати, уважно стежити за змінами, які відбуваються в скульптурній композиції, в її настрої і відчутті той момент, коли скульптурна композиція знаходить закінченість і не вимагає подальших доповнень.

7. *Портрет героя*. Педагог називає дітям ім'я героя, наприклад, Немілуша, Нехочуха, і пропонує їм описати зовнішність і характер героя.

8. *Склади казку*. Педагог вимовляє перше речення, наприклад, «Жила-була гусінь ...», діти по черзі продовжують казку, додаючи своїх героїв та доповнюючи сюжет.

9. *Вінегрет з казок*. Групі дітей пропонується витягнути картки із зображенням персонажів з різних казок, наприклад, Червона Шапочка, Колобок,

Бармалей, Машенька, Золота рибка, Рапунцель, Ілля Муромець і скласти нову казку з даними персонажами.

10. *Закінчи казку.* Пропонується прослухати початок казки, а потім продовжити її різними способами: мелодією; малюнком (фрагмент); етюдом (фрагмент); розповіддю. Казка повинна бути короткою, не більше 14-15 речень. Відповіді-рішення оцінюються позитивно за логіку сюжету, несподівані події, оригінальність розв'язки, дотримання жанру, яскравість образів, емоційну насиченість. (Крім характеру творчої уяви і фантазії, завдання виявляє відчуття стилю і почуття жанру, здатність до імпровізації, пластичного бачення, відчуття синтетичної природи театру, виявляє додаткові творчі здібності).

11. *Запитання – відповідь.* Ведучий (спочатку дорослий, потім дитина) вимовляє репліку і кидає м'яч партнеру, який повинен, піймавши м'яч, відповісти на його запитання. Виконавши завдання, дитина, в свою чергу, кидає м'яч після своєї репліки іншому партнеру і т.д.

12. *Веселі мавпочки.* Діти стоять врозтіч – це мавпочки. Обличчям до них – дитина – відвідувач зоопарку, який виконує різні рухи і жести. «Мавпочки», перекиваючи дитину, точно повторюють всі рухи за нею.

13. *Вгадай: що я роблю.* Педагог пропонує дітям прийняти певну позу і виправдати її.

А) Стояти з піднятою рукою. Можливі варіанти відповідей: кладу книгу на полицю, дістаю цукерку з вази в шафці, вішаю куртку, прикрашаю ялинку.

Б) Сидіти навшпиньки.

В) Нахилитися вперед.

Г) Стояти на стільці.

Д) Залізти під стіл.

14. *Перетворення дітей.* За командою педагога діти перетворюються на дерева, квіти, метеликів, жаб, кошенят і т.д.

15. *Сценічна метафора.* Задається певна тема (наприклад: «Сварка», «Викрадення», «Весна», «Жертва», «Крадіжка», «Гроза», «Перший сніг», «Агонія» і т. д.). За допомогою всіляких засобів акторської та режисерської виразності розкрити тему в сценічній мізансцені. Вдалим виконанням завдання можна вважати режисерське вирішення, де проявляється оригінальність мислення, схильність до сценічної метафори, творча уява і фантазія, видовищність і ін.).

16. *Оригінальний підпис.* Учню пропонується сюжетна фотографія (наприклад, зображення двох птахів). Дати оригінальний підпис під фотографією

(ще краще 3-5 підписів). Відповіді діляться на звичайні і незвичайні, оригінальні. Крім здатності до образного мислення, завдання виявляє характер творчої уяви і фантазії, відчуття стилю, почуття жанру, дотепність і ін.).

17. *Образне бачення.* Дається певне поняття, наприклад: «Спрага». Необхідно розповісти, який зоровий образ народжується на даний стимул. Поняття-стимули повинні бути багатозначні за змістом, що ведуть до емоційної збудливості і образного бачення. (Наприклад: «Любов», «Крик», «Весна», «Гроза», «Побачення», «Розрив», «Початок», «Серенада», «Перевертень» і т.п.) Уявний образ може бути статичний (як картина) або динамічний (в дії); важливо, щоб він був яскравий, зримий, несподіваний. Позитивно оцінюється відповідь за унікальне бачення, кількість несподіваних і яскравих асоціативних зв'язків.

18. *Абстракція.* Пропонується розглянути твір абстрактного живопису, дати йому назву. Потім зробити етюд за змістом даної картини. Учень може вибрати виконавців, використовувати необхідну музику, реквізит. Для даного завдання можуть бути використані будь-які фотографії, малюнки, репродукції абстрактних картин. Оцінюються: незвичайність назви, унікальність сценічного рішення, емоційна насиченість, оригінальність, дотепність, фантазія, творче мислення.

19. *Зобрази картину.* Береться сюжетна картина відомого художника (Наприклад, «Сніданок аристократа» П. Федотова, «Нерівний шлюб» В. Пукирева, «Мисливці на привалі» В. Перова і т.п.) і пропонується учням зобразити її своїми силами. Можна використовувати реквізит, бутафорію, елементи костюмів. Важливо вірно передати характер, емоційний стан персонажів, що зображені на відомій картині.

20. *Чорнильні плями.* Розглянути фотокопію симетричних чорнильних (чи нанесених фарбою) плям. Назвати якомога більше зображень, які вгадуються в цих плямах. Позитивно оцінюється оригінальність образів і асоціацій, адекватність стимулу, кількість відповідей.

21. *Наслідки.* Учням пропонується відповісти на ряд незвичних запитань, наприклад:

- Що станеться, якщо людина при бажанні зможе ставати невидимою?
- Якщо протягом року не будуть народжуватися діти?
- Якщо можна буде читати чужі думки?
- Якщо люди зможуть жити під водою?
- Якщо люди втратять свої почуття один до одного?
- Якщо учні в школах стануть вчитися тільки на «відмінно»?
- Якщо земляни дізнаються про існування інопланетян?
- Якщо висохнуть всі річки, озера, моря?
- Якщо на землі всі тварини загинуть?
- Якщо люди перестануть спілкуватися один з одним і т.п?

Позитивно оцінюються унікальні відповіді.

22. *Вправи на розвиток фантазії та уяви:*

1). Урок, викладач, учні – справжня дійсність. Вигадка – зміна місця. Урок проходить в салоні літака, на стадіоні, не вдень, а вночі і т.п.

2). Нафантазувати дію з одним предметом. Наприклад, голкою. Учень збирається до школи, одягає піджак і помічає, що відірвався гудзик. Треба пришити самому, бо мама на роботі. Знайшов гудзик, приміряє. Не підходить за кольором. Нарешті підібрав. Взяв голку, затягнув нитку. Сів на стілець, пришиває гудзик. Відкусив нитку. Голку поклав у куточок рота, притиснув губами, щоб не вислизнула. Встав, надягає піджак, застібнувся. Згадав, що треба голку повернути на своє місце. Але голки у губах немає. Невже проковтнув? О, так і є! Відчуває, що голка коле всередині. Треба швидше зателефонувати до «швидкої допомоги». Подзвонив, поклав трубку, сів, розгублений, на стілець. І раптом різко підхопився: голка знайшлась, вона стриміла у стільці.

Далі всі разом аналізують виконану вправу.

3). Нафантазувати дію з двома або декількома предметами. Предмети повинні мати між собою логічний зв'язок і увійти в один сюжет. Серія завдань: годинник – голка, газета – шпилька, стіл – книжка – рукавичка, портфель – квіти – ніж.

4). Поєднати в логічній дії предмет і дієслово: збиратись – телефон, чекати – лялька, знищувати – квіти, одягатись – свічка і т.д.

Висновки. Варто зазначити, що використання наведених вище вправ не дасть миттєвого результату. Формування будь-яких здібностей – процес досить тривалий і інколи навіть болісний. На перших заняттях діти часто бувають розгубленими та закомплексованими. Не знають, як виконати елементарні завдання. І дуже часто шукають, як на уроці, правильну відповідь. Коли ж дізнаються, що правильної відповіді у виконанні вправ не існує в принципі, то їх здивуванню немає меж. Але саме прийняття цієї істини зовсім скоро дає кожному гуртківцю поштовх до творчості, можливість не боятися власних помилок. Для керівника ж важливо ненав'язливо скеровувати творчий процес у потрібне русло. Де стримати, а де підбадьорити учнів на шляху відкриття своїх здібностей. І найбільшою нагородою для вчителя є очі дитини, які палають жагою ТВОРЧОСТІ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бервецький Б.С. (1998) *Майстерність актора*. Київ.
2. Будянський В., Будянський Д. (2002) *Шкільний театр*. Суми.
3. Гиппиус С.В. (1967). *Гимнастика чувств. Тренинг творческой психотехники*. Ленинград: "Искусство".
4. Давыдов В.Г. (1992) 1992.От детских игр к творческим играм и драматизациям. *Театр и образование: Сб. научных трудов*. (10-24).- М.,
5. Доронова Т.Н. (1998) *Развитие детей в театрализованной деятельности*. М.: Просвещение.
6. Колчеев. Ю.В. (2003). *Театрализованные игры в школе*. Москва «Школьная пресса».
7. Михельсон А.С. (1986) *Работа актера на самодеятельной сцене*. Москва.
8. Рахівський будинок дитячої та юнацької творчості. Анотація досвіду роботи керівника зразкового драматичного гуртка «Юність». Режим доступу: <http://rbdut.com.ua/load/0-0-0-189-20>
9. Русова В.В.(2011). *Самоактуалізація особистості обдарованих старшокласників в умовах профільної підготовки* (на матеріалі науково-дослідної роботи школярів у малій академії наук). В.В. Русова, В.В. Рибалка.(с.156) К.: Інфосистем.
10. Сайт центру професійного розвитку педагогічних працівників Новокаховської міської ради. Режим доступу: <http://nkmetka.gov.ua/836-konspekti-zanyat.html>
11. Симановский А.Э. (1996). *Развитие творческого мышления детей*. Ярославль: «Академия развития».
12. Чурилова Э.Г. (2004). *Методика и организация театральной деятельности*. Москва «Владос».

Клименко Л. В.

НН інститут педагогіки і психології

СумДПУ імені А. С. Макаренка

ОСОБЛИВОСТІ ПЛАНУВАННЯ ВИХОВНОЇ РОБОТИ ЗІ СТУДЕНТАМИ КОЛЕДЖУ

У статті з'ясовано особливості планування виховної роботи зі студентами коледжу. Доведено, що планування не повинно обмежуватися складанням планів, це творчий процес, що не припиняється протягом усієї роботи зі студентами. Планування є складовою частиною професійної діяльності адміністрації освітнього закладу, класного керівника (куратора), викладача та ґрунтується на співробітництві педагогів, студентів, батьків, інших інститутів виховання, які усвідомили мету й завдання спільної виховної діяльності.

Ключові слова: виховна робота, планування виховної роботи, студенти коледжу.

Постановка проблеми. Проблема виховання в поєднанні з навчанням студентів системи професійної освіти останнім часом стає все більш гострою. Освітня установа – це основний соціальний інститут, що забезпечує виховний процес і реальну інтеграцію різних суб'єктів виховання. Тут же відбувається особистісно-професійне становлення молоді. Відомо, що людина виховується від самого народження. Сила виховного впливу змінюється залежно від віку, соціального стану та статусу.

Аналіз актуальних досліджень. Окремі аспекти проблеми виховної роботи у закладах вищої освіти, зокрема професійної освіти, розглянуто в працях таких науковців, як: А. Башта, В. Бехтерев, Г. Ващенко, Л. Виготський, В. Гнатюк, Т. Захарченко, Л. Зязюн, Т. Коломієць, Я. Корчак, В. Кремінь, А. Макаренко, С. Моторна, І. Піонтківська, Л. Саракун, О. Сидорченко, В. Сухомлинський, В. Тернопільська, К. Ушинський та ін.

Мета статті полягає в з'ясуванні особливостей планування виховної роботи зі студентами коледжу.

Методи дослідження. Для розв'язання поставленої мети використано комплекс взаємопов'язаних методів дослідження: загальнонаукові – аналіз, синтез, абстрагування, порівняння й узагальнення, що дали змогу сформулювати вихідні положення й узагальнені висновки роботи; конкретно-наукові – метод термінологічного аналізу забезпечив розкриття сутності досліджуваних явищ за допомогою виявлення й уточнення значень і смислів основоположних понять.

Виклад основного матеріалу. Виховний процес у закладах професійної освіти – це динамічна сукупність послідовних взаємодій педагога та студентів,

спрямованих на формування особистості майбутнього фахівця й досягнення належного рівня його вихованості, що відповідає вимогам сучасного виробництва й ринку праці.

Виховна робота може використовуватись у двох значеннях, як виховна робота педагога-вихователя і як виховна робота закладу освіти. Наголосимо, що специфічні особливості організації виховного процесу залежать від низки факторів: по-перше, від характеристики самого закладу освіти, тобто призначення педагогічної системи; по-друге, від системи умов і впливів, створюваних освітньою організацією для розвитку й самореалізації особистості того, хто навчається.

Виховна робота в закладах професійної освіти має свої особливості. Тут здійснюється продовження виховного процесу на заключному етапі формування особистості. Вважається, що це найскладніший етап, коли перед педагогічним колективом стоїть завдання випустити із закладу освіти кваліфікованого фахівця, сучасного робітника з найменшою спадщиною шкідливих звичок. Переконані, що оптимальною є така організація освітнього процесу, яка забезпечує в максимально можливій мірі вирішення всього комплексу завдань навчання, виховання й розвитку за мінімально необхідних витрат часу, зусиль педагога та студентів.

Переконані, що в коледжі необхідно створити систему виховної роботи, яка уможливить охоплення виховним впливом усіх студентів — від першого курсу до останнього, здійснення виховного процесу як у навчальний, так і в позанавчальний час. При чому виховання студентів має забезпечуватися через діяльність усіх структурних підрозділів коледжу.

До суб'єктів, які забезпечують реалізацію концепції виховання студентів коледжу, належать:

- адміністративна рада;
- педагогічна рада;
- заступник директора з виховної роботи;
- циклові комісії;
- інститут кураторів академічних груп;
- первинна профспілкова організація студентів;
- клуби за інтересами, спортивні секції, творчі об'єднання;
- бібліотека.

У результаті аналізу наукової літератури (Зайченко, 2008; Каблов; Мойсеюк, 2007; Фіцула, 2006; Тернопільська, Коломієць, Піонтківська, 2014) з означеної проблеми можемо стверджувати, що визначальним елементом виховання студентів є планування. Воно значною мірою зумовлює результати й ефективність системи виховної роботи в закладі освіти. Цілеспрямоване й чітке планування допомагає уникнути багатьох помилок у виховній роботі. У процесі організації виховної діяльності в освітніх установах планування є частиною спільної роботи заступника директора з виховної роботи та класного керівника (куратора).

Є. Бондаревська (Бондаревская, 2001) вважає, що важливе значення мають такі завдання:

- філософсько-світоглядна підготовка учнівської молоді, допомога у визначенні сенсу життя в умовах радикально-економічних змін, нових форм господарювання, формування самосвідомості, ціннісного ставлення до власного життя, потреби в її проектуванні й реалізації;
- прилучення студентів до системи культурних цінностей, що відображають багатство загальнолюдської культури, в тому числі й культури Вітчизни, свого народу, формування потреб у високих культурних і духовних цінностях і їх подальшому збагаченні;
- виявлення й розвиток природних задатків і творчого потенціалу кожної дитини, підлітка, юнака, дівчини, реалізація їх нахилів і здібностей у різноманітних сферах діяльності та спілкування;
- формування загальнолюдських норм гуманістичної моралі (доброти, милосердя, взаєморозуміння, віри у творчі здібності людини, терпимості по відношенню до людей), культури спілкування, інтелігентності як вищої міри вихованості;
- розвиток внутрішньої свободи, здатності до об'єктивної самооцінки й самореалізації поведінки, почуття власної гідності, самоповаги, здатності й готовності до рефлексії;
- виховання поваги до закону, норм колективного життя, розвиток громадянської та соціальної відповідальності як найважливішої риси особистості, що виявляється в турботі про свою країну, збереження людської цивілізації;
- виховання позитивного ставлення до праці як вищої цінності життя, розвиток потреби до творчої праці, виховання соціально значущої цілеспрямованості, чесності й відповідальності в ділових відносинах;

– розвиток потреби у здоровому способі життя, здатності бути хорошим сім'янином і жити щасливо (Бондаревская, 2001, с. 46).

Без сумніву, план виховної роботи є програмою дії учасників педагогічного процесу, тобто основою діяльності закладу освіти. На наш погляд, план передуючої практичній діяльності й повинен відобразити:

- результати й оцінку досягнутого;
- цілі, стратегічні орієнтири майбутньої діяльності;
- програму дій колективу, спрямованих на досягнення поставлених цілей;
- реальні терміни реалізації наміченого;
- відповідальних за виконання конкретних справ.

Під час складання планів визначаються вимоги, дотримання яких забезпечує якість планування.

Важливим, на нашу думку, є те, що планування виховної роботи в коледжі тісно пов'язане з процесом навчання й має на увазі два основних етапи:

1. Адаптація новоприбулих студентів.

2. Формування соціальної, громадянської зрілості, оволодіння практичними навичками саморозвитку, самовдосконалення, самореалізації студентського колективу (за основними напрямками):

- 1) створення умов для адаптації студентів в закладі освіти;
- 2) професійна діяльність;
- 3) цивільно-патріотична діяльність;
- 4) організація самоврядування в закладі освіти, навчальній групі, формування колективу;
- 5) художньо-естетична й духовно моральна діяльність;
- 6) нормативно-правова діяльність;
- 7) профілактична діяльність;
- 8) спортивно-оздоровча діяльність;
- 9) соціальна діяльність.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, планування не повинно обмежуватися складанням планів, це творчий процес, що не припиняється протягом усієї роботи зі студентами. Планування є складовою частиною професійної діяльності адміністрації освітнього закладу, класного керівника (куратора), викладача та ґрунтується на співробітництві педагогів, студентів, батьків, інших інститутів виховання (освітніх закладів усіх

типів, закладів культури, охорони здоров'я, зайнятості, установ фізичної культури та спорту, клубів і центрів, правоохоронних органів, громадських організацій, у тому числі релігійних, громадськості, ЗМІ тощо), які усвідомили мету й завдання спільної виховної діяльності.

На подальше вивчення заслуговує питання методичного забезпечення виховної роботи в коледжі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондаревская, Е. В. (2001). Смыслы и стратегии личностно ориентированного воспитания. *Педагогика*, 1, 45-48.
2. Зайченко, І. В. (2008). *Педагогіка*. Київ: Освіта України.
3. Каблов, А. В. *Система виховної роботи зі студентами у Будівельному коледжі Житомирського національного агроекологічного університету*. Режим доступу: <http://eprints.zu.edu.ua/27079/1/%D0%9A%D0%B0%D0%B1%D0%BB%D0%BE%D0%B2.pdf>
4. Мойсеюк, Н. Є. (2007). *Педагогіка*. Київ.
5. Тернопільська, В. І., Коломієць, Т. В., Піонтківська, І. О. (2014). *Довідник з виховної роботи зі студентами*. Тернопіль: Навч. кн.-Богдан.
6. Фіцула, М. М. (2006). *Педагогіка вищої школи*. Київ: Академвидав.

УДК [37-069](417):17.023

Кот А. А.

*НН інститут педагогіки і психології
СумДПУ імені А. С. Макаренка*

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ МУЗЕЙНОЇ ПЕДАГОГІКИ

У статті проаналізовано сутність категорії «музейна педагогіка», представлено її цілі і завдання як: розвиток здатності отримувати інформацію з першоджерела на основі огляду предметів музейного мистецтва; формування понятійного апарату через спостереження за предметами музейних колекцій; прищеплення навичок самостійного навчання; мотивація процесу навчання, створення «досвіду радості» в процесі навчання. Визначено форми реалізації освітніх можливостей музейної педагогіки, зокрема: уроки, семінари, консультації, проекти, тренінги тощо.

Ключові слова: музей, музейна педагогіка, освітній процес, завдання музейної педагогіки, форми використання в освітньому процесі музейної педагогіки.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку української освітньої системи нагальним, на наш погляд, є питання щодо використання нових підходів до організації та змістового наповнення навчально-виховної діяльності. Вважаємо, що важливе місце серед них займає один із найперспективніших

напрямів сучасної педагогіки – музейна педагогіка, що здатна вирішувати проблеми формування особистості, зокрема: залучення сучасної учнівської молоді до дослідницько-пошукової діяльності засобами музейної експозиції з використанням інформаційно-комунікаційних технологій, розвиток дослідницької компетентності учнів і студентів та їх творчих здібностей, формування навичок самостійного ухвалення рішень та навичок критичного мислення, вироблення здатності до самостійних суджень і оцінок.

Музейна педагогіка виникає як закономірний результат інтеграційних процесів, які охопили сфери освіти, науки й культури, а також розвитку культурної та освітньої діяльності музеїв у різних країнах світу.

Роль музеїв у збереженні історико-культурної спадщини людства важко переоцінити. У їх колекціях зібрані безцінні пам'ятки історії, культури й мистецтва. Музеї – це хранителі соціальної пам'яті, вони дають нам можливість вивчити минуле, задуматися про сьогодення та заглянути в майбутнє. Величезний культурний потенціал музейних зібрань містить у собі великі можливості для освіти й виховання сучасної молоді. Музей сьогодні все більше стає не тільки культурним, але й освітнім простором.

Аналіз актуальних досліджень. В останні десятиліття активно розвивається співпраця музеїв і закладів освіти. Окремі аспекти музейної педагогіки стали предметом спеціального розгляду таких науковців, як Т. Белофастова, Л. Гайда, Н. Ганусенко, О. Караманов, І. Ласкій, П. Луньов, О. Ляпін, Т. Мацейко, І. Медведєва, В. Обозний, Ю. Павленко, І. Ткаченко, І. Пантелейчук, І. Прус, О. Рокицька, В. Снагощенко, М. Струнка, О. Топилко, М. Трошина та ін.

Дослідники наголошують, що музейна педагогіка – це нова інтеграційна галузь, яка включає в себе науково-методологічну дисципліну та практичну діяльність, що об'єднує зусилля музейного працівника та музейного педагога. Музейна педагогіка має міждисциплінарний характер, вона тісно пов'язана з такими дисциплінами, як музеєзнавство, мистецтвознавство, історія, психологія, краєзнавство, пропонуючи якісно новий рівень освоєння культури й мистецтва на основі музейного зібрання.

До проблем історії, теорії та сучасних проблем музейної педагогіки звертались і зарубіжні дослідники, як-от: А. Гейна, Е. Гохстрат, В. Клаузевіца, А. Кунца, Л. Норріс, Р. Ромедера, Р. Тісдейла та ін.

Метою статті є аналіз теоретичних засад музейної педагогіки, що сприяють навчанню та вихованню сучасної молоді.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети було використано комплекс взаємопов'язаних методів дослідження, зокрема аналіз, синтез, порівняння й узагальнення вітчизняних і зарубіжних наукових джерел із проблеми музейної педагогіки та її ролі у вихованні сучасної молоді.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні українська музейна педагогіка займається активним пошуком нових форм організації освітньої діяльності.

Одним із важливих завдань наближення музейної педагогіки до освітньої практики є визначення й апробація принципів, методів, прийомів роботи музеїв з молоддю, що зрештою повинне вилитися в інноваційні методичні розробки проведення нетрадиційних уроків із різних предметів – історії, українознавства, природознавства, біології, фізики, музики, художньої культури тощо – в приміщенні музею чи з використанням музейних експонатів на базі закладу освіти.

У результаті аналізу наукових джерел (Гайда, 2009, 2012; Караманов; Снагощенко, 2010; Товкач О. А., Товкач О. В., 2009) можемо стверджувати, що однією з передумов формування музейної педагогіки є поліфункціональність музею. Констатуємо, що музей є соціальним інститутом та виконує такі функції, як: освітньо-виховна, рекреаційна, комунікативна, репрезентативна, інформаційна, естетична, що сприяє врахуванню в діяльності суспільних потреб, актуалізує його вплив на суспільні процеси, ставлення різних соціальних груп до музею та їх ціннісні орієнтації.

На думку Р. Патер, сучасний музей також дає можливість задовільнити потреби освіти, підтримуючи реалізацію програми на різних рівнях освіти. Заклади освіти здійснюють співпрацю з музеями за участі учнівської молоді не тільки на уроках, але й передусім у спільних освітніх проєктах і семінарах. Окремі музеї адаптують власні пропозиції до потреб студентів закладів вищої освіти, організовують консультації, тренінги, курси для вчителів, щоб максимально використати власний потенціал музейної колекції. Сучасний заклад освіти використовує музей в освіті не тільки для гуманітарних, історичних предметів, але й для природничих дисциплін. Музей пропонує безпосередню зустріч з оригіналом, з реальним об'єктом, а відтак, сьогодні це безперечна перевага. Науковець наголошує, що більш широке включення музейних об'єктів до освітніх

програм дослідження мають важливе значення для майбутнього відкритої освіти. Різноманітні інноваційні академічні програми все частіше використовують виставки та колекції музею у здійсненні дидактичних проєктів і наукових досліджень (Pater, 2017, s. 88–89).

Отже, з упевненістю можемо зазначити, що музейна педагогіка – один із найбільш значущих напрямів сучасної педагогіки, нове відгалуження наукових знань на стику музеєзнавства, педагогіки, психології, мистецтва (як частини загальної культури) та краєзнавства. Вона досліджує музейні форми комунікації, характер використання музейних засобів у передачі та сприйнятті інформації з точки зору педагогіки.

Вважаємо, що музейна педагогіка – це педагогіка відкритого середовища. Вона не обмежена стінами музею та найбільш ефективно проявляє себе в умовах співдружності закладу та музею, єднання культурно-дозвіллевих та освітніх установ, створення педагогічно доцільно організованого культурного простору.

Відтак, завдання музейної педагогіки визначається тим, щоб максимально й успішно задовольнити і, за можливості, розвинути та збагатити інтереси відвідувачів.

Ураховуючи вищесказане, визначимо цілі музейної педагогіки:

- пробуджувати інтерес до пізнання культури народів світу через музей та його колекції;
- виховувати дбайливе, шанобливе ставлення до музейних пам'яток як частини історії та культури певного народу;
- сприяти формуванню у відвідувачів розуміння єдності природи й культури;
- формувати навички культури поведінки в музеї;
- виховувати любов до рідного краю і людей, які зробили значний внесок у його процвітання.

Як зазначає З. Бонамі, важливими завданнями музеїв у сфері освіти, згідно зі світовою тенденцією, виступають такі:

- розвиток здатності отримувати інформацію з першоджерела на основі огляду предметів музейного мистецтва;
- формування понятійного апарату через спостереження за предметами музейних колекцій;
- прищеплення навичок самостійного навчання;

– мотивація процесу навчання, створення «досвіду радості» в процесі навчання (Бонамі, 1997).

До того ж, у процесі реформування освіти кожен із прийомів музейної педагогіки можна певним чином використовувати для розвитку ключових компетентностей учнівської молоді: уміння вчитися; загальнокультурної; громадянської; здоров'язбережувальної; компетентностей з ІКТ; соціальної.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Таким чином, можемо зробити узагальнення, що музейна педагогіка є ефективною формою організації освітнього процесу в школі і закладах вищої освіти. Вона має конкретні цілі і завдання, форми реалізації її дидактичних і виховних можливостей. Використання музейної педагогіки впливає на підвищення інтересу учнівської і студентської молоді до навчання; посилення міжпредметних зв'язків; використання нетрадиційних форм роботи; підвищення загального рівня культури учнівської молоді, формування свідомого ставлення до культурної спадщини людства; урізноманітнення форм й методів освітньої діяльності закладів освіти.

Перспективним може стати подальші наукові розвідки методологічних основ музейної педагогіки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Pater, Renata. (2017). Edukacja muzealna. *Wychowanie do aktywnego uczestnictwa w kulturze parezja*, 1 (7), 88–89.
2. Бонамі, З.А. (1997). Музей–образование–дети (по материалам музейно-педагогических изданий США). *Музейная педагогика за рубежом*. М.
3. Гайда, Л. А. (2009). *Музей у навчальному закладі*. К.: Шк. світ.
4. Гайда, Л. А. (2012). Музейна педагогіка: пошук оптимальної моделі. *Методологічні засади історичної освіти в контексті профілізації старшої школи: матеріали Всеукраїнської науково-методичної конференції (Кіровоград, 21-22 жовтня 2010 р.)*. Кіровоград, сс. 243–249.
5. Караманов, О. В. *Музей – школа – університет: особливості педагогічної взаємодії в сучасному «суспільстві знань»*. Режим доступу : http://pmu.in.ua/wp-content/uploads/downloads/2014/02/Karamanov_ua_2.pdf
6. Снагощенко, В. В. (2010). *Професійна підготовка майбутнього вчителя історії засобами музейної педагогіки* (автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти). Київ.
7. Товкач, О. А., Товкач, О. В. (2009). Освітні функції музейної педагогіки у навчально-виховному процесі школи. *Вісник психології і педагогіки*, 9, 34-45.

УДК 4378.147:373.5.011.3-051]:[37.091.3:001.895]

Кравченко К. О.

НН інститут історії, права та міжнародних відносин

СумДПУ імені А. С. Макаренка

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ В ІННОВАЦІЙНОМУ ПОЛІ ОСВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ

У статті розкрито важливість застосування інноваційних педагогічних технологій для підготовки майбутніх вчителів та проаналізовано можливості їх впровадження майбутніми вчителями у навчальний процес закладів загальної середньої освіти. Зокрема, висвітлено дидактичні і виховні можливості інтерактивної та інформаційних освітніх технологій.

Ключові слова: *інновація освіти, інноваційний потенціал педагога, інноваційні педагогічні технології, підготовка майбутнього вчителя, інформаційні технології, інтерактивні технології.*

Постановка проблеми. Одним із найважливіших стратегічних завдань на сьогоднішньому етапі модернізації вищої освіти України є забезпечення якості підготовки спеціалістів на рівні міжнародних стандартів. Розв'язання цього завдання можливе за умови зміни освітніх методик та впровадження інноваційних технологій навчання. Адже завдання технології взагалі полягає у визначенні найбільш ефективних шляхів та засобів досягнення будь-яких цілей діяльності. Проблема підготовки майбутнього вчителя за допомогою інноваційних педагогічних технологій на сьогоднішній день є відкритою та актуальною. Сучасний педагог має виступати не стільки джерелом знань та контролюючим суб'єктом, скільки організатором самостійної активної пізнавальної діяльності учнів.

Аналіз актуальних досліджень. Різноманітні аспекти професійної підготовки майбутніх вчителів висвітлювалися такими дослідниками, як М. Гайдур (Гайдур, 2010), Г. Коберник (Коберник, 2021) та ін. Теоретичні й практичні аспекти використання інтерактивних методів навчання відображено в доробках Л. Пироженко (Пироженко, 2004), О. Пометун (Пометун, 2004), Г. Сиротенко (Сидоренко, 2004). Проблемі формування інноваційної компетентності майбутніх учителів присвячена велика кількість наукових розробок, зокрема: вивчення психологічної готовності педагогів до нововведень (Гавриш, 2006); проблеми психологопедагогічної підготовки вчителя до інноваційної діяльності (Клокар, 1997).

Метою статті є аналіз інноваційних можливостей освітніх технологій, зокрема, інтерактивної та інформаційних, у підготовці майбутнього вчителя, компетентного у педагогічній діяльності.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні в системі вищої освіти для успішної реалізації особистісного потенціалу кожного студента у навчально-виховному процесі мають бути створені умови для формування таких якостей особистості, як: мобільність, вміння інтегруватись у динамічне суспільство, критичність мислення, вміння генерувати нові ідеї тощо.

Інновація освіти – цілеспрямований процес часткових змін, що ведуть до модифікацій мети, змісту, методів, форм навчання та виховання, адаптації процесу навчання до нових вимог. Вирішальна умова творчої діяльності – інноваційний потенціал педагога. Інноваційний потенціал педагога – сукупність соціокультурних і творчих характеристик особистості педагога, яка виявляє готовність удосконалювати педагогічну діяльність, наявність внутрішніх засобів та методів, здатних забезпечити цю готовність (Пехота, 2002, с. 10).

Г. Коберник зазначає, що формування у студентів готовності до інноваційної діяльності передбачає, перш за все, глибоке вивчення теоретичних питань удосконалення навчально-виховного процесу, позитивних сторін педагогічних теорій, ідей та технологій, які вже досліджувалися й упроваджувалися в педагогічну практику. Тільки на основі ґрунтовної роботи щодо вивчення фундаментальних педагогічних теорій і технологій, осмислення механізму їх упровадження є можливість підвищити рівень підготовки майбутніх учителів до інноваційної діяльності у сфері навчання й виховання (Коберник, 2021).

Спочатку відбувається теоретичне ознайомлення студентів з ключовими моментами організації навчально-виховного процесу з використанням інноваційних технологій. Згодом здійснюється формування готовності студента до реалізації дидактичних можливостей цих технологій.

Наступним етапом є реалізація студентами елементів інноваційних технологій під час педагогічної практики в умовах закладу загальної середньої освіти. Так, під час проходження виробничої практики студент включається в навчально-виховний процес школи, виконуючи функції учителя та класного керівника, вивчає й узагальнює навчальну та виховну систему навчального закладу, досліджує можливості впровадження інноваційних технологій в освітній процес.

Нами здійснювався аналіз дидактичних і виховних можливостей інтерактивної та інформаційних освітніх технологій.

За словами О. Пометун, «інтерактивна технологія – жива нитка, що пов'язує вчителя з кожним учнем і учнів між собою. Таке нововведення – не данина молоді й не самоціль. Це лише простий і надійний спосіб створити атмосферу активної праці, творчості і співробітництва, взаєморозуміння в класі» (Пометун, 2004).

Інтерактивні технології навчання базуються на особистісно-діяльнісному підході та включають: використання інтерактивних методів навчання, серед яких неситуативні (діалог) та ситуативні (ігрові – імітаційні та не імітаційні, неігрові інтерактивні методи – аналіз та моделювання педагогічних ситуацій тощо) (Білецький, 2007).

Також використання інтерактивних методів навчання дозволяє сконцентрувати увагу студентів на навчальній меті заняття, яка сприймається не як щось нав'язане викладачем, а як бажане завдання (Гавриш, 2006).

Включення особистості у професію, введення у професійну діяльність передбачає оволодіння теоретичними знаннями, які необхідно трансформувати в педагогічні вміння і компетентності. Найпослідовніше це може бути досягнуто в ситуації практичної дії, особливо творчої. Тому професійно-творча діяльність сприяє підвищенню мотивації до праці, розвитку інтелекту, максимальному розкритті здібностей студента, його професійних компетентностей.

Інтерактивне навчання передбачає взаємодію студентів, зокрема, малими групами. У процесі спілкування студенти навчаються: розв'язувати складні завдання на основі аналізу вихідних даних; визначати протиріччя, висловлювати альтернативні думки; приймати виважені рішення; спілкування з різними людьми; брати участь у дискусіях. Реалізація визначених у межах інтерактивного навчання ролей, суб'єкт-суб'єктного спілкування між учасниками навчального процесу потребує вибору відповідних методів і передбачає: моделювання навчальних ситуацій, використання дидактичних ігор, спільне розв'язання педагогічних ситуацій. Критерієм вибору методів та прийомів навчання має бути ефективність щодо формування навичок і вмінь, створення особистісної системи цінностей, спроможність утворювати атмосферу співробітництва, взаємодії (Клокар, 1997).

Л. Пироженко та О. Пометун виділяють чотири групи інтерактивних технологій: інтерактивні технології кооперативного навчання; інтерактивні

технології колективно-групового навчання; технології ситуативного моделювання; технології опрацювання дискусійних питань (Пометун, 2004).

Одним із ефективних способів розвитку навичок дискутування для майбутніх педагогів, на наш погляд, є інтерактивний метод ПРЕС (Когут, 2005), за допомогою якого майбутні педагоги навчаються виробляти й формулювати аргументи, висловлювати думки з дискусійного питання у виразній та стислій формі, переконувати інших.

Звичайно, говорячи про сучасні інноваційні технології не можна оминати увагою інформаційні технології навчання, зокрема, мультимедійні.

Однією з поширених форм використання мультимедійних технологій є мультимедійна презентація, що створюється за допомогою програми Power Point. Сучасна мультимедійна презентація – це сукупність текстів, зображень, звуку, відео, анімації й інших засобів представлення інформації. Ефективним виглядає використання мультимедійних презентацій у роботі вищої школи, зокрема, у підготовці майбутніх педагогів. Адже ознайомлення студентів з різноманітними інформаційними технологіями навчання і виховання вимагає показу як конкретних фрагментів методики роботи, так і візуалізації використаних засобів та умов застосування тієї чи іншої технології (Пехота, 2002).

Використання мультимедійних засобів сприяє підвищенню інтенсивності й ефективності процесу навчання; створює умови для самоосвіти та дистанційної освіти, тим самим дозволяючи здійснювати перехід до безперервної освіти.

Висновки. Таким чином, можна зробити узагальнення, що одним з найважливіших стратегічних завдань на сьогоднішньому етапі модернізації вищої освіти України є забезпечення якості підготовки спеціалістів на рівні міжнародних стандартів. Розв'язання цього завдання можливе за умови зміни педагогічних методик та впровадження інноваційних технологій навчання. Досліджувані нами інтерактивне та інформаційні технології навчання дозволять готувати майбутніх педагогів на рівні компетентностей, що вимагає нова українська школа, а також створюють умови для творчої діяльності, формують у студентів здатність до активного самостійного накопичення знань, формування професійних умінь, прагнення до самоосвіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білецький А. А., Гончаров С. М., Губницька О. М., Костюкова Т. А. (2007). *Форми, методи і організація навчального процесу в кредитно-модульній системі* : навч.-метод. посіб. / за ред. С. М. Гончарова. Рівне : НУВГП.

2. Гавриш І. В. (2006). Теоретико-методологічні основи формування готовності майбутніх учителів до інноваційної діяльності. Харків.
3. Гайдур М. І. (2010). Підготовка майбутніх вчителів до організації навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів в умовах інформаційного середовища. Ялта. 20 с.
4. Клокар Н. І. (1997). Психолого-педагогічна підготовка вчителя до інноваційної діяльності. Київ.
5. Когут О. І. (2005). Інтерактивні технології навчання. Тернопіль : Астон.
6. Коберник О.М. (2021). Підготовка майбутніх учителів до інноваційної педагогічної діяльності. URL: <http://studentam.net.ua>.
7. Освітні технології : навч-метод. посіб. / укл. О. М. Пехота (2002). Київ : А.С.К.
8. Пометун І. О. (2004). Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : наук.-метод. посібник / укл. І. О. Пометун, Л. В. Пироженко. Київ : А.С.К.
9. Сиротенко Г. О. (2004). Сучасний урок: інтерактивні технології навчання. Харків : Основа.

УДК 37:17:159.923.2:374:373

Москович В.О.

*Сумський державний педагогічний
університет імені А.С.Макаренка*

ІННОВАЦІЙНІ ФОРМИ ВИХОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З УЧНЯМИ В ПОЗАУРОЧНИЙ ЧАС

У статті розглядається роль інноваційних форм і методів позакласного виховання у розвитку школярів. Представлена характеристика інноваційного вчителя, який організовує таку діяльність. Конкретизовано інноваційні заходи, які можуть використовуватись в різних напрямках виховання, зокрема: трудовому, художньо-естетичному, військово-патріотичному, громадянському.

Ключові слова: *інноваційні форми та методи виховної роботи, позаурочний час, трудове, художньо-естетичне, військово-патріотичне, громадянське виховання.*

Постановка проблеми. Сучасні умови життя вимагають від педагогів і батьків іншої позиції щодо навчання та виховання. У нинішніх складних умовах формування людини як повноцінного громадянина на перший план виходить школа як центр виховного середовища. Позакласна виховна діяльність у школах спрямована на виховання гармонійної особистості та заснована на законах творчості, які передбачають залучення дітей до реальної співтворчості, інтелектуального діалогу, гармонізації спілкування, успіху, можливості почуватися вільно. Така діяльність сприяє розвитку незалежного мислення, розробці прийомів співтворчості та інтелектуальної напруги, передбачає

експериментування дітей, ігри, гнучке й гармонійне поєднання індивідуальної, групової та колективної діяльності, самостійної та педагогічно скерованої.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблемою запровадження інноваційних форм виховної діяльності учнів у позаурочний час займались С. Моїсеєв, Л.Іваничко. О.Поліщук та І.Шкільна вивчали роль позакласної виховної роботи у формуванні моральних цінностей школярів.

Дослідники вважають, що інноваційні форми виховної роботи забезпечують активізацію пізнавальної діяльності учнів, формують мотивацію до участі в різних формах виховної роботи, розвивають світогляд.

Метою статті є аналіз інноваційних форм і методів виховної діяльності з учнями в позаурочний час та їх вплив на формування особистісних якостей школярів.

Виклад основного матеріалу. Виконуючи велику місію виховання особистості, вчитель здійснює її як під час уроку, так і в позаурочний час. Поза навчальним процесом педагог має більше можливостей, щоб проаналізувати унікальність і неповторність кожного школяра і, спираючись на це, створювати умови для розвитку здібностей і талантів всіх учнів, формувати їх соціальний досвід. Завдяки цьому нейтралізується функціональний підхід до учня, фрагментарність у вихованні, інтелектуальні перевантаження (Артеменко, 2001, с.2).

Діяльність педагога в позаурочній виховній роботі повинна бути органічно пов'язана з діяльністю дітей та їх настроєм. Учителі під час позаурочної виховної роботи використовують як традиційні, так і інноваційні методи і технології виховання, які спрямовані на активізацію пізнавальної активності учнів, формування мотивації до різних видів діяльності, що розвивають певні якості особистості.

Термін «інновація» почав використовуватись у вітчизняній педагогіці на початку 90-х років ХХ ст. і швидко набув поширення в освітньому середовищі. Слово походить від латинської мови, що в перекладі означає оновлення, тобто це запровадження чогось нового в цілі, зміст, методи і форми навчання і виховання, в організацію діяльності педагога (Концепція позакласної виховної роботи в загальноосвітній школі, 2002, с.125).

Головною рушійною силою організації виховання в позаурочний час є вчитель (вихователь). Інноваційний вчитель чи класний керівник, що здійснює позаурочну виховну роботу, повинен вміти комбінувати традиційні та інноваційні методи, технології і форми виховної діяльності. Для реалізації

інноваційного підходу в позаурочному вихованні вчитель сам повинен відповідати певним вимогам: бути творчою натурою; активним; креативним; володіти почуттям гумору; здатним враховувати індивідуальні та вікові особливості кожного учня; здатним відкрити учням можливості творчого розвитку; компетентним.

Компетентний вихователь зобов'язаний розуміти і реалізувати переваги інноваційної діяльності у виховній позаурочній роботі. До них відносять: досить високу результативність у формуванні певних якостей порівняно з традиційними формами; дозволяють за той самий проміжок часу збільшити обсяг виконаної роботи; сприяють формуванню вміння співпрацювати в команді, вміти дослухатися один до одного та в потрібний час брати відповідальність на себе; розвивають гуманні, толерантні стосунки між учасниками освітнього процесу; активізують власний досвід, знання та вміння учасників виховного процесу, розвивають пам'ять та здатність до самоконтролю (Волкова, 2007, с.13).

Складовими виховних технологій є форми організації діяльності та методи, як засоби впливу на учнівську молодь, серед яких пріоритетну роль займають активні методи.

До таких методів належать: ситуаційно-рольові ігри, інтелектуальні аукціони, «мозкові атаки», метод аналізу соціальних ситуацій з моралістичним характером, розв'язання проблем, дискусії та дебати тощо.

Педагоги в позакласній виховній роботі ще орієнтуються на той напрямок виховання, за яким здійснюється захід. Так, з метою трудового виховання використовуються такі заходи як: толоки; трудові десанти; дні «відкритих дверей»; екскурсії тощо.

Художньо-естетичне виховання здійснюється за допомогою: конкурсів; театралізованих вистав; фестивалів; ток-шоу; рукописних альманахів тощо.

Для організації військово-патріотичного виховання використовуються: тематичні акції; конкурси; козацькі розваги; екскурсії.

Громадянське виховання організовується за допомогою реалізації виховних можливостей таких заходів як: тематичні вечори; години спілкування; тренінги, «відкритий мікрофон» тощо (Кондрашова, 2008, с.165).

Висновок. Таким чином, можемо зробити узагальнення, що підвищення ефективності виховної роботи в позаурочний час можливе за умови використання інноваційних підходів у вихованні учнів. Інноваційні заходи активізують пізнавальну активність учнів, мотивують їх до участі в різних заходах,

спрямованих на розвиток певних якостей особистості. Зрозуміло, що поряд з інноваційними компетентний педагог вдало використовує і елементи традиційних методів. Ефективність такої діяльності залежить від професійної майстерності вихователя. Кожний напрямок виховання передбачає реалізацію виховних можливостей певних інноваційних заходів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Артеменко З. В. (2001). *Азбука форм воспитательной работы*: Справочник. Мінськ.
2. Волкова Н. П. (2007). *Педагогіка*. К. Знання.
3. Воронов В. (2001). Разнообразие форм воспитательной работы. *Классному руководителю*, 1, 26-28.
4. Концепція позакласної виховної роботи в загальноосвітній школі (2002). – К. «Прес».
5. Кондрашова Л. В., Лаврентьев О. О., Зелен Н. І. (2008). *Методика організації виховної роботи в сучасній школі*: навчальний посібник. Кривий Ріг.

УДК 371.2

Овсієнко Т. В.

*НН інститут фізичної культури
СумДПУ імені А.С. Макаренка*

УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕСОМ ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙ У ЗАКЛАДІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

У статті розкрито актуальність проблеми вивчення особливостей управління інноваційними процесами у закладі загальної середньої освіти. Розглянуто основні етапи впровадження інновацій у шкільну освіту. Проаналізовано низку основних професійних проблем у діяльності керівників навчальних закладів.

Ключові слова: педагогічні інновації, управління впровадженням інновацій, заклад загальної середньої освіти.

Постановка проблеми. На сучасному етапі в системі освіти акцент робиться на управлінні цілісним педагогічним процесом на науковій основі, розумінні всієї її складності, знання механізмів і закономірностей педагогічної взаємодії, які сприяють розвитку особистості, що є основним завданням освіти.

Управління інноваційними педагогічними процесами є однією із складових загальної системи управління освітою, що здійснюється на державному, регіональному рівнях та на рівні закладів загальної середньої освіти.

Треба зауважити, що у наш час інновації постають як форма існування освітніх закладів, що забезпечує їх конкурентоспроможність на ринку освітніх

послуг. У зв'язку з цим, важливим постає окреслення особливостей управління інноваційними процесами, що спроможні вирішувати питання на рівні навчального закладу.

Керівнику закладу освіти слід орієнтуватися в різноманітності сучасних управлінських ідей, вивчати й успішно застосовувати досягнення науки і передового педагогічного досвіду, організовувати творчу діяльність.

Аналіз актуальних досліджень. Складність, багатоаспектність і взаємозалежність управлінських проблем у період розбудови школи потребують нових ідей і підходів, що розкривають перспективи пошуку оптимальних інновацій управлінської діяльності. Основну відмінність загальної системи управління та інноваційної системи управління освітою вчені вбачають у тому, що остання полягає у встановленні та використанні всіма суб'єктами освіти пріоритетів якості: умов процесу, результатів процесу. (Сорочан, 2005, с.305).

Заклади загальної середньої освіти належать до соціально-педагогічних систем, тому для вирішення завдань велике значення мають роботи А. Берга, В. Афанасьєва, В. М. Петечук, Д. Гвішіані, Т. Грабовської. Удосконалення системи управління в єдиному освітянському просторі – нагальна проблема сьогодення.

Мета статті: узагальнити сучасні дослідження та конкретизувати аспекти управління інноваційними процесами у закладі загальної середньої освіти.

Виклад основного матеріалу. Інноваційна діяльність освітніх закладів є одним із стратегічних напрямів в освіті. Це є умовою виживання освітнього закладу, гарантією соціальної безпеки її вихованців та всіх учасників педагогічного процесу.

Однак дослідження міжнародного фонду «Відродження» встановили, що найбільш значущі психолого-педагогічні експерименти всеукраїнського рівня з розробки нового змісту освіти, сучасних освітніх технологій проводяться лише у 60 школах України, тільки понад 1000 вчителів близько 700 шкіл апробують нові підручники (загалом близько 4% загальноосвітніх навчальних закладів). Це наслідки недостатньої підготовки педагогів до інноваційної діяльності, відсутності системи управління нововведеннями в освітніх закладах. (Сиротенко, 2006, с.19).

Тому розуміння теоретичних засад управління інноваційною діяльністю допоможе адміністрації закладу запровадити ефективні зміни в ньому.

Поняття «інновація» означає нововведення, новизна, зміна, введення чогось нового. Стосовно педагогічного процесу інновація розглядається як

введення нового в цілі, зміст, форми і методи навчання та виховання; в організацію спільної діяльності вчителя і учнів, вихованців. Інновації самі по собі не виникають, а є результатом наукових пошуків, передового педагогічного досвіту учителів і цілих колективів. (Олійник, 2007, с.42-49).

Метою інноваційної діяльності освітніх закладів є досягнення очікуваного кінцевого результату, тобто якісна зміна об'єкта; усвідомлення моделі бажаного творчого пошуку; осмислення етапів та термінів досягнення очікуваного результату; раціональний добір засобів її досягнення.

Важливим чинником інноваційної діяльності є вміння знайти у нововведеннях власну мету, що активізує інноваційну діяльність педагога, сприяє ефективному процесу та результату.

Завдання інноваційної діяльності полягає у виконанні різноманітних за обсягом видів роботи (чи конкретних заходів), що залежать від змісту нововведення. Основним алгоритмом розробки завдань є поетапний перехід від вихідного стану до ідеального образу моделі.

Зміст інноваційної діяльності визначається основною ідеєю інноваційного процесу, метою та очікуваними результатами. Зміст формалізується у програмі прикладного дослідження (проєкті), підготовка якої передбачає функціональний розподіл ролей та завдань.

Основною формою організації інноваційної діяльності є педагогічний експеримент. Форма педагогічного експерименту передбачає впровадження нововведення на науковій основі, тобто з урахуванням специфіки та механізмів емпіричного дослідження. (Мармаза, 2004).

На шкільному рівні управління ефективність реалізації нововведень значною мірою залежить від багатьох чинників і, насамперед, від інноваційного потенціалу школи.

Інноваційний потенціал школи – це здатність створювати, сприймати та реалізовувати нововведення. На цій основі створюється модель інноваційного розвитку загальноосвітнього навчального закладу, яка обґрунтовує можливості школи до інноваційної діяльності: матеріально-фінансовий та особистісний потенціал школи.

Матеріально-фінансовий потенціал школи передбачає: наявність у навчальному закладі приміщень для проведення колективних заходів; зручний режим експлуатації цих приміщень; наявність комп'ютерної техніки, фінансових можливостей для забезпечення нововведення (оплата додаткової праці педагогів, гнучкість щодо використання коштів).

Особистісний потенціал школи – це професійні можливості педагогічного колективу, керівників для здійснення інноваційної педагогічної діяльності та можливості учнівського контингенту.

Важливою складовою інноваційного потенціалу є здатність навчального закладу до створення інноваційного середовища: наявність високого освітньо-культурного рівня батьків школярів, можливостей залучення науковців-консультантів із закладів вищої освіти, позашкільних закладів та установ (Сиротенко, 2006, с.26-27).

Доцільно виділити наступні основні етапи процесу впровадження нововведень у практику шкільної системи освіти:

1) Усвідомлення колективом необхідності змін та впровадження нововведень. Важливо залучити педагогічний, учнівський та батьківський колективи до різних форм інформаційної діяльності (конференції, збори, наради, семінари). Адміністрація школи повинна провести моніторинг якості освітніх процесів у навчальному закладі і оприлюднити результати. Тому основна мета етапу полягає в тому, щоб шкільний колектив усвідомив, що реальний стан функціонування школи не відповідає новим тенденціям розвитку суспільства, науково-технічному прогресу, вимогам батьків учнів, не сприяє професійному зростанню педагогічного колективу.

2) Пошук та актуалізація нових ідей. Необхідно виявити коло проблем, актуалізувати нові ідеї, обговорити їх в шкільному колективі та з науковцями. Формується творча група для розробки та оформлення ідеї у вигляді проекту чи програми.

3) Здійснення проектування нововведення творчою групою. Визначається майбутня перспектива, стратегія досягнення мети на основі проведеної діагностики щодо стану функціонування освітнього закладу. Результатом етапу є підготовлений проект нововведення із зазначенням мети, завдання, заходів щодо реалізації нової ідеї, ресурсів та методик.

4) Управління процесом упровадження нововведення. Відбувається апробація нової педагогічної ідеї. Завданням керівника закладу є врахування «людського фактора» (стреси, поінформованість, мотивація тощо) і створення комфортних умов для роботи всіх суб'єктів інноваційної діяльності.

5) Стратегія управління та підготовка суб'єктів інноваційної діяльності до роботи в нових умовах. Йдеться, насамперед, про вибір стилю управління, уміння презентувати ідею, оцінювати проміжні результати, делегувати

повноваження, мотивувати до співпраці. На цьому етапі важлива роль належить науковому керівнику (консультанту) як одному із керівників інноваційної педагогічної програми.

6) Подолання опору та психологічного дискомфорту. Йдеться про ситуації протистояння через нерозуміння нових стимулів роботи, зміну режиму роботи, додаткові витрати, необхідність постійного навчання тощо.

7) Оприлюднення результатів інноваційної педагогічної діяльності. Основними формами є семінари-презентації, публічні конференції, виступи в засобах масової інформації щодо змісту, курсу, алгоритму педагогічної технології, методики, нової організації навчально-виховного середовища (Петечук, Грабовська Т.І., 2010).

При управлінні інноваційною діяльністю керівникам закладів треба звернути уваги на опір щодо нововведення. Для залучення вчителів до інноваційної діяльності керівнику необхідно задіяти: зовнішні стимули, пов'язані із матеріальним винагородженням, мотиви зовнішнього самоствердження (оцінка оточуючих), професійні мотиви, самооцінка, мотиви особистісної самореалізації, мотиви творчості.

Висновки. Отже, інноваційна освітня діяльність закладу загальної середньої освіти – це складний процес, що потребує науково-методичного підходу. В умовах інноваційного розвитку всім учасникам процесу перетворень необхідно «знайти себе»: керівникам освітніх закладів успішно реалізувати надану можливість, педагогам – вміло використати свободу для відповідального вибору способів і методів навчання.

Саме інноваційна складова в діяльності керівника закладу забезпечить адекватність освітнього процесу та його результатів вимогам суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Інноваційна діяльність педагога: від теорії до успіху (2006). *Інформаційно-методичний збірник*. Упорядник Г.О. Сиротенко. Полтава: ПОІППО.
2. Мармаза О.І. (2004). *Інноваційні підходи до управління навчальним закладом*. Харків: Основа.
3. Олійник А. (2007). Поняття й реальність процесу інноваційного розвитку освіти в Україні у контексті Болонських декларацій. *Вища освіта України*, 1, 42-49.
4. Сорочан Т.М. (2005). *Підготовка керівників шкіл до управлінської діяльності : теорія та практика*. Монографія. Луганськ: Знання.
5. Петечук В.М., Грабовська Т.І. (2010). Особливості управління інноваційною діяльністю в закладах освіти районними/міськими методичними кабінетами. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.zakinppo.org.ua/2010-01-18-13-45-02/222-2010-06-24-09-18-55>

УДК 373.5.016:94]:004032.6

Осадчий Д. Ю.

НН інститут історії, права та міжнародних відносин

СумДПУ імені А. С. Макаренка

ВИКОРИСТАННЯ ВІЗУАЛЬНИХ МЕДІАПРОДУКТІВ В ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ ІСТОРІЇ В ШКОЛІ

Стаття присвячена дослідженню використання медіапродуктів в процесі викладання історії в школі. У статті обґрунтовано доцільність використання візуальних медіапродуктів як визначального фактору засвоєння учнями нових знань, формування компетентностей. Зокрема: історичні карти; фотографії; карикатури; графічна статистика, плакати; реклама; твори образотворчого мистецтва; кінофільми; відеофільми; відеосвідчення тощо.

Ключові слова: *медіапродукт, візуальні засоби, урок історії, заклад загальної середньої освіти.*

Постановка проблеми. Сучасна система освіти має відповідати всім викликам, що несе сьогодення. Роль освіти є важливим чинником у нашому житті. Але вона має пристосовуватись до умов та викликів часу. На сучасному етапі розвитку системи освіти важливо формувати в учнів критичне ставлення до інформації, яку вони здобувають кожного дня на уроках. Навчання потребує напруженої розумової діяльності учнів, що забезпечує успішне засвоєння знань. Для учня важливо пояснити, розповісти, а головне продемонструвати матеріал для кращого засвоєння. Так, на уроках історії, нові технології навчання спрямовані на розвиток в учнях здібностей бачити проблему, виявити суперечності та висувати власні судження. Однією з таких технологій, яка сприяє реалізації поставлених освітніх завдань, на уроках історії є медіа технологія.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням про використання медіапродуктів на уроках історії в закладах загальної середньої освіти присвячено багато робіт, що представлені як в монографіях, так і на сторінках інших наукових видань. Вивченням проблем впровадження медіапродуктів в систему освіти шкіл займались К. Баханова, О. Мокрогуза, О. Подобєд, Д. Десятова. Ці дослідники на сторінках наукових видань зосередили увагу на впровадженні інноваційного аспекту навчання історії в школі, в тому числі потенціал використання навчальних мультимедійних презентацій, інтернет ресурсів, залучення відеохостингів, віртуального навчання тощо.

З появою загальнодоступного медіапродукту до нього зростає інтерес, як до засобу використання в освітній сфері. Над цим питанням працювали П. Коваленко, В. Потапова, Л. Гуменюк. Але залишається ще багато малодосліджених проблем, одне з яких – методика використання візуальних медіапродуктів в процесі вивчення історії в школі.

Мета статті. На основі аналізу психолого-педагогічної літератури виявити особливості впливу медіа продуктів на ефективність проведення уроків історії, методику їх використання та вплив на рівень мотивації учнів до навчання.

Виклад основного матеріалу. Сучасне інформаційне суспільство вимагає від вчителя і учня значно більше зусиль, направлених на безперервне вдосконалення інформаційних компетентностей. Інформаційний простір, що нас оточує, передусім створений з освітньою метою, аби мати змогу поширювати, розвивати, візуалізувати інформацію. Система освіти ставить перед собою завдання сформувати досконалу, всебічно розвинену особистість. Подібне завдання можна реалізувати шляхом систематичного, послідовного удосконалення творчих, критичних, дослідницьких навичок, вмінь і здібностей учня, його життєвих компетентностей.

Теоретичні завдання, які виникають в процесі викладання історії, реалізуються шляхом візуалізації навчального матеріалу за допомогою мультимедійних та інших інформаційних засобів.

Візуалізація навчального матеріалу шляхом впровадження медіапродуктів на уроках історії допомагає учням розвивати уяву, прораховувати данні за допомогою графіків, переглядати кінохроніки з даного періоду, прослідковувати пересування людських мас по території світу, ознайомлюватись з творами образотворчого мистецтва.

Звичайно, що візуалізований матеріал можна використовувати на різних етапах уроку. Наприклад, для мотивації учнів на початку уроку. Перед початком уроку важливо з перших хвилин зацікавити учнів для подальшої роботи. Зацікавленість на початку буде тримати інтерес учня до кінця уроку, а добре підібраний матеріал, що буде впливати на нього в процесі уроку, не дозволить зацікавленості зникнути при подальшій роботі (Іванов, Волошенко, Мокрогуз, 2016, с. 45).

Візуалізований матеріал слід використовувати для демонстрації інтерпретацій, що презентують різні позиції, оцінки подій, процесів і явищ. Загалом для того, аби показати учням різне бачення на певну проблематику і за

рахунок злиття точок зору сформувати власний контекст бачення ситуації. Метод передбачає розвинути в учнях, за рахунок наявності різних ідей та оцінок, власну світоглядну модель.

Важливим завданням кожного уроку є активізація розумової діяльності учня. Тут же завдання вчителя, шляхом використання медіапродукту, показати дві конкуруючі точки зору, яку одна частина учнів буде відстоювати, а інша опонувати їй. У процесі дискусії психічний стан змінюється, що обумовлює стимуляцію розумової діяльності та побудову власної точки зору.

Робота з візуальними медіапродуктами на уроках історії зумовлює ряд переваг перед іншими методами навчання. Але головним завданням даного методу є сформувати в учнів основне уявлення про предмет вивчення за рахунок ознайомлення з візуальним матеріалом. Подібним чином метод формує в учнях зародки дослідницької, творчої, логічної роботи. Не поодинокими є випадки, коли учень за рахунок візуального матеріалу проявляє зацікавленість темою, що в подальшому стимулює його дослідну роботу в цьому напрямку та процес самоосвіти.

Але не потрібно забувати, що освітня програма, що перенасичена відеоматеріалом, є недосконалою. У свою чергу виклад теоретичного матеріалу це свого роду загальні рекомендації для вивчення, а сама візуалізація, що стимулює логічну та творчу діяльність – це практична діяльність. Правильна організація уроку з медіапродуктом на пряму залежить від медіаграмотності самого педагога. Підбір матеріалу повинен відповідати віковій категорії учнів та темі, не перевантажувати учнів, а зацікавити (Яцимірська, 2007, с. 268).

Робота з візуальними джерелами може проводитись в різних формах, з заохоченням всіх учнів класу, малої групи, парно чи індивідуально – це є ще однією перевагою цих засобів, що забезпечують навчання учнів історії.

Для опанування або засвоєння нового матеріалу існують види візуальних джерел: історичні карти; фотографії; карикатури; графічна статистика (діаграми, графіки, статистика); плакати; реклама; твори образотворчого мистецтва; кінофільми; відеофільми; відеосвідчення.

Кожен з видів візуальних історичних джерел використовують для покращення якості освіти учнів в галузі гуманітарних наук.

Історичні карти використовують як засіб зображення пересування людських мас на конкретній території. Цей вид джерел дає учням можливість побачити торгівельні, морські, сухопутні шляхи сполучення держав.

Прослідкувати зовнішньополітичну діяльність країн щодо сусідніх держав конкретного регіону світу.

В свою чергу фотографії дають учням чітку картинку конкретного часу. Це свого роду машина часу, що переносить учня в події часу. З історичної фотографії учень дістає інформацію про культурні надбання, архітектуру, розташування певних об'єктів на місцевості (Шейбе, 2014, с. 125-126).

Одним з найцікавіших візуалізованих джерел є карикатури. Це джерело є одним з найоригінальніших в історії XIX – XX ст. За допомогою них учень може уявити тогочасну ситуацію, розгадавши замаскований зміст картинки, що зумовить його розумову діяльність. Оглядаючи представлену карикатуру, учні шляхом аналізу впізнають головних героїв зображення, їх роль на карикатурі, та їх діяльність, що зумовила їх появу на ній (Українська історія в кінофільмах, 2018, с. 22).

Кожна наука має свої виміри, що опираються на статистичні дані. Не оминула ця тенденція й історію. У процесі викладання історії в школі наявність графічного зображення статистики буде доцільним елементом уроку, якщо йдеться про певні цифри. Адже навчання спрямоване також на формування зорової пам'яті учасників навчального процесу.

Схожі характеристики можемо прослідковувати в плакатах та рекламних оголошеннях. Подібний елемент дає учням зрозуміти не ситуацію в цілому, а лише маленьку частину її, на відміну від карикатури. З плакатів та реклам учень дізнається про агітаційні дії певних організацій та їх позицію в певних ситуаціях. Рекламні шпальта дають уявлення про речі, до яких привертали увагу населення та заохочували до дій.

Твори образотворчого мистецтва в свою чергу теж відносять учнівський колектив до часів їх створення. Візуалізація даного роду джерела являє собою картини, фрески, портрети. З одного боку наявність портретів історичних діячів дозволяє учням різної вікової категорії познайомитись з ними візуально, що допомагає розвинути зорову пам'ять.

Оригінальним джерелом спостереження, що відіграє одну з провідних ролей у вивченні історії, є перегляд відеофільмів, кінофрагментів, відеоспостережень та інтерв'ю історичних діячів. Для викладання історії цей вид візуалізованого джерела є найбільш інформативним. З них учень може на власні очі побачити події, що описані на сторінках підручників. Це цінне джерело для

вивчення історії XIX – XX століття, що не спотворено показує життя суспільства. З іншого боку, шляхом створення нового медіапродукту та інформаційних систем можна звізуалізувати перебіг подій, що відбувались сотні років тому. Подібні кадри розвинуть в учнів інтерес до предмета, а в перспективі дадуть свої позитивні плоди (Кагітіна, Мокрогуз, 2016, с. 3).

Але подібні методи візуалізації займають певний проміжок часу. Загалом для проведення подібної операції на уроках слід відвести час, навчати учнів критично ставитися до отриманої інформації шляхом співставлення фактів кінохроніки та теоретичного матеріалу (Череповська, 2014, с. 42).

Кожне історичне джерело має свою специфіку обробітку та використання, але в процесі навчання, шляхом візуалізації та правильного використання вони дають свій процент до якості сприймання, запам'ятовування та відтворення інформації учнем.

Висновок. Таким чином, проаналізувавши освітні та виховні можливості сучасних медіатехнологій, що впроваджуються в освітній простір на уроках історії, можемо зробити висновок про їх беззаперечну користь для розвитку критичного і образного мислення учнів, формування їх мотивації, урізноманітнення традиційного уроку.

Проте необхідно формувати в учнів і культуру використання медіа продуктів щодо критичного сприйняття інформації, розрізнення реальності і маніпуляцій. Завдання вчителя, що впроваджує медіаконтент у навчальний процес, ретельно обирати інформацію.

ЛІТЕРАТУРА

1. Іванов В., Волошенюк О., Мокрогуз О. (2016). *Медіаграмотність на уроках суспільних дисциплін*. Київ: Центр вільної преси, Академія української преси.
2. Кагітіна Н., Мокрогуз О. (2016). *Мій конспект. Історія України. 11 клас*. Харків: Основа.
3. *Українська історія в кінофільмах: посібник для вчителя* (2018). Київ : ЦВП, АУП.
4. Череповська Н.І. (2014). *Візуальна медіакультура: розвиток критичного мислення і творчого сприймання*. Київ: Міленіум.
5. Шейбе С. (2014). *Медіаграмотність. Критичне мислення у мультимедійному світі*. Київ: Центр вільної преси, Академія Української Преси.
6. Яцимірська М. (2007). Медіатекст як продукт журналістської творчості (психолінгвістичний аналіз логічного сприйняття та емоцій). *Вісник Львівського університету. Серія журналістика*, 30, 267-276.

УДК 373.3/.5.091.26(477)

Петриченко Я.В.*НН інститут історії, права та міжнародних відносин**СумДПУ імені А.С.Макаренка*

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАЛЬНОГО ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ УЧНІВ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Сьогодні в Україні відбувається широка модернізація змісту освіти, створюються нові методи і підходи до оцінювання освітніх результатів учнів. Одним із таких підходів є формувальне оцінювання, завданням якого є поліпшення навчання. Згідно з Концепцією Нової української школи вчитель повинен оволодіти методами і прийомами, які дають можливість оцінювати не лише предметні, а й міжпредметні, і особистісні освітні результати учня на різних етапах освітнього процесу. Формувальне оцінювання дає вчителю можливість прослідкувати навчальну діяльність учнів і внести свої корективи. Для учнів цей принцип є поштовхом до дій і поліпшення навчальних результатів.

Ключові слова: оцінювання, формувальне оцінювання, нова українська школа, методики організації формувального оцінювання.

Вступ. Освітній процес складається з декількох компонентів, одним з найважливіших є оцінювання. Нині у вітчизняній освітній системі переглядаються і впроваджуються нові підходи до оцінювання навчання учнів. В Україні діє курс на компетентнісну освіту, в умовах якої пріоритетним є підхід до оцінювання досягнень учнів, який зможе усунути недоліки в навчанні, сприятиме індивідуалізації навчання і підвищить мотивацію та жагу до навчання учнів.

Метою статті є розкриття змісту формувального оцінювання та його особливостей.

Виклад основного матеріалу: Однією з найголовніших складових процесу навчання є оцінювання. Оцінювання виконує чимало функцій в навчальному процесі: навчальна, контролююча, діагностико-коригуюча, стимулюючо-мотиваційна, виховна, розвивальна та функція управління процесом навчання. Аналіз поглядів європейських вчених на оцінювання досягнень учнів засвідчує зміни в теорії і в практиці цієї педагогічної галузі в контексті акцентування особистісно-орієнтованого навчання, а точніше визнання формувальної функції оцінювання, яку в науково-педагогічній літературі розуміють як формувальне оцінювання (Мурза, 2013, с.2).

Під формувальним оцінюванням дослідники розуміють інтерактивне оцінювання навчальних досягнень учнів, яке дає вчителю можливість визначати потреби учнів і відповідно до них адаптувати навчальний процес. Для вчителя

цей підхід означає бути разом з учнем і вести його до успіху. На відміну від традиційного, де результати тестів та контрольних замірів знань учнів є головним джерелом інформації про рівень навчальних можливостей учнів, формувальне оцінювання відбувається у тісній взаємодії з тим, як реально здійснюється процес навчання (Мурза, 2013, с. 4). Порівняння традиційного та формувального оцінювання подано в табл. 1.

Таблиця 1

Порівняльна характеристика традиційного і формувального оцінювання

	Традиційне	Формувальне
Мета	Оцінити рівень навчальних досягнень учнів	Оптимізація процесу навчання для розвитку особистості учня
Хто оцінює	Учитель	Самооцінювання, взаємооцінювання, вчитель
Що оцінюється	Знання	Уміння, навички, компетенції
Оцінюється	Результати навчання	Процес навчання
Порівнюється	З іншими учнями	З попередніми досягненнями учня
Пріоритет	Оцінки	Учіння
Тип взаємодії в класі	Конкуренція	Співпраця, співтворчість
Мотивація	Знижується	Підвищується
Критерії	Не чіткі	Чіткі, прозорі

Як показують дослідження, постійне оцінювання несе дані про рівень отримання та засвоєння знань, умінь, навичок, компетентностей учнями, тому вчителі і учні відповідно до них можуть планувати та здійснювати ті чи інші дії. Саме дії вчителя та учня роблять таку оцінку «формувальною». У випадку коли і учитель і учень однаково усвідомлюють цілі та бажані результати навчання, процес навчання стає ефективнішим. Учні мають усвідомлювати, яких результатів навчання вони хочуть досягти, і в будь-який момент з'ясувати, на якому етапі досягнення навчальної мети знаходяться, оцінити власні дії та операції, скоригувати їх, та зрозуміти коли бажаний навчальний результат досягнуто. Тому можна сказати, що формувальна оцінка – це ніби «зворотній зв'язок» для учнів, який дає їм змогу зрозуміти, яких заходів слід вжити, щоб поліпшити власні результати. З іншого погляду, така оцінка для вчителя забезпечує зв'язок оцінки з роботою учня, покращенням його результатів. Ця оцінка розвиває в учнів навички XXI століття, а саме планування свого

навчання, робота в групі, обдумування і прийняття аргументованих рішень, співпраця тощо. Крім цього, вона створює передумови оцінювання запланованих результатів навчання: особистісних, метапредметних та предметних (Тенденції реформування загальної середньої освіти у країнах Європейського Союзу, 2008, с. 144).

Формувальне оцінювання ґрунтується на таких принципах: відкритість та зрозумілість навчальної мети; критеріальність оцінювання; постійний зворотній зв'язок між вчителем та учнем; самооцінювання.

Інструментами формувального оцінювання є листи самооцінки, анкети, опитувальники, критеріальні таблиці, дескриптори для самостійних робіт, рефлексія, взаємооцінювання. При такому підході до навчання в учнів різко підвищується інтерес до навчання і мотивація (Локшина, 2009, с. 6).

Основними стратегіями цього виду оцінювання виступають: а) виявлення потреб учнів та спонукання їх до самонавчання та співпраці; б) спостереження за процесом навчання; в) розвиток самооцінки та рефлексії; г) організація зворотнього зв'язку.

При постійному використанні інструментів формувального оцінювання в учнів розвиваються навички самомотивації, самостійної роботи, само оцінювання, відповідальності за своє навчання, відстежування власних успіхів і насага до нових звершень.

Висновок. На сьогоднішній день формувальне оцінювання активно впроваджується у світі, у країнах ЄС, та набуває дедалі більшої поширеності і в Україні. Це пов'язано з реформою загальної середньої освіти відповідно Концепції нової української школи. Його ключовою особливістю є сприяння й допомога у формуванні й розвитку особистості учня, яка забезпечується зворотнім зв'язком учня, активності учня у навчальному процесі, постійного коригування навчального процесу, мотивування учня, усвідомлення ним відповідальності за власне навчання. Використання даної технології на сучасному етапі може стати одним із найголовніших компонентів якісної освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Інструктивно-методичні матеріали щодо контролю та оцінювання навчальних досягнень учнів початкових класів загальноосвітніх навчальних закладів (2014). Додаток до листа Міністерства освіти і науки України від 28 січня 2014 р. № 1/9-74. *Початкова школа*, 4, 18–49.
2. Локшина О. (2009). Інновації в оцінюванні навчальних досягнень учнів у шкільній освіті країн європейського союзу. *Порівняльно-педагогічні студії*, 2.

3. Морзе Н.В., Барна О.В., Вембер В.П. (2013). Формувальне оцінювання: від теорії до практики. *Інформатика та інформаційні технології в навчальних закладах*, 6, 45-57.

4. *Тенденції реформування загальної середньої освіти у країнах Європейського Союзу* (2008). – К. : Педагогічна думка.

УДК 373.5.091.31:004.415.3

Пушкар Д. А.

НН інститут історії, права та міжнародних відносин

СумДПУ імені А.С.Макаренка

ВИКОРИСТАННЯ QR-КОДІВ У НАВЧАННІ

У статті розглядається використання QR-кодів в освітньому процесі. Наведено приклади використання QR-кодів у навчанні (проведення фізичних квестів та веб-квестів; проведення ігор, вікторин, опитувань; створення віртуальної виставки; створення додатків до навчальних об'єктів; створення й дослідження комп'ютерних моделей фізичних явищ і процесів; організація самоперевірки). Визначено, що мобільне навчання є доступним для учнів (студентів), а елементи мобільного інформаційно-освітнього середовища (зокрема, технології створення та розпізнавання QR-кодів) мають достатній потенціал у навчанні.

Ключові слова: *освітнє середовище, інформаційні технології, мобільне інформаційне середовище, QR-код.*

Вступ. Швидка модернізація та розвиток різних соціальних сфер діяльності і галузей, що розгорнулися в нашій країні в останні десятиліття, зумовлюють необхідність відповідних змін у сьогоднішній системі освіти, переходу на новий рівень вимог до якості підготовки випускників шкіл та вузів.

Пріоритетом розвитку освіти є впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, зокрема – технологій та засобів мобільного навчання, які забезпечують удосконалення освітнього процесу, доступність та ефективність освіти, підготовку молодого покоління до життєдіяльності в інформаційному суспільстві.

Метою статті є розкриття змісту та особливостей використання QR-кодів в освітньому процесі.

Виклад основного матеріалу: До основних переваг мобільного навчання можна віднести: можливість навчатися будь-де та будь-коли; компактність мобільних пристроїв; безперервний доступ до навчальних матеріалів; підвищену інтерактивність навчання; зручність застосування послуг мобільного навчання; персоналізованість навчання. Унікальними властивостями мобільного навчання

є: придатність до одночасної взаємодії як з одним учнем (студентом), так і з групою; можливість динамічного генерування навчального матеріалу в залежності від місцезнаходження учнів, контексту навчання та способу використання мобільних пристроїв; можливість виконання окремих дискретних у часі навчальних дій учнів (студентів) у будь-який час і в будь-якому місці (Булайчук, 2012, с. 27). До складових елементів мобільного інформаційно-освітнього середовища входять мобільні інформаційно-комунікаційні технології і засоби навчання, до яких можна віднести технології створення та розпізнавання QR-кодів. Найбільш актуальним і затребуваним є використання QR-кодів у формуванні інформаційної складової навчального середовища й під час впровадження в освіті інформаційного підходу. Практично будь-який мобільний пристрій легко розпізнає і розшифровує інформацію, закодовану за допомогою QR-коду. Для цього потрібно лише піднести камеру мобільного пристрою зі встановленим програмним продуктом до зображення коду. Програма розшифрує код, а потім запропонує виконати певну дію, передбачену вмістом коду. QR-коди є мініатюрними носіями даних, які зберігають текстову інформацію обсягом приблизно в половину сторінки формату А4. Можна закодувати текст, гіперпосилання, візитівку, повідомлення тощо. Ці дані кодуються за допомогою спеціальних програм або сервісів у вигляді чорно-білих або кольорових квадратів (Цуканова, 2013, с. 429). QR-код містить в собі також додаткові дані, які потрібні для правильного декодування інформації спеціальними програмами мобільних телефонів чи інших пристроїв. Як і для будь-якої іншої інновації, існує низка переваг та недоліків використання QR-коду (табл. 1).

Таблиця 1

**Характеристика переваг і недоліків використання QR-коду
в освітньому процесі**

Переваги	Недоліки
1) зберігання великих обсягів цифрової та текстової інформації будь-якою мовою;	1) відносно висока вартість мобільного Інтернету;
2) швидкість створення QR-коду за допомогою програмних засобів;	2) низький рівень поінформованості про технології QR-кодування;
3) висока швидкість розпізнавання, причому друкарський розмір коду може бути дуже малим;	3) технічні неполадки

При супроводі заняття презентацією можна забезпечити слухачів роздатковим матеріалом з QR-кодами для доступу до допоміжних додатків (гіперпосилання на мультимедійні джерела та ресурси: відео-, аудіо-додатки, сайти, рисунки, анімації, електронні навчальні видання, бібліотеки тощо). Можна розмістити QR-коди й на самих слайдах презентації. Замість введення URL в свої телефони учні (студенти) можуть відсканувати код, щоб отримати додаткову інформацію миттєво. Під час організації проектної діяльності можна створювати колекції посилань, інформаційні блоки, коментарі на сторінках сайтів підтримки проекту, плакатах. Учні (студенти) можуть створювати власні портфоліо або анотації на прочитані книги та навчально-методичну літературу за досліджуваною темою й розміщувати їх на сайті проекту у вигляді QR-кодів.

QR-коди дозволять організувати швидкі опитування і проводити тестування як в аудиторії, так і поза нею (Рашаневська, 2013, с. 295). Наприклад, на кожному квитку з контрольним завданням можна розмістити надрукований QR-код з правильними відповідями або підказкою з алгоритмом розв'язування задачі. QR-коди можуть бути використані в ігрових квестах для пропонування ігрових завдань на одному або декількох етапах відповідних заходів, у навчальних кросвордах.

QR-коди доцільно використовувати для розміщення на обкладинках навчально-методичної літератури довідкового матеріалу, відомостей про автора, видавництво або будь-якої додаткової інформації.

QR-коди доцільно використовувати для інформаційного насичення стандартних інформаційних стендів у навчальних аудиторіях, лабораторіях, рекреаціях, бібліотеках, музеях навчальних закладів; для розміщення розкладу занять, результатів навчального процесу тощо.

QR-коди можна розміщувати на частинах механізмів, електричних схемах, анатомічних об'єктах (Єчкалова, 2013, с. 51). Наприклад, розміщені на періодичній системі елементів, QR-коди можуть містити фізичні та хімічні властивості елементів; розміщені на лабораторному (демонстраційному) обладнанні QR-коди можуть мати гіперпосилання на віртуальну лабораторію або контрольні запитання до самостійного опрацювання.

Розміщення контактної інформації на візитній картці викладача, адміністрації навчального закладу, на бейджах учасників конференцій (семінарів); ідентифікація учнів (студентів) у віртуальному кабінеті бібліотеки або дистанційного курсу.

Висновок. Таким чином, на основі узагальнення існуючих досліджень, а також систематизації власних напрацювань, було визначено, що мобільне навчання є доступним для учнів (студентів), а елементи мобільного інформаційно-освітнього середовища (зокрема, технології створення та розпізнавання QR-кодів) мають достатній потенціал у навчанні. Використання QR-кодів у процесі навчання стимулює допитливість, інтерес учнів та студентів, активізує їх навчальну діяльність, водночас даючи змогу викладачам використовувати нові види навчальних пошуково-пізнавальних завдань узагальнюючої та систематизуючої спрямованості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бугайчук К.Л. (2012). *Інформаційні технології і засоби навчання*. К.: Відкрита Система.
2. Цуканова І. В. (2013). *Особливості застосування QR-коду в інтегрованих маркетингових комунікаціях*. К.: Мелодія.
3. Рашевська Н. В. (2013). *Технології мобільного навчання*. К.: Карбон.
4. Єчкало Ю. В. (2013). *Модель персонального навчального середовища*. К.: Мрія.

УДК 371.8

Рубан С. М.

*НН інститут педагогіки і психології
СумДПУ імені А. С. Макаренка*

МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ДОЗВІЛЛЯ ПІДЛІТКІВ У ЗАКЛАДАХ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

У статті представлено структурно-функціональну модель формування культури дозвілля підлітків у закладах позашкільної освіти з такими структурними складовими: мета та завдання формування культури дозвілля підлітків у закладах позашкільної освіти; взаємодія суб'єктів соціокультурного простору (учні, педагоги, батьки, представники закладів позашкільної освіти); принципи формування культури дозвілля підлітків (індивідуальності, свободи вибору, самовираження, творчості); змістова частина (культура дозвілля та її компоненти); напрями педагогічного супроводу процесу формування культури дозвілля; результат – підвищення рівня культури дозвілля підлітків.

Ключові слова: *культура, культура дозвілля, підлітки, заклади позашкільної освіти, формування культури дозвілля підлітків у закладах позашкільної освіти.*

Постановка проблеми. Сучасна соціально-економічна ситуація визначає пріоритети модернізації системи освіти, виділяє в якості стратегічної мети

національного розвитку турботу про дітей. Особливу соціальну значимість набуває не тільки вирішення питань освіти молодого покоління, але й розвиток сфери дозвілля з метою нівелювання негативних процесів, що намітилися в духовному й культурному житті суспільства. Втрата духовно-моральних орієнтирів, відчуження від культури й мистецтва дітей, молоді та дорослих, суттєве скорочення фінансової забезпеченості установ культури, наростання асоціальних явищ – усе це змушує звернутися до проблеми розумного використання потенціалу вільного часу дітей та підлітків, а відтак, до необхідності формування культури дозвілля, зокрема в закладах позашкільної освіти.

Аналіз актуальних досліджень. Окремі аспекти розгляду обраної проблеми розроблялися такими вітчизняними та зарубіжними дослідниками, як Р. Абрамов, М. Аверкін, В. Арбеніна, Л. Акімова, Л. Скокова (соціальна сутність дозвілля, зокрема підліткового); Н. Бабенко, Є. Доронкіна, С. Павлов, Ю. Свечнікова (функціональне спрямування дозвілля); О. Гончарова, П. Кравчук, О. Чебоненко (педагогічні засади підліткового дозвілля); Л. Устименко, Р. Попова (специфіка діяльності різноманітних центрів дозвілля підліткової молоді); І. Губеладзе, Г. Мінченко, Н. Цимбалюк, В. Чигрин (дозвілля в умовах сільської місцевості). Проте, цілісного дослідження з проблеми формування культури дозвілля підлітків у закладах позашкільної освіти здійснено не було.

Мета статті – розробити модель формування культури дозвілля підлітків у закладах позашкільної освіти.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети було використано комплекс взаємопов'язаних методів дослідження: *загальнонаукові* (аналіз, синтез, абстрагування, порівняння й узагальнення), *конкретно-наукові* (метод термінологічного аналізу), що дали змогу розкрити сутність досліджуваного явища за допомогою виявлення й уточнення значень і смислів основоположних понять та сформулювати вихідні положення й узагальнені висновки роботи; моделювання забезпечило розробку моделі формування культури дозвілля підлітків у закладах позашкільної освіти.

Виклад основного матеріалу. Культура дозвілля – це міра реалізації соціально-культурного потенціалу особистості в умовах дозвіллевої діяльності, міра придбаних нею навичок регулювання дозвіллевого часу, готовність особистості до участі в соціально значущих видах дозвіллевої діяльності. Сутність формування дозвільної культури молоді визначається особливим педагогічним

потенціалом соціально-культурної діяльності та є сукупністю цілеспрямованих і планомірних педагогічних впливів на свідомість і поведінку людини через включення в культурно-ціннісні й соціально-значущі форми творчості, в процесі яких відбувається вироблення механізмів залучення особистості в процес безперервної творчості.

На основі низки досліджень можемо сформулювати таке визначення: культура дозвілля підлітка – це інтегративна якість особистості, що визначає її поведінку й діяльність на основі сукупності інтересів, потреб, навичок проведення дозвіллевого часу, що виражається в умінні вибору видів, форм дозвіллевих занять, на основі ціннісних орієнтацій, що сприяє самореалізації особистості.

Для ефективного формування культури дозвілля підлітків у закладах позашкільної освіти нами було розроблену структурно-функціональну модель даного процесу. Під моделлю ми розуміємо систему, що уявляється або матеріально реалізована, яка, відтворюючи об'єкт дослідження, здатна замінити його так, що її вивчення дає нам нову інформацію про об'єкт. З цих позицій нами була створена структурно-функціональна модель формування культури дозвілля підлітків у закладах позашкільної освіти з такими структурними складовими: мета та завдання формування культури дозвілля підлітків у закладах позашкільної освіти; взаємодія суб'єктів соціокультурного простору (учні, педагоги, батьки, представники закладів позашкільної освіти); принципи формування культури дозвілля підлітків (індивідуальності, свободи вибору, самовираження, творчості); змістова частина (культура дозвілля та її компоненти); напрями педагогічного супроводу процесу формування культури дозвілля; результат – підвищення рівня культури дозвілля підлітків (рис. 1).

Отже, метою формування культури дозвілля підлітків у закладах позашкільної освіти є підвищити рівень культури дозвілля підлітків.

У якості завдань формування культури дозвілля підлітків нами визначено:

– накопичення морального досвіду та знань про можливості проведення вільного часу, про правила суспільної поведінки (в родині, на вулиці, в школі, закладах позашкільної освіти та інших об'єктах соціокультурного простору);

– розумне використання вільного часу, самовиховання й розвиток особистісних якостей у культурно-дозвіллевій діяльності.

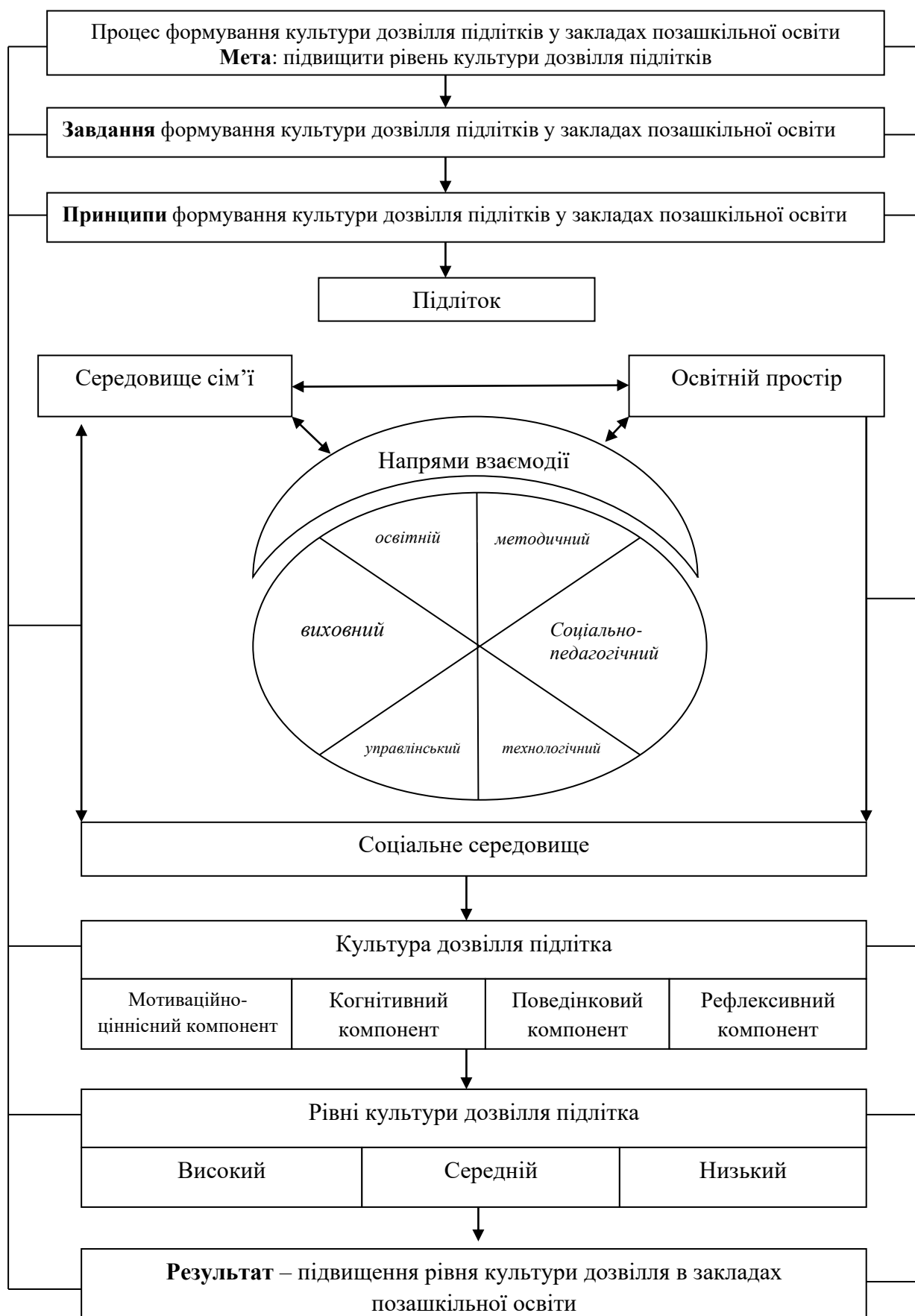

Рис. 1. Структурно-функціональна модель формування культури дозвілля підлітків у закладах позашкільної освіти

Процес формування культури дозвілля підлітків будувався на забезпеченні суб'єкт-суб'єктної взаємодії в системі вчитель – учень – батьки – соціальне середовище; співробітництво, де позиція дорослого в спілкуванні з дітьми спирається на почуття власної гідності кожного учня, віру в його творчі сили, надається можливість кожному визначити завдання власної діяльності, вибрати справу та шляхи вирішення поставлених завдань; ситуації вільного пошуку й вибору.

Доведено, що формуванню культури дозвілля сприяла не тільки цілеспрямована навчально-виховна діяльність у цьому напрямі, представлена у змістових блоках «Спорт», «Наука», «Мистецтво», «Культура», «Сім'я» (заняття, проекти, виховні справи, конференції тощо), у яких учні можуть максимально проявити власні потенційні можливості. Особливим, важливим фактором формування культури дозвілля була технологія соціально-педагогічного супроводу.

У змістовну частину входять мотиваційно-ціннісний, когнітивний і дієво-поведінковий і рефлексивний компоненти культури дозвілля школярів.

Виявлено, що мотиваційно-ціннісний компонент складають причини, за якими людина організовує свою дозвільну діяльність. Принципово важливо, щоб мотив був усвідомленим і реально дійсним, а не залишався тільки на психологічному рівні. Крім того, даний компонент показує переконання і принципи, якими особистість керується при організації дозвільної діяльності.

Когнітивний компонент являє собою знання про форми дозвільної діяльності, що застосовуються при її організації нормах і правилах, знань про норми спілкування, взаємодії, етикеті і способах застосування цих знань в реальній поведінці на основі актуалізації.

Поведінковий компонент культури дозвілля має на увазі усвідомлене, довільне дотримання норм культури дозвілля, спілкування, діяльності, етикету, вміння і навички планувати і організовувати дозвільну діяльність, творчий підхід у застосуванні знань. В основі виконання норм лежить навик культурної поведінки як дії, сформований шляхом повторення, що характеризується високим ступенем освоєння і відсутністю поелементної свідомої регуляції і контролю.

Під рефлексивним компонентом культури дозвілля мається на увазі вміння давати собі звіт у своїх діях і адекватно себе оцінювати, вміння аналізувати і контролювати свою поведінку.

Рівень культури дозвілля особистості розглядається в дисертації в єдності мотиваційно-ціннісного, когнітивного та поведінкового і рефлексивного

компонентів, які виступають її критеріями. Критерії культури дозвілля проявляються на низькому, середньому і високому рівнях.

Аналіз теоретичних джерел дозволив визначити шість напрямів взаємодії суб'єктів процесу формування культури дозвілля підлітків в освітньому просторі: виховний, освітній, методичний, соціально-педагогічний, управлінський і технологічний.

Результат процесу формування культури дозвілля підлітків у освітньому просторі – підвищення рівня культури дозвілля, що виявляється в усвідомленому виборі змісту дозвільної діяльності, спрямованої на отримання соціально значущого результату.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Таким чином, розроблена нами модель формування культури дозвілля підлітків у закладах позашкільної освіти дозволяє, на наш погляд, конкретизувати й систематизувати змістову, процесуальну й контролюючу сторони освітнього процесу, спрямованого на розвиток особистості учнів у сфері дозвілля.

На подальше вивчення заслуговує методичне забезпечення моделі формування культури дозвілля підлітків у закладах позашкільної освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бойко, О. П. (2011). *Культура дозвілля у суспільстві ризику*. Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ».
2. Воловик, А.П., Воловик, В.А. (1999). *Педагогіка дозвілля*. Харків: ХДАК.
3. Флегонтова, Н. *Культурне дозвілля школярів як педагогічна проблема*. Режим доступу: <https://newacropolis.org.ua/theses/e61b1027-3c51-4884-813a-249edf1ec760>

УДК 373.5.091.312

Рябуха С. М.

*НН інститут історії, права та міжнародних відносин
СумДПУ імені А. С. Макаренка*

ОСОБЛИВОСТІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ В СПІВПРАЦІ

У статті проаналізовано особливості технології навчання в співпраці. Зокрема, представлено історію виникнення цієї технології. Висвітлено дидактичні можливості таких складових технології як: «Вчимося разом» – Learning Together, «Навчання у команді» – Student Team Learning та «Пула» – Jigsaw.

Ключові слова: технологія; співпраця, кооперативне навчання, навчання, знання, уміння, методи, формування, групи, завдання, мікрогрупи.

Постановка проблеми. Нині перед школою стоїть важливе завдання – виховання всебічно розвиненої особистості, що володіє на високому рівні

соціальними та комунікативними компетентностями. Інноваційні технології навчання, зокрема, навчання у співпраці, сприяють виконанню цього завдання, підвищують ефективність освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти. Перед шкільним вчителем стоїть завдання правильно визначити необхідність застосування певної технології, створити умови для її реалізації.

Аналіз актуальних досліджень. Навчання в співпраці використовується в педагогіці доволі давно. Ідея навчання в групах з'явилася в 20-х роках ХХ століття. Але розробка технологій навчання в співробітництві почалася лише в 70-х роках ХХ ст. Навчання в співробітництві являється важливим елементом прагматичного підходу до освіти. Перші характеристики цього методу з'явилися в друкованому вигляді в кінці 70-х - на початку 80-х років в пресі таких країн як Японія, Канада, Великобританія, Австралія, Західна Німеччина та ін.

Особливості технології навчання в співпраці досліджували такі вітчизняні вчені як Ф. Лімбах, О. Головка, О. Драч, І. Підласий, М. Фіцула, В. Ягупов, С. Сисоєва, О. Пометун, Л. Пироженко.

Мета статті. На основі аналізу психолого-педагогічної літератури виокремити особливості застосування технології "навчання у співробітництві", та обґрунтувати ефективність використання даної технології.

Виклад основного матеріалу. Педагогіка співпраці – це напрям педагогічного мислення і практичної діяльності, що спрямований на гуманізацію та демократизацію процесу навчання (Фіцула, 2002, с. 429).

У країнах Скандинавії педагогіку співробітництва називають педагогікою діалогу, яка виділяє вчителя як головну фігуру успішної педагогічної взаємодії й покладає на нього відповідальність оперативно враховувати особистісні якості учнів, які постійно змінюються під впливом індивідуального зростання та зовнішніх обставин (Ягупова, 2003, с. 292).

Навчання у співробітництві спрямоване на формування певних умінь та навичок, засвоєння понять, академічних та професійних знань, які передбачені навчальною програмою, або на організацію проектної діяльності учнів з подальшою дискусією (Сисоєва, 2011, с. 103).

Залежно від постановки навчальних завдань виділяються три найпоширеніші види діяльності при навчанні у співпраці («Вчимося разом» – Learning Together, «Навчання у команді» – Student Team Learning, «Пила» – Jigsaw) з використанням найрізноманітніших форм навчання, таких як: робота в змінних групах, ігрова діяльність, робота в мікрогрупах та колективно-групова робота.

Метод «навчання в команді», або Student Team Learning був розроблений в Університеті Джона Хопкінса, і більшість модифікацій методу навчання в співробітництві ґрунтуються саме на цьому підході (Лімбах, Головка, Драч, 2020, с.159).

У цьому методі особлива увага приділяється груповим цілям та успіху групи, який може бути досягнений тільки внаслідок злагодженої роботи групи.

Метою зазначеної технології є отримання необхідних знань, формування або удосконалення відповідних навичок кожним членом команди та передача цих знань та навичок іншим членам команди шляхом їх активної взаємодії. Отже, кінцевою метою роботи команди є максимальне та якісне засвоєння важливої навчальної інформації.

Відомий педагог І. Підласий говорив те, що в технології співпраці викладач може використовувати й інші методи, що не відносяться до цієї технології, зокрема нетрадиційні методи, відеометод, лекцію тощо, проте в такому випадку він повинен бути готовий до того, що результати дітей у навчанні погіршаться, і в цілому педагогічна технологія співпраці власне не буде реалізованою. Вчений зазначив, що з багатьох методів необхідно виділяти ті, що забезпечують необхідну продуктивність та не порушують ефективність навчання за заданими критеріями (Підласий, 2010 с. 287).

Інший важливий метод технології співпраці під назвою «Пила» (Jigsaw) був розроблений професором Еліотом Аронсоном у 1978 році (Сисоєва, 2011, с. 107).

«Пила» є дуже ефективною стратегією кооперативного навчання, що сприяє удосконаленню уміння говорити. Такий вид роботи заохочує студентів до співробітництва, вони починають більше довіряти та цінувати один одного.

Згідно зі структурою Jigsaw кожний учень знаходить свою частину відповіді на запропоноване вчителем питання або проблему і повідомляє відповідь усій групі. Тема, яка містить багато проблемних питань та потребує подальшого дослідження, розбивається на декілька частини та оголошується вчителем. Учні виконують свою частину завдання згідно зі своєю роллю в команді, обговорюють свої здобутки із членами інших команд з подібною роллю та звітують про результати (Лімбах, Головка, Драч, 2020, с.154).

У 1986 році Робертом Славіном було розроблено модифікацію методу «Пили» («Пила-2» (Jigsaw-2)). Цей метод передбачав роботу учнів групами з 4-5 чоловік. Особливістю цього методу було те, що замість того, щоб кожен член групи одержував якусь окрему частину загальної роботи, вся команда

працює над одним матеріалом. При цьому кожен член групи одержує власну тему, яку дуже ретельно розробляє та стає в ній експертом. Наприкінці циклу всі учні проходять індивідуальний контрольний зріз, який і оцінюється. Результати учнів сумуються. Команда, що отримала найвищу суму балів, нагороджується.

Кооперативний метод «Навчаємось разом» (Learning Together) є ефективним засобом удосконалення умінь та навичок. Даний метод був розроблений в університеті штату Миннесота в 1987 році Девідом та Роджером Джонсонами (Сисоєва, 2011, с. 108).

Структура даного методу фокусується на розробці командного продукту і тому передбачає формування гетерогенних груп, які складаються із учнів з різними здібностями. Кожний член кооперативної групи залежно від його схильностей та навичок стає відповідальним за певні частини проекту. Кожна група одержує одне завдання, що є підзавданням якої-небудь великої теми, над якою працює весь клас. У результаті спільної роботи груп досягається засвоєння повного обсягу матеріалу (Пошетун, Пироженко, 2002, с. 136).

Метод «Навчаємось разом» базується на принципах взаємодопомоги та взаємопідтримки у навчанні та розвитку міжособистісних і групових навичок. Перед групою постає подвійне завдання: академічне – досягнення пізнавальної та творчої мети та соціально-психологічне, – дотримання під час виконання завдання культури спілкування. Успішність виконання обох завдань є дуже важливою (Лімбах, Головка, Драч, 2020, с. 153).

Варто зазначити, що методи кооперативного навчання можуть поєднуватись та навіть доповнювати один одного. Наприклад, у випадку, коли у мікрогрупі починаються запеклі дебати, доцільно застосувати кооперативну структуру Спенсера Кагана Rally Robin, за якою кожен член мікрогрупи може висловлює свої думки один за одним.

Важливо пам'ятати, що співробітництво між учнями не буде досягнуто шляхом надання їм інструкції на кшталт «Працюємо разом». Необхідно, щоб учні відчули важливість спільного навчання через власний досвід.

Кожному вчителю слід знати та пам'ятати, що головна ідея навчання у співробітництві – навчатися разом, а не просто виконувати щось разом (Сисоєва, 2011, с. 104).

Базовим ж принципом методики навчання у співпраці є відповідальність кожного учасника групи за фінальний результат. Кожен учасник має розуміти, що від нього залежить успіх всієї групи.

Висновок. Отже, під час реалізації дидактичних можливостей технології «навчання у співпраці» створюється сприятливий психологічний клімат взаємодії всіх учасників освітнього процесу, формується високий рівень внутрішньої мотивації. Ця технологія фокусується на створенні дружньої ненапруженої атмосфери і сприятливого середовища, в якому кожен учень має можливість реалізуватись і показати себе як особистість, демонструючи свої здібності під час спільної навчальної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лімбах Ф., Головка О., Драч О. (2020). Використання методів кооперативного навчання з метою удосконалення іншомовної компетентності у говорінні студентів вищих навчальних закладів. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: педагогічні науки.*
2. Підласий І. П. (2010). *Продуктивний педагог.* Настільна книга вчителя Х. : Основа.
3. Пометун О., Пироженко Л. (2002). *Інтерактивні технології навчання: теорія, досвід* : методичний посібник. Київ : А.П.Н.
4. Сисоєва С.О. (2011). *Інтерактивні технології навчання дорослих: навчально-методичний посібник.* К.: ВД «ЕКМО».
5. Фіцула М. М. (2002). *Педагогіка* : Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти. К. : Видавничий центр «Академія».
6. Ягупов В.В. (2003). *Педагогіка: Навч. посібник.* К.: Либідь.

УДК 373.5.091.398

Свиридов А.Д.

*НН інститут історії, права та міжнародних відносин
СумДПУ імені А.С.Макаренка*

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ПОЗАКЛАСНОЇ РОБОТИ З УЧНЯМИ

У статті здійснено аналіз науково-педагогічної літератури і власні спостереження за діяльністю закладів позашкільної освіти. Виокремлено основні пріоритетні напрямки позакласної роботи з учнями. Висвітлено функції позакласної роботи, її важливість у розвитку творчих здібностей учнів, їх інтересів. Визначено, що позакласна робота сприяє вихованню особистості, здатної стати гідним членом суспільства, розкриває внутрішній потенціал учнів.

Ключові слова: *позашкільне виховання, функції позашкільної роботи, пріоритетні напрямки діяльності закладів позашкільної освіти.*

Постановка проблеми. Кожен педагог, який ставить собі за мету надати знання, уміння та навички своєму учню, також має дбати про роботу поза школою. Навчальний заклад має надавати базові принципи поведінки

у суспільстві, прищеплювати моральні якості та виховувати гідного члена соціуму. Тому учень, який закінчить свою школу, має вийти з неї не тільки із знаннями, а також мати цілий арсенал якостей. Дані атрибути, а саме: громадська поведінка, формування пізнавальних інтересів, виховання толерантності, надання бази для творчого розвитку особистості – мають бути надані саме під час позакласної роботи. Учень повинен мати не тільки знання, а також усвідомлювати себе членом суспільства, в якому перебуває. Тому завдання школи зводиться не тільки до отримання освіти. Позакласна робота виступає важливим фактором у вихованні молоді, надання тієї сукупності факторів, які мають зробити з учня гідного представника колективу.

Аналіз актуальних досліджень. До дослідження зазначеної проблеми долучилися такі дослідники як О. Волошина, С. Захаров, Н. Діденко, І.Дудка, С. Грицюк, Б. Нестерович, Г. Кособуцька, Л. Якубова, В. Мічуда, О. Жигайло, які виявляли особливості і умови різних напрямків позакласної роботи з учнями.

Метою статті є аналіз науково-педагогічної літератури, який дасть змогу виокремити основні пріоритетні напрямки позакласної роботи з учнями, її функції та важливість для розвитку творчих здібностей учнів.

Виклад основного матеріалу. Навчання спирається на інтереси дітей, воно ж і формує їх, тому зацікавленість є передумовою навчання і його результатом. Пізнавальний інтерес може виступати і як засіб навчання, і як мета педагогічної роботи в плані розвитку загальної пізнавальної активності. Така потрібність прояву інтересу як мети, засобу і результату навчання і виховання складає головну особливість педагогічного аспекту проблеми формування пізнавальних інтересів учнів у позакласній роботі. Інтерес учня проявляється у багатьох сферах, він виявляється як під впливом оточення, так і власний інтерес до конкретної справи. А також позакласна робота, яка має направити зацікавленість школяра до певних тем. Саме за такого виду діяльності школа постає головним фактором у пошуку інтересів учня. Вихованець має змогу отримати не тільки знання, а також на позакласній роботі знайти свій інтерес і направити його на розширення.

В умовах позакласної роботи найбільш доцільною організаційною формою є гуртки та їх сполучення у вигляді товариств, які розраховані на тривалу діяльність учнів. Теоретична робота учнів повинна мати тісний зв'язок з практикою, збагачуватись спостереженнями у навколишньому середовищі, практичними вміннями і навичками учнів під час стаціонарних та польових

досліджень, мати суспільно корисний характер. Дослідницький характер діяльності сприяє розвитку в учнів самостійності, допитливості, професійної орієнтації і виховує справжній пізнавальний інтерес (Захаров, 2001, с. 8–10).

Не потрібно забувати про виховання толерантності. Саме на позакласній роботі дитині потрібно прищепити правильні якості поведінки у суспільстві, поважати всіх членів суспільства та шанобливо ставитись до кожного із них. Школярі (особливо підлітки) не розуміють, що у суспільстві не буває ідеальних людей, кожен має свої вади. Тому заклади позашкільної освіти повинні формувати толерантність до всіх членів суспільства. На жаль, батьки часто не звертають уваги на це питання. Розповісти, донести раціональну зернину, що саме з шанобливого ставлення до оточуючих починається становлення особистості у соціумі.

Реальність праці вчителя з позиції толерантності визначає три аспекти розгляду: особистість вчителя, який володіє толерантними якостями; прояв толерантності у професійній діяльності та реалізація принципів толерантності у педагогічному спілкуванні. Усі ці три аспекти у єдності є передумовою, засобом та результатом формування толерантності підростаючого покоління, зокрема, і в закладах позашкільної освіти (Волошина, 2006, с. 117).

Одним із напрямів роботи закладів позашкільної освіти є патріотичне виховання молоді, яке складає важливу частину виховного процесу. Цей напрям виховання формує основи любові, відчуття гордості до своєї країни. На нашу думку, в родинному колі ці питання часто не обговорюються, і батьки не намагаються вкласти у свідомість дитини базові принципи патріотизму до своєї країни.

Із психолого-педагогічної точки зору національно-патріотичне виховання розглядається як складне явище – феномен національного і патріотичного життя людини в суспільстві, який відображається в особистісній та суспільній свідомості, об'єднуючи їх та одночасно виступаючи вирішальним чинником усвідомлення особистістю національних цінностей: любові до Батьківщини, історії, культури свого народу, віри в його духовну силу і покликання. Реалізацію даних напрямків слід проводити з урахуванням особливостей вікового розвитку учнів середнього шкільного віку, у комплексі застосовувати відповідні методики. Всебічне вивчення підлітка допомагає визначити, з чого розпочати реалізацію завдань національно-патріотичного виховання у позакласній роботі (Кособуцька, 2015, с. 129–130).

Багато актуальних проблем може розв'язати саме позакласна діяльність, завдяки такому виду роботи можна вплинути на значно більшу діяльність учнів. На позакласній роботі можна виховати не тільки почуття патріотизму, толерантності, а також дати поштовх до зародження певних талантів у школярі, що значно вплине на діяльність дитини.

Розвиток творчих здібностей підлітків в процесі позакласної роботи значною мірою визначається педагогічними умовами, які визначають певний комплекс способів, методів роботи з цією категорією дітей, забезпечують продуктивність освітнього процесу і спрямовані на отримання позитивного результату.

Заклади позашкільної освіти повинні активно співпрацювати з сім'єю, яка виступає першим інститутом розвитку творчих здібностей дитини. Особистісний приклад батьків – важливий засіб розвитку творчих здібностей особистості, оскільки безпосередній досвід дитини набувається нею у сім'ї і стає одним з важливих критеріїв творчих здібностей (Якубова, 2008, с. 1–4).

Як і на уроках, так і в позашкільних закладах, повинні використовуватись дидактичні і виховні можливості сучасних педагогічних технологій, зокрема, інформаційних.

Широко використовується у таких закладах проєктна діяльність учнів.

Проєктна технологія передбачає системне і послідовне моделювання вирішення проблемних ситуацій, які потребують від учасників навчального процесу пошукових зусиль, спрямованих на дослідження та розробку оптимальних шляхів створення проєктів, їх неодмінний захист і аналіз результатів. Проєктна технологія передбачає наявність проблеми, що вимагає інтегрованих знань і пошук шляхів розв'язання цієї проблеми (Жигайло, 2016, с. 117).

Висновки. Аналіз науково-педагогічної літератури і власні спостереження дали змогу виокремити основні пріоритетні напрямки позакласної роботи з учнями. Висвітлено функції позакласної роботи, її важливість у розвитку творчих здібностей учнів, їх інтересів.

Заклади позашкільної освіти сприяють вихованню особистості, здатної стати гідним членом суспільства, розкривають внутрішній потенціал учнів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Захаров С.В. (2001). *Формування пізнавальних інтересів учнів основної школи у процесі позакласної роботи* (автореферат, док. пед. наук: 20.11.2001). Київ.
2. Волощина О.В. (2006). Педагогічні умови виховання толерантності у підлітків в позакласній роботі. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*, 9, 117.

3. Кособуцька Г.П. (2015). Організаційно-педагогічні умови національно-патріотичного виховання підлітків у позакласній роботі. *Інноватика у вихованні, 1, 129-130.*

4. Якубова Л.А. (2008). Педагогічні умови формування творчих здібностей учнів підліткового віку в процесі позакласної роботи. *Вісник Вінницького державного педагогічного університету, 1, 1-4.*

5. Жигайло О.О. (2016). Використання інноваційних технологій у позакласній роботі з математики вчителями початкових класів. *Педагогічні науки, 74, 117.*

УДК 373.5.091.31-048.5

Сиволап Н.С.

НН інститут історії, права та міжнародних відносин

СумДПУ імені А.С.Макаренка

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТЕХНОЛОГІЇ ДИФЕРЕНЦІЙОВАНОГО НАВЧАННЯ

У статті представлено основні теоретичні засади з використання технології диференційованого навчання на уроках. Розкрито сутність поняття «диференціація», виділено її функції, основні характеристики, види та визначено способи використання даної технології. Проаналізовані думки педагогів з приводу доцільності використання диференційованого навчання у школах.

Ключові слова: *технологія диференційованого навчання, диференціація, навчальний процес, технологічний підхід.*

Постановка проблеми. Діти навчаються і розвиваються по-різному: для одних навчання – це складно, для інших – легко. У кожного свої спосіб і стиль навчання, темп і мотивація. Саме тому в педагогічному процесі вчитель має звертати належну увагу на всі ці особливості. Диференціація – один із методів, який дозволяє враховувати різноманітність учнів та різні потреби, а також підвищити мотивацію до навчання. Особливо це актуально в наш час, коли з розвитком комп'ютерної техніки діти розвиваються в деяких сферах набагато швидше, ніж наприклад 20 років, тому потрібно враховувати всі людські та фізіологічні фактори і знаходити до кожного учня індивідуальний підхід, а не підлаштовувати учнів під себе – це є запорукою отримання гарної освіти кожним школярем, студентом тощо.

Аналіз актуальних досліджень. Проблема диференціації змісту навчання в стінах школи широко досліджується як у вітчизняній, так і у зарубіжній науково-педагогічній літературі. Термінологію диференційованого навчання широко розкрили в своїх працях С. Гончаренко та П. Сікорський. Форми, рівні та види диференціації стали об'єктами досліджень О. Бугайова, Н. Ничкала, І. Унта.

Ефективність індивідуалізації навчання проаналізована в працях В. Володька, П. Сікорського, М. Солдатенка та ін. Багато напрацювань на дану тематику мають такі сучасні науковці як: Н. Дічек, Л. Прядко та Т. Раджабова.

Метою статті є аналіз особливостей диференційованого навчання, його форм та видів, визначення доцільності використання даної технології в процесі навчання та її ефективність.

Виклад основного матеріалу. Однією з тенденцій розвитку сучасної освіти є її спрямованість на особистість людини. Така орієнтація виявляється у тому, що для сучасної школи стає важливим не лише знання, вміння та навички, які повинен отримати учень, а й розкриття його особистісного потенціалу, створення ситуацій вибору і успіху, що дозволяють учневі знайти свій шлях навчання та розвитку (Прядко, 2016, с.268).

Сьогодні в світі бурхливих технологій та можливостей кожна дитина має свої інтереси та уподобання, відвідує різного роду гуртки, секції тощо. Так, наприклад, коли учень ходить на заняття спортивною гімнастикою, то на уроках фізкультури йому буде дуже не цікаво, якщо він виконуватиме ті ж завдання, що й інші. Вчитель має якось заохотити його і пропонувати виконувати такі вправи, які б учневі були корисні та цікаві. Інша ситуація, коли школяр, наприклад, боїться висоти, а вчитель говорить лізти на канаті вгору до стелі. У такому випадку це може нанести шкоду психічному та фізичному здоров'ю дитини і педагог також має замість цього завдання дати якесь інше, посильне для виконання цією особою. Теж саме можна сказати про математичні задачі. Деякі діти вирішують їх миттєво, а комусь потрібно довго обдумувати і тільки тоді, можливо, вдасться вирішити. У такій ситуації вчитель-математик має давати більш складні завдання активним учням, щоб в них не зникав інтерес до навчання, а іншим більш детально пояснювати на прикладах і давати задачі від легкого до більш складного рівня. У галузі засвоєння знань діє закон ієрархії, згідно з яким не можна засвоїти знання на високому рівні, якщо вони не засвоєні на нижчому. З точки зору цього закону рух від незнання до знання, рух в освоєнні інформації йде від рівня до рівня, від нижчого до вищого.

Диференційованим є організоване навчання різних груп, сформованих за приблизно однаковим рівнем розвитку, інтересами, професійним спрямуванням чи талантами, що дозволяє навчати дітей на достатньо високому рівні складності з використанням різних методів, прийомів, форм самостійної роботи, залученням акторів, музикантів, художників, спортсменів, що забезпечує

оптимальний інтелектуальний розвиток, підготовку до майбутньої професії, розвиток талантів і тим самим все це сприяє посиленню пізнавального інтересу учнів та підвищує рівень загального розвитку (Дічек, 2011, с.29-30).

Кожен вид диференційованого навчання має свої особливості, недоліки та переваги. Опираючись на власний досвід та на результати досліджень відомих науковців слід відзначити, що диференціація за здібностями і розподіл учнів на класи А,Б,В є найменш оптимальним варіантом і несе за собою велику кількість негативних наслідків. Під здібностями розуміють не будь-які взагалі індивідуальні особливості, а лише такі, які мають відношення до успішності виконання тієї чи іншої діяльності. Так, частіше за все діти, які потрапили до класу здібних, вважають себе кращими за інших і це обов'язково матиме відбиток на майбутньому даної особи. А ті діти, котрі потрапили до класу менш здібних, вважатимуть себе неповноцінними і це може призвести до появи різного роду комплексів, замкненості тощо. Ще один величезний недолік такого навчання в тому, що учні отримують на виході різний рівень знань, що впливатиме на їх вибір закладу вищої освіти та професію в майбутньому. І якщо прослідкувати, то можна помітити, що спілкування «слабшого» учня з «сильним», і не лише на базі навчальних інтересів, створює позитивний вплив на першого. З іншого боку, якщо «сильний» учень щось пояснює «слабшому», він і сам починає краще розуміти той матеріал, який щойно пояснював (Раджабова, 2016, с. 145-147).

Взагалі диференційоване навчання на уроці потребує ґрунтовної підготовки педагога, наявності певних умінь. Особливо продуманими мають бути зміст і структура уроку, в тому числі основні й додаткові запитання, завдання, час на їх виконання, система оперативного контролю. Важливо під час уроку поєднувати індивідуальну, групову і фронтальну форми роботи учнів із власною педагогічною діяльністю з використанням дидактичних матеріалів і різних методів (Седеревічене, 2007, с. 24).

Ефективними методами такого навчання є методи проблемного навчання, активні методи навчання, в тому числі навчальні дискусії, ігрові методи, методи стимулювання і мотивації інтересу до навчання, створення ситуацій успіху, творчості та багато інших.

Структура уроку, на якому здійснюють диференційоване навчання, передбачає таку послідовність структурних елементів: підготовка учнів до заняття; постановка вчителем завдання; роздуми та пошук шляхів вирішення завдання; процес вирішення завдання; оцінювання результатів навчально-пізнавальної діяльності учнів (Святченко, 2007).

Висновки. Отже, диференційовані технології потребують індивідуального підходу до кожного учня, врахування його розумових, фізичних здібностей та інтересів. З точки зору педагогічності, поділ учнів на сильних, слабких і середніх не є доцільним. Необхідно використовувати диференційовані технології комплексно, тобто ділити учнів ще й по іншим критеріям: за інтересами, спритністю, майбутньою професією тощо. Будь-який поділ на навчання в групах потребує використання різних прийомів і методів, якими має володіти педагог, щоб забезпечити якісне засвоєння знань та умінь кожним учнем.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дічек Н. П. (2011). Диференційований підхід до навчального процесу: спроба ретроаналізу. *Шлях освіти*, 4, 28-33.
2. Прядко Л.О. (2016). Шляхи забезпечення індивідуалізації навчання дітей з особливими освітніми потребами в умовах загальноосвітнього навчального закладу. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 9 (63), 266-270.
3. Раджабова Т. (2016). Диференційований підхід до навчання в сучасній початковій школі. *Нова педагогічна думка*, 3(87), 144.
4. Святченко О. В. (2007). Диференціація – умова успішного навчання. *Початкова Освіта*, 12, 3.
5. Седеревічене А. О. (2007). Дидактичні можливості диференціації змісту початкової освіти. *Народна освіта*, 3, 22-26.

УДК 37.015.31:004.738.5]-053.6

Скусинець А. В.

*Сумський державний педагогічний
університет імені А.С.Макаренка*

ВПЛИВ ІНТЕРНЕТУ НА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ПІДЛІТКІВ

У статті досліджується вплив мережі Інтернет на особистість підлітків, а також на соціокультурне формування молоді. Визначено основні переваги та недоліки «онлайн-життя» сучасних підлітків, проаналізовано соціологічну статистику, яка показала скільки часу в Інтернеті проводить людина щодня.

Ключові слова: *Інтернет, світогляд, підлітки, соціальні мережі, особистість, вплив.*

Постановка проблеми. Сучасний світ важко уявити без Інтернету, соціальних мереж, гаджетів, адже значну кількість свого часу підлітки проводять у соціальних мережах, спілкуючись з друзями, слухаючи музику чи переглядаючи улюблені фільми. Оскільки проведення дозвілля «онлайн» нині є нормою як для батьків, так і для дітей, то великий потік негативної інформації

є загрозою для підростаючого покоління, тому проаналізувати як впливає Інтернет на формування особистості підлітка, щоб попередити його негативний вплив, є актуальним на сьогоднішній день.

Аналіз досліджень і публікацій. Питанням впливу соціальних мереж, зокрема Інтернету, на розвиток підлітків займалися дослідники: М. Богдан, О. Белінська, Т. Веретенко, А. Войскунский, Д. Гончарук, О. Лаврухіна, К. Мухаметшина та інші. Дослідники виявили, що цей фактор розвитку особистості має як позитивний, так і негативний впливи.

Метою статті є аналіз впливу мережі Інтернет на формування особистості сучасного підлітка.

Виклад основного матеріалу. За дослідженнями соціологічної компанії «We are social» у середньому людина «сидить» в Інтернеті шість годин і 43 хвилини кожен день. Тобто, якщо не враховувати сон, то це близько 40% життя людини. Що стосується соціальних мереж, то там жителі світу проводять приблизно дві години і 24 хвилини щодня (Сколько времени человек проводит в социальных сетях? Документы и факты, 2021).

Сучасне суспільство стрімко розвивається, відповідно зростає рівень соціалізації, вже не рідкість побачити маленьку дитину, яка досконало знає де знаходиться «You Tube» та як знайти улюблений мультфільм, що і казати про підлітків, які знаються на інформаційних технологіях. Кожного дня вони використовують Інтернет у навчанні, спілкуванні, хобі, та безлічі інших векторів. Майже всі мають профілі у соціальних мережах, де слідкують за відомими блогерами, викладають свої світлини та відео, оцінюють діяльність інших.

Соціальні мережі досить сильно впливають на будь-яку особистість, але особливо на підлітків, які мають ще несформовану психіку і шукають своє місце в суспільстві. Інтернет суттєво впливає на процес формування їх поведінки. На жаль, інформація в Інтернет-мережі є недостатньо організованою та керованою. Досить часто така інформація призводить до девіантної поведінки учнів підліткового віку, а інколи, навіть до суїцидів.

Нерідко можна спостерігати, що відомі особистості стають прикладами для наслідування і тому свідомо чи несвідомо підлітки запозичують манеру поведінки, часто вживані фрази, стиль в одязі та навіть вчинки (Гончарук, 2018).

Аналіз наукової літератури і власний досвід свідчать про позитивні і негативні наслідки взаємодії підлітків з соціальними мережами. Особливо це стосується формування життєвої позиції підростаючого покоління.

До позитивного впливу Інтернету на формування особистості підлітка можна віднести: безліч можливостей для саморозвитку; доступність інформації; можливість знайти нових друзів; реалізація власних інтересів та спосіб заробітку власних коштів; участь у освітньому процесі закладу загальної середньої освіти тощо.

Але паралельно можна виділити і багато негативного впливу, зокрема: фейковість інформації; негативний вплив на поведінку через Інтернет-пропаганду; ризик втрати власного «Я» через надмірну ідеальність образів у соцмережах; формування залежності від Інтернету, негативний вплив на здоров'я підлітків тощо.

Перед суспільством стоїть завдання – створення в Інтернеті культурного конкурентноспроможного сегменту, спеціально орієнтованого на молодих людей, конкуруючого з низькокультурними ресурсами, а також підтримка так званої «віртуальної етики», зорієнтованої на закріплення моральних норм і цінностей, які будуть діяти в мережевому суспільстві, соціальний контроль за поведінкою користувачів Інтернет, моральну оцінку процесів віртуальної комунікації, введення певних обмежень і заборон (Золотова, 2013, с.127) .

Проаналізувавши позитивний і негативний вплив Інтернету на розвиток підлітків, стає зрозумілим, що рівень впливу Інтернету на формування світогляду підлітків дійсно великий, адже у цьому віці інформація сприймається без критичного аналізу, тому хлопці і дівчата свято вірять у ідеальність блогерів, у істинність суджень прочитаної інформації, дублюють дії своїх кумирів у реальному житті, що дійсно є загрозою для становлення підлітка як особистості. Проте, з іншого боку, досвід Інтернет-спілкування є не тільки негативним, адже створюючи власні канали, підлітки знаходять свою підтримку, можливо, вперше чують критику, цим самим відбувається їх адаптація у суспільстві, приходять розуміння, що таке добре, а що погано, з'являється досвід, який стане підґрунтям для формування власного світогляду.

Висновки. Отже, проблема впливу мережі Інтернет на формування особистості сучасного підлітка є дійсно актуальною на сьогоднішній день. Проаналізувавши позитивні і негативні наслідки впливу Інтернету на формування світогляду підлітків, стає зрозумілим необхідність формування культури і гігієни їх взаємодії з соціальними мережами. Враховуючи той факт, що сучасний підліток не зможе бути повноцінною особистістю без раціонального

використання мережі Інтернет, слід приділити значну увагу інфо-медійній грамотності користувачів та профілактиці Інтернет-залежності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гончарук В. Д. (2018). *Безпека дітей в Інтернеті: попередження, освіта, взаємодія*. Режим доступу: <http://konf.koippro.kr.ua>.
2. Золотова Г. Д. (2013). Сутність технологічних видів адитивної поведінки дітей. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*, 13 (272), 126-130.
3. Сколько времени человек проводит в социальных сетях? (2018). *Документы и факты*. Режим посилання: URL: irk.aif.ru/dontknows/skolko_vremeni_chelovek_provodit_v_socialnyh_setyah (дата звернення: 01.03.2021).

УДК 373.3.091.322.7

Суббота Є. І.

*Сумський державний педагогічний
університет імені А.С.Макаренка*

ПОЗИТИВНИЙ ДОСВІД ВИКОРИСТАННЯ МНЕМОТЕХНІКИ У ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ

У статті проаналізовано основні позитивні результати впровадження технології мнемоніки у навчальний процес школярів молодшої ланки. Наведено найбільш дієві методи та прийоми, що при належному використанні здатні розвинути у дитини асоціативне мислення та набагато краще засвоювати нову інформацію різного ступеня складності.

Ключові слова: мнемотехніка, мислення, навчання, вчитель, учні, засоби, методи, прийоми, технологія, асоціація.

Постановка проблеми. Під час навчального процесу школярі отримують величезний масив інформації. При грамотній подачі учні зможуть не лише запам'ятовувати нові слова, правила, числа, дати тощо, а й використовувати їх протягом життя.

Одним із найбільш ефективних методів, який сприяє розвитку в людини пам'яті та різних типів мислення, є мнемотехніка. При правильному використанні ця методика здатна оптимізувати та урізноманітнити навчання, ефективно сформувані відповідні навички.

Аналіз досліджень та публікацій. Під час радянського періоду в історії України, метод мнемотехніки забороняли використовувати в освітньому процесі, тому більшість наукових робіт по цій темі було випущено вже після 1991 року. Так, значущими для розвитку цього методу виявилися праці вітчизняних учених (Г.Пальм, О. Скрипченко, Л. Тарлецька, Г. Чепурний) та зарубіжних (Л. Виготський, С. Бочарова, П. Блонський, К. Гуревич, Т.Зінченко та інші).

Мета статті. На основі аналізу психолого-педагогічної літератури виокремити основні переваги використання мнемотехніки під час освітнього процесу у молодшій школі.

Виклад основного матеріалу. Мнемотехніка з грецької мови означає поєднання двох слів «пам'ять» і «мистецтво». Вона спрямована на засвоєння нової інформації шляхом усвідомленого створення асоціацій за допомогою різних методів та прийомів (Пиаже, 2008, с. 2).

Ця методика покликана оптимізувати навчальний процес та формувати в учнів здатність самонавчання. Мнемоніка належить до здоров'язберезувальної і часозберігальної технології, що є дуже доречним на сучасному етапі освіти (Чепурний, 2020, с. 7). Тобто ця методика спрямована на збереження, закріплення та поступовий розвиток всіх типів здоров'я (психічного, фізичного, духовного, особистого, інтелектуального, емоційного) (Выготский, 2008, с. 38). Збереження, забування, відтворення, впізнавання – це основні мнемічні процеси (Терлецька, 2006, с. 36).

Мнемотехніка дозволяє створювати асоціативні зв'язки, розвиває образне мислення, прищеплює вміння шукати аналогії між різними елементами системи. Під час навчання школярі можуть зіткнутися з такою проблемою, як невміння поєднувати стару та нову інформацію, мнемоніка ж в свою чергу допомагає знайти рівновагу та точки дотику між ними.

Основними чинниками, на думку Г. Чепурного, які можуть впливати на інтелектуальний розвиток, є психологічні, фізіологічні, медико-гігієнічні, соціально-поведінкові та педагогічні. Величезним плюсом мнемотехніки є те, що її можна підлаштовувати та змінювати під вищезазначені чинники, а не використовувати по чітко визначеному плану без відхилень в будь-яку сторону. Тобто враховувати особливості школярів, їхнє мислення, настрій, уяву тощо (Чепурний, 2020, с. 19).

Одним із основних показників, що визначає здатність дитини навчатися, є процес засвоєння нової інформації. Технологія мнемотехніки дуже вдало приходиться на допомогу під час вивчення складного для сприймання учнями матеріалу. Наприклад, під час вивчення географічних назв, правил, термінів, нових слів, визначень, різних величин тощо. Вона допоможе не тільки значно раціональніше використати час, не тупцюючись на одному місці, а й створити у дітей певні асоціації між різними елементами, які, здавалось би, ніяк не пов'язані між собою.

Фактично мнемотехніка є протиставленням так званому «зазубрюванню», коли учень механічно, не думаючи про матеріал заучує його та через декілька днів уже й не згадає про нього. Напевно, найкращими засобами покращення засвоєння нової інформації учнями є індивідуальна та групова самостійна робота (Чепурний, 2020, с. 20).

Для кожної вікової категорії учнів переважає свій тип пам'яті. В учнів початкової школи в основному переважає мимовільне механічне запам'ятовування. Його результати залежать від розумової діяльності, а саме її активності (Зінченко, 2002, с. 145). Задля ефективного формування, розвитку, тренування та закріплення технології мнемоніки слід використовувати у своїй роботі низку відповідних методів.

Метод «Зв'язування» полягає у об'єднанні інформаційних одиниць шляхом створення між ними асоціативних зв'язків. Складовими цього методу є ряд прийомів: «Сюжет», «Римізація», «Послідовні асоціації», «Склеювання», «Синтез», «Перша буква», «Абревіатура».

Метод «Перетворення» це первинна обробка інформації, який перетворює важку для сприйняття інформацію в зручну для використання. До цього методу відносять такі прийоми: аналогія, трансформація, піктограми, стенографіст, фонетична асоціація, неологізм, цифрообраз, цифро-буквений код, індивідуальна асоціація, закономірність.

Метод «Порядкова система» призначений для запам'ятовування інформації за допомогою порядкових номерів, через використання підібраної системи образів. Цей метод проводиться у два етапи. На першому етапі учні мають запам'ятати певну систему образів, яка складається із самих образів, що поєднані між собою порядковими номерами. На другому етапі, коли учням потрібно вже запам'ятати послідовність інформаційних одиниць, то з кожною частиною порядкової системи створюється асоціативний зв'язок з інформаційним елементом, який має відповідний номер. До методу «Порядкова система» відносять прийоми: «Опорний план-конспект», «Інтер'єр», «Топографія», «Нумерація», «Тактильний», «Матриця».

Метод «Підсилення» заключається у покращенні ефективного сприймання, збереження і відтворення асоціативних образів і зв'язків, які були сформовані попередніми трьома методами. До цього методу відносять прийоми: модальність, ознака, уособлення, гіпербола, літота, комік, небилиця, об'ємність, колірний акцент, візуалізація, тлумачення, етимологічний акцент, понятійний акцент.

Метод «Збереження» використовують для збільшення часу зберігання інформації, готовності до ефективного відтворення, через її спеціальну активізацію. До цього методу належать такі прийоми: раціональне повторення, усвідомлення, практичне застосування (Чепурний, 2020, с. 36 – 102).

Прийомами та засобами мнемотехніки варто користуватися не лише вчителю, як на уроці так і в позаурочний час, а й батькам під час навчання своїх дітей.

Висновок. Таким чином, мнемоніка є ефективним методом задля оптимізації навчання учнів. Вона допомагає розвинути асоціативне та образне мислення, збільшити об'єм пам'яті. Також варто не забувати, що мнемотехніка є ефективною тільки при правильній подачі, недостатньо лише прочитати декілька статей в інтернеті та скачати «мнемотаблиці» (в інтернеті дуже багато неправильних та непотрібних зразків). Перш, ніж використовувати її на практиці, варто ретельно ознайомитися із теоретичним масивом інформації заслужених та загальновідомих педагогів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Выготский Л. С. (2008). *Мышление и речь. Воображение и творчество в детском возрасте. Сознание и психика*. Москва : АСТ/Астрель.
2. Зинченко Т. П. (2002). *Память в экспериментальной и когнитивной психологии*. Санкт-Петербург : Питер.
3. Пиаже Ж. (2008). *Речь и мышление ребенка*. Москва : Римис.
4. Терлецька Л. Г. (2006). *Основи психодіагностики*. К. : Главник.
5. Чепурний Г. А. (2020). *Освітня мнемотехніка : навчально-методичний посібник*, 3-тє вид., оновл. зі змін. та доповн. Тернопіль : Мандрівець.

УДК 373.5.016:94(477):37.091.3

Шеренок І.М.

*НН інститут історії, права та міжнародних відносин
СумДПУ імені А.С. Макаренка*

ВИКОРИСТАННЯ ІГРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ НАВЧАННЯ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

У статті досліджується сутність ігрових технологій та їх використання на уроках історії України. Розглянуто важливість та доцільність використання дидактичних ігор на етапі вивчення нового матеріалу, їх роль та функції в навчальному процесі. Досліджено теоретичні основи ігрових технологій, їх значущість на сьогоднішній день.

Ключові слова: ігрові технології, технології навчання, історія України, навчання, дидактична гра.

Постановка проблеми. Гра – це найдоступніший інструмент навчання та виховання. Необхідність використання ігрових технологій підвищується з кожним роком. Унікальність гри забезпечує можливість зробити урок більш цікавим, розвиває в учнів любов до предмету історії, сприяє полегшенню запам'ятовування матеріалу. Варто відмітити, що гра також сприяє використанню знань у новій ситуації. Таким чином матеріал, який засвоюють учні, проходить через практику, вносить різноманітність та інтерес у навчальний процес. Саме ігрові технології є тією формою навчання, що сприяють практичному використанню знань, отриманих на уроці і в позаурочний час. Під час гри учні краще засвоюють навчальний матеріал, розвивається пам'ять, мислення та увага, виникає інтерес до такої навчальної дисципліни як історія.

Аналіз актуальних досліджень. На сьогоднішній день використання ігор як засіб навчання невпинно набуває популярності. Все більше і більше вчителів використовують ігрові технології для зацікавлення учнів до навчального процесу. Тому дослідження використання ігрових технологій викликає жвавий інтерес у наукових колах. Низці теоретичних аспектів, зокрема й основним функціям гри, присвятили свої праці такі відомі педагоги, як Я. Коменський, Г. Сковорода, І. Кант, К. Ушинський, А. Макаренко, В. Сухомлинський, В. Шаталов та ін. Значний внесок у методику проведення дидактичних ігор на уроках історії здійснили К. Баханов, М. Кларін, Л. Поліщук, О. Кожем'яка, О. Пометун.

Мета статті – розкрити сутність ігрових технологій навчання, окреслити дидактичний потенціал їх використання, значення та важливість використання в освітньому процесі.

Виклад основного матеріалу. Історія як наука є складною, але водночас неймовірно цікавою. Дуже багато вчителів припускаються однієї величезної помилки – викладають «сухий» матеріал підручників, інколи розбавляючи свою доповідь презентаціями. Проте це аж ніяк не викликає зацікавленість до предмету «історія України» в учнів. Потрібно знайти такий метод викладання, який би повністю прикував увагу та інтерес учня до уроку. Одним із таких методів є використання ігрових технологій.

Перед розглядом сутності ігрових технологій, варто дати їм визначення. За визначенням Дичківської І. «ігрова технологія – це ігрова форма взаємодії педагога і дітей, яка сприяє формуванню вмінь розв'язувати завдання на основі компетентного вибору альтернативних варіантів через реалізацію певного сюжету» (Дичківська, 2004, с. 70).

Ігрові технології є складовою частиною педагогічних технологій, однією з унікальних інтерактивних форм навчання, яка дозволяє активізувати всі психологічні процеси і функції учня. Варто зазначити, що гра сприяє використанню знань у новій ситуації, вносить різноманітність і зацікавленість у навчальний процес.

Навчання на основі гри мотивує учнів тривалий час виконувати певні операції, що мають стимули, наприклад, збирати зірки, інші трофеї і закріплюватися в рейтингових таблицях, а також ряд механічних дій, результатами яких захоплені учні (тобто формується високий рівень зацікавленості (НУШ. Як навчання на основі ігор розвиває навички 21-го століття).

Як уже зазначалося, використання ігор на уроках історії сприяє активізації пізнавальної діяльності, інтересу та підвищенню мотивації в учнів. Завдяки такій особливості, як породження азарту, гра може розкрити творчий потенціал учня та спонукати його до індивідуальної діяльності, що в підсумку підвищує інтерес до предмета та відкриває шлях до самовдосконалення. Цінність феномену гри як методу полягає в тому, що в ігровій діяльності освітня, розвивальна й виховна функції діють у тісному взаємозв'язку (Гладун, 2018, с. 111).

Велику роль у впровадженні ігрових технологій навчання має творчість самого педагога. Важливо, щоб педагог правильно підібрав гру до теми уроку, зміг залучити до гри більшість класу і щоб ця гра, яку запропонував вчитель, була не тільки розвагою, але й своєрідним носієм знань. Після проведеної гри в пам'яті учнів мають надовго закарбуватися знання.

На якому ж етапі уроку буде доцільно проводити гру? У цьому і перевага дидактичних ігор – їх можна проводити на будь-якому етапі уроку. Адже вони різняться за дидактичною метою. За дидактичною метою ігри бувають: актуалізуючими, формуючими, узагальнюючими, контрольнo-корекційними. Актуалізуючу гру проводять на початку уроку для актуалізації знань. Наприклад, на початку уроку можна використати такі ігрову форму як кросворд. Складається кросворд з питань з пройденої теми минулого уроку та деяких елементарних питань нової теми. По ходу розгадування слів учні відкривають ключове слово, яке буде символізувати тему уроку.

Формуючу гру доцільно проводити усередині уроку. Для прикладу, можна провести гру-подорож під назвою «Історичний автобус». На слайд презентації виводиться GIF-зображення автобусу. На наступному слайді автобус «робить зупинку». Наприклад, якщо тема уроку «Культура Київської Русі наприкінці

X – першої половини XI ст.», то «зупинками» будуть зображення різних архітектурних пам'яток вказаного періоду, таких як Десятинна церква, Михайлівський Золотоверхий собор, Софіївський собор у Києві тощо. Під час проведення цієї гри в учнів працює асоціативне та зорове (наочне) запам'ятовування, тож матеріал краще засвоюється.

Узагальнюючу гру варто проводити в кінці уроку для закріплення нового матеріалу. Приклад – гра «Вікторина». Учням задається ряд питань, на які вони мають швидко дати коротку відповідь (одним словом). Наприклад: Основна грошова одиниця Київської Русі? (гривня). Податки, які сплачували на користь князя? (данина).

Контрольно-корекційні ігри доцільно проводити під час підсумкових уроків. Це можуть бути ігри-змагання, коли учнів ділять на команди і, відповідаючи на питання по пройдених темах, учні вчаться відповідальності, командній роботі та заробляють собі оцінки.

Варто пам'ятати, що не кожен інтерактивний вид роботи можна назвати грою, оскільки він має відповідати її умовам: вільна розвивальна діяльність, яка відбувається за бажанням учнів заради отримання задоволення від процесу діяльності; творчий, імпровізаційний, активний характер; емоційне піднесення, суперництво, конкурентність, наявність прямих і непрямих правил (Гладун, 2018, с. 111).

Також, варто зазначити, що під грою може матися на увазі і цифрова (комп'ютерна) гра. Сьогодні вчителі різних шкіл все частіше користуються такою інтерактивною платформою, як «Kahoot!», де представлено різні дидактичні ігри, які можна використовувати для гри всім класом.

Висновки. Отже, використання ігрових технологій навчання на уроках історії України на сьогоднішній день стає невід'ємною частиною освітнього процесу. Адже гра, як засіб навчання, сприяє підвищенню ефективності навчального процесу, створює умови для пізнавального інтересу в учнів до вивчення історії України, створює позитивні емоції на уроці, згуртовує, мобілізує знання учнів, навички, вміння мислити, зіставляти, порівнювати, робити висновки тощо.

Варто відзначити, що ігрові технології навчання не тільки підвищують ефективність навчання, а й допомагають встановити дружні відносини між вчителем та учнями, покращують майстерність вчителя, формують позитивне враження про педагога в учнів.

Використання ігрових технологій навчання на уроках історії України є обов'язковим, необхідним і ефективним інструментом освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барнінець О.В. (2011). Методика організації та проведення ігор на уроках історії. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*, ч. 1, 14–21.
2. Гладун В.М. (2018). Використання ігрових технологій на уроках історії як засіб підвищення ефективності освітнього процесу. *Нова педагогічна думка*, 2, 109-114.
3. Дичківська І.М. (2004). *Інноваційні педагогічні технології*. Київ: Академвидав.
4. Древницька О.І. (2017) Психолого-педагогічні аспекти використання дидактичної гри на уроках історії як дієвого інтерактивного методу формування особистості українця-патріота. *Освітній простір XXI століття: реалії, новації, перспективи: матеріали науково-практичної конференції [м. Тернопіль, 23 лютого 2017 р.]*, 139-141.
5. НУШ. Як навчання на основі ігор розвиває навички 21-го століття. Режим доступу: <https://nus.org.ua/view/yak-navchannya-na-osnovi-igor-rozvyva-navychky-21-go-stolittya/>
6. Ставицька А.В. (2020). Гейміфікація та ігрове навчання на уроках історії. *Гілея: науковий вісник*, 156, 114-117.

РОЗДІЛ II. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ІСТОРІЇ ПЕДАГОГІКИ

УДК 37.091.4 (Сухомлинський)

Гриценко К.

Природничо-географічний факультет

СумДПУ імені А. С. Макаренка

ТУРИСТИЧНО-КРАЄЗНАВЧА РОБОТА ЯК ЗАСІБ ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ У СПАДЩИНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

У статті розглядається екологічне виховання, як систематична педагогічна діяльність, що спрямована на розвиток в учнів екологічної культури.

Ключові слова: *екологічне виховання, спадщина Сухомлинського, туристично-краєзнавча робота, екологічна ситуація, краєзнавча освіта.*

Постановка проблеми. В «Концепції екологічного виховання» зазначено, що «підготовка громадян з високим рівнем екологічних знань, екологічної свідомості і культури на основі нових критеріїв оцінки взаємовідносин людського суспільства й природи повинна стати одним з головних важелів у вирішенні надзвичайно гострих екологічних і соціально-економічних проблем сучасної України» [1, с. 20]. Враховуючи це, вважаємо, що перед сучасною освітою постає проблема пошуку ефективних форм і методів для формування високого рівня екологічних знань, екологічної свідомості і культури.

Щоб змінити екологічну ситуацію на краще, світова спільнота повинна вирішити цілу низку різнопланових проблем: наукових, технічних, економічних, соціальних. Адже біосферу нашої планети необхідно зберегти не лише як необхідну умову існування людини, але й як обов'язкову основу її гармонійного розвитку. Тому сьогодні так актуальні настанови видатного педагога-гуманіста В. О. Сухомлинського: «...Школа майбутнього повинна якнайповніше використовувати для гармонійного розвитку людини все, що дає природа і що може зробити людина для того, щоб природа служила їй. Уже через це ми повинні берегти і поповнювати природні багатства, які маємо...» [3].

Аналіз актуальних досліджень. Вивчення науково-педагогічної літератури з означеного питання засвідчило, що важливе значення у формуванні екологічної свідомості молоді має краєзнавча освіта. Як засіб формування екологічної свідомості особистості краєзнавство розглядається у науково-педагогічних працях М. Грушевського, Я. Головацького, Г. Ващенко, С. Русової, В. Сухомлинського.

Особливості впровадження організаційно-педагогічних форм краєзнавчої роботи розкриті в працях Т. Вайда, Л. Бабенко, Е. Пасічника, І. Прус, Г. Пустовіта, М. Соловя, О. Столяренко, О. Сухомлинської, О. Тімця та ін. Питання теорії і практики однієї із важливих форм краєзнавчої освіти – туристично-краєзнавчої роботи – розкриваються у працях М. Костриці, В. Обозного, К. Строева, І. Соколової та інших.

Метою статті є дослідження туристичної-краєзнавчої роботи, як сучасного засобу екологічного виховання учнів, спираючись на педагогічну спадщину В. О. Сухомлинського та розкриття і аналіз туристичних походів, як ефективну форму екологічного виховання в туристично-краєзнавчій роботі.

Виклад основного матеріалу. Екологічне виховання це – систематична педагогічна діяльність, спрямована на розвиток в учнів екологічної культури. Екологічне виховання передбачає розкриття сутності світу природи – середовища перебування людини, яка повинна бути зацікавлена у збереженні цілісності, чистоти, гармонії в природі. Одним із завдань екологічного виховання є навчити учнів передбачати та осмислювати екологічні явища, робити висновки про стан природи, розумно взаємодіяти з нею. У молодших школярів актуальне формування перших уявлень про навколишній світ, живу і неживу природу, ставлення до природи, що виявляється в конкретній поведінці на емоційному рівні. На другому (5-7 класи) і третьому (8-9 класи) етапах відбувається накопичення знань про природні об'єкти, закономірності розвитку та функціонування біологічних систем, формування навичок аналізу і прогнозування нескладних екологічних ситуацій, закріплення нормативних правил поведінки у навколишньому середовищі. У цей період поглиблюються, розширюються знання про явища і закони природи, про причини екологічної кризи, а також про шляхи збереження природних комплексів. Протягом четвертого етапу (10-12 класи) завершується узагальнення здобутих екологічних знань [5].

Серед різноманітних форм екологічного виховання в школі, які сприяють формуванню загальнолюдських цінностей у підростаючого покоління, особливе місце належить туристично-краєзнавчій роботі. Туристичні походи, подорожі та екскурсії, як засоби туристично-краєзнавчої роботи, розширюють кругозір дітей, дають можливість краще пізнати свій рідний край, знайомлять із визначними пам'ятками історії і культури, природи, звичаями, обрядами та традиціями

рідного народу, а також забезпечують фізичний розвиток учнів та зміцнення їх здоров'я. У зв'язку з цим оптимізацію туристично-краєзнавчої роботи в школі вважаємо актуальною.

Василь Сухомлинський наголошував на тому, що проблема вільного часу та відпочинку дітей є не менш важливою, ніж період навчання, при цьому відпочинок має бути активним, дієвим. За його творами, діти під час канікул ходили у туристичні походи, де повністю самі себе обслуговували, відпочивали у самодіяльному таборі, облаштованому у плодовому саду. «Відпочинок поєднується з посильною працею. Відпочиваючи, діти доглядають за деревами, збирають урожай. Інші загони розміщуються в лісі: діти охороняють дерева, збирають рослини для гербаріїв і колекцій, заготовляють насіння» [4, С. 143].

Вважаємо, що туристично-краєзнавчі походи є потужним засобом зміцнення здоров'я і розвитку фізичних сил школярів. Цілодобове перебування на свіжому повітрі, водні процедури, дія сонця, чергування фізичної праці і фізичних навантажень при проходженні маршруту з відпочинком – все це позитивно впливає на роботу серцево-судинної, нервової і м'язової систем, збільшує життєву ємкість легень, покращує обмін речовин в організмі. Туристично-краєзнавчі походи загартовують організм, підвищують його опір до простудних захворювань. Подорожі сприяють виробленню в туристів стійких рухових навичок, розвивають такі якості, як швидкість, сила, витривалість, рухливість. Багаторічні спостереження показали, що різні види туризму по-різному впливають на окремі системи. Так, для збільшення сили м'язів верхнього плечового пояса ефективнішими є лижні походи, м'язів спини – пішохідні [2, С. 5].

Туристично-краєзнавча робота містить важливий пізнавальний компонент, який мотивує школярів до участі в походах. У зв'язку з цим при розробці маршруту організатор заходу повинен врахувати розташування цікавих місць, унікальних природних (об'єкти природно-заповідного фонду України – пам'ятки природи, заповідні урочища та ін.) та культурно-історичних об'єктів (архітектурні та монументальні пам'ятки, музеї, виставки тощо). Відвідування таких об'єктів прищеплює школярам любов до рідного краю, створює почуття гордості за свою країну, спричиняє потребу любити і захищати природу, жити у єдності і злагоді з нею. Отже вчителю-організатору походу в період підготовки до заходу

необхідно залучити велику кількість джерел географічної, екологічної, історичної, етнічної інформації для того, щоб похід був цікавим, змістовним і незабутнім.

Висновки. Проаналізувавши різну педагогічну літературу, ми дійшли висновку, що в організації і проведенні туристично-краєзнавчого походу основними етапами є такі:

- визначення мети і завдань походу;
- вибір і вивчення району; розробка маршруту походу;
- формування групи та розподіл обов'язків;
- складання кошторису;
- ознайомлення з основами техніки і тактики туризму;
- підготовка групи до виходу на маршрут;
- ведення у поході маршрутно-книжки або маршрутного листа;
- проведення дослідницької діяльності краєзнавчого змісту;
- підведення підсумків роботи, здійсненої у туристично-краєзнавчому

поході та оформлення звіту.

Отже, зазначимо, що туристично-краєзнавча робота, як сучасний засіб екологічного виховання учнів, є одним із основних засобів виховної роботи, який допомагає сьгоднішнім учителям виховувати всебічно гармонійно розвинутих учнів. Школярі під час туристично-краєзнавчих походів отримують неповторний досвід екологічного і фізичного виховання, при активному дослідженні історії, флори, фауни та географії України. У цьому аспекті важливими вважаємо ідеї В. Сухомлинського щодо використання методів і засобів екологічного виховання. Адже проведення вільного часу з користю дає змогу здійснювати неперервний виховний процес поза школою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Концепція екологічної освіти України. Затверджена рішенням колегії МОН України, протокол №13/6- 19 від 20.12.2001 р. // Директор школи. – 2002. – Квітень. – №16. с. 20-29.
2. Костриця М. Географічне краєзнавство: Поступу III тисячоліття/ М. Костриця / Краєзнавство. Географія. Туризм, 2002. – N 2. – С 5–7.
3. Сухомлинський В. О. Вибр. твори : у 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. шк., 1977. – Т. 5. – 639 с.
4. Сухомлинський, В. (1977). Павлівська середня школа. Вибрані твори: В 5 т. Т. 4. Київ : Радянська школа. С.7-390.
5. Фіцула М. М. Педагогіка.: Навч. посіб. для студ. вищ. пед. навч. закл. / М. М. Фіцула. - К. : Вид-во центр "Академія", 2000. - 542 с. - (Альма-матер). - укр.

УДК 37.091.4(477)(092)

Козило А. О.

*ІН інститут історії, права та міжнародних відносин
СумДПУ імені А.С. Макаренка*

СИСТЕМА ПЕРСПЕКТИВНИХ ЛІНІЙ У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ А. С. МАКАРЕНКА

У статті викладено результати дослідження педагогічної спадщини А. С. Макаренка з метою аналізу та визначення сутності такого методу педагогічного впливу як система перспективних ліній. Досліджено сфери реалізації та ефективність такої форми виховної роботи в практиці педагога та майбутніх фахівців.

Ключові слова: педагогічна спадщина А.С. Макаренка, система перспективних ліній.

Постановка проблеми. З плином часу проблема виховання дітей постала на перший план, адже вчені роками намагалися створити найкращу модель виховного процесу, яка допомагала б сформувати, в першу чергу, всебічно розвинену особистість, здатну до самореалізації і саморозвитку. Якщо звернутися до історичного педагогічного досвіду, то великий внесок у розв'язання зазначеної проблеми зробив наш земляк та всесвітньо відомий педагог А. С. Макаренко. Він є одним із небагатьох, хто увійшов в сучасну класику педагогіки, адже зміг розробити нові ефективні методи навчання та виховання. Відомий педагог зробив неоціненний внесок у методологічні основи освітнього процесу, запровадивши у виховання дітей нові ідеї, зокрема, систему перспективних ліній.

Аналіз актуальних досліджень. З поміж усіх педагогічних надбань світової культури досить значна увага приділяється саме працям А. С. Макаренка, адже роками його унікальна педагогічна спадщина є об'єктом всебічного наукового розгляду та вивчення, яка несе за собою як захват, так і суперечливі твердження та погляди. Спадщина педагога є науковим підґрунтям для правильної побудови системи виховання нинішнього покоління, а також досить глобальною та значущою навчальною базою для фахівців та майбутніх педагогів.

Вивчаючи дослідження педагогічної спадщини А. Макаренка за матеріалами численних публікацій всесвітньо відомих науковців Г. Ващенко, С. Русової, В. Сухомлинського, О. Сухомлинської, О. Кучерявого, а також публікацій останнього часу І. Бега, О. Кириченко, В. Шульги та ін. бачимо достойну оцінку результатів його педагогічних напрацювань, як одного

з найвідоміших педагогів, який збагатив світову педагогіку і вніс великий доробок у теорію та методику навчання дітей.

Мета статті полягає у визначенні та розкритті сутності такого методу виховної роботи відомого педагога А. С. Макаренка як система перспективних ліній, його значущості для нинішнього та майбутнього покоління.

Виклад основного матеріалу. Педагогічна система А. С. Макаренка – це досить складне поєднання власних ідей та розробки практичних рішень, а саме єдності виховання та життя, виховання в колективі, взаємозв'язок колективу та особистості, всебічний розвиток особистості, а головне – роль сім'ї у процесі виховання дітей. Педагог писав: «Педагогіка душі – широка стихія виховання, яка здійснюється усім нашим життям».

А. С. Макаренко у своїх працях наголошував, що саме виховання є головною та найважливішою основою школи, яке включає в себе певні цілі, функції та певну методику. Він зміг розробити цілі виховання, адже вважав та переконав своїх наставників, що для кожної епохи та покоління мета виховання повинна відповідати саме вимогам суспільства в певний час (Макаренко, 1953-1955, с. 124).

Так як Макаренко розпочав свою педагогічну діяльність у період становлення радянської влади у колонії малолітніх правопорушників, це зіграло величезну роль на формування поглядів щодо виховання дітей. Таким чином, педагогом було започатковано досить багато методів педагогічного впливу, де кожен із них спрямується на правильне виховання та загалом організацію життя дитячого колективу, привчаючи дітей до виконання своїх обов'язків. Варто сказати, що методом, який об'єднав навколо себе всі аспекти та саму організацію дитячого колективу, є саме система перспективних ліній.

Перспективою має бути мета, тобто «завтрашня радість», яка є справжнім стимулом у житті людини, адже це рушійна сила, яка стимулює та спонукає до будь-якої діяльності. Саме тому значення методу перспективних ліній полягає у тому, що він стимулює дітей до певної активності, виховуючи цілеспрямованість, уміння боротися з труднощами та завжди долати будь-які перешкоди.

Варто сказати, що А. С. Макаренко завжди перед собою ставив конкретну мету щодо реалізації та результатів свого методу. Щодо системи перспективних ліній, то для педагога головним завданням постала повна організація життя дітей, а не якихось певних окремих її елементів, адже Макаренко вважав, що

саме так можливо досягти поетапного розвитку колективу та повної свідомої його організації (Дубасенюк, 2013, с. 121).

Виявляється очевидним, що перспективи дитячого життя – радість завтрашнього дня, але варто зауважити, що в міру того, як розширюється поле діяльності дитини, так і змінюються перспективи, тобто більш важливого значення набувають віддалені перспективи. Так як А. С. Макаренко вбачав в цьому методі згуртованість дітей до спільної праці, він виділив перспективи як значущі завдання, які в свою чергу можуть бути близькими, середніми та віддаленими, але в той же час охоплюють всі сфери життєдіяльності, а головне об'єднують вихованців спільною метою.

Близька перспектива висувається перед колективом, що знаходиться на будь-якій стадії розвитку, тобто це можуть бути дії, які не вимагають багато часу та зусиль, наприклад, спільна прогулянка або похід в цирк. Головним фактором близької перспективи є те, що кожен із учасників повинен проявити зацікавленість, тобто для дитини це має стати як завтрашня радість. Середня перспектива є більш віддаленою, ніж попередня, яка вимагає не тільки тривалого часу для виконання, але й певних зусиль всього колективу. Таких подій має бути не більше ніж 2-3 на рік. У той час як дальня перспектива потребує досить масштабну частину часу і має бути серйозна та висока мета (Коджаспірова, 2015).

Стає очевидним, що система перспективних ліній Макаренка являє собою один із засобів організації та згуртованості колективу, адже їх впровадження потребує значну кількість зусиль для спільної діяльності, яка включає в себе спілкування, обмін думками, спільне планування та досягнення поставленої мети. Саме тому основними умовами ефективного застосування засобу є: усвідомлення вихованцями значущості своєї діяльності, спрямованість на досягнення завтрашньої радості, а головне творче ставлення та згуртованість вихованців для досягнення мети (Кабусь, 2013, с. 43-45).

А. С. Макаренко стверджував, що найважливішим шляхом ефективного виховання дітей є організація їхнього життя, яка сприяє формуванню в них певних поглядів, стосунків та звичок. «Істина сутність виховної роботи полягає зовсім не у ваших розмовах з дитиною, не в прямому впливі на дитину, а в організації життя дитини» (Макаренко, 1983, с. 84).

Висновки. Отже, звертаючись до педагогічної спадщини А. С. Макаренка, можна усвідомити, яке велике значення в організації виховання дітей має його досвід. Зокрема, метод перспективних ліній сприяє всебічному розвитку дитини, зростанню її активності та залученню до спільної праці, допомагає згуртувати і стимулювати дитячий колектив.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дубасенюк О. А. (2013). *Інноваційність ідей А. С. Макаренка в педагогіці ХХІ століття*. Житомир.
2. Кабусь Н. Д. (2013). Система перспективних ліній як засіб управління діяльністю в педагогічній спадщині А. С. Макаренка. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*, 1, 42-48.
3. Коджаспірова Г. М. (2015). *Педагогіка: підручник*. Режим доступу: https://stud.com.ua/46522/pedagogika/shlyahi_zasobi_formuvannya_dityachogo_kolektivu.
4. Макаренко А. С. (1953-1955). Проблеми виховання в радянській школі. *Твори у 7-ми томах*. А. С. Макаренко, (сс. 67-139). К. : Радянська школа.
5. Макаренко А. С. (1983). Опыт методики работы детской трудовой колонии. *Педагогические сочинения в 8-ми томах*, А. С. Макаренко, (сс.26-318). М.: Педагогика.

УДК 378

Настечик А. Р.

НН інститут педагогіки і психології

Чистякова І. А.

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри педагогіки

ОСОБЛИВОСТІ ПЕДАГОГІЧНОГО ГУМАНІЗМУ В. СУХОМЛИНСЬКОГО ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

У статті визначено особливості педагогічного гуманізму В. Сухомлинського як важливої складової освітнього процесу. Охарактеризовано такі напрями виховання, як: етичне (побудоване на моральних цінностях), естетичне (навчити дитину бачити прекрасне у природних краєвидах та насолоджуватися красою навколишнього світу), екологічне (система викладання, яка включає в себе прищеплення таких рис характеру: доброта, любов до природи, щедрість) та патріотичне (передбачає прищеплення таких рис характеру дитині: любові до Батьківщини, свого народу, відповідальності за долю рідної землі, готовності бути вірним її інтересам) виховання.

Ключові слова: В. Сухомлинський, педагогічна система, педагогічний гуманізм, етичне навчання й виховання, естетичне навчання й виховання, екологічне навчання й виховання, патріотичне навчання й виховання, особистість.

Постановка проблеми. Один із найважливіших принципів педагогіки – це дотримання гуманності під час освітнього процесу. Дитина починає навчатись і виховуватись від самого народження. У період дитинства вона вбирає в себе те, що закладає їй найближче соціальне оточення (сім'я, дитсадок, школа тощо). Відповідно, роль педагога в процесі розвитку дитини буде однією з вирішальних.

Актуальність дотримання педагогом принципу гуманізму під час освітнього процесу полягає в тому, щоб зацікавити учня в здобутті знань і при цьому не нашкодити йому фізично чи психологічно.

Питання гуманістичного ставлення до учня в сучасному освітньому процесі та позашкільній діяльності безумовно актуальне й у наш час.

А відтак, доцільним буде сьогодні звернутися до педагогічної спадщини великого гуманіста ХХ століття В. Сухомлинського.

Аналіз актуальних досліджень. Багато українських науковців досліджували особливості практичної діяльності В. Сухомлинського, зокрема його педагогічний гуманізм як важливу складову освітнього процесу. До числа таких досліджень входять праці І. Беха, М. Богуславського, Г. Волкова, Н. Калініченко, М. Мухіна, О. Петренка, Н. Побірченко, В. Риндак, О. Савченко, О. Сухомлинської, В. Смаля, М. Ярмаченка та ін.

Мета дослідження: визначити особливості педагогічного гуманізму В. Сухомлинського як важливої складової освітнього процесу.

Виклад основного матеріалу. Насамперед, зазначимо, що однією з найважливіших проблем у освітньому процесі будь-якого часового проміжку є гуманне ставлення педагога до своїх учнів. Проте, зауважимо, що система виховання авторитарного або тоталітарного режимів збереглася й до нині в деяких закладах освіти. Психологічне або фізичне насилля над здобувачами освіти з типовим або порушеним психофізичним розвитком у закладі загальної середньої освіти або у спеціальному закладі освіти досить часто зустрічається серед працівників галузей початкової, середньої чи спеціальної та інклюзивної освіти.

Отже, вважаємо за доцільне звернутися до педагогічної спадщини видатного гуманіста України Василя Олександровича Сухомлинського, який належить до низки видатних педагогів, які висували світлі, якісні, надійні, ефективні та, головне, – гуманні ідеї щодо навчання й виховання дітей шкільного віку. Як зазначав педагог: «Що найголовніше було в моєму житті? Без роздумів

відповідаю: любов до дітей», – саме до цього гуманного почуття і спонукав Сухомлинський своїх колег [6].

Незаперечним є той факт, що В. Сухомлинський під час вирішення різноманітних питань теорії та практики освіти надавав перевагу дитині, цінності її особистості, централізуючи дані ідеї у своїх друкованих працях та під час власного викладання в закладі загальної освіти. На думку О. Сараєвої, влучним висловлюванням пояснення феномену Сухомлинського є: від самої дитини, її сформованих моральних якостей, її індивідуального світогляду більшою мірою залежить майбутнє всього людства [4].

Колективом авторів монографічного дослідження «Сухомлинський у роздумах сучасних українських педагогів» наголошено на тому, що основні ідеї Сухомлинського, пов'язані з любов'ю до дитини, тісно переплітаються з темами розвитку творчого потенціалу особистості в умовах одного із соціальних середовищ дитини (класу в школі), на основі цінностей етичної галузі, інтересів та потреб творчого трудового спрямування, отримання задоволення під час пізнання нового як основи емоційного сприйняття навчально-виховного процесу, демократична система під час педагогічного процесу, компетентність у власних професійних питаннях вчителя та проблеми формування у дитини «культури бажань» і «культури потреб» під час морального виховання особистості учня [7].

Закцентуємо, що в даній статті ми вважаємо за необхідне звернутися до особливостей етичного, естетичного, екологічного та патріотичного виховання дітей крізь призму педагогічного гуманізму В. Сухомлинського. Охарактеризуємо ці напрями виховання.

Етика виховання особистості дитини за В. Сухомлинським, полягає в тому, що «...дбаючи про досконалість кожної грані, сторони, риси людини, вихователь одночасно ніколи не випускає з поля зору ту обставину, що гармонія всіх людських граней, сторін, рис визначається чимось провідним, основним... Провідним, визначальним компонентом у цій гармонії є моральність» [5].

Культуру почуттів як підґрунтя для високоморальних дитячих вчинків педагог розглядав основним об'єктом педагогічного впливу. Він наголошував, що безсердечні люди виростають там, де немає чуйності та тонкості сприймання навколишнього світу. Наголосимо, що В. Сухомлинський позиціонував красу як еталон духовних багатства й чистоти в поєднанні із зовнішньою красою.

На думку В. Сухомлинського, педагог відіграє неабияку важливу роль під час виховання естетичних смаків у дітей. Уміння вдало донести до своїх учнів відчуття прекрасного дає змогу педагогові розвивати в них здібності розуміти красу природи. Якщо діти не бачать прекрасного в природі, то це наслідок викладання вчителя, адже кожна дитина, враховуючи її індивідуальність, ладна вбачати красу в простих речах. Наприклад, більшість людей на планеті найбільш приваблює літня пора року – відповідно ті не будуть отримувати задоволення від прохолоди осінньої чи морозності зимової погоди. Тому деякі вчителі нав'язують своє, не поважаючи думку своїх учнів, якщо ті, наприклад, на відміну від них, любителі холодних пір року. Відповідно це може викликати закритість у дитини та знецінення прекрасного в природі, що є фатальною помилкою під час розвитку особистості школяра [1].

В. Сухомлинський вважає, що діти, як правило, інтуїтивно сприймають світ, не маючи змоги через брак досвіду логічно пояснити більшість речей. Тому екологічне виховання відіграє неабияку роль у розвитку особистості дитини на рівні з етичним та естетичним, виховуючи такі риси характеру в школярів:

- доброта (яка може проявлятися у, наприклад, поважливому та піклувальному ставленні до тварин);
- любов до природи (милування краєвидами та збереження природного середовища);
- щедрість (особливо в плані примноження краси рідного краю).

Погоджуємося з В. Сухомлинським, який зазначав, що вчителеві слід не обмежуватися стінами класної кімнати задля пояснення навчального матеріалу, оскільки це може бути малоефективним. Педагог радив провести урок на свіжому повітрі, наглядно показавши дітям те, що стосується теми заняття. Встановлення емоційного зв'язку з довкіллям є одним із пріоритетних напрямів для появи в учнів відчуття збереження та охорони природного середовища.

До того ж, під час освітнього процесу В. Сухомлинський приділяв значну увагу милуванню та пізнанню природних краєвидів рідного краю, практикуючи активне проведення власних занять. У Павлиській школі його руками були створені кімнати казок, куток краси, куток підводного царства, казкова гора, острів чудес. Відтак, не дивним є те, що В. Сухомлинський часто проводив уроки у «зелених класах» або на свіжому повітрі в шкільному саду [3].

Патріотичне виховання, за В. Сухомлинським, відповідно полягає у формуванні патріотично-соціально-активних школярів. Педагог визначає патріотизм як одне з найглибших громадянських почуттів, яке складається з любові до Батьківщини, свого народу, відповідальності за долю рідної землі, готовності бути вірним її інтересам.

Переконані, що проблеми соціально-педагогічної та патріотично-виховної діяльності знаходять своє вирішення в теоретичному та практичному досвіді, куди легко можна віднести творчий доробок В. Сухомлинського. Центральними ідеями наукових інтересів педагога були ідеї гармонічної взаємодії особистості та соціального середовища. Він займався вивченням соціалізації дитини в ті часи, коли в радянській педагогіці дана галузь науки ігнорувалася навіть на рівні термінології.

В. Сухомлинський був упевнений, що рання соціалізація школяра, прищеплення моральних, патріотичних і духовних рис суспільства є ефективним під час виховання особистості в цілому. Він зазначав: «Пізнання дитиною навколишнього світу й самого себе не повинно бути однобічним. Пізнаючи світ і самих себе, діти зобов'язані по крупинці пізнавати свою відповідальність за матеріальні і духовні цінності, створені старшими поколіннями» [2].

В. Кульчицький зауважує, що В. Сухомлинський будував свої переконання на основі педагогічного оптимізму: він принципово вважав, що немає такої дитини, яка б не могла стати патріотом, морально вихованою, працелюбною за наявності належних зусиль педагога чи вихователя. На його думку, фундаментом педагогічного оптимізму є незламна віра в дитину. Педагог вважав, що під час освітнього процесу, коли дитина робить помилку або чогось не знає, не треба концентрувати на цьому увагу. У такому випадку слід пояснити їй ще раз відповідний матеріал [2].

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Таким чином, В. Сухомлинський є видатним українським педагогом, який спрямовував свою діяльність на формування всебічно та гармонійно розвиненої особистості. У зв'язку з цим основними напрямками виховання було визначено етичне (побудоване на моральних цінностях), естетичне (навчити дитину бачити прекрасне у природних краєвидах та насолоджуватися красою навколишнього світу), екологічне (система викладання, яка включає в себе прищеплення таких рис характеру: доброта, любов до природи, щедрість) та патріотичне

(передбачає прищеплення таких рис характеру дитині: любові до Батьківщини, свого народу, відповідальності за долю рідної землі, готовності бути вірним її інтересам) виховання.

На подальше дослідження заслуговує проблема теоретично-методологічних засад діяльності Павлівської середньої школи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Беднарська, А. (2015). *Педагогічні ідеї В. О. Сухомлинського щодо естетичного виховання: актуалізація досвіду*. Режим доступу: <https://knowledge.allbest.ru/pedagogics/c-2c0a65625a2bc79a4d53b88521216c37.html>

2. Кульчицький, В. (2019). *Соціально-педагогічні основи патріотичного виховання у педагогічній системі В. Сухомлинського*. Режим доступу: <https://revolution.allbest.ru/pedagogics/c01102096.html>.

3. Лавріненко, Л. (2019). *Екологічне виховання молодших школярів у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського*. Режим доступу: <https://revolution.allbest.ru/pedagogics/c01128638.html>.

4. Сараєва, О. (2018). *Урахування духовних потреб дитині – ключова ідея педагогічної системи В. Сухомлинського*. Режим доступу: <https://revolution.allbest.ru/pedagogics/d01051428.html>.

5. Сухомлинський, В. О. (1976). Проблеми виховання всебічно розвинутої особистості. У *Вибр. твори: У 5 т. Т. 1*. К.: Рад.школа.

6. Сухомлинський, В. О. (1976). Серце віддаю дітям. У *Вибр. твори: у 5-ти т. Т. 3*. К.

7. *Сухомлинський у роздумах сучасних українських педагогів* (2012). Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка».

УДК 37.091.4:37.015.3-056.49-053.6

Роденкова В. С.

Сумський державний педагогічний
університет імені А.С. Макаренка

СКЛАДОВІ КОНЦЕПЦІЇ ВИХОВАННЯ СКЛАДНИХ ПІДЛІТКІВ ЗА А.С. МАКАРЕНКОМ

У статті зосереджується увага на одному з провідних компонентів педагогічної системи педагога-класика А. С. Макаренка – колективному вихованні складних підлітків, визначаються принципи та основні напрями колективного виховання.

Постановка проблеми. Педагогічна наука сучасності ґрунтується на здобутках класичної та новаторської педагогічної літератури, яка стала

підґрунтям знань як для вітчизняних, так і зарубіжних науковців щодо напрямів та методів педагогічного впливу на вихованців.

Антон Семенович Макаренко є одним з найвидатніших педагогів і письменників радянського часу в Україні. Здобувши педагогічну освіту та досвід, він створив передовий підхід, що збагатив як світову так і вітчизняну реформаторську педагогіку. Його педагогічна спадщина постала поряд з іменами таких визначних педагогів як: О. С. Нілл, А. Г. Франк, Й. Г. Песталоцці, С. Т. Шацький, Г. Вінекен. Створена ним «Педагогічна поема» ввібрала найкращі досягнення педагогіки, оскільки автор приділив значну увагу вирішенню такої педагогічної проблеми, як перевиховання «складних підлітків», що не втратила своєї актуальності сьогодні.

Мета статті: дослідити складові концепції виховання складних підлітків А.С. Макаренка.

Дослідженню робіт великого педагога було присвячено значну кількість зарубіжних і вітчизняних робіт: Карабут Ю., Казанжи І., Лещенко М., Бабицької М. Так, одним із сучасних науковців сьогодення є професор Рівненського державного гуманітарного університету, доктор педагогічних наук С. Карпенчук, яка у статті «Педагогічні ідеї А.С.Макаренка: гуманістичні контексти» [5] ґрунтовно висвітлює питання виховання складних підлітків за А.С. Макаренко.

Основоположним принципом педагогічної системи А.С. Макаренка є принцип виховання в колективі. Педагог наголошував на тому, що «колектив вимагає від особистості певного внеску в загальну трудову і життєву скарбничку» [3]. Оскільки складовими мети виховання є насамперед сукупність якостей особистості, необхідність яких визначається потребами суспільства, до таких якостей А.С. Макаренко відносив почуття приналежності до колективу, в якому даний індивід перебуває, навчається та працює. Колективізм, за А.С. Макаренко, сприяє зародженню поваги до встановлених у цьому колективі норм життєдіяльності та поведінки, забезпечує відчуття рівності між членами колективу, ввічливість і взаємодовіру між його членами, здатність дотримуватись правил і норм колективістського життя. Участь у господарському житті колективу, а також прагнення бути корисним його членом сприяють виробленню організаторських вмінь. З цього положення випливає те, що людина є суспільна істота, яка не може розвиватися, не вступаючи в колективні стосунки з оточуючими людьми. Таким чином, у процесі різноманітності

діяльності колективу кожен його член розвиває в собі потребу бути уважним до інтересів інших людей, потребу високої моральності, тобто бажання збагачувати духовне життя.

Великий педагог, як ніхто інший, категорично ставив питання про моральне обличчя особистості як рушійної сили її поведінки та вчинків. Він наголошував, що лише висока ідейність, гуманістичні принципи моральності, громадянська цілеспрямованість здатні викликати в людини до життя нові, громадянські риси волі й характеру, яких так бракувало колоністам [1, с. 2].

Питання виховання волі й характеру були центральними у всій теоретичній і практичній діяльності складних підлітків. Великий педагог, як ніхто інший, категорично ставив питання про моральне обличчя особистості як рушійної сили її поведінки та вчинків. Воля й характер, підкреслював А.С. Макаренко, не спадкові якості, не біологічно зумовлені, а виховуються в конкретних, суспільно-історичних умовах. Воля – це готовність діяти, спрямована усвідомленістю почуття обов'язку перед колективом. Риси характеру розвиваються під впливом суспільних особливостей життя, на основі переконань і моральних якостей людини, під виховним впливом педагога. Тільки правильно організована діяльність вихованця дає можливість виховати в нього найкращі якості волі й характеру. А.С. Макаренко розумів, що в діяльності людина навчається долати можливі труднощі як зовнішні, так і внутрішні [9, с. 11].

Праця, як вид діяльності за А.С. Макаренко, є засобом визначення своєї самоцінності. Сама діяльність, в свою чергу, повинна стимулювати й підтримувати активність людини. Це означає, що праця неможлива без пізнавальних та вольових процесів. Наявність усвідомлюваної мети завжди лишається необхідною ознакою праці. За відсутності усвідомлюваної мети йдеться не про трудову діяльність людини, а про імпульсивну поведінку, керовану безпосередньо потребами та емоціями. Решта сторін діяльності – мотиви, способи виконання, добір і переробка інформації. Успішність процесу праці обумовлена якістю оволодіння людиною способами та цілеспрямованими діями задля досягнення поставленої мети.

Серцевиною педагогічної діяльності А.С. Макаренка є його досвід щодо органічного поєднання навчання з трудовою діяльністю складних підлітків. У своїй практиці педагог послідовно керувався відомими положеннями радянського комуністичного вчення про єдність навчання і виховання.

Спираючись на власний шістнадцятирічний педагогічний стаж роботи в колонії імені М. Горького та комуні імені Ф.Е. Дзержинського, А.С. Макаренко визначив, що *праця* без освіти, без політичного й суспільного виховання, які йдуть попереду, не приносить виховної користі й виявляється нейтральним процесом [2, с. 13-17].

А.С. Макаренко вважав, що в соціалістичному суспільстві праця є не тільки економічною, а й моральною категорією, тому здійснював перевиховання шляхом залучення вихованців не тільки до побутового самообслуговування, а й до рентабельної продуктивної праці. Це забезпечувало можливість не лише фізично вижити, а й формувати у вихованців оптимістичний погляд на свою подальшу долю. Адже вони знайомилися з реальними виробничими відносинами, отримували надійну професію, організаційні навички, досвід взаємовиручки, відчуття захищеності у колективі і суспільстві. Педагог не уявляв трудового виховання поза залученням вихованців до активної продуктивної праці поза умовами виробництва [10]. А.С. Макаренко був впевнений у тому, що «праця, яка не має на увазі створення цінностей, не є позитивним елементом виховання» [8, с.175].

Обов'язковою умовою докорінного поліпшення роботи з виховання безпритульних дітей педагог передбачав «вжити всіх заходів, щоб дитячі будинки перестали бути споживацькими закладами, а стали закладами трудового радянського соціалістичного виховання, щоб на них не треба було викидати десятки мільйонів карбованців зовсім непродуктивно» [4].

Значна роль у «Педагогічній поемі» приділяється ролі *вихователя*, та його майстерному виховному впливу на підлітків. Педагогічна вимога – це педагогічний вплив на свідомість учнів з метою спонукати їх до позитивної діяльності або гальмування негативних дій та вчинків [6]. На думку А.С. Макаренка, без щирої, переконливої, гарячої і рішучої вимоги не можна починати виховання колективу. Вимога впливає не тільки на свідомість, а й активізує вольові якості, перебудовує мотиваційну і почуттєву сфери діяльності в потрібному напрямку, сприяє виробленню позитивних навичок і звичок поведінки. Вчитель, пробуджуючи активність учня і забезпечуючи його способами виконання діяльності, надає йому можливість самостійно приймати рішення і нести за них відповідальність. Адже саме під його безпосереднім авторитетним впливом у дітей формується жага до знань та бажання до

саморозвитку. За А.С. Макаренком вихователь повинен не обмежуватися творчістю та не обтяжуватися великою кількістю непотрібної роботи. Саме за цих умов він здатен принести користь дітям. Між іншим, вихователь, що керує виховним процесом, обов'язково повинен володіти такими навичками, як вміння виражати свої почуття і ставлення. Але всі ці навички не зможуть зрівнятися з самовідданістю вихователів своїй професії.

Слід підкреслити, що протягом свого життя А. С. Макаренко стикався з нерозумінням громадськості щодо його поглядів та методів виховання «складних підлітків». Деякі його методики були заборонені до використання за невідповідність радянському виховному процесу. З цією проблемою зіткнулись впровадження й апробації його методик у створених й очолюваних ним колоніях для неповнолітніх правопорушників і безпритульних дітей. Головною метою цих закладів було виховання дисциплінованої радянської людини, яка була б патріотом своєї держави. Разом з цим він підкреслював, що його методи виховання спрямовані на виправлення недоліків складних підлітків, що підпорядковані саме вимогам суспільства у вихованні підростаючого покоління радянського часу.

Значна роль у «Педагогічній поемі», а саме у розділі «Характер і культура», приділяється актуалізації питання *виховання* характеру складних підлітків. Перші вихованці А.С. Макаренка – це послідовники вітчизняного анархізму, які були у протиборстві будь-якому порядку. Варто підкреслити, що вони ніколи не проявляли відкритого опору і хуліганства по відношенню до виховного персоналу колонії. Крім того, вихованців вражало самовіддане ставлення вихователів до своєї професії. У свою чергу вчителі усвідомлювали, що перевиховують не простих дітей, бо кожен з них мав багато психологічних травм, завданих соціумом. Усі ці діти вимушені були стати дорослими раніше, оскільки цього вимагали зовнішні обставини. Колоністи закривалися у собі наодинці зі своїми проблемами та переживаннями, що іноді призводило до сварок. Саме така їх поведінка – це захист та відповідь нестійкої дитячої психіки на зовнішні обставини.

Отже, з часом, вихованцям-колоністам нічого не залишалось, як тільки визнати необхідність порядку праці та дозвілля задля забезпечення свого благополуччя. Але А.С. Макаренко та всі вихователі розуміли, що справжнє

благополуччя було лише зовнішнім проявом дисципліни, за яким «не приховується ніяка, навіть сама первісна культура» [7].

Великий педагог зазначав, що до них надсилали лише дітей «з дуже вузького культурного стану» [7], оскільки колонія була призначена «для важковиховуваних» [7]. Переважна більшість дітлахів була малограмотною або зовсім неграмотною. Через злидні майже всі вони звикли до бруду і вошей. Найсумніше було те, що у стосунках із людьми поза межами колонії вихованці відчували постійну загрозу, яку ховали за маскою агресивного егоїзму. Ці діти були залякані своїми батьками та соціумом. Найбільше вражає усвідомлення того факту, що батьки таких дітей вели асоціальний спосіб життя, зловживали алкоголем, не працювали, фізично знущалися над рідними дітьми.

Висновки. Отже, складовими концепції виховання складних підлітків за «Педагогічною поемою» А.С. Макаренка визначено наступне: принцип колективізму, визначальними виховними напрямками якого є встановлення норм життєдіяльності, поведінки, виховання почуття рівноправ'я, ввічливості, взаємодовіри, вироблення організаторських вмінь його вихованців; принцип органічного поєднання навчання з трудовою діяльністю, що за А.С. Макаренком є засобом визначення самоцінності особистості підлітка, спрямований на залучення до набуття та розвитку пізнавальних процесів та вольових якостей характеру складних підлітків, та зорієнтована на досягнення поставленої мети.

Своєю працею автор «Педагогічної поеми» збагатив наукову педагогіку новими поняттями, крім того, встановив нові закономірності, принципи і правила виховання та навчання дітей. Постать Антона Семеновича Макаренка – це приклад поєднання великого педагогічного досвіду і розуму. Саме його концепція виховання «складних підлітків» дала змогу отримати йому світове визнання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антон Семенович Макаренко (1888-1939): Біографія //Початкова освіта. –2007. – № 20: Вкладка. – С. 2
2. Бондар Т.О. Видатний марбурзький макаренкознавець: нарис про Гьотца Хілліга / Т. О. Бондар // Постметодика. – 2011. – № 3. – С. 13–17.
3. Казанжи І. Макаренко про сутність виховного процесу та особистість вихователя // Витоки педагогічної майстерності. –2013.– Випуск 11– С. 151. – Режим доступу: file:///D:/%D0%B7%D0%B0%D0%B3%D1%80%D1%83%D0%B7%D0%BA%D0%B0/vpm_2013_11_35.pdf

4. Карабут Ю.А. Антон Семенович Макаренко та його роль в педагогічній діяльності // II науково-практична конференція – 2020 – С.16. – Режим доступу: <http://molodyvcheny.in.ua/files/conf/ped/43may2020/3.pdf>
5. Карпенчук С. Педагогічні ідеї А. С. Макаренка: Гуманістичні контексти // Нова педагогічна думка. – 2014. – № 4 (80) – С. 120. – Режим доступу: file:///D:/%D0%B7%D0%B0%D0%B3%D1%80%D1%83%D0%B7%D0%BA%D0%B0/Npd_2014_4_32.pdf
6. Кузьмінський А.І., Омеляненко В.Л. Педагогіка. – К.: Знання – Прес, 2003. – Режим доступу: <https://uk.kubg.edu.ua/images/stories/Departaments/uk/PDF/lkpedagog2.pdf>
7. Макаренко. А.С. Педагогічна поема (1925-1935) – С. 60 – 82 – Режим доступу: https://librebook.me/pedagogicheskaia_poema/vol1/1
8. Макаренко А. С. Твори: [в 7 т.] / А. С. Макаренко. – К., 1954. – Т. 5. – С. 175
9. Пістряга С. А.С. Макаренко – новатор педагогіки/ С. Пістряга // Позакласний час. – 2006. – № 5–6. – С. 11
10. Трудове виховання Макаренка [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://studopedia.su/16_192104_trudove-vihovannya-makarenka.html

УДК:37.091.4:[37.091.12:005.965]-028.46

І. С. Сомотуга

НН інститут історії, права та міжнародних відносин

СумДПУ імені А.С. Макаренка

ВИКОРИСТАННЯ ДОСВІДУ А. С. МАКАРЕНКА В РОБОТІ КЛАСНОГО КЕРІВНИКА

У статті визначено актуальність досвіду видатного педагога у роботі класного керівника. Цінними для роботи класного керівника є ідеї А. С. Макаренка про виховання особистості в колективі, формування колективу, самоврядування, організацію спільної діяльності школи та батьків. Висвітлюються ідеї А. С. Макаренка щодо особистості вихователя.

Ключові слова: *А. С. Макаренко, виховання, школа, колектив, класний керівник, вихователь.*

Постановка проблеми. Сьогодні в освітньому процесі українського суспільства триває пошук нових підходів до організації системи навчання і виховання, які повинні відповідати потребам сьогодення. При цьому важливо враховувати досвід видатних педагогів минулого. Серед них важливе місце займає український педагог Антон Семенович Макаренко. Зокрема, його досвід є цінним у роботі класного керівника, щоб організувати успішну навчальну та виховну роботу з учнями.

Аналіз актуальних досліджень. Творча спадщина А. С. Макаренка завжди привертала увагу дослідників. Ідеї А. С. Макаренка про виховання у колективі та через колектив досліджували такі вітчизняні вчені: С. Бадер, Л. Гриценко, Н. Дичек, І. Зязюн, В. Києнко, В. Моргун та ін. О. Дубасенюк у своїй статті проаналізував ідеї А.С. Макаренка про роль вихователя та виховного процесу у формуванні особистості. О. Шквир у своїх працях охарактеризував використання досвіду А. С. Макаренка у роботі класних керівників.

Мета статті: проаналізувати ефективність використання ідей А. С. Макаренка в роботі класного керівника.

Виклад основного матеріалу. Важливе місце у вихованні та розвитку особистості учня займає класний керівник. Саме він проводить головну роботу з учнями класу і їх батьками. Класний керівник займається організацією позаурочної та культурно-масової роботи, створює належні умови для самореалізації та розвитку учнів, їх навчання та виховання (Ваколюк, 2013, с. 29).

Для виконання цих завдань класному керівнику потрібно мати певну професійну майстерність. На цьому наголошував і А. С. Макаренко. За його словами, щоб бути хорошим вчителем потрібно і самому бути вихованим, мати спеціальні знання, навички в організації і проведенні виховної роботи і одночасно володіти суто технічними вміннями. Педагог зазначав, що вмінню виховувати потрібно вчитися як мистецтву (Шквир, 2003, с. 130).

На думку А. С. Макаренка основними функціями класного керівника є організаційна, виховна і координаційна, а головним обов'язком – сформувати в учнів загальнолюдські цінності та підготувати їх до життя в суспільстві. Важливим напрямком у виховній роботі класного керівника на його думку є створення і виховання колективу. Педагог описує власний досвід роботи вихователя в колонії ім. О. М. Горького та комуні ім. Ф. Е. Дзержинського, де працював з «важкими» дітьми, підлітками і вдало здійснював процес перевиховання (Шквир, 2005, с. 13).

Щоб створити сприятливі умови для правильної, раціональної організації виховної роботи, для здійснення індивідуального підходу робота класного керівника повинна розпочинатися з вивчення учнів класу та окремо кожного учня. Цей процес триває протягом усього періоду їх навчання, що дає можливість класному керівнику краще проводити виховну роботу. Вивчаючи учнів, вихователь повинен пам'ятати вказівку А. С. Макаренка про те, що «...знання про

вихованця повинно прийти до вихователя не в процесі байдужого його вивчення, а тільки в процесі спільної з ним роботи і найактивнішої допомоги йому» (Ваколюк, 2013, с. 31).

Важливим завданням класного керівника є формування колективу класу. За А. С. Макаренком, вихователь повинен організувати, координувати та управляти діяльністю колективу на початковому етапі його розвитку, намагатися визначити напрям спільної роботи класу. З часом класний керівник перетворюється на помічника, який залучає кожного учня до активної спільної діяльності та проводить моніторинг всебічного розвитку кожного учня класу. Після того, як колектив досягне свого найвищого розвитку, вихователь повинен мотивувати, консультувати та підтримувати заданий темп діяльності колективу (Бадер, 2013, 135-136).

А.С. Макаренко у своїх працях визначає основні засади створення і діяльності колективу. До них він відносить: загальноколективні цілі, суверенітет і самоврядування колективу в єдності з педагогічним керівництвом, постійний рух назустріч перспективам, створення і накопичення традицій, добрий тон життя. Важливою умовою діяльності колективу видатний педагог вважав систему загальноколективних цілей. А.С. Макаренко обґрунтував принципи виховання особистості в колективі і через колектив та поєднання поваги до особистості вихованця з розумною вимогливістю до нього, розробив методіку перспективних ліній та паралельної дії, ознаки та стадії розвитку колективу, виявлення особливостей виховання волі і характеру дитини та визначив шляхи побудови такого виховуючого колективу, який створює найбільш сприятливі умови для всебічного розвитку особистості (Києнко, 2017, с. 15).

На думку А. С. Макаренка, колектив повинен постійно вдосконалюватися, ставити нові цілі, мати певну мету. Для цього, на кожному з етапів розвитку колективу, він пропонував застосовувати систему перспективних ліній. Він виділяв близькі, середні та дальні цілі. До близьких цілей, на його думку, відноситься: похід у кіно, святкування днів народження, екскурсії та ін. Середні та дальні цілі потребують досконалішої підготовки та є більш віддаленими у часі. До середніх цілей належить підготовка певного заходу, наприклад свята Матері, річниці навчального закладу та ін. Наприклад, до дальніх цілей можна віднести успішне завершення навчального року, отримання призового місця на певному змаганні. Для здійснення цих перспективних ліній потрібно постійно

підтримувати інтерес, зацікавленість учнів у досягненні результату, їх стимулювання та мотивацію (Бадер, 2013, с. 136).

Для успішного функціонування колективу класний керівник повинен вдало організувати учнівське самоврядування. Цьому питанню приділяв увагу також і А. С. Макаренко. На його думку, важливе значення у розвитку дитячого колективу займає організація самоврядування. Від неї залежить самостійність у прояві ініціативи, ухваленні рішень, їх реалізація на користь колективу. У повсякденному житті самоврядування вихованців виражалося в плануванні й організації діяльності свого колективу, аналізі своєї роботи, підведенні підсумків зробленого й ухваленні відповідних рішень (Бондаренко, 2016, с. 37).

Цінними є також ідеї А. С. Макаренка щодо особистості вихователя. На його думку, важливими рисами педагога є педагогічний талант, гострий розум, організаторські здібності, досвід. Він вважав, що і сам вихователь повинен бути вихованим, інакше він не зможе виховувати інших. Тому А.С. Макаренко дійшов висновку, що краще зовсім не мати вихователя, аніж мати невихованого учителя. Вихователь повинен постійно вдосконалюватися. Сам А.С. Макаренко завжди вдосконалював свої знання у різних сферах науки і культури, навчався не лише у своїх колег, а й у своїх вихованців. Педагог писав: «Я переконався, що як би людина не закінчила педагогічний вуз, якою б вона не була талановитою, але якщо не буде вчитися на досвіді, ніколи не буде хорошим педагогом» (Дубасенюк, 2013, с. 6-7).

Одним із напрямків роботи класного керівника є взаємодія з батьками і родинами учнів. Важливою для роботи класного керівника нової української школи є «Книга для батьків» А. С. Макаренка. У ній він розкриває головні причини неправильного сімейного виховання, важливість спільної роботи сім'ї та школи у вихованні підростаючого покоління, умови правильного сімейного виховання (Шквир, 2005, с. 13).

Видатний педагог досліджував шляхи взаємодії сім'ї і школи «через дитину». Важливе місце він відводив школі, що не лише виховує дитину, а й допомагає батькам у вихованні дитини. На думку педагога, зусилля родини мають бути спрямовані на оволодіння новими виховними методами і створення сприятливої виховної атмосфери у сім'ї. А. С. Макаренко засуджував використання у сімейному вихованні «вчитування моралі» та громадського осуду, які, на його думку, більше шкодять, аніж допомагають дитині (Шкільна, с. 372).

На думку А.С. Макаренка, всі працівники виховних закладів повинні володіти педагогічною майстерністю. Він вважав, що підготовка педагога-вихователя полягає в організації його характеру, вихованні його поведінки, а вже потім – в організації його спеціальних знань та навичок. Великої уваги він надавав постановці голосу, володінні мімікою, пантомімікою, розвиненню самовладання, оптимістичному настрою. Кожен рух вихователя повинен виховувати дитину. Діяльність педагога повинна бути цілеспрямованою, а він – активним, ініціативним, свідомо уявляти виховні завдання конкретного колективу (Дубасенюк, 2013, с. 6-7).

Ще одним важливим напрямом діяльності класного керівника є позакласна робота. На думку А. С. Макаренка, виховання дитини здійснюється не лише на уроках, а й у позакласний час. Зміст запровадженого А. Макаренком самоврядування охоплював усі напрями життєдіяльності колективу: організація самообслуговування, виробнича праця, навчальна робота, фізкультурно-спортивні заходи, різноманітна естетична діяльність, дотримання дисципліни й режиму, проведення походів, мандрівок, свят (Іващенко, 2011, с. 11).

Одним із завдань класного керівника є формування в учнів високоморальних якостей особистості, що, на думку А. С. Макаренка, можна зробити за допомогою засобів мистецтва. Участь дітей у духовому оркестрі, театральній діяльності, поетичних майстернях сприяє збагаченню внутрішнього світу дитини та формує морально-естетичні ідеали. А. С. Макаренко вважав, що прагнення до прекрасного закладено в людині від природи. До засобів естетичного виховання він відносив: красу природи, пісні, музику, образотворче мистецтво, художню літературу, кіно, театр, чистоту й охайність у всьому, розкішну шкільну садибу, приємне навколишнє оточення, естетичне оформлення класних кімнат, гарний одяг, естетику взаємовідносин у колективі тощо (Ярита, Ерьоміна, 2013, с. 151).

Творче виховання учнів у позакласній діяльності займало важливе місце у виховній системі видатного педагога. У процесі виховання вихованці займалися різними творчими справами, що розвивали їх здібності. Одним із видів такої роботи був випуск стіннівок, що, на думку А. С. Макаренка, має важливе значення у розвитку творчих здібностей, індивідуальних нахилів, організаторських здібностей, комунікативних вмінь та виробленні вмінь і навичок вихованців (Суржа, 2013, с. 20-21).

Висновки. Таким чином, можна зробити висновок, що використання педагогічного досвіду А. С. Макаренка в роботі класного керівника є актуальним і в наш час. Ідеї видатного педагога є важливими під час співпраці класного керівника і учнів, створенні дружнього учнівського колективу, взаємодії із батьками, при організації учнівського самоврядування та позакласної роботи. Особливого значення А. С. Макаренко надавав вихованню особистості через колектив. На думку педагога, важливе значення має і особистість самого вчителя, його постійне самовдосконалення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бадер С. О. (2013). Управління розвитком учнівського колективу в педагогічній спадщині А. С. Макаренка. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка* 7 (266), Ч. II, 133-139. (Bader S. O. (2013). Management of student development in the pedagogical heritage of AS Makarenko. *Bulletin of Taras Shevchenko Lviv National University* 7 (266), Part II, 133-139)
2. Бондаренко А. (2016). Феномен самоврядування в педагогічній спадщині А. С. Макаренка. *Витоки педагогічної майстерності*, 17, 35-40. (Bondarenko A. (2016). The phenomenon of self-government in the pedagogical heritage of AS Makarenko. *Origins of pedagogical skill*, 17, 35-40).
3. Ваколюк А. (2013). Особливості змісту роботи класного керівника в навчальних закладах. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*, 7, 29-35. (Vakolyuk A. (2013). Features of the content of the work of the class teacher in educational institutions. *Problems of modern teacher training*, 7, 29-35).
4. Дубасенюк О.А. (2013). А.С.Макаренко про роль вихователя і виховного процесу у формуванні особистості. *Національна освіта у контексті творчості А.Макаренка: Зб. наук. праць*. Житомир: ЖДЦНТІЕ, 6-10. (Dubasenyuk OA (2013). AS Makarenko on the role of the educator and the educational process in the formation of personality. *National education in the context of A. Makarenko's work: Coll. Science. wash. Zhytomyr: ZhDTSNTIE*, 6-10).
5. Іващенко К. (2011). Педагогічна система А. Макаренка: досвід організації дитячого самоврядування. *Історико-педагогічний альманах*, 2, 9-12. (Ivashchenko K. (2011). A. Makarenko's pedagogical system: experience of organizing children's self-government. *Historical and Pedagogical Almanac*, 2, 9-12).
6. Киенко В. В. (2017). Теорія груп та колективів у педагогічній спадщині А. С. Макаренка. *Педагогічна спадщина А. Макаренка: історія та сучасність (до 130-ї річниці з дня народження А.С. Макаренка) : зб. матеріалів наук.-практ. студентсько-учнівської конференції*, Київ, 6 березня 2017 р. Київ : НУБіП України. (Kienko VV (2017). Theory of groups and teams in the pedagogical heritage of AS Makarenko *Pedagogical heritage of A. Makarenko: history and modernity (to the 130th anniversary of the birth of AS Makarenko): Coll. materials scientific-practical. Student Conference*, Kyiv, March 6, 2017. Kyiv: NULES of Ukraine).
7. Суржа О. Ю. (2013). Творча діяльність вихованців А. С. Макаренка / Творча спадщина А. С. Макаренка в контексті інноваційного розвитку освіти XXI ст.: матеріали

Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції з міжнародною участю (13 березня 2013 року м. Суми). Суми: Вид-во СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 19-22. (Kienko VV (2017). *Theory of groups and teams in the pedagogical heritage of AS Makarenko Pedagogical heritage of A. Makarenko: history and modernity* (to the 130th anniversary of the birth of A.S Makarenko): Coll. materials scientific-practical. Student Conference, Kyiv, March 6, 2017. Kyiv: NULES of Ukraine)

8. Шквир О.Л. (2003). А.С. Макаренко і здійснення класними керівниками особистісно зорієнтованого виховання. *Національна освіта у контексті творчості А. Макаренка: Зб. наук. праць*. Житомир: ЖДЦНТІЕІ, 129-131. (Shkvir OL (2003). A.S. Makarenko and the implementation of class teachers personally oriented education. *National education in the context of A. Makarenko's work: Coll. Science. Works*. Zhytomyr: ZhDTSNTIEI, 129-131)

9. Шквир О. Л. (2005). *Підготовка майбутніх учителів початкової школи до класного керівництва*: Монографія. Хмельницький: ХГПІ. (Shkvir OL (2005). *Preparation of future primary school teachers for classroom management*: Monograph. Khmelnytsky: KhGPI.)

10. Шкільна І.М. (2012). Взаємодія сім'ї і школи у формуванні базових гуманістичних цінностей старших підлітків. *Збірник наукових праць*, 16, 371-379. (School IM (2012). The interaction of family and school in the formation of basic humanistic values of older adolescents. *Collection of scientific works*, 16, 371-379).

11. Ярита І. І., Ерьоміна Н. М. (2013) Деякі Аспекти естетичного виховання в поглядах А.С. Макаренка. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*, 7, 148-154. (Yaryta I. I., Eromina N. N. (2013) Some Aspects of Aesthetic Education in A. S. Makarenko Views. *Bulletin of Taras Shevchenko Lviv National University*, 7, 148-154).

УДК 37.091.4(477:(1-87))

Самотуга Ю. С.

*НН інститут історії, права та міжнародних відносин
СумДПУ імені А.С. Макаренка*

ВТІЛЕННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ А. С. МАКАРЕНКА ЗА КОРДОНОМ

У статті висвітлено втілення педагогічних ідей А. С. Макаренка за кордоном. Зокрема, проаналізовано використання досвіду педагога у країнах Латинської Америки, Франції, Німеччині, США. Розглянуто вплив педагогічних ідей А. С. Макаренка на розвиток педагогічної думки у Польщі, Бразилії, Китаї, В'єтнамі, на Кубі.

Ключові слова: педагогіка, педагогічний досвід, А. С. Макаренко, виховна система, педагогічні ідеї.

Постановка проблеми. Серед педагогів ХХ ст. важливе місце займає А.С. Макаренко. Педагогічний досвід вченого використовується не лише в Україні, а й за кордоном, оскільки його ідеї виховання підростаючого покоління

є актуальними і в наш час. Його педагогічні твори були і є популярними за кордоном, тому їх перекладено багатьма мовами. Дослідження використання ідей українського педагога в зарубіжних країнах дозволить проаналізувати вплив його ідей на розвиток педагогічної думки у світі.

Аналіз актуальних досліджень. Педагогічні ідеї А. С. Макаренка є предметом вивчення багатьох українських та зарубіжних вчених. Творчу спадщину видатного педагога досліджували такі вчені як Т. Бондар, М. Гетманець, Н. Дичек, І. Зязюн, Г. Хілліг та ін. Використання досвіду А. С. Макаренка за кордоном досліджували К. Годлевська, О. Дубасенюк, Ю. Полосьмак та інші. Зокрема, А. Фролов у своєму дослідженні характеризує використання досвіду українського педагога в Бразилії, В'єтнамі та ін. країнах. Л. Цибулько у своїй праці аналізує вплив ідей А. С. Макаренка на розвиток педагогічної думки на Кубі.

Мета статті – проаналізувати втілення педагогічних ідей А. С. Макаренка за кордоном.

Виклад основного матеріалу. Ще за життя А. С. Макаренка його твори почали перекладатися іноземними мовами. У 1936-1938 рр. з'явилися перші переклади «Педагогічної поеми» англійською, французькою, голландською мовами. У 40-х – 50-х рр. ХХ ст. твори А. С. Макаренка набувають популярності за кордоном, зокрема його «Педагогічну поему» було перекладено тридцятьма мовами у 28 країнах світу. Окрім основних світових мов її перекладали на албанську, фінську, бенгалі, телугу. Рішенням ЮНЕСКО у 1988 р. сторіччя з дня народження А. С. Макаренка відзначалося в усьому світі. У багатьох країнах відбулися конференції, семінари, симпозіуми (Дубасенюк, 20013, с. 264).

Сьогодні педагогічні ідеї видатного педагога досліджуються й використовуються в багатьох країнах. Американські вчені користуються положеннями педагога при розробці засад пенітенціарної системи перевиховання правопорушників. Досвід А. Макаренка по створенню первинних колективів успішно реалізується в сучасних дитячих будинках сімейного типу в Західній Європі (Австрія, Швейцарія, Іспанія) (Левківський, 2003, с. 4).

Важливе значення для розвитку педагогічної думки в Угорщині мали ідеї А. Макаренка. До його праць угорці ставилися з великою повагою. «Педагогічну поему» угорські педагоги називали «кузнею нової людини». Її перевидавали угорською мовою багато разів. При побудові нової школи, ідеї видатного

вченого допомагали угорським педагогам розв'язувати проблеми трудового і суспільного виховання, підготовки кадрів і підвищення їхньої кваліфікації, створення учнівських колективів (Годлевська, 2018, с. 250).

Лозунгом японської корпорації «Тошиба» є вислів Антона Семеновича: «Всі питання вирішує майстерність, яка базується на вмінні, на кваліфікації». Адже саме такий підхід, на думку японців, виховує у працівників творчий талант. У 1988 році папський престол рекомендував вихователям католицьких шкіл вивчати та творчо скористатися педагогічним досвідом А. С. Макаренка (Дубасенюк, 20013, с. 274).

Досвід видатного педагога використовують і в інших країнах. Зокрема, австрійська журналістка Єва Прістер під час боротьби населення Алжиру проти колонізаторів побачила, як в дитячому будинку для сиріт алжирських патріотів читали «Педагогічну поему» і «Книгу для батьків» А. С. Макаренка. Один із педагогів цього будинку Абелькадер казав: «Макаренко – це наша Біблія. Ми працюємо за Макаренком! Ніхто нам не дав так багато, як Макаренко!» (Полосьмак, 2013, с. 128).

Виховні ідеї А. С. Макаренка знайшли своє втілення у педагогічних напрямках, які зараз розвиваються в Польщі. Зокрема, в соціальній, опікувальній та ресоціалізаційній педагогіці, в пенітенціарних концепціях. Польські педагоги використовують досвід колективного виховання неповнолітніх правопорушників і безпритульних, що перевірені А. Макаренком на практиці (Ніколаї, 2013, с. 266).

Досвід А. Макаренка став відомим у Франції на межі 20–30-х рр. ХХ ст., після того, як французькі педагоги відвідали колонії ім. М. Горького. Захоплювався педагогічними ідеями А. С. Макаренка французький педагог А. Валлон. Важливими для нього були такі принципи теорії А. Макаренка: принцип завтрашньої радості, принцип високої вимогливості, принцип виховання в колективі і через колектив. У 1945 році А. Валлон створює для важковиховуваних дітей «Ренуво» («Оновлення») (Богданов, 2017, с. 284).

У 50-х роках у Китаї видається семитомна збірка праць А. С. Макаренка, а також починають друкувати праці китайських вчених про українського педагога. В «Історії педагогіки» для педагогічних ВНЗ та в інших навчальних матеріалах подібного профілю були окремі розділи, присвячені А. С. Макаренку, тому більшість вчителів китайських шкіл добре знайома з його теорією виховання колективу як цілі та центру педагогічного процесу (Гулько, 2018, с. 252).

У Демократичній республіці В'єтнам твори А.С. Макаренка стали відомі в 1952-1953 рр. Це були «Педагогічна поема», «Книга для батьків», «Прапори на баштах». Його твори одразу включили в курс з педагогіки, які тільки розроблялися. У цих творах цінували не лише його погляди на різні сторони методики виховної роботи, а й основні ідеї соціалістичної навчально-виховної. Після закінчення національно-визвольної війни в 1954 р. ідеї і досвід А.С. Макаренка отримали значну підтримку в педагогічних навчальних закладах Півночі і Півдня країни і набули особливої популярності в шкільній виховній практиці. У містах і селах, віддалених районах демонструвалися фільми «Педагогічна поема» і «Прапори на баштах» (Фролов, 2006, с. 78).

Ідеї українського педагога використовуються і в країнах Латинської Америки, зокрема, в Уругваї, Чилі, на Кубі. Найбільшого розповсюдження погляди А. С. Макаренка знайшли на Кубі. Досить актуальними для цієї країни стали його ідеї про важливість впливу праці на формування особистості. Погляди педагога з організації продуктивної праці учнів і зв'язку школи з виробництвом почали втілюватися в багатьох школах країни. У 70-х рр. ХХ ст. неподалік від Гавани було створено професійну школу, де навчання поєднувалося з працею на фабриці ляльок, а також заводі спортивного устаткування. Пізніше, коли школа переїхала до Гавани, при ній діяв завод з виробництва комп'ютерів. Крім того, учні працювали на заводі, що виготовляв батарейки; заводі, де збирали телевізори та антени; заводі радіоприймачів, хлібопекарні. Учні не лише навчалися і працювали, а й займалися творчою діяльністю (Цибулько, 2008, с. 109).

У творчості А.С. Макаренка важливим для Бразильського Руху безземельних робітників є його досвід роботи з безпритульними дітьми та неповнолітніми правопорушниками. Діти в таборах безземельних робітників дуже схожі на вихованців макаренківської трудової колонії ім. М.Горького. У таборах, поселеннях ДБР діють невеликі громадські школи, іноді вони «пересувні», «мобільні». Діти і батьки, старші брати і сестри живуть, як і у А.С. Макаренка, єдиною трудовою громадою. Вони – активні учасники управління її господарством і побутом, вони виконують посилені сільськогосподарські та домашні роботи, займаються з малими дітьми, допомагають в оздоровчій і культурно-просвітницькій роботі, в організації відпочинку. У них є і свої шкільні, дитячі об'єднання (Фролов, 2006, с. 613).

З практикою виховної роботи А. С. Макаренка 20–30-х років перегукуються нині інновації в економічному вихованні німецьких школярів. У 1999 році

Федеральним урядом Німеччини було розроблено проєкт, метою якого стала підготовка школярів до професійної освіти, покращення ними економічних проблем праці, поглиблення економічного мислення і діяльності шляхом створення умов для самостійного практичного ознайомлення з економічною сферою життя. Учні IX-X класів у межах проєкту «ЮНІОР – молоді підприємці ініціюють, організують, реалізують» протягом навчального року повинні відкрити власне підприємство і через рік подати звіт про успіх або провал підприємства (Абашкіна, 2003, с. 16).

Американську програму автономного шкільного менеджменту (SBM – school based management) можна вважати деяким аналогом ідеї учнівського самоврядування у школі А. С. Макаренка. Принципи самоврядування у шкільному колективі подано в програмах автономного шкільного менеджменту в освітніх системах зарубіжних країн, зокрема в експериментальних школах США. Важливим елементом SBM є утворення ради школи. Її учасниками переважно є вчителі, представники адміністрації навчального округу, батьківської громадськості, місцевої громади, учні старших класів. У цій програмі втілені думки А. С. Макаренка про виховання особистості через колективне співробітництво (Догадайло, 2013, с. 16).

Сьогодні в Росії існує близько тисячі шкіл макаренківського типу (агрошкола-інтернат в м. Сиктивкар). Вони цілком забезпечують себе, продаючи власні товари – сувеніри, випічку, швейні вироби, навіть меблі. А. С. Макаренко – найвідоміший український педагог у далекому зарубіжжі, зокрема у Франції, Швейцарії, Бельгії. Значна кількість шкіл у Франції носить його ім'я (Науменко, 2013, с. 78).

Висновки. Отже, А. С. Макаренко – видатний педагог ХХ ст. Його педагогічна спадщина є актуальною не лише в Україні, а й за кордоном. Про це свідчать не лише численні праці зарубіжних дослідників, які присвячені видатному українському педагогу, а й те, що його досвід вивчається і впроваджується в багатьох країнах. Зокрема, ідеї А. С. Макаренка використовують в Бразилії, на Кубі, у Франції, Німеччині, США, Польщі, В'єтнамі та ін. країнах світу. Важливе значення мають його ідеї виховання в колективі та через колектив, трудового виховання та досвід роботи з важковиховуваними дітьми.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абашкіна Н. В. (2003). Подолання відчуження у педагогічній практиці А.С.Макаренка. *Національна освіта у контексті творчості А.Макаренка: Зб. наук. праць*. Житомир: ЖДЦНТІЕІ, 14-18. (

2. Годлевська К. В. (2018). Педагогічні ідеї А. С. Макаренка і угорська педагогіка. *Творча спадщина А. С. Макаренка в контексті інноваційного розвитку освіти XXI століття : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (15–16 березня 2018 року, м.Суми)*. Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 249-251.
3. Гунько Л. О. (2018). Дослідження педагогічного досвіду А. Макаренка китайськими вченими. *Творча спадщина А. С. Макаренка в контексті інноваційного розвитку освіти XXI століття : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (15–16 березня 2018 року, м.Суми)*. Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 252-256.
4. Догадайло Н. І. (2013). Ідеї А. С. Макаренка у світовому освітньому просторі: історія та сьогодення. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*, 7(1), 15-23. (Guess NI (2013). Makarenko's ideas in the world educational space: history and present. *Bulletin of Luhansk Taras Shevchenko National University. Pedagogical sciences*, 7 (1), 15-23.)
5. *Інноваційність ідей А. С. Макаренка в педагогіці XXI століття* (2013). / за ред. О.А. Дубасенюк: монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 273-276.
6. Левківський М.В. (2003). Творчий досвід А.С. Макаренка і сучасність. *Національна освіта у контексті творчості А.Макаренка: Зб. наук. праць /За ред. проф. М. В. Левківського. – Житомир: ЖДЦНТІЕІ, 1-6.*
7. Науменко Ю. Р. (2013). Педагогічні погляди А. С. Макаренка. *Творча спадщина А. С. Макаренка в контексті інноваційного розвитку освіти XXI століття : матеріали Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції з міжнародною участю (13 березня 2013 року, м. Суми)*. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 77-78.
8. Ніколаї Г. Ю. (2013). Імплементация ідей Антона Макаренка в науково-педагогічну думку Польщі. *Творча спадщина А. С. Макаренка в контексті інноваційного розвитку освіти XXI століття : матеріали Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції з міжнародною участю (13 березня 2013 року, м. Суми)*. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 263-266.
9. Полосьмак Ю. С. (2013). Педагогічний досвід А. С. Макаренка живе і перемагає. *Творча спадщина А. С. Макаренка в контексті інноваційного розвитку освіти XXI століття : матеріали Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції з міжнародною участю (13 березня 2013 року, м. Суми)*. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 128-129.
10. *Провідник української педагогіки А. С. Макаренка (2017)*. Проектувати краще в людині / Провідництво в освіті. Від ідеї до вічності : монографія за ред. І. Богданова. Київ : Освіта України, 271 - 323. (Leader of Ukrainian pedagogy AS Makarenko (2017). Design is better in person / Leadership in education. From idea to eternity: a monograph, ed. I. Bogdanov. Київ: Освіта України, 271 - 323. (Leader of Ukrainian pedagogy AS Makarenko (2017). Design is better in person / Leadership in education. From idea to eternity: a monograph. Kyiv: Education of Ukraine, 271 - 323).
11. Фролов А.А. (2006). *А.С. Макаренко в СССР, России и мире: историография освоения и разработки его наследия (1939–2005 гг., критический анализ)*. Новгород: Изд-во Волго-Вятской академии государственной службы.

12. Цибулько Л.Г. (2008). Педагогічна спадщина А.С. Макаренка та сучасна практика трудового виховання на Кубі. *Проблеми трудової професійної підготовки*. 13, 108 – 110.

УДК 373.5.091(477.52)(091)“19”

Токаренко І.О.

*ННІ історії, права та міжнародних відносин
СумДПУ імені А.С. Макаренка*

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ШКІЛЬНОЇ МЕРЕЖІ НА НЕДРИГАЙЛІВЩИНІ В ХХ СТОЛІТТІ

У статті на основі архівних джерел проаналізовано становлення та розвиток шкільної мережі на Недригайлівщині у ХХ столітті: від діяльності земств до районної адміністрації кінця століття. Простежено динаміку збільшення й зменшення шкільних приміщень, кількості учнів та вчителів. Розкрито причини зміни вказаних показників у різні історичні періоди.

Ключові слова: *Недригайлівщина, земства, шкільна мережа Недригайлівщини, початкові й середні школи, вчителі, учні, громади, тенденції розвитку шкільної мережі.*

Постановка проблеми. Дослідження історії розвитку шкільної мережі Недригайлівщини в ХХ столітті на сьогоднішній день проведено частково. Воно є актуальним для жителів Недригайлівщини, адже це є складовою частиною історії Недригайлівського району. Також дослідження буде корисним для вчителів, учнів, органів управління територіальних громад, що утворилися на території сучасного Недригайлівського району та жителів Недригайлівщини.

Аналіз актуальних досліджень. Дослідження з історії шкільної мережі Недригайлівщини з 1900 по 1999 роки відсутні, за винятком окремих нарисів за авторством І. Скрипченка та І. Абаровського [5]. Основу написання статті склали джерела Державного архіву Сумської області а також довідник Сумської округи від 1928 року та довідник Статистика Роменщини: населення округи за попередніми підсумками перепису 1926 року, списки залюднення округи.

У даному дослідженні поняття Недригайлівщина включає в себе територію Недригайлівського району на сьогоднішній час.

Метою статті є визначення тенденцій розвитку шкільної мережі Недригайлівщини у ХХ столітті на основі архівних джерел, аналізу статистичних даних.

Виклад основного матеріалу. На початку ХХ століття основна маса населення тогочасної України, в тому числі Недригайлівщини, була неписьменною,

тому земствами – виборними органами місцевого самоврядування, які існували в Російській імперії до 1917 року, приділялася значна увага пропаганді грамотності серед населення.

На початку ХХ століття Недригайлів був містечком, в якому діяло лише два навчальні заклади. Першим з них було міське приходське училище (з 1893 р.), однокласна початкова школа при церковному приході. Учні вивчали Закон Божий, церковний піснеспів, письмо, арифметику й читання, а також садівництво, городництво, бджільництво, шовківництво. Заклад був всестановим – у ньому могли навчатися діти всіх верств населення. У другому навчальному закладі навчалось 26 дівчат і це було жіноче початкове училище, в якому вивчали Закон Божий, читання за книгами церковного й цивільного друку, письмо, арифметику, церковні співи, в ньому навчалися діти заможних верств населення. Навчальними посібниками училища були укомплектовані повністю.

Обидва заклади освіти утримувалися за кошти міста Лебедина, містечка Недригайлова та Лебединського повітового земства, так як Недригайлівщина до 1917 року входила до Лебединського повіту Харківської губернії. На утримання цих закладів Лебединським та Недригайлівським земствами за 1900 рік було витрачено 1841 карбованець, що становило 5 відсотків їх бюджету.

З ініціативи і за кошти земств на початку ХХ століття почали відкриватися школи у великих населених пунктах: Недригайлові, Вільшані, Тернах, Великих Будках, Коровинцях, Червоній Слободі, Козельному, Хоружівці, Курманах, Гринівці, Маршалах, Зеленківці, Мелешківці, Деркачівці, Іваниці [5].

Хронологія шкільного будівництва виглядає таким чином: у 1900 р. у Вільшані було відкрита жіноча церковно-приходська школа, а в 1912 році, на честь 100-ліття війни 1812 року, на кошти земства – друга початкова школа ім. М.І.Кутузова. У 1902 році в Тернах відкрито земську початкову школу, а у 1904 – завершено будівництво нової земської школи на 300 місць.

Напередодні першої світової війни на Недригайлівщині працювало 15 початкових земських шкіл, 11 церковно-приходських та одне приходське училище, в яких разом навчалось 1605 учнів та працювало 52 вчителі.

Отже, за часів існування земств (1900–1917 рр.) на території активно будувалися нові заклади освіти, за їх кошти було побудовано і відкрито 24 школи, так як тогочасним громадам необхідні були грамотні жителі і тому земства працювали над цим.

Наступним етапом розвитку шкільної мережі є період 1918–1936 років, що збігся з часом, коли радянським урядом активно впроваджувалася політика «лікнепу» та індустріалізації. На жаль, архівних даних цього періоду обмаль. Нам вдалося знайти лише деякі описові матеріали з історії розвитку шкільної мережі району та статистичні дані за 1926/1927 навчальний рік [1].

У 20–30-ті роки ХХ століття радянським урядом була запроваджена програма ліквідації неграмотності, яка передбачала навчити читати і писати не тільки дітей, а й доросле неписьменне населення. Розширення промислового виробництва на Недригайлівщині потребувало грамотних та кваліфікованих робітників, тому створювалися середні школи, в яких учні навчалися 7 – 8 років.

У 1922 році в Недригайлові була відкрита семирічна школа. У цьому ж році у приміщенні клубу Тернівського цукрозаводу відкрили початкову школу, так як існуюча на той час школа не могла задовольнити потреби всіх бажаючих в отриманні освіти. У 1925 році на базі Вільшанської початкової школи була відкрита семирічка. На 1 грудня 1925 року в районі налічувалося 13 початкових шкіл, в яких працювало 25 вчителів, навчалось 1362 учні, а також дві семирічки, де працювало 20 учителів та навчалось 746 учнів [5]. У 1926 році вже працювало 23 початкові школи та 8 семирічок.

Станом на 1928 рік у Тернах було споруджено нову семирічну школу на вісім класних кімнат, у якій навчалось 270 учнів та працювало 17 учителів, а через 6 років у Недригайлові було побудовано нове приміщення середньої школи.

Отже, слід відзначити, що у період індустріалізації та політики «лікнепу» на території Недригайлівщини, у порівнянні з 1913 роком, кількість шкіл збільшилася і становила 31 заклад освіти. Розширення мережі відбулося у зв'язку із збільшенням кількості учнів та потреби народного господарства у кваліфікованих і грамотних працівниках.

У період німецької окупації (1941 – 1943 рр.) школи на території району не працювали. Відновлення роботи шкіл розпочалося з вересня 1943 року, коли Недригайлівщина була визволена від німецької окупації. Відновлення роботи шкіл почалося з великих населених пунктів, які були центрами тогочасних сільських рад.

У період відбудови народного господарства 1943 – 1953 років кількість навчальних закладів не тільки відновилися до чисельності довоєнного періоду, а й збільшилася. Так, у 1947 році загальна кількість шкіл дорівнювала вже 50,

із них 32 початкових, 12 восьмирічних, 6 середніх, в яких навчалось близько 11 тисяч учнів. Це було пов'язано зі збільшенням кількості дитячого населення, яке потребувало навчання.

На жаль, нам не вдалося знайти детальної інформації про відкриття нових шкіл у період з 1947 по 1965 роки, існують лише статистичні дані окремих років, про кількість шкіл та чисельність учнів у цей період.

У 1965/1966 навчальному році в районі працювало 55 шкіл, з них 32 початкових, 17 восьмирічних та 6 десятирічних, в яких навчалось 8470 учнів і працювало 565 вчителів. У 1969/1970 навчальному році на Недригайлівщині вже працювало 56 шкіл, з них 32 початкових, 16 восьмирічних, 8 десятирічних, в яких навчалось 8120 учнів і працювало 580 вчителів. Це була найбільша кількість шкіл за всю історію Недригайлівщини [2].

До 70-х років переважна більшість шкіл в районі розміщувалася у приміщеннях, що були збудованих ще за часів земств або взагалі у сільських хатах, які не відповідали вимогам щодо облаштування.

На початку 70-х років ХХ ст. в розвитку шкільної освіти Недригайлівщини розпочався новий період. Почалося будівництво нових типових шкільних приміщень за кошти місцевих колективних сільськогосподарських підприємств та держави. На той час колективні підприємства повністю відновили свою роботу, на їх рахунках з'явилися кошти, які вони могли використовувати для створення кращих умов навчання та виховання дітей, батьки яких працювали на селі.

У 1973 році в Сакунісі почала працювати нова восьмирічна школа, яка розміщувалася у двоповерховому приміщенні, загальною площею 1720 кв. м. з десятьма класними кімнатами, їдальнею, майстернею, спортивним залом. У ній навчалися школярі з с. Сакуниха та прилеглих сіл: Велика Діброва, Перетічки, Лахнівщина, Мухувате, Мелешківка, у яких були лише початкові школи. У 1974 році у Великих Будках було введено в дію нове двоповерхове приміщення школи.

У 1986 році у Вільшанській школі було добудовано два корпуси, що дало можливість поліпшити навчальний процес, забезпечити навчання всіх учнів в одному приміщенні, адже до цього учні навчалися у 6 пристосованих будівлях, одне з яких розташовувалося на відстані 2 кілометри від основної будівлі школи, що було дуже незручно як для дітей, так і вчителів. У цих корпусах розмістилися

навчальні класи початкової ланки, а також кабінети фізики та хімії, актова та спортивні зали, харчоблок, облаштовані внутрішні туалетні кімнати [1].

У 1986 році було розпочато будівництво нового чотирьохповерхового приміщення Недригайлівської школи, яке ввели в експлуатацію у 1990 році.

У 1991 році було збудоване нове приміщення Маршалівської школи на заміну старої, яка згоріла у 1989 році.

Поряд із будівництвом нових шкіл, відбувалося поступове закриття малокомплектних початкових шкіл. Діти із сіл, в яких були закриті початкові школи, підвозилися до восьмирічних та десятирічних шкіл за кошти колективних господарств.

У перші роки незалежності України шкільна мережа району продовжувала скорочуватися у зв'язку із зменшенням чисельності жителів. Існуюча мережа повністю забезпечувала потребу населення в освітніх послугах.

Отже, у ХХ столітті у розвитку шкільної мережі Недригайлівщини прослідковується дві тенденції розвитку. Перша – у період з 1913 по 1969 роки, коли відбувалося збільшення шкіл, чисельності учнів та вчителів. Друга – у період з 1970 по 1999 роки характеризувалася зменшенням кількості шкіл, чисельності учнів та вчителів [4].

Для першого періоду характерно:

1) збільшення кількості загальноосвітніх шкіл з 27 до 56. Збільшення кількості шкіл відбувалося в основному за рахунок збільшення кількості неповних середніх та середніх шкіл і, лише в незначній мірі, за рахунок початкових шкіл. Так, в 1969/1970 навчальному році число середніх шкіл дорівнювало 8-ми, проти того, що в 1913 навчальному році середні і неповні середні школи були взагалі відсутні, а кількість початкових шкіл збільшилась з 27 до 32.

2) збільшення загальної кількості учнів загальноосвітніх шкіл з 1605 до 8120.

3) збільшення кількості вчителів більш ніж в 5 разів з 52 до 580.

Для другого періоду характерно:

1) зменшення загальноосвітніх шкіл з 54 до 30 шкіл. Це скорочення відбувалося за рахунок закриття початкових та неповних середніх шкіл. Так, в 1998/1999 навчальному році кількість початкових шкіл порівняно з 1969/1970 навчальним роком зменшилась з 30 до 9, неповних середніх з 16 до 10, а кількість середніх шкіл збільшилось з 8 до 11;

2) стрімке скорочення чисельності учнів майже в 2 рази (з 8 120 в 1969/1970 навчальному році, до 4 065 в 1998/1999 навчальному році);

3) зменшення кількості учнів і кількості шкіл призвело до зменшення кількості вчителів. У 1998/1999 навчальному році кількість вчителів складала 430 порівняно з тим, що у 1969/1970 їх чисельність становила 580 [3].

Отже, якщо проаналізувати розвиток мережі загальноосвітніх шкіл Недригайлівщини у ХХ столітті, можна зазначити, що з 1900 по 1913 рік відсутні вичерпні дані про шкільну мережу, є лише окремі згадки про 6 шкіл. Розпочинаючи з 1913 по 1999 рік загальна кількість шкіл зменшилася з 27 до 24, при цьому кількість початкових шкіл зменшилась з 27 до 4, а кількість неповних середніх шкіл збільшилася від 0 до 9, та кількість середніх шкіл до 11. Загальна кількість учнів збільшилась з 1 605 до 4 065, а також збільшилась кількість вчителів з 52 до 430.

У 1998–1999 навчальному році в Недригайлівському районі нараховувалось 24 школи, із них: 4 початкових, 9 неповних середніх, 11 середніх [2].

Висновок. Розвиток шкільної мережі на території Недригайлівщини проходив у два етапи. Для першого етапу характерне збільшення кількості шкіл завдяки цілеспрямованій політиці тогочасних урядів щодо подолання безграмотності і підвищення освіченості населення, а для другого етапу характерне зменшення чисельності шкіл, що пов'язана зі зменшенням кількості населення Недригайлівського району. У ХХ столітті незалежно від того, який був суспільний лад, розвитку шкільної мережі завжди приділялася значна увага. На початку ХХ століття шкільною мережею опікувалися земства, за кошти яких було збудовано та відкрито понад 15 шкіл, за радянської влади – 41. У перші роки незалежної України кількість шкіл відповідала потребам жителів Недригайлівщини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Борисенко Г.Г., Прищенко П.В. Основные тенденции школьного обслуживания населения Сумской области. Школа и педагогика. 1989. № 86. С. 18-23.
2. Державний архів Сумської області. Населені пункти Сумської округи, попередні результати перепису населення 1926 року. Випуск 2, Суми. 1927. С. 42 – 62.
3. Державний архів Сумської області. Статистика Роменщини: населення округи за попередніми підсумками перепису 1926 року, списки залюднення пунктів округи. №1-5. Ромни. 1927.
4. Довідник Сумської округи. Видання Сумспілки. 1928.
5. Скрипченко І.В., Абаровський І.К. Недригайлівщина: у дзеркалі історії: нариси з історії Недригайлівського району Сумської області з найдавніших часів до ХХІ століття. Суми: «Собор», 2010. 448 с.

ВИТОКИ РОЗВИТКУ ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ В КИТАЇ

Постановка проблеми. З часів Конфуція освіта у Китаї завжди була одним з найважливіших національних пріоритетів. У сучасних умовах вона перетворилась на ключовий фактор соціальної мобільності та сприяння соціальній рівності в китайському суспільстві. Вища школа як складова національної освітньої системи розглядається китайським урядом як вагомий чинник забезпечення конкурентоспроможності національної економіки, її спроможності до випереджального розвитку. Суттєва увага приділяється, зокрема, перетворенню кращих китайських вишів у світову університетську еліту. У національній стратегії реформ вищої освіти, згідно з якою десять кращих китайських університетів повинні увійти до світового Топ-100 у міжнародних рейтингах університетів, інтернаціоналізації діяльності вишів відводиться достатньо вагома роль. Тож з'ясування витоків феномену інтернаціоналізації вважаємо невід'ємною складовою системного його висвітлення.

Аналіз актуальних досліджень. Процеси ІВО є предметом уваги світової освітньої громади вже понад 50 років. До найбільш значимих фігур світової теорії інтернаціоналізації вищої освіти належать такі науковці, як Ф. Альтбах (Ph. Altbach), Х. Біркенс (H. Beerkens), М. ван дер Венде (M. van der Wende), Дж. Найт (J. Knight), Дж. К. Гудзик (J. K. Hudzik), П. Скотт (P. Scott), У. Тайхлер (U. Teichler) та ін. В українській теорії вищої освіти інтернаціоналізація є предметом розгляду таких дослідників: В. Анрущенко, М. Бойченко, О. Заболотна, В. Зінченко, О. Козієвська, В. Кремень, С. Курбатов, О. Огієнко, А. Сбруєва, І. Сікорська, І. Степаненко та ін. Проблеми ІВО в Китаї розглядаються такими дослідниками, як Н. Боревська, С. Донецька, А. Чирва, І. Шведова, S. Li, P. L. Lin, W. H. Ma, J. Ma, Y. Sun, R. Yang та ін.

Питання, що стали предметом розгляду в контексті аналізу проблеми ІВО в Китаї, стосуються, передусім, академічної мобільності, тобто навчання китайських студентів за кордоном та іноземних у Китаї (кількісні показники, мотивація, методика, преференції щодо спеціальностей, особливості когнітивної

діяльності тощо); стратегій реформ вищої освіти в Китаї; трансформації структури, змісту та методів навчання у китайських вишах відповідно до міжнародно прийнятих стандартів; підвищення міжнародного статусу китайських університетів; впливу міжнародних студентів на розвиток економіки та політики Китаю; глобального поширення інтересу до китайської мови та культури; функцій Інституту Конфуція у поширенні культурного та політичного впливу Китаю у світі тощо. Генетичний аналіз різних аспектів проблеми ІВО не став предметом окремого розгляду, що й зумовлює вибір теми статті.

Мета статті: з'ясувати особливості впливу західних моделей університету на китайську освітню традицію в контексті інтернаціоналізації вищої освіти.

Методи дослідження: термінологічний, структурно-логічний й генетичний аналіз та узагальнення досліджень китайських та інших іноземних науковців.

Виклад основного матеріалу. У трактуванні ключового поняття дослідження (інтернаціоналізація вищої освіти - ІВО) нами взято за основу загальноприйняте у міжнародній науковій спільноті визначення, згідно з яким воно являє собою інтеграцію міжнародного, міжкультурного або глобального виміру у цілі, функції або процес надання післясередньої освіти» (Knight, 2008, с.21). Вартим уваги вважаємо визначення досліджуваного нами феномену ІВО, подане українською компаративісткою А.А. Сбруєвою, яка розглядає поняття інтернаціоналізація вищої освіти як стратегічний та організаційний підхід до запровадження міжнародного виміру в усі аспекти функціонування цієї системи, що передбачає досягнення нової якості процесу та результату її діяльності (Сбруєва, 2016, с. 77). Для розуміння особливостей трактування феномену ІВО в Китаї, звернемося до міркувань, сформульованих американсько-китайською дослідницею Філіс Лан Лін (Phylis Lan Lin), яка вважає, що ІВО є важливою, як: (а) частина національного економічного розвитку; (б) інкубатор для інноваційного та інтелектуального життя кампусу університету; (в) засіб розвитку взаємозв'язку та взаємозалежності освітньої та дослідницької функції університету; (d) інструмент для формування глобального громадянства; (e) засіб глобалізаційного впливу; і (f) механізм підвищення культурної різноманітності та глобальної компетентності (Lin, 2019).

Узагальнення численних публікацій теоретиків вищої освіти різних країн (Боревська Н, Донецька С., Чирва А., Шведова І., Лін Ф. Л.) щодо структури феномену ІВО в Китаї дозволяє стверджувати, що провідними його вимірами є експорт та імпорт студентів для отримання вищої освіти, запозичення

досягнень світових (західних) моделей університету, інтернаціоналізація змісту освіти тощо. Предметом розгляду у даній статті є генеза трансформації закладів вищої освіти Китаю, що будується на основі інтеграції західних моделей в китайську освітню традицію.

Першим закладом вищої освіти Китаю була імперська академія Тайсюе (Taixue), заснована з ініціативи видатного вченого Донг Чжоншу (Dong Zhongshu). Цей навчальний заклад мав у державі найвищий статус та на основі викладання конфуціанства займався підготовкою державних службовців високого рівня. До кінця династії Хань (Han Dynasty) до 30 тисяч студентів отримали освіту в цій академії. Династія Суй провела серйозні реформи, наділяючи імперську академію більшою адміністративною роллю і перейменувавши її в Гоцзіцзянь (Guozijian). Як Гоцзіцзянь заклад підтримувався династіями, що змінювали одна одну до тих пір, поки він не був остаточно скасований в 1905 р., майже в кінці правління династії Цин. Отже, академії стали початком традиції вищої освіти Китаю, яка має більш ніж 2000 років історії.

За оцінкою сучасних китайських науковців (Yang, 2018; Lin, 2019), вища освіта Китаю традиційно характеризувалася тісною інтеграцією в межах меритократичної бюрократії, яка залучала до своїх лав тих, хто міг продемонструвати свої знання за допомогою письмових іспитів після закінчення Академії. Вища освіта була підготовкою чиновників для державної служби. Виші завжди були лояльними службовцями імператора, вони не мали намірів вийти за межі імперської рамки, були допоміжним органом бюрократичної системи.

У XIX ст. з поширенням європейської моделі університету у переважній частині світу в умовах імперіалізму та колоніалізму, китайська вища освіта могла, на думку Р.Янга (Yang, 2018), взяти на себе лідерство у впровадженні та асиміляції розвиненої західної культури, науки та технологій для сприяння соціальному та економічному розвитку своєї країни. Замість цього, завдяки своїй самодостатності, китайська вища школа продовжувала традиції конфуціанських учених. Хоча моделі західних вишів вже продемонстрували свою силу, спілкування Китаю з Заходом не набуло достатньої динаміки. Китайська вища освіта протягом даного періоду полягала виключно у підготовці науковців з енциклопедичними знаннями, заснованими на конфуціанських цінностях, які на практиці служили лише державній аристократії.

Необхідність реформування китайської традиційної освіти не була усвідомлена державою до принизливої поразки Китаю у першій китайській війні

з Японією в 1894 році. Саме шок політичної верхівки від поразки у цій війні слугував двигуном швидких змін у системі вищої освіти, модернізація якої усвідомлювалась як обов'язкова умова модернізації країни в цілому.

Отже, адаптація Західної моделі університету почалася в Китаї в 1890-х роках. Перші китайські університети, що зазнали західних впливів – BeiYang Gonxue (попередник Tianjin University) в 1895 році, Nanyang Gongxue (пізніше Jiaotong University) у 1896 році та імперський університет (Пекінський університет) у 1898 році. З тих пір відбулися великі зміни у ставленні Китаю до західних знань та інституцій, у яких вони виникають та які їх поширюють. Разом з тим дослідники зазначають, що домінуючий статус конфуціанства та китаєцентризму в ідеологічній сфері країни продовжив своє існування як невід'ємної культурної традиції країни (Yang, 2018).

У бажанні оновлення спочатку велику увагу китайців привернули британські університети. Однак незабаром пріоритет був відданий німецькій моделі Берлінського університету, заснованого у 1810 році на засадах концепції Вільгельма фон Гумбольдта, який став прикладом поєднання наукової та освітньої місії для значної частини Європи та світу. До 1914 року китайці, як правило, захоплювалися німецькими університетами як кращими у світі. З усвідомленням соціальної та загальнонаціональної ролі освіти, китайські освітні та політичні діячі були особливо зачаровані роллю німецьких університетів у переможній війні проти наполеонівської Франції (Yang, 2018).

Ідея впровадження німецької моделі університету була, хоча дуже принадною, однак обмеженою тільки Пекінським університетом. Поступово китайські університети попадають під вплив американського досвіду. Досліджуючи причини таких змін, дослідники визнають, що американський вплив був результатом низки факторів: По-перше, це вплив випускників стипендіальної програми 'Boxer Indemnity Scholarship Program', які, повертаючись додому після навчання в США, займали важливі позиції в освітніх адміністраціях провінцій та університетах своєї батьківщини. По-друге, це візити до Китаю видатних американських освітніх діячів, таких як Джон Д'юї та Пол Монро. По-третє – велика кількість публікацій, у яких висвітлювався позитивний американський досвід. По-четверте, зростаючий глобальний політичний вплив США після Першої світової війни. Крім того, дослідники відзначають як фундаментальний такий фактор, як кореспондуюча близькість прагматизму

в китайських та американських культурах, що, разом з тим, визнається далеко не всіма мислителями (Yang, 2018).

Сполучені Штати стали першою країною, у яку китайський уряд офіційно відправив студентів для вивчення природничих та точних наук й нових технологій. Протягом 1872-1875 років було відправлено 120 студентів. У 1906 році президентом Теодором Рузвельтом було встановлено стипендії для китайських студентів. Це сприяло тому, що протягом 1909-1929 рр. мінімум 1800 китайських студентів отримали стипендії для навчання в Сполучених Штатах. Після повернення вони, як ми вже вказували вище, займали впливові посади та стали важливими трансляторами американського досвіду розвитку вищої освіти. Китайські дослідники відзначають роль цих людей як драйверу впливу американської вищої освіти в Китаї через написання наукових робіт, участі в професійних асоціаціях та в адмініструванні університетів. Їх сприяння впливу американської вищої освіти було зосереджено передусім на впровадженні американської моделі університету на практичному рівні, а не на рівні місії університету. Зокрема, йдеться про прикладні академічні програми і дослідження, раду опікунів та інститут президентської влади, кредитну систему та професійні школи (Yang, 2018).

Відзначимо, що США були вже на той час не єдиною країною, що притягувала китайських абітурієнтів. Перемоги Японії в китайсько-японській (1894 р.) і російсько-японській (1905 р.) війнах змусили китайців по-новому подивитися на свого східного сусіда: починається їх масове захоплення навчанням в Японії (Донецкая, 2020). Однак численні чинники політичного та економічного характеру зумовили той факт, що американський вплив набув домінуючого характеру.

Суттєві корективи в маршрути освітніх подорожей китайських студентів внесла Синьхайська революція, що відбулася в жовтні 1911 р. В результаті цієї політичної події було скинуто династію Цин і створено республіканське уряд, Китай вступив в період мілітаристського хаосу, що змусило молодь замислитися про свою майбутню долю і посилити їх бажання навчитися за кордоном і, передусім, у США. До середини ХХ в. найвища концентрація китайських студентів була саме у цій країні, що зумовлено, зокрема і ситуацією в Європі протягом та після Першої світової війни, політикою США щодо залучення китайських студентів і помітними досягненнями американської економіки (Донецкая, 2020).

Показовим чинником іноземного впливу можуть слугувати дані щодо освіти викладачів китайських університетів, наведені Р.Янгом (Yang, 2018). Згідно з опитуванням, у 1933 р. 54 (42%) з 128 викладачів Пекінського університету закінчили американські університети, тоді як 31 (24%) мали японські ступені та 27 (21%) навчалися в Німеччині та Франції. Президенти університетів переважно отримали свої найбільші ступені з Сполучених Штатів.

Після заснування Китайської Народної Республіки (КНР) навчання китайських студентів підпорядковувалося головним чином національній стратегії розвитку та дипломатичним потребам, коли молода держава прагнула підготувати велику кількість управлінського і професійного економічного персоналу, необхідного для національного будівництва (Донецкая, 2020). Моделлю для розвитку університету слугувала на той час радянська система.

В травні 1966 р. курс китайського уряду на підвищення рівня освіти нації був різко змінений і наступні 10 років країна жила в епоху «Пролетарської культурної революції», коли відбувалося переслідування інтелектуалів, закриття навчальних закладів, були скасовані вступні іспити до вишів і заборонений виїзд за кордон.

У 1978 р. відбулися принципові зміни внутрішньої політики Китаю, що позначилися на освітній політиці. На 3-му пленумі ЦК КПК 11-го скликання було прийнято рішення про реформування країни і відкриття її кордонів, у тому числі для навчання в університетах інших країн.

В сучасних умовах більшість міжнародних моделей для реформ, що використовуються китайськими університетами, базуються на американському досвіді, отриманому через освітні обміни. Це особливо стосується найбільш престижних університетів. Наприклад, запропонована модель кадрової реформи в Пекінському університеті була заснована майже повністю на досвіді кращих університетів США (Yang, 2018).

Висновки. На завершення розгляду особливостей впливу західних моделей університету на китайську освітню традицію в контексті інтернаціоналізації вищої освіти зазначимо, що схарактеризовані впливи завжди детермінувалися політичними та економічними чинниками, тобто інтересами розвитку китайської держави. Маючи довготривалу історичну традицію розвитку вищої освіти, Китай завжди намагався вбудовувати чужі організаційні та технологічні досягнення в свою культурну матрицю, побудовану на засадах конфуціанства. За таких умов західні моделі університету не запозичуються,

а інтегруються відповідно до суспільно-політичних та економічних потреб, культурної традиції китайської нації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Донецкая С.С, Ли М. (2020) Китайские студенты за рубежом: динамика численности и цели выезда. Высшее образование в России, 6 (29), 153-168. DOI: <https://doi.org/10.31992/0869-3617-2020-6-153-168> (Donetskaya, S.S., Li, M. (2020). Chinese Students Abroad: Dynamics of the Number and Aims of Educational Travel. Vysseee obrazovanie v Rossii, 6 (29), 153-168).
2. Сбруева, А. (2016). Інтернаціоналізація як драйвер розвитку інноваційної системи університету. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології, 6 (60), 71–87 (Sbruieva, A. Internationalization as a Driver of the University Innovation System Development. Pedagogichni nauky: teoriya, istoriya, innovatsiyni tekhnolohiyi, 6 (60), 71–87).
3. Knight, J. (2008). Higher Education in Turmoil. The Changing World of Internationalization. Rotterdam and Taipei: Sense
4. Li, S. (2018). Transnational Higher Education in China: Thirty Years of Development. Higher Education Forum. Vol. 6, pp. 49-58.
5. Lin, P. L. (2019) Trends of Internationalization in China's Higher Education: Opportunities and Challenges. US-China Education Review B, Vol. 9, No. 1, 1-12 doi: 10.17265/2161-6248/2019.01.001
6. Ma. W. H., & Yue, Y. (2015). Internationalization for quality in Chinese research universities: Student perspectives. Higher Education, 70(2), 217-234.
7. Ma, J., Zhao, K. (2018). International Student Education in China: Characteristics, Challenges, and Future Trends. Higher Education, 76 (4), pp. 735-751.
8. Sun, Y. (2017). Cultural Innovation: Localization and Internationalization of Higher Education in China. Pedagogical Review, 4 (18), pp. 19-26.
9. Yang R. (2018) Emulating or integrating? Modern transformations of Chinese higher education, Journal of Asian Public Policy, DOI: 10.1080/17516234.2018.1448213

РОЗДІЛ III. НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ В УМОВАХ ІНКЛЮЗІЇ

УДК 048.88-159.922.

Баглій Т.В.

*КЗ «Новопразька спеціальна школа
Кіровоградської обласної ради»*

РОЛЬ СПЕЦІАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ У СІМЕЙНОМУ ВИХОВАННІ УЧНІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ

У статті проаналізована роль спеціального закладу загальної середньої освіти у сімейному (родинному) вихованні учнів з інтелектуальними порушеннями. Акцентовано увагу на статевому вихованні учнів з порушеннями інтелектуального розвитку, як цілісного компонента сімейного (родинного) виховання підростаючого покоління. Визначено актуальність проблеми статевого виховання молоді з особливими освітніми потребами та формування у них сексуальної культури.

Постановка проблеми. Останнім часом держава та суспільство більше уваги стали приділяти пошуку нових, найефективніших методів роботи з дітьми з особливими освітніми потребами, а також методик, за якими можна було б передати учням спеціальних закладів загальної середньої освіти максимально необхідну кількість знань та вмінь, підготувати до самостійного життя у суспільстві. Основною вимогою суспільства до сучасного навчального закладу є формування особистості, яка зможе самостійно вирішувати різні завдання, удосконалювати уміння, адекватно застосовувати їх в дійсності.

Після закінчення спеціальних закладів загальної середньої освіти основна частина дітей з особливими освітніми потребами створює сім'ї, отже, потребує статевої освіти і моральної підготовки до родинного життя. Оскільки на відміну від школярів з нормативним розвитком, учні з інтелектуальними порушеннями самостійно не можуть здобувати досвід щодо сімейних стосунків, розширювати уявлення про взаємини між особами різної статі, і часто власна сім'я не слугує для них зразком, то саме сімейне (родинне) виховання є вкрай необхідною ланкою педагогічної роботи у спеціальних закладах загальної середньої освіти.

Аналіз актуальних досліджень. Слід зазначити, що тривалий час проблема сімейного (родинного) виховання, а також статевого, як компонента цієї структури, учнів з інтелектуальними порушеннями вченими ґрунтовно не розглядалася, і тільки з 90-х років ХХ ст. можна спостерігати звернення до неї уваги науковців

(О. Денисова, М. Матвеева, С. Миронова, О. Моршиніна та інші). Так, питаннями статевого виховання на сучасному етапі в Україні займаються М. Боришевський, В. Васютинський, І. Горпінченко, Т. Говорун, Т. Гурлева, О. Докукіна, О. Кононко, В. Кравець, Т. Кравченко, І. Мезеря, В. Постовий, О. Хромова, О. Шарган та ін.

У наш час дуже багато авторів (С. Ковалев, Д. Колесов, І. Кон та інші) оцінюють значення сімейного (родинного) виховання, у цьому розрізі і статевого, поряд з інтелектуальним, моральним, фізичним, естетичним та іншими. У своїх працях вони підкреслюють особливу роль навчального закладу у вирішенні завдань сімейного виховання. Інші вважають, що сімейне виховання потрібно заборонити, так як воно стимулює ранні статеві зв'язки, сприяє аморальній та девіантній поведінці. Цієї точки зору притримуються В. Абраменкова, К. Імелінський, Т. Шишова та ін.

Однак зауважимо, що сімейне виховання необхідне для організації виховної роботи у спеціальних закладах загальної середньої освіти з метою формування цілісності особистості, яка зможе усвідомити соціальні і моральні норми, свої психологічні і фізіологічні особливості, завдяки чому з'являється можливість налагодження найоптимальніших стосунків із людьми своєї та протилежної статі, як результат – виникнення сім'ї.

Мета статті – дослідити роль спеціального закладу загальної середньої освіти у статевого, як компоненті сімейного (родинного), вихованні учнів з інтелектуальними порушеннями.

Виклад основного матеріалу. Проблема сімейного виховання дітей з інтелектуальними порушеннями заслуговує особливої уваги у зв'язку з багатьма питаннями, які є специфічними для зазначеної категорії учнів. Так, це стосується їх психофізичних та інтелектуальних порушень у розвитку, які, в підсумку, є причинами недостатнього засвоєння досвіду моральної поведінки, уміння орієнтуватися на етичні еталони і норми взаємин. На тлі особистісної значущості сфери сімейних відносин в осіб з особливими освітніми потребами відзначаються порушення процесу соціалізації в плані освоєння ролі сім'янина, недостатня підготовленість у питаннях створення шлюбу та сім'ї, міжстатевих відносин. Підставою для такого судження можуть служити труднощі сімейно-побутової адаптації випускників спеціальних закладів загальної середньої освіти (Морщініна, 1989, с. 16).

Наявність того чи іншого порушення обумовлює своєрідність особистісного розвитку, знижує успішність пізнавальної діяльності, збіднює соціальний досвід

дитини з особливими освітніми потребами. Успішність і швидкість адаптації колишніх вихованців спеціальних закладів загальної середньої освіти до життя в суспільстві значною мірою визначається ефективністю корекційно-виховної роботи зазначеної установи.

Дослідники В. Карвялис, О. Морщініна, Г. Шаумаров виділяють наступні соціально-психологічні проблеми, характерні для молодих сімей, які створили учні спеціальних закладів загальної середньої освіти: неблагополучність предшлюбних чинників, продюкованих, в основному, особливостями батьківських сімей; великий відсоток дошлюбної вагітності; наявність в сім'ях партнера з нормативним розвитком, який відіграє чільну і переважну роль; суттєва різниця у віці подружжя; численність членів сім'ї (4-5 дітей); високий відсоток народження дітей з порушеннями у розвитку: слуху, зору, інтелекту, опорно-рухового апарату тощо; психологічна та соціально-побутова невідповідність до сімейного життя; конфліктність подружніх відносин, низький рівень взаєморозуміння, неузгодженість сімейних цінностей; дисгармонія сексуальних відносин (Шаумаров, 1998, с. 16).

На думку А. Денисенко, О. Морщініної, Г. Шаумарова, низький рівень готовності до сімейного життя осіб з особливими освітніми потребами полягає в наступному: відсутність необхідної моральної зрілості почуттів, належної серйозності у виборі супутника життя, відповідальності за нинішню родину; невміння і небажання зважати на інтереси членів сім'ї, жити в сімейному колективі, нестача знань про особливості один одного; брак психологічної та сексуальної культури, який посилює дисгармонію шлюбу (Денисенко, 2003, с. 8).

Ураховуючи останнє, можна дійти висновку щодо важливості формування сексуальної культури та важливості статевого виховання дітей з інтелектуальними порушеннями, починаючи зі школи. Так, невід'ємною частиною виховного процесу в навчальних закладах має стати сімейне (родинне) та статеve виховання. Але, як свідчить практика, між учнями і педагогами падає відвертість щодо вирішення інтимних проблем. Виховні години присвячені чималим питанням, крім розмов про сексуальність людини. Це пояснюється недостатньою готовністю педагогів до психологічної взаємодії з молодим поколінням, відсутністю методичних розробок, рекомендацій, наукової літератури, брошур для проведення виховних годин педагогам, відсутністю допомоги школі з боку психологічних та медичних служб (Карвялис, 1975, с. 30).

Головне у шкільному сімейному вихованні неповнолітніх – індивідуальний підхід, особливо з урахуванням дуже різноманітних за формою і змістом статевих стресів і нахилів. Між тим, вивчення цієї проблеми вражає одноманітністю виховних підходів. На жаль, більшість педагогів, будучи батьками, обирають традиційну систему статевого виховання, яку можна звести до наступного: статева зацікавленість відвертає від навчання; кохати ще рано; слід уникати випадкових знайомств, про особисте життя слід розповідати батькам.

Визначаючи певну корисність такої системи шкільного виховання, треба відмітити, що вона не може вважатися універсальною. Подібний стереотип, завдяки його спрощеності, відзначається рядом принципових упущень, бо розрахований головним чином на інфантильність дітей. Але кохання для дівчат і хлопців – явище не тільки поширене, але й закономірне, коли всі або кохають, або починають кохати, зовсім необов'язково для них, щоб коханий або кохана подобалися батькам, які в своїх висновках найчастіше суб'єктивні, а нерідко явно несправедливі; в дружбу, а тим більше в кохання батьки не повинні втручатися; про особисте життя батькам, а тим більше педагогам, краще не розказувати, бо вони не зовсім розуміють сучасну молодь і нерідко стоять на застарілих позиціях. Характерно, що останнім часом різко падає відвертість щодо статевих проблем поміж старшокласниками і педагогами. Але тут основні причини вбачаються, по-перше, у суттєвому зниженні виховної функції навчального закладу за рахунок більшого зосередження на функції навчальній, по-друге, від особистісних якостей педагога, його готовності до бесід з учнями, уміння підібрати таку інформацію, яка дійсно зацікавила б учнів, допомогла їм дістати відповіді саме на ті запитання, які найбільше їх хвилюють.

Зіставлення вказаних психологічних позицій батьків, педагогів і дітей щодо статевого виховання останніх свідчить не так про горезвісну проблему «батьків і дітей», як про глибоку кризу в реалізації виховних функцій школи і педагогів, яка в сучасних умовах фактично вичерпує себе в суто навчальному процесі. Відповідно, статеве виховання в школах не має під собою і необхідної наукової основи.

Аналіз літератури з питань статевого виховання в Україні дає підстави говорити про декілька стратегій в цьому напрямку. Перша, так звана авторитарна, запровадження якої передбачає сувору регламентацію та контроль сексуальної поведінки. За змістом цієї програми, статеве виховання залишалося морально-етичним і не чіпало питань розвитку репродуктивної системи людини, її сексуальної культури (Іваненко, 2014, с. 57).

Інша стратегія, яка була і залишається досить поширеною в Україні, базується на біофізіологічних підходах до сексуального виховання, зведення його до певної суми гігієнічних знань. На зазначених засадах статевого виховання будує свою роботу чимало інституцій в Україні, які випускають буклети, брошури, пам'ятки для підлітків та юнацтва. Позитивною стороною такого підходу є просвітницька мета – підлітки дізнаються про анатомію та фізіологію функціонування статевих органів, особливості перебігу статевого акту, засоби попередження вагітності та венеричних захворювань тощо. Негативно – біологізація інтимних стосунків, їхня примітивізація, зведення багатой палітри сексуальних переживань до статевого акту; біологізаторський підхід до статевої просвіти виховує у дітей бажання сексуальної насолоди поза психологією, цінностями людини (Іваненко, 2014, с. 58).

Стратегія сімейної (родинної) просвіти дітей та юнацтва має будуватися на певних принципах. Оскільки сексуальність людини мотивується любов'ю до іншого, можна сказати, що метою розробки статево освітніх програм має бути навчання дитини мистецтву любити. Переживання почуття любові повертає вихованця обличчям не тільки до іншого, й, в першу чергу, до самого себе, адже любити означає вміти дарувати себе іншому.

Отже, недостатньо розроблене статево виховання, як складова сімейного становлення, в школі призводить до того, що питання різниці між статевим вихованням і статевою просвітою досить суперечливе. На сучасному етапі організація статевого виховання в загальноосвітніх закладах має будуватися як морально-статево виховання, що є основою майбутнього життя в родині. Статево виховання на сучасному етапі має охоплювати частину діяльності людини, яка визначається взаєминами між представниками жіночої і чоловічої статі. Метою статевого виховання повинно бути прищеплення суспільно-корисних установок в різних аспектах цих взаємин, формування фізичної, психічної, духовної, соціальної культури у статевих взаєминах (Іваненко, 2014, с. 59).

Науковці зазначають і ми з ними погоджуємося, що актуальність проблеми статевого виховання неповнолітніх та молоді з особливими освітніми потребами та формування у них сексуальної культури не викликає сумнівів, але для цього потрібно здійснити величезну просвітницьку й організаційну роботу серед учнів в сучасних спеціальних закладах загальної середньої освіти разом з педагогами, батьками, психологами.

Висновки. Вивчення психолого-педагогічної літератури та стану практики довело важливість підготовки юнаків і дівчат з особливими освітніми потребами до самостійного сімейного життя, у межах якого ми розглядаємо статеве життя, а значить особливого значення набувають питання формування у них норм сексуальної поведінки та сексуальних орієнтацій, формування усвідомленого вибору певної лінії статевої поведінки, вироблення сталих умінь орієнтуватися у складних життєвих ситуаціях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Іваненко, А. С. (2014). Стан роботи з підготовки розумово відсталих учнів до майбутнього сімейного життя в практиці допоміжної школи та в сім'ї. *Наука и образование : наук.-практ. журн. Південноукр. нац. пед. ун-ту ім. К. Д. Ушинського*, 6, 56–61.
2. Денисенко, А. О. (2003). *Психологічна готовність старших підлітків та юнацтва до подружніх взаємовідносин* (автореф. дис. ... канд. психол. наук:19.00.07). Одеса.
3. Карвялис, В. Ю. (1975). О семьях бывших воспитанников специальных школ для аномальных детей. *Дефектология*, 4, 28–34
4. Морщинина, Е. А. (1989). Некоторые психологические аспекты создания семьи выпускниками специальных школ для детей с задержкой психического развития. *Дефектология*, 1, 15–19.
5. Шаумаров, Г. Б. (1998). Некоторые аспекты создания семьи выпускниками специальной школы для детей с задержкой психического развития. *Дефектология*, 1, 15–20.

УДК 37.091.3:81'233-053.2-056.3

Биваліна К.О.

*НН інститут фізичної культури
СумДПУ імені А.С.Макаренка*

Кривонос О.Б.

*К. пед. Н., доцент
СумДПУ імені А.С.Макаренка*

ІНТЕРАКТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ОДИН ІЗ МЕТОДІВ УДОСКОНАЛЕННЯ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ

Стаття присвячена розгляду інтерактивних технологій, які можна використовувати для удосконалення зв'язного мовлення дітей молодшого шкільного віку із затримкою психічного розвитку. Визначено сутність і специфіку інтерактивних технологій. Здійснено огляд ефективних інтерактивних методів, які допоможуть у розв'язанні зазначеної проблеми.

Ключові слова: інтерактивні технології, діти із ЗПР, удосконалення мовлення дітей із ЗПР.

Постановка проблеми. В останні роки в Україні відзначається стійка тенденція до збільшення кількості дітей зі психофізичними порушеннями в розвитку, зокрема дітей із затримкою психічного розвитку. У багатьох дослідженнях, що стосуються даної категорії дітей, констатується, що низький рівень їх пізнавальної активності, незрілість мотивації до навчальної діяльності, знижена здатність до прийому і переробки інформації, недостатня сформованість операції аналізу, порівняння та синтезу призводить до відхилень у мовленнєвому розвитку (Бедер, 200, с.88). Тому однією із важливих проблем навчання дітей із ЗПР – є розвиток та удосконалення зв'язного мовлення.

Аналіз актуальних досліджень. Особливості мовленнєвого розвитку дітей із ЗПР вивчалися Н.Ю.Боряковою, А.А.Колупаєвою, І.С.Марченко, О.С.Слепович, Р.Д.Трігер, С.Г.Шевченко, Л.Ф.Яссман та ін.

Витоки інтерактивних методів базуються на ідеях зарубіжної гуманної педагогіки, зокрема – символічного інтеракціонізму (Блумберг Г., Мід Дж., Сирс Р. та ін.), прихильники якого трактували взаємодію між людьми як неперервний діалог, у процесі якого вони спостерігають, розмірковують над намірами одне одного і реагують на них, як безпосередню міжособистісну комунікацію (обмін символами), важливою особливістю якої визначається здатність людини перебирати на себе роль іншого, уявляти як його сприймає партнер по спілкуванню або група, і відповідно інтерпретувати власні дії (Пометун, 2004, с.12).

Розробку деяких елементів інтерактивного навчання можна зустріти в працях В. Сухомлинського, педагогів 70-80-х рр. (Ш. Амонашвілі, В. Шаталова, Є. Ільїна, С. Лисенкової та інших), теорії розвивального навчання.

Дидактичний аспект інтерактивних технологій досліджують такі відомі вчені, як Г.М. Брос, М.В. Кларен, Л.В. Пироженко, Н.Ф. Фомин, О.І. Пометун, Н. Суворова та інші.

Нові нетрадиційні інтерактивні та інноваційні форми роботи з дітьми з мовленнєвими порушеннями доповненні до академічних методів. Над цими роботами працювали такі автори як М. А.Поваляєва, М. І. Чистякова, Е. А. Пожиленко, Т. Д. Зінкевіч-Євстигнеєва, Т. М. Грабенко та інші (Ишимова, 2009, с.5).

Мета статті – на основі аналізу наукової літератури проаналізувати вплив інтерактивних технологій на мовлення дітей молодшого шкільного віку із затримкою психічного розвитку.

Виклад основного матеріалу. Діти із затримкою психічного розвитку – це особлива категорія дітей з органічними й функціональними порушеннями нервово-психічних процесів, що зумовлюють уповільненість темпу розвитку

психіки дитини, проявляється в недостатності загального запасу знань, нестійкості уваги, поверховості сприймання, ослабленій пам'яті, незрілості мислення, швидкій втомлюваності під час пізнавальної діяльності.

Мовлення дітей із затримкою психічного розвитку має свої особливості і багато в чому відрізняється від мовлення дітей з нормальним розвитком. Це проявляється у бідності словникового запасу, неузгодженості слів у реченні, не диференціацією звуків, неправильною вимовою окремих звуків. Діти у мовленні не вживають прислів'їв, яскравих образних висловлювань, епітетів, метафор та фразеологічних зворотів. Труднощі викликає застосування узагальнюючих понять (меблі, посуд, овочі і т.д.). Більшість таких дітей не усвідомлюють взаємовідношення між родовими і видовими поняттями (стіл, шафа, меблі, ліжка). В експресивному мовленні використовується невелика кількість прикметників і прислівників. У мовленні наявні аграматизми та неправильна послідовність слів (Пометун, 2002, с. 7). Усі перераховані фактори зумовлюють труднощі й неуспішність навчання в умовах школи. Тому мовленнєва взаємодія є важливою умовою ефективної організації навчальної діяльності.

Активізуючи мовленнєву діяльність дітей, можна раціонально використати час уроку. Під час такого спілкування можна спостерігати майже вдесятеро більше експресивно-мімічних проявів і підкреслено яскравих виразних інтонацій, ніж у спілкуванні з дорослими. Спілкування дітей вирізняється нестандартністю, відсутністю жорстких правил і норм. З однолітками діти використовують несподівані, непередбачувані фрази, слова, поєднання слів і звуків. Їм важливіше висловитися самим, ніж слухати товариша, вони перебивають одне одного, кожен розповідає про своє, відповіді і висловлювання співрозмовника не завжди беруться до уваги.

Щоб мовленнєва взаємодія дітей була ефективною, педагог має створити умови для розвитку комунікативних навичок школярів. Однією з таких умов є інтерактивне навчання – активне використання в освітньому процесі інтерактивних методів навчання.

Слово «інтерактив» прийшло до нас з англійської від слова «interact», де «inter» – взаємний і «act» – діяти. Тобто інтерактивний – здатний до взаємодії, діалогу.

О.Пометун і Л. Пироженко визначають інтерактивне навчання як різновид активного, котрий має свої закономірності та особливості (Гончаренко, 1997, с.154).

Суть інтерактивного навчання полягає в тому, що навчальний процес відбувається за умов постійної, активної взаємодії всіх учнів. Це співнавчання,

взаємонавчання (колективне, групове, навчання в співпраці), де учень і вчитель є рівноправними, рівнозначними суб'єктами навчання. Педагог виступає в ролі організатора процесу навчання, лідера групи.

Організація інтерактивного навчання передбачає моделювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор, спільне розв'язання проблем. Воно ефективно сприяє формуванню цінностей, навичок і вмінь, створенню атмосфери співпраці, взаємодії, дає змогу педагогу стати справжнім лідером дитячого колективу (Гончаренко, 1997. с. 7).

Інтерактивні методи для розвитку та удосконалення зв'язного мовлення дітей молодшого шкільного віку із затримкою психічного розвитку: «Мікрофон», «Дебати», «Ланцюжок», «Снігова куля», «Коло ідей», «Асоціативна квітка», «Дерево рішень», «Передбачення», «Перевтілення», «Казка навпаки», «Колаж», «Реклама» та інші.

«Мікрофон». Діти разом з учителем утворюють коло та, передаючи одне одному імітований або іграшковий мікрофон, висловлюють свої думки на задану тему, запропоновані до розгляду питання чи проблеми. Висловлювання не обговорюються.

«Дебати». Метод роботи, в ході якого діти стоять у колі, висловлюють свої думки на задану тему, передаючи мікрофон один одному, але висловлювання обговорюються: діти ставлять одне одному запитання, відповідають на них, шукаючи спосіб розв'язання проблеми.

«Ланцюжок». Метод роботи, в ході якого діти обговорюють завдання та вносять свої пропозиції в імітований ланцюжок. Наприклад, складають розповідь за серією ілюстрацій, у якій представлений хід подій розповіді. Або перша дитина називає об'єкт, друга його властивості, третя новий об'єкт з тими самими властивостями. Наприклад. Морква, морква солодка, солодким буває цукор, цукор білий, білим буває сніг.

«Снігова куля». Діти об'єднуються у малі групи і обговорюють проблемне питання, ситуацію або виконують спільне завдання, домовившись про чітку послідовність дій кожного члена групи.

«Коло ідей». Кожний учасник або кожна група виконує однакове завдання, обдумує певне питання, а потім вносить свої пропозиції, ідеї тощо.

«Асоціативна квітка». Діти об'єднуються у кілька груп. На дошці закріплюють «середину» квітки з зображенням певного поняття. Кожна група добирає слова-асоціації або картинки-асоціації до цього поняття.

Метод розв'язання проблем або «дерево рішень» містить декілька етапів. Спочатку треба обрати проблему, яка не має однозначного розв'язання (ситуації з життя, епізоди казок), скажімо: «Що потрібно дереву для щастя?». Потім розглядаємо схему – «дерево рішень», у якій стовбур «дерева» – квадрат, який позначає цю проблему, «гілки» – прямі лінії – шляхи її розв'язання, а «листячко» (кружечки) – її рішення. Пропонуємо дітям об'єднатись в підгрупи і спілкуючись між собою, знайти рішення обраної проблеми. Діти, досягнувши взаємної домовленості шляхом обговорення, знаходять своє рішення і малюють його на аркуші паперу: гніздо, метелика, пташку, дощик тощо. Після цього кожна підгрупа розміщує свій малюнок на «дереві рішень» і презентує його.

«Передбачення» – метод роботи з дітьми, в ході якого пропонується «передбачити» можливі варіанти вирішення проблеми. Наприклад, запропонувати дітям назвати всі весняні місяці, розповісти про те, що вони очікують від кожного місяця. Пізніше уявити себе на місці одного з місяців та розповісти про свої передбачення: «Я – перший місяць весни – березень. Я дуже теплий місяць. Мене люблять усі діти, тому що...». Наступна дитина продовжує розповідати про цей самий місяць. Можлива організація роботи в парах.

«Перевтілення». Вчитель пропонує дітям об'єднатися в команди і уявити себе на місці якогось предмета (книжки, ручки, стола, ляльки тощо) та презентувати себе з точки зору обраної ролі.

«Казка навпаки». Метод роботи, в ході якого пропонується дітям об'єднатися у дві команди і скласти свою казку по-іншому, замінюючи основні поняття на протилежні. Кожна команда отримує завдання: складає свою казку і відгадує казку іншої команди, складеної по-іншому. Приклад: «Жили собі дід та баба. І був у них собака Жук. І приніс їм Жук кісточку, не просту, а цукрову. Баба варила її, варила, та не зварила. Дід варив-варив, та не зварив. Кицька стрибнула, казанок перевернула, кісточку забрала і понесла. Дід сміється, баба сміється, а Жук весело гавкає: «Принесу я вам ще кісточку, але не цукрову, а просту, щоб швидко зварилася».

«Колаж». Метод роботи, в ході якого дітям пропонується об'єднатися у дві команди і домалювати на аркуші паперу свою картину (наприклад, фігуру неправильної форми) всіма підручними матеріалами і розповісти про неї 2-3 реченнями.

«Реклама». Метод роботи, в ході якого дві команди обирають будь-який предмет і намагаються назвати всі його позитивні якості та функції, що допоможуть привернути до нього увагу інших (Пошетун, Пироженко, 2004).

Висновки. Використання інтерактивних технологій допомагає не лише збагатити словниковий запас школярів, але й сприяє розвитку пізнавальної активності та образного мислення, сприяє формуванню мовленнєвої компетентності дитини, допомагає дітям подолати сором'язливість та невпевненість. Вони навчаються відстоювати власну точку зору, самостійно приймати рішення. А це надзвичайно важлива і корисна діяльність для подальшого розвитку дитини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бадер В. І. (2000). *Розвиток усного і писемного мовлення молодших школярів*. К.: інститут педагогіки АПН України.
2. Гончаренко С.У. (1997). *Український педагогічний словник*. Київ: Либідь.
3. *Інтерактивні технології навчання: теорія, практика, досвід: метод. посіб.* уклад.: О. Пометун, Л. Пироженко. К.: АПН.
4. Ілляшенко Т.Д., Бастун Н.М., Сак Т.В. (1997). *Діти із затримкою психічного розвитку та їх навчання*. К.: Знання.
5. Ишимова О. А., Худенко Е. Д., Шаховская С. Н. (2009). *Развитие речемыслительных способностей детей*. Пособие для логопедов, педагогов, доп.образования, воспитателей и родителей. М. : Просвещение.
6. Пометун О., Пироженко Л. (2004). *Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання*. К.: АПН.

УДК 376.1-056.264-053.4:81`233:796.012.1

Жданович І.С.

*НН інститут історії, права та міжнародних відносин
СумДПУ імені А.С. Макаренка*

Кривонос О.Б.

*К. пед.. н., доцент
СумДПУ імені А.С. Макаренка*

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В КОРЕКЦІЙНІЙ РОБОТІ ЗАГАЛЬНОГО НЕДОРОЗВИНЕННЯ МОВЛЕННЯ

У статті розглядається питання активного використання, вдосконалення й оптимізації процесу навчання, корекції та розвитку дітей з порушеннями мовлення через застосування інноваційних технологій. Зокрема: інформаційно-комунікаційних; дистанційної; психокорекційних; здоров'язберігаючих; змішаних.

Ключові слова: *технології, інноваційні технології, загальне недорозвинення мовлення (ЗНМ).*

Постановка проблеми. Недорозвиток мовлення у наш час дуже часто зустрічається і це є актуальною проблемою. Інноваційні технології відіграють велику роль у вирішенні цієї проблеми (Парамонова, 2004).

Відомо, що використання в корекційній роботі різноманітних логопедичних технологій, що включають нетрадиційні методи та прийоми, запобігає втомі дітей, підтримує у дітей з різною мовленнєвою патологією пізнавальну активність, підвищує ефективність логопедичної роботи в цілому. Впровадження інноваційно-логопедичних технологій (ІЛТ) сьогодні є новою сходинкою у освітньому процесі. Основна мета полягає в гармонійному поєднанні сучасних інноваційних технологій з традиційними засобами розвитку дітей (Акименко, 2011). Особливо актуально стоїть питання володіння кожним логопедом сучасними корекційними логопедичними технологіями і методиками, грамотному застосуванні їх у практичній професійній діяльності.

Аналіз актуальних досліджень. Нові нетрадиційні інноваційні форми роботи з дітьми з мовленнєвими порушеннями доповненні до академічних методів. Над цими роботами працювали такі автори як М. Пovalaєва, М. Чистякова, Е. Пожиленко, Т. Зінкевіч-Євстигнєєва, Т. Грабенко та інші.

На думку В. Акименко, будь-який практичний матеріал можна умовно розділити на дві групи: по-перше, той, що допомагає безпосередньому мовленнєвому розвитку дитини і, по-друге, опосередкований, до якого відносяться нетрадиційні логопедичні технології. Автор пропонує рекомендації щодо проведення логопедичного масажу язика, вушної раковини (аурикулотерапія); кистей рук, стоп (су-джок терапія); масажу при ринолалії та японську методику пальцевого масажу. Представлена також авторська методика застосування моделей артикуляції звуків в корекційній роботі з виправлення мовленнєвих порушень у дітей (Акименко, 2011).

Мета статті – аналіз ефективності використання інноваційних технологій в корекційній роботі загального недорозвинення мовлення.

Виклад основного матеріалу. Часто порушення мовлення супроводжують недорозвиток або затримку психічного розвитку, особливості сенсорної та моторної сфери, не сформованість емоційно-вольового регулювання.

Загальне недорозвинення мовлення це складне мовленнєве порушення, при якому у дитини з нормальним слухом та інтелектом порушуються усі компоненти мови: лексика, фонетика, граматика.

Мовленнєвий недорозвиток може бути виражений в різному ступені: від повної відсутності мовленнєвих засобів спілкування до розгорнутого мовлення з окремими елементами лексико-граматичного та фонетичного недорозвитку (Парамонова, 2004).

До загального недорозвинення мовлення призводять різні несприятливі впливи як у внутрішньоутробному розвитку, так і під час пологів (пологова травма, асфіксія), а також у перші роки життя дитини.

У логопедії умовно виділені три рівні загального недорозвинення мовлення, серед яких перші два характеризують більш глибокі ступені порушення мовлення, а на третьому більш високому рівні, у дітей залишаються лише окремі прогалини у розвитку звукової сторони мовлення, словникового запасу і граматичної будови.

Використання в корекційній роботі різноманітних логопедичних технологій, що включають нетрадиційні методи та прийоми, запобігає втомі дітей, підтримує у дітей з різною мовленнєвою патологією пізнавальну активність, підвищує ефективність логопедичної роботи в цілому.

Поняття «технологія» визначається як сукупність прийомів, застосованих у якій-небудь справі, майстерності, мистецтві.

Педагогічна технологія – це сукупність психолого-педагогічних установок, що визначають спеціальний набір і компонування форм, методів, способів, прийомів навчання, виховних засобів; вона є організаційно-методичним інструментарієм педагогічного процесу.

Впровадження інноваційно-логопедичних технологій сьогодні є новою сходинкою у освітньому процесі. Основна мета полягає в гармонійному поєднанні сучасних інноваційних технологій з традиційними засобами розвитку дітей. Особливо актуально стоїть питання володіння кожним логопедом сучасними корекційними логопедичними технологіями і методиками, грамотному застосуванні їх у практичній професійній діяльності.

Інноваційні технології у спеціальній педагогіці мають забезпечити розвиток і саморозвиток особистості учня з огляду на виявлені його індивідуальні особливості як суб'єкта пізнання предметної діяльності і реалізуються у особистісно-орієнтованій освіті. Спектр методик і технологій, що складають її зміст, значний: вальдорфська педагогіка, методика Марії Монтесорі, колективний спосіб та індивідуалізація процесу навчання, технології ігрові, модульно-розвивального, проблемного, дистанційного навчання, рівневої диференціації, мультимедійні, сугестивні, інтерактивні та інші (Гаркуша, 2004).

Найбільш адаптованими технологіями для роботи з дітьми є такі логопедичні технології, як сміхотерапія, казкотерапія, вокалотерапія, що

вирішують ряд важливих завдань з формування у дітей з порушеннями мовлення емоційно-вольової сфери, розвитку просодичної сторони мовлення, анатоμο-фізіологічних процесів, артикуляційно-мімічної моторики тощо (Андросова, 2004).

У корекційній роботі для зацікавленості дітей під час занять застосовують ігри та ігрові прийоми. Такий вид діяльності не схожий на одноманітні вправи, найкраще ігри застосовувати для закріплення вивченого матеріалу.

Також в корекційній роботі застосовуються скоромовки. Це важливий елемент формування мовлення та корекції його порушень. Скоромовки застосовуються на етапі автоматизації звуків (з метою чіткої вимови звуків у словах і фразах). Скоромовки сприяють формуванню мовленнєвого апарату, привчають до складних поєднань звуків, тому є результативним методом корекції. Цей вид роботи може проводитися у вигляді інтерактивної гри. Її зовнішній вид та структуру логопед може обирати самостійно.

У дітей, які мають недостатність у сформованості таких психічних процесів, як пам'ять, викликає утруднення роботи усвідомлені спостереження під фонематичними, морфологічними і синтаксичними ознаками слів і пропозицій, використовуваних у корекційних вправах. Важливий комплексний підхід, що також включає й інноваційні технології.

Ефект застосування технологій залежить від професійної компетенції педагога, вміння використовувати нові можливості, включати нетрадиційні технології в систему навчання кожної дитини, створюючи велику мотивацію і психологічний комфорт, а також надаючи дитині з порушеннями психомовленнєвого розвитку свободу вибору форм і засобів діяльності (Рібцун, 2011; Левіна, 2015; Хілько, 2013).

За основними групами логопедичні технології поділяються на: 1) інформаційно-комунікаційні – методи взаємодії з інформацією; 2) дистанційні освітні технології (використовувані при організації роботи з батьками); 3) інноваційні психокорекційні технології: арт-терапія, казкотерапія, психосоматична гімнастика тощо; 4) педагогічні технології з використанням нетрадиційних для дефектології та логопедії прийомів: ароматерапії, хромотерапії, літотерапія, бібліотерапії; 5) здоров'язберігаючі технології: кріотерапія, дихальні гімнастики тощо; 6) змішані технології – традиційні логопедичні технології з використанням нововведень.

Сучасне життя неможливо уявити без комп'ютера. Комп'ютери швидко увійшли в наше життя. Інтерес дитини до комп'ютера великий і справа дорослого направити його в потрібне русло. Вчителі-логопеди активно включилися в процес і продуктивно використовують ІКТ (інформаційно-комп'ютерні технології) в своїй практиці.

Зараз розробляється все більше і більше комп'ютерних логопедичних ігор, завдань, які сприяють збагаченню словника, розвитку зв'язного мовлення дітей, покращують фонематичне сприйняття тощо. Найчастіше комп'ютерні вправи, ігри включають в структуру традиційного індивідуального логопедичного заняття як допоміжний інноваційний елемент. Це допомагає встановити між логопедом і дитиною тісний емоційний контакт.

ІКТ під час проведення логопедичних занять допомагають цікавіше подавати матеріал, а діти невимушено із цікавістю виконують запропоновані завдання, працюючи самостійно або в парах. Використання ІКТ у корекційному процесі оптимізує здійснення індивідуального підходу та розширює можливості роботи з наочним матеріалом, сприяючи успішному досягненню поставленої мети. Застосування інтерактивних прийомів відіграє провідну роль у логопедичній роботі.

Висновок. Впровадження інноваційних технологій в наш час є новою сходинкою у освітньому процесі. Основна мета якого полягає в гармонійному поєднанні сучасних інноваційних технологій з традиційними засобами розвитку дітей. Особливо актуальним є питання застосовування нетрадиційних методів корекції у професійній діяльності логопеда. Такі методи не можна розглядати як самостійні і самодостатні. Використання цих методів перш за все створює сприятливий емоційний фон і підвищує ефективність корекційної роботи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Акименко В.М. (2011). *Развивающие технологии в логопедии*. Ростов н/Д: Феникс.
2. Андросова В. М. (2004). Використання інноваційних технологій в роботі з дітьми-логопатами старшого дошкільного віку для корекції вад звуковимови. *Розкажіть онуку*, 1, 10-11.
3. Гаркуша Ю.Ф., Черлина Н.А., Манина Е.В. Новые информационные технологии в логопедической работе. *Логопед*, 2.
4. Парамонова Л.Г. (2004). *Логопедия для всех*. Питер : СПб.
5. Рібцун Ю.В. (2011). Особливості фонематичної складової мовлення дітей середнього дошкільного віку із ФФНМ. *Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова*. 18, 208 – 212.
6. Левіна Р.Є. (2015). *Корекційна педагогіка*. М.: Знання.
7. Хілько Г.О. (2013). Логоритміка для дітей-логопатів. *Логопед*, 8, 17 – 22.

УДК 370.1-371.3

Заруцька Н.В.

*КЗ «Знам'янська спеціальна школа
Кіровоградської обласної ради»*

ДО ПРОБЛЕМИ ГРОМАДЯНСЬКОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ

У статті окреслено специфіку громадянського виховання учнів з інтелектуальними порушеннями, як одного із стратегічних напрямків сучасного освітнього процесу. Акцентовано увагу на формуванні громадянських переконань, активної позиції у соціумі та громадянської свідомості. Розкрито специфіку формування активної громадянської позиції учнів з інтелектуальними порушеннями на основі теоретичного аналізу наукового доробку вчених.

Ключові слова: громадянське виховання, громадянська свідомість, правове суспільство, учні з інтелектуальними порушеннями.

Постановка проблеми. Побудова нового громадянського, демократичного, гуманного та правового суспільства, орієнтованого на високі національні й загальнолюдські цінності, набуває актуальності в стратегії сучасної української освіти. З огляду на вищесказане, актуальними є наукове обґрунтування і практичне забезпечення нової, за своєю сутністю, системи громадянського виховання, мета якого – сформувати в учнів комплекс громадянських якостей, глибоке розуміння ними належності до українського народу, до своєї Батьківщини, внутрішню потребу й готовність відстоювати та захищати її інтереси, реалізовувати свій особистісний потенціал на благозміцнення Української держави. Отже, громадянське виховання нерозривно пов'язане з відродженням нації, демократизацією та гуманізацією суспільства, поглибленням самоуправління народу.

Посилення виховної функції освіти, формування громадянськості, працелюбності, моральності, прагнення до зміцнення честі та гідності своєї держави, поваги до прав і свобод людини, любові до Батьківщини, відданості їй, примноження традицій свого народу окреслено одним із стратегічних завдань державної політики в галузі сучасної освіти.

Аналіз актуальних досліджень. Аналіз наукової та методичної літератури засвідчує, що процес громадянського виховання підростаючого покоління широко і різнобічно обґрунтований в теорії і практиці. Зокрема, у вітчизняній педагогіці вперше до теми громадянського виховання звернувся

В. Сухомлинський, педагогічні ідеї якого стали орієнтиром для створення ефективних технологій виховання громадянськості школярів й на сучасному етапі. У педагогічній спадщині Г. Ващенко, А. Макаренка, С. Русової, К. Ушинського охарактеризовано основний зміст громадянського виховання учнів та його національні ознаки.

Педагогічні основи морального та правового виховання учнівської молоді, наукові підходи до виховання суспільно-активної особистості школяра в сучасних умовах розроблено в дослідженнях Н. Бібік, І. Зязюна, В. Кременя. Історичну ретроспективу, ґрунтовний педагогічний аналіз потреб та можливостей громадянського виховання в період становлення української державності розробили П. Ігнатенко та В. Поплужний.

Проблему формування громадянськості, як провідної риси особистості, досліджено О. Докукіною, М. Задерихіною, Л. Канішевською, Н. Косаревою, В. Мазаєм, Л. Пономаренко. Напрями розвитку громадянських цінностей у молоді обґрунтовано у працях Л. Бойко, І. Бондаренко, М. Боришевського, Л. Крицької та Н. Чернухи. На багатоаспектність й інтеграційність громадянського виховання вказано дослідниками: Н. Алігавабовим, Т. Більгільдієвою, І. Валєєвим, О. Волжиною, К. Гаджієвим та В. Мушинським тощо.

Детальному аналізу педагогічних засад функціонування громадянської освіти та виховання у вітчизняній шкільній практиці присвячено дослідження Н. Дерев'янка, Ю. Завалевського, В. Іової, О. Киричук, Н. Косаревої, В. Кузя, Т. Мальцевої, В. Оржехівського, А. Розенберга, І. Тараненко, О. Сухомлинської та К. Чорної (Мельничук, 2013, с. 85).

Мета статті – окреслити специфіку громадянського виховання учнів з інтелектуальними порушеннями, як складової стратегії сучасної української освіти.

Виклад основного матеріалу. Вивчення психолого-педагогічної літератури показало, що в дослідженнях у галузі спеціальної освіти порушуються питання, які певною мірою пов'язані з проблемою громадянського виховання учнів з інтелектуальними порушеннями. Зокрема це дослідження, які проводились у напрямі вивчення громадянської активності, свідомості, знань, етичних поглядів і переконань (О. Белкін, А. Капустін, Т. Саксонова, Н. Тарасенко, Л. Шамко), активної життєвої позиції дитини (Т. Пороцька), формування довільної громадянської поведінки, свідомої дисципліни, навичок і звичок суспільної дисципліни (В. Синьов, О. Белкін, Н. Буфетов, Л. Каукенайте,

В. Мачихіна), формування в дитини сталих громадянських якостей (Г. Дульнєв). Матеріали цих досліджень показують, що громадянське виховання дітей з інтелектуальними порушеннями визначалася на основі врахування змістового, емоційного чи поведінкового показників розвитку без достатнього зв'язку між ними (Мельничук, 2013, с. 85).

Виховання громадянської активності і на цій основі позитивних рис характеру – тонкий і складний процес. Він вимагає від педагогів вдумливості, спостережливості, творчості, знання моральних та громадянських закономірностей, особливостей етичного дозрівання і, звичайно, справжньої любові до дітей.

Відомо, що ступінь правильності поведінки того чи іншого учня залежить передусім від усвідомлення того, як необхідно діяти в певному випадку. Так, в учнів з інтелектуальними порушеннями такі знання дуже мізерні. Тому найпершим завданням тут є повідомлення їм якомога найбільшої кількості правдивих відомостей про громадянську активність, яку вимагає суспільство від кожного. Просте накопичення таких знань ще не гарантує стійкої громадянської поведінки, оскільки в цьому випадку діти з інтелектуальними порушеннями далеко не завжди керуються ними. Необхідно ще, щоб ці знання набули стимулюючої та регулюючої функції. Необхідною умовою цього є перетворення знань на мотиви громадянської активності (Вержиховська, 2001, с. 26).

На сьогодні доведена можливість створення таких переконань у школярів з інтелектуальними порушеннями. Проте сформовані переконання стають у них часто зняряддям побудови та регуляції лише окремих вчинків. У процесі бесід з учнями вчитель виявляє пропуски в їх громадянському вихованні, встановлює випадки локалізації переконань і на основі широких співставлень і встановлення причинно-наслідкових зв'язків поступово усуває фрагментарність громадянських уявлень, надаючи їм системний характер. Вирішальним чинником, що сприяє встановленню в учнів громадянської активності та світогляду, є оволодіння систематичними знаннями й організація практичної діяльності з їх використання. Успішний процес соціалізації учнів не обмежується формуванням громадянських знань, він вимагає набуття досить міцних навичок і звичок поведінки (Вержиховська, 2001, с. 26).

Таким чином, формування громадянської активності в дітей з інтелектуальними порушеннями повинне завжди ґрунтуватися на їх усвідомленому засвоєнні. Основним методом вироблення їх є правильність

вчинку й дії в процесі спеціально організованої та корекційної діяльності – трудової, навчальної, самодіяльної тощо.

Тільки формуючи емоційний і позитивний досвід громадянської поведінки можна створити необхідну основу, без якої словесний вплив виявляється малоефективним, а засвоєння громадянських понять і вироблення переконань набувають формального характеру. Дотримання цієї вимоги є особливо значущим для виховання учнів. Проте й тут використання життєвих ситуацій, організації діяльності та формування досвіду по-різному здійснюється стосовно кожного школяра (Вержиховська, 2001, с. 24).

Ґрунтуючись на вагомих доказах практики формування в дітей з інтелектуальними порушеннями позитивних відчуттів, сучасна спеціальна освіта цілком обґрунтовано ставить своєю метою розвиток у них таких громадянських цінностей, як почуття патріотизму, колективізму, дружби й товариськості, честі та власної гідності, оптимізму, гуманізму, сорому, совісті й милосердя тощо.

Вихованню позитивних громадянських почуттів сприяє наявність позитивно забарвленого морального клімату в колективі, переживання учнями успіхів у навчальній, трудовій і суспільній діяльності. Як сукупність істотних стійких рис особистості характер виявляється в усіх багатогранних сферах життєдіяльності людини. У праці, навчанні, грі та розвагах, у взаємовідносинах з іншими людьми, відображаючи її ставлення до суспільства (принциповість, чесність патріотизм тощо), до своєї трудової та навчальної діяльності (охайність, старанність), до інших людей (товариськість, дружба), до самої себе (скромність, самокритичність) (Мельничук, 2013, с. 84).

Основною рисою характеру особистості є її вольова сфера. Особистість дитини з інтелектуальними порушеннями, що формується, відрізняється слабкістю волі та характеру, що заважає їй постійно наслідувати свої переконання, здійснювати свої плани, бажання. Дитина з порушеннями інтелектуального розвитку не здатна самостійно долати труднощі та перешкоди на цьому шляху, стаючи, як правило, залежною від своїх почуттів або піддаючись впливу людей більш сильного характеру і волі.

Як загальмованим і збудливим, так і відносно урівноваженим дітям властиве відставання від природного віку в розвитку волі й характеру. Це відображається у відсутності рішучості, твердості та наполегливості в доведенні початої справи до кінця, некритичності оцінки власних і чужих

вчинків і поглядів, нездатності доцільно організувати свою поведінку, тобто скрізь, де потрібен прояв твердої волі та характеру (Власова, 1967, с. 101).

Звісно, дітям з інтелектуальними порушеннями значно гірше дається засвоєння громадянських якостей, ніж їх одноліткам із нормативним розвитком, проте з їх допомогою діти зможуть краще соціалізуватися, що доводить необхідність корекційно-виховної роботи в спеціальному закладі загальної середньої освіти в цьому напрямі.

Формування в учнів з особливими освітніми потребами громадянських якостей є найскладнішим і, разом із тим, найбільш відповідальним завданням у загальній системі виховної роботи, оскільки успіх включення учня з інтелектуальними порушеннями в суспільно корисну працю в кінцевому рахунку вирішується тим, наскільки виховані в дитини необхідні для цього громадянські якості.

У процесі громадянського виховання учнів з інтелектуальними порушеннями важливо не тільки сформувати в них громадянську активну позицію, але й моральну свідомість, моральні почуття та включити їх у різні види діяльності. У процесі навчальної, трудової, ігрової, суспільно корисної діяльності учні вступають у різноманітні громадянські та моральні відносини, у результаті яких здійснюється формування особистості. Жодна, навіть найменша, можливість вселити учням з інтелектуальними порушеннями поняття про обов'язок і чесність, добро і справедливість не повинна бути втрачена педагогами. Під час формування таких якостей, як дисциплінованість і працьовитість, необхідно досягти досить високого рівня свідомого виконання вимог дисципліни та високого рівня формування складних соціальних мотивів ставлення до праці. Великі труднощі в учнів зазначеної категорії викликають завдання, що передбачають використання наочно-образного і словесно-логічного мислення, наприклад, розуміння нескладних текстів, що містять тимчасові, причинні та інші залежності. Під час виконання аналізу знайти невпорядкованість, безсистемність, непослідовність. Труднощі для дитини з інтелектуальними порушеннями мають процеси порівняння, узагальнення. Вона не може висловити судження про предмет, явище, ситуації, не може оцінити ситуацію, що склалась і це часто є причиною неадекватних реакцій і недостатньо осмислених форм поведінки.

У дітей з порушенням психофізичного розвитку істотно страждають і емоційно-вольові процеси, особливо це характерно для учнів молодших класів.

Емоційна сфера зазначеної вікової групи учнів з інтелектуальними порушеннями характеризується незрілістю та недорозвиненням. Діти схильні до полярних, позбавлених тонких відтінків емоцій. Їх емоції поверхневі, нестійкі, схильні до швидких і нерідко різких змін (Степаненко, 1999, с. 11). Не завжди в дитини виникають адекватні емоції під час зовнішніх впливів на неї. Учні досить слабо контролюють свої емоційні прояви, а часто й не намагаються це робити.

Для школярів з інтелектуальними порушеннями також характерними є порушення поведінки. Їм властиві безініціативність, несаможиттєвість, сугестивність, знижена мотивація, причому не тільки в навчальній, але й у ігровій та трудовій діяльності. Їх ставить у скрутне становище будь-яка перешкода або невдача, вони не можуть протистояти бажанням. У моменти прояву вольових зусиль, у тих випадках, коли знають, як треба діяти, діти відчують потребу в цій дії. Тоді з млявих, безініціативних дітей вони перетворюються на наполегливих, нестримних (Степаненко, 1999, с. 12).

Різкі контрасти в прояві волі є результатом незрілості особистості дітей із порушеннями інтелектуального розвитку. І сутністю цієї незрілості є недорозвинення духовних потреб, підвладність дитини впливам навколишньої ситуації або власним імпульсам. Діяльність учнів значною мірою залежить від ситуації. Мотиви, які спонукають їх до виконання тієї чи іншої діяльності (ігрові, трудові, навчальні), найчастіше виявляються слабо вираженими, нестійкими та швидко вичерпуються. Засвоюються вони дітьми формально, не стаючи їх власними спонуканнями. Самооцінка та рівень домагань учнів часто бувають неадекватними, правильні поняття про свої можливості сформовані не повністю. Вони не здатні критично оцінювати власні дії та вчинки. Ці діти або завищують надмірно, або, навпаки, занижують свої здібності й моральні якості, що впливає на формування у них громадянської активності.

Громадянські поняття, а також норми й навички поведінки людини, певне ставлення до праці, його дисциплінованість, наявність тих чи інших звичок у житті – усе це є результатом виховання, складного й постійного впливу на дитину з боку сім'ї, школи й ширшого соціального оточення. Ось чому так важливо організувати планомірний, цілеспрямований педагогічний вплив на дитину, зокрема з порушеннями психофізичного розвитку, з метою формування у неї громадянської активності та моральних мотивів.

Висновки. Шляхом аналізу педагогічних і психологічних досліджень визначено специфіку розвитку громадянських якостей учнів з інтелектуальними

порушеннями. Громадянське виховання є найважливішою складовою доцільного розвитку особистості, спрямованого на засвоєння нею історично вироблених духовних і суспільних цінностей. Найважливішими складовими громадянського розвитку є патріотичні знання (як основа громадянської свідомості), емоційне ставлення до норм моралі, моральна поведінка, громадянська активність та позиція тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вержиховська, О. М. (2001). Формування позитивного ставлення до моральної діяльності у розумово відсталих молодших школярів. *Гуманізація навчально-виховного процесу*, 11. (Verzhihovska, O. M. (2001). Forming of positive attitude toward moral activity for retard junior schoolchildren. *Humanizing of educational-educator process*, 11).

2. Власова, Т. А., Певзнер, М. С. (1967). *Учителю о детях с отклонениями в развитии*. Москва: Просвещение. (Vlasova, T.A., Pevzner, M.S. (1967). *To the teacher about children with developmental disabilities*. Moscow: Enlightenment).

3. Мельничук, Л. (2013). Зміст, форми та методи формування громадянської позиції молодших школярів. *Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та ВНЗ*, 1, 82–89. (Melnychuk, L. (2013). Content, forms and methods of forming the civic position of junior schoolchildren. *Psychological and pedagogical bases of humanization of educational process in school and university*, 1, 82–89.)

4. Степаненко, Л. М. (1999). *Моральне виховання учнів початкових класів шкіл-інтернатів засобами народної педагогіки* (автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01). Київ. (Stepanenko, L.M. (1999). *Moral education of primary school students by means of folk pedagogy* (DSc thesis abstract). Kiev.)

УДК 376-056.36:331

Маршалова О.В.

КЗ «Новопразька спеціальна школа
Кіровоградської обласної ради»

ДО ТЕОРЕТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИТКОВОГО ВПЛИВУ УРОКІВ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ

Теоретичне дослідження основ корекційно-розвиткового впливу уроків трудового навчання на розвиток емоційно-вольової сфери учнів з порушеннями інтелектуального розвитку є актуальним питанням сучасного етапу спеціальної освіти. Особистість учня з порушеннями інтелектуального розвитку в процесі ручної праці проходить усі етапи свого трудового, емоційно-вольового, розвиткового та професійного становлення. Вагомого значення трудове навчання має для становлення та розвитку емоційно-вольової сфери учнів з порушеннями інтелектуального розвитку.

Постановка проблеми. Гуманістична спрямованість спеціальної освіти сьогодні вимагає особливої уваги до особистісного розвитку дітей з особливими освітніми потребами. Однією з умов, які забезпечують розв'язання завдань спеціальної освіти, є правильна організація корекційно-розвиткової роботи. Перед психолого-педагогічною наукою стоїть необхідність розробки сучасних засобів навчання та виховання, які б підвищували рівень соціальної адаптації дітей з особливими освітніми потребами.

Трудове навчання – обов'язкова умова і складова частина навчання, виховання та розвитку дитини в умовах спеціального закладу загальної середньої освіти, яка реалізується різноманітними засобами класної та позаурочної діяльності.

Мета трудового навчання у спеціальному закладі загальної середньої освіти полягає у вихованні особистості учня на основі формування трудової діяльності. Включення дітей з особливими освітніми потребами в трудову діяльність із самого початку розвитку спеціальної освіти визнавалося однією з головних умов їх підготовки до самостійного життя, але роль трудової діяльності розумілася неоднаково. В одних випадках праця розглядалася як засіб фізичного, інтелектуального і морального виховання, в інших – як засіб активізації навчальної діяльності та корекції емоційної сфери дітей з особливими освітніми потребами. Видатний вітчизняний науковець П. Кащенко вважав працю дітей з особливими освітніми потребами, у першу чергу, засобом задоволення підростаючого організму в м'язовій діяльності (Кащенко, 1929, с. 27).

У дослідженнях, які стосуються корекції емоційно-вольової сфери дітей з особливими освітніми потребами, в галузі спеціальної освіти засобам ручної праці приділено недостатньо уваги. У зв'язку з цим процес корекції емоційно-вольових порушень у дітей з особливостями інтелектуального розвитку потребує включення нових адаптованих засобів корекційного впливу не тільки під час уроків, а й під час всього навчально-виховного процесу в закладі загальної середньої освіти.

Аналіз актуальних досліджень. Дослідженнями О. Граборова доведено, що процес трудового навчання учнів з особливими освітніми потребами, зокрема порушеннями інтелекту, сприяє розвитку їх сприйняття, мислення,

відіграє велику роль у справі виховання, є основним засобом корекції, а також вирішує завдання професійної підготовки (Граборов, 1981, с. 54).

Проте роботи вітчизняних науковців 30-40-х років ХХ ст. галузі спеціальної освіти, вказуючи на важливу роль трудової діяльності в справі навчання і виховання учнів з інтелектуальними порушеннями, не відкривали того, якою же має бути праця школярів. Фактично в цих роботах висвітлювалася думка про те, що суспільно корисна праця, незалежно від її методичної організації, має корекційно-розвиткове і виховне значення. У той час ця ідея була покладена і в основу практики трудового навчання в закладах загальної середньої освіти.

Більш поглиблено процес трудової підготовки учнів з інтелектуальними порушеннями був досліджений у другій половині ХХ ст. такими відомими науковцями, як В. Бондарем, Г. Дульневим, Є. Ковальовим, С. Мирським, Н. Павловою, Б. Пінським та ін.

Експериментальними дослідженнями Л. Виготського доведено, що взаємовпливи між інтелектуальними та афективними процесами змінюються не тільки в міру вікового розвитку, а й по-різному проявляються у однієї дитини в залежності від змісту і складності діяльності, в яку вона включається (Виготський, 1983, с. 71). На думку М. Певзнер, найефективнішою для формування особистісних якостей в учнів спеціальних шкіл є трудова діяльність, яку легше організувати і змінювати з урахуванням змісту і форм навчання, ураховуючи в той же час зміни в співвідношеннях, як в інтелектуальних, так і в емоційно-вольових сторонах психічного життя дитини (Певзнер, 1970, с. 40).

Усі експериментальні матеріали пошуків засобів покращення розвитку дітей з порушеннями інтелектуального розвитку в процесі ручної праці говорять про те, що успішність трудової підготовки учнів залежить від того, наскільки процес навчання забезпечує формування специфічних інтелектуальних дій, пов'язаних із працею, із продуктивною діяльністю. Зокрема, у трудовій діяльності стан і характер емоційно-вольових якостей учнів, їх впевненість, цілеспрямованість і самостійність у праці залежить від ступеня оволодіння логічними сторонами ручної праці.

Мета статті – розглянути теоретичні основи корекційно-розвиткового впливу ручної праці на розвиток емоційно-вольової сфери учнів з порушеннями інтелектуального розвитку.

Виклад основного матеріалу. Трудове навчання має вагоме значення для корекції емоційно-вольової сфери молодших школярів з інтелектуальними

порушеннями. Спільними завданнями трудового навчання і виховання, а також корекції емоційної сфери дитини є:

1) виховання позитивних якостей особистості учня (працьовитості, наполегливості, вміння працювати в колективі тощо);

2) повідомлення елементарних знань із видів праці; формування трудових умінь і навичок, навчання доступним прийомам праці, розвиток самостійності в трудовій діяльності, а також вміння самостійно регулювати власні емоції;

3) розвиток інтересу до уроків ручної праці, а також до трудової діяльності взагалі;

4) формування організаційних умінь: вчасно приходити на заняття з ручної праці, організовано входити в клас, працювати тільки на своєму робочому місці, правильно розташовувати на ньому матеріали та інструменти, прибирати їх після закінчення роботи, знати і виконувати правила внутрішнього розпорядку та безпечної роботи, санітарно-гігієнічні вимоги, які ставить учитель перед учнями класу (Мерсіянова, 2010, с. 14).

Спеціальним завданням трудового навчання, яке вирішується на уроках ручної праці, є корекція інтелектуальних порушень учнів з особливими освітніми потребами. Корекційна робота повинна проявлятися в розвитку ряду умінь, необхідних для виконання трудових завдань:

1. Орієнтування в завданні (аналізувати об'єкт, актуалізувати минулий досвід), попередньо планувати хід роботи над виробом (встановлювати логічну послідовність дій, визначати прийоми роботи та інструменти, потрібні для її виконання, звітувати про виконану роботу).

2. Контролювати свою роботу (визначати правильність дій та їх результатів, оцінювати якість готових виробів) (Певзнер, 1970, с. 40).

Ручну працю доцільно використовувати для виправлення порушень емоційно-вольової, пізнавальної сфери: спостережливості, уваги, просторового орієнтування. Увага вчителя має бути спрямована на виховання в учнів вміння цілеспрямовано і планомірно спостерігати, представляти образ майбутнього виробу, спираючись на особливості матеріалу, орієнтуватися на обмеженій площині (аркуші паперу, поверхні столу), а також у навколишньому просторі (Дульнев, 1969, с. 23).

На всіх етапах трудової діяльності здійснюється розвиток мовлення учнів. Цей процес повинен відбуватися організовано, за постійної уваги вчителя до

висловлювань дітей (повноті і послідовності викладу, граматичному ладу, збагаченню словника). Корекційного впливу в процесі навчання ручної праці вимагають також недорозвинення моторики, порушення координації рухів, загальна фізична ослабленість учнів з інтелектуальними порушеннями тощо.

Завданнями проведення занять із корекції порушень емоційно-вольової сфери на уроках праці є: активізація інтересу до навколишнього світу; розвиток почуття розуміння і співпереживання одноліткам; розвиток довільності поведінки, її регуляція та саморегуляція; розвиток рефлексії, усвідомлення емоцій, їх прояву в себе і оточуючих; формування навичок співпраці дітей, розвиток групової згуртованості; забезпечення стану емоційного комфорту, внутрішнього благополуччя, почуття певної захищеності (допомога вчителя, однокласників та спеціалістів); формування в учнів умінь і навичок практичного володіння виразними рухами (мімікою, жестами, пантоміма) без допомоги слів; розвиток навички усвідомлення учнями мотивів поведінки; підвищення рівня оволодіння формами адекватного вираження різних емоційних станів за допомогою слів та без їх використання; розвиток самостійності суджень, активності у відкритті нових знань у процесі комунікативної діяльності.

Упровадження інноваційних засобів ручної праці, зокрема з використанням картону та паперу, для корекції емоційно-вольової сфери дітей з інтелектуальними порушеннями в умовах закладу загальної середньої освіти повинно ґрунтуватись на наступних принципах:

1. Принцип безпеки. Створення атмосфери доброзичливості, прийняття кожної дитини.

2. Принцип вікової відповідності. Запропоновані вправи враховують можливості дітей даного віку (тобто відповідність онтогенезу).

3. Принцип поєднання статичного і динамічного стану дітей. Вправи та ігри статичного характеру доповнюються рухливими іграми.

4. Принцип наочності. Активне використання предметного середовища.

5. Принцип диференційованого підходу. Облік індивідуальних особливостей дітей.

6. Принцип рефлексії. Спільне обговорення зрозумілого, побаченого, почутого на занятті і коротке резюме в кінці заняття.

7. Принцип конфіденційності. Адресність інформації про дитину батькам, педагогам, вихователям; неприпустимість розголошення медичних діагнозів дітей (Мерсіянова, 2010, с. 15).

Учитель трудового навчання повинен завжди пам'ятати про основний зміст навчання ручної праці учнів з порушеннями інтелектуального розвитку, зокрема формування:

- мотивів діяльності та інтересу до виготовлення виробів;
- послідовних дій (розуміти цілі діяльності, аналізувати зразок виробу, здійснювати вибір умов і засобів її досягнення, вміти планувати і контролювати виконання завдання);
- способів фіксації дій словами («приклею», «прикріплю» тощо) та їх черговості («спочатку», «потім»);
- грамотних дій, які повинні виконувати учні на уроках трудового навчання.

Для цього необхідно активно використовувати не тільки орієнтовно-навчальні уроки, метод усного коментування, поопераційний диктант, а й пошукові методи та форми навчання за даною програмою: самостійну роботу з картами інструкцій (орігамі), а також такі дидактичні ігри та вправи: «Що було і що стало», «Знайди відмінності», «Знайди помилку», «Яка дія пропущена?», «Закінчи виріб», «Збери картинку».

Невід'ємною частиною уроків трудового навчання для дітей із порушеннями інтелектуального розвитку є проведення «п'ятихвилинок», пальчикової гімнастики, дихальних вправ, занять на релаксацію.

Педагогіка співробітництва вчителя і учня, а також учнів між собою (пліч-о-пліч, очі в очі) під час виготовлення виробів, у ході підготовки колективних макетів, панно на виставки, у процесі оформлення школи до свят є найуспішнішою за злагодженої роботи колективу спеціалістів. Ручна праця допомагає продовжити відпрацювання методичних прийомів і таких активних форм проведення уроків, як змагання з орігамі, конкурс на кращого ткача, ярмарок народних ремесел, подорожі в казку тощо (Мерсіянова, 2010, с. 17).

Таким чином, використання ручної праці є ефективним засобом корекції емоційно-вольової сфери дітей з інтелектуальними порушеннями в умовах спеціального закладу загальної середньої освіти. Ручна праця позитивно впливає на активізацію інтересу до навколишнього світу, розвиток почуття розуміння і співпереживання одноліткам, розвиток довільності поведінки, її регуляції та саморегуляції, розвиток рефлексії, усвідомлення емоцій, їх прояву в собі і оточуючих, забезпечення стану емоційного комфорту, внутрішнього

благополуччя, почуття певної захищеності. Тільки через стійке емоційне ставлення дитина молодшого шкільного віку засвоює етичні норми поведінки, у неї формуються вольові елементи діяльності, формуються певні етичні звички та форми поведінки.

Висновки. Основні завдання спеціального закладу загальної середньої освіти – максимальне подолання порушень пізнавальної діяльності й емоційно-вольової сфери учнів з порушеннями інтелектуального розвитку, підготовка їх до участі в продуктивній праці, соціальна і правова адаптація в умовах сучасного суспільства. Головне загально-дидактичне завдання трудового навчання – формування прикладних умінь і навичок, необхідних у побутовій та професійній діяльності, корекційно-розвитковий вплив на розвиток емоційно-вольової сфери учнів з інтелектуальними порушеннями.

ЛІТЕРАТУРА

1. Выготский, Л. С. (1983). *К вопросу о компенсаторных процессах в развитии умственно отсталого ребенка*. Москва: Педагогика. (Vygotsky, L.S. (1983). *On the question of compensatory processes in the development of a mentally retarded child*. Moscow: Pedagogy).
2. Граборов, А. Н. (1981). *Очерки по олигофренопедагогике*. Москва. (Graborov, A.N. (1981). *Essays on oligophrenic pedagogy*. Moscow).
3. Дульнев, Г. М. (1969). *Основы трудового обучения в вспомогательной школе. Психолого-педагогическое исследование*. Москва: Педагогика. (Dulnev, G.M. (1969). *Fundamentals of labor training in an auxiliary school. Psychological and pedagogical research*. Moscow: Pedagogy).
4. Кащенко, В. П., Мурашев, Г. В. (1929). *Исключительные дети: их изучение и воспитание*. Москва: Гос. изд.-во. (Kashchenko, V.P., Murashev, G.V. (1929). *Exceptional children: their study and upbringing*. Moscow: Gos. publish.).
5. Кормило, О. М. (2004). Передумови і загальні тенденції розвитку емоційної сфери молодших школярів. *Зб. наук. пр. : філософія, соціологія, психологія, 9, Ч. 2, 171–177.* (Kormilo, O. M. (2004). Prerequisites and general trends in the development of the emotional sphere of primary school children. *Coll. Science. ex. : philosophy, sociology, psychology, 9, Part 2, 171–177.*)
6. Мерсіянова, Г. М. (2010). Корекційна спрямованість змісту трудового навчання розумово відсталих школярів. *Теорія і практика олигофренопедагогіки, 4, 13–17.* (Mersiyanova, G.M. (2010). Corrective orientation of the content of labor education of mentally retarded students. *Theory and practice of oligophrenic pedagogy, 4, 13–17.*)
7. Певзнер, М. С. (1970). Основные направления в изучении олигофрении. *Дефектология, 2, 40.* (Pevzner, M.S. (1970). The main directions in the study of oligophrenia. *Defectology, 2, 40.*)

УДК 376.3-056.264

Олефіренко Т.В.*КЗ «Новопразька спеціальна школа
Кіровоградської обласної ради»*

ДО ПИТАННЯ РОЗВИТКУ ДРІБНОЇ МОТОРИКИ УЧНІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ

У статті розкрито специфіку розвитку дрібної моторики учнів з інтелектуальними порушеннями. На основі досліджень науковців проаналізовано невід'ємне значення сенсомоторного виховання для загального розвитку особистості з інтелектуальними порушеннями. Визначено вагомий вплив розвитку дрібної моторики учнів з інтелектуальними порушеннями на формування центральної нервової системи особистості.

Постановка проблеми. Із розвитком спеціальної освіти в Україні та концепції Нової української школи, значної необхідності набуло впровадження інноваційних технологій у навчально-виховний процес освітнього середовища, зокрема, якщо ми говоримо про дітей з особливими освітніми потребами. Відповідаючи сучасним умовам і освітнім концепціям XXI століття у навчанні дітей з особливостями інтелектуального розвитку, педагоги повинні враховувати індивідуальні можливості кожного учня, а також зуміти підібрати ті методи роботи, завдяки яким діти зможуть засвоїти відповідні знання, вміння та навички, необхідні для їх подальшого всебічного розвитку.

Особливої уваги потребують діти з інтелектуальними порушеннями, а саме учні початкової ланки, молодшого шкільного віку. Цим дітям досить складно пристосуватися до темпу роботи навчання. Адже у них виникають труднощі у засвоєнні письма та читання, математичних та рухових навичок тощо. Первинною причиною таких труднощів є органічні ураження центральної нервової системи, що ведуть за собою порушення мовлення, пізнавальної, емоційно-вольової та рухової сфер. Труднощі дрібної моторики, що впливають на загальний розвиток дітей з інтелектуальними порушеннями, заважають виконувати різноманітні дії, наприклад, тримати ручку, олівець, спричиняють погане засвоєння грамоти, невміння дбати про себе та інше. Низька мотивація та вузьке коло інтересів у дітей зазначеної категорії вимагає від педагогів використання нетрадиційних методів та засобів у роботі зі школярами з особливими освітніми потребами, тому питання вивчення особливостей розвитку дрібної моторики дітей зазначеної категорії є досить актуальним.

Аналіз актуальних досліджень. На думку цілого ряду дослідників (Ж. Ітар, Е. Сеген, Ж. Філіпп, Г. Поль-Бонкур, Ж. Демор, М. Монтессорі тощо) головним у вихованні дитини з інтелектуальними порушеннями є розвиток моторики та органів чуття як умови пізнання оточуючого світу. Цю думку підтримали й інші вчені. Зокрема, Р. Вайс, Б. Меннель вважали, що розвиток відчуттів та моторики дітей з інтелектуальними порушеннями є основою для подальшого розвитку мовлення, арифметики та інших інтелектуальних видів діяльності. Для всебічного розвитку дитини з особливими освітніми потребами пропонували використовувати в процесі навчання дітей з інтелектуальними порушеннями предметне навчання, ручну працю, малювання, гімнастику (Синьов, 2008, с. 45).

Велику увагу сенсомоторному вихованню дітей з інтелектуальними порушеннями приділяли дефектологи. Так, у своїх дослідженнях французькі вчені М. Дюбост та К. Колер довели, що порушення моторики в дітей з особливими освітніми потребами проявляються в уповільненні рухів, незграбності, а також у нерівномірному характері рухів, обумовлених нестійкістю уваги. На думку Н. Вайзмана, порушення праксису в дітей з інтелектуальними порушеннями обумовлено недорозвитком рухових систем мозку. Дослідження Р. Бабенкової показують, що для дитини з інтелектуальними порушеннями найбільш складним процесом є диференціація рухів, швидкість і плавність їх виконання, переключення із одного руху на інший, що залежить від патологічного виміру тону м'язів.

У дітей з інтелектуальними порушеннями, зазначали М. Певзнер і К. Лебединська, спостерігається значний недорозвиток всієї особистості, що супроводжується порушеннями моторики. Моторика таких дітей характеризується стереотипністю і загальмованістю. На їхню думку, такі порушення виникають при дифузному ураженні кори головного мозку, у поєднанні з порушенням лобних долей.

А. Катаєва, Е. Стребелева вказують, що дитина з інтелектуальними порушеннями у значно більшій мірі, ніж діти, які нормативно розвиваються, потребує своєчасного і спеціально організованого педагогічного впливу (Катаєва, 2001, с. 103). А результативність цього впливу багато в чому залежить не тільки від ступеня порушення інтелектуального розвитку дитини, але і від її фізичного стану.

Мета статті – дослідження особливостей розвитку дрібної моторики дітей з інтелектуальними порушеннями.

Виклад основного матеріалу. У сучасній спеціальній літературі термін «моторика» позначає рухову активність організму, окремих його органів і частин, а термін «моторика» дітей походить від латинського, що викликає рух і означає сукупність рухових реакцій, властивих дитячому віку (Бондар, 2001, с. 43).

Дрібна моторика – це рухова діяльність, в якій головну роль відіграє скоординована робота дрібних м'язів, зазвичай рук і очей. До навичок дрібної моторики відносяться: здатність тягнутися до предмета, хватати його, класти або ставити; здатність малювати, перегортати сторінки та інше.

Відомо, що всі рухи людини здійснюються за участю центральної нервової системи. Центральна нервова система має наступні основні відділи: спинний мозок, довгастий мозок, середній мозок, проміжний мозок, мозочок, великі півкулі. Кожен з них відіграє в русі свою роль. Прості рухові рефлекси людини, що забезпечують нормативне протікання складніших рухових актів (шкірні, сухожильні та інші), зумовлені діяльністю нижніх відділів центральної нервової системи (спинного, довгастого, середнього мозку). Більш складні рефлекси – пози, стояння регулюються діяльністю середнього мозку вестибулярного апарату, які, в свою чергу, підпорядковані регулюючому впливу мозочка. Останній координує узгодженість рухів. Для переміщення тіла в просторі необхідне об'єднання всіх видів чутливості (аферентації). Синтез шкірно-м'язової, вестибулярної аферентації в єдине ціле відбувається на рівні проміжного мозку, підкіркових ядер.

Усе більше збагачення аферентації веде до ускладнення рухових актів. Уключення зорової аферентації забезпечує точність рухів в просторі. Більш складні рухові дії – предметні – виникають при діяльності високоорганізованих відділів кори головного мозку, лобних долей великих півкуль. Дії набувають смислового змісту, стають цілеспрямованими.

Вчення І. Павлова про руховий аналізатор, про основні ядра його і розсіяних елементах, про взаємини кори і підкірки лежать в основі концепції про функціональну локалізацію в нервовій системі. Будь-яка функція мозку, у тому числі і рухова, є спільною діяльністю різних відділів центральної нервової системи. Кожен рух або дія людини регулюється певними ланками складної функціональної системи.

Вчення про кірковий відділ рухового аналізатора отримало подальший розвиток в працях О. Лурія. Була показана роль окремих областей кори головного мозку в здійсненні рухових актів.

Концепція про системну організацію рухової функції, про взаємодію різних ланок цієї системи – дозволяє у разі порушення рухової функції компенсаторно перебудувати функціональну систему шляхом спеціального навчання і тренувань. Вибір конкретних компенсаторно-відновлювальних шляхів значно полегшується, якщо за схематичну основу принципів корекції прийняти рівневу теорію організації рухів М. Бернштейна (Бернштейн, 1947, с. 46). Ця теорія займає повноправне місце серед різних фізіологічних класифікацій рухів, оскільки дозволяє розкласти складний руховий акт на складові компоненти і виявити стан церебральних рівнів, їх роль в регуляції рухів і дій.

У своїх роботах «Про побудову рухів», «Нариси з фізіології рухів і фізіології активності» ученим описані тимчасові і просторові параметри складного рухового акту всього моторного апарату, що реєструвалися їм допомогою циклограматичного методу і дозволили авторові перейти від зовнішніх описових характеристик моторики до питань управління рухами.

М. Бернштейн виділивим церебральним рівням побудови рухів дав умовні назви за першими буквах латинського алфавіту (А, В, С, D, E) і урахуванням морфофізіологічних характеристик рівнів. Кожен рівень побудови руху характеризується морфологічною локалізацією провідної аферентації, специфічними властивостями рухів, основною і фоновою роллю в рухових актах вище розміщених рівнів, патологічними синдромами і дисфункцією. Для пересування тіла в просторі необхідне об'єднання всіх видів чутливості (аферентації) (Бернштейн, 1947, с. 48).

За дослідженнями Р. Бабенкова, Н. Козеняти, А. Козліва, Ст. Мозкова, А. Плешакова, В. Туманцева, С. Раку, А. Сімко, А. Тучака, Г. Черника, Р. Харітонова, С. Юровського та інших, що вивчали рухові якості дітей з інтелектуальними порушеннями, було виявлено, що сила, швидкість рухів, витривалість у дітей зазначеної категорії, як правило, у всіх вікових групах розвинені гірше, ніж у дітей з нормативним розвитком. Навіть у 16 років кількісні результати рухів дітей з інтелектуальними порушеннями могли відповідати показникам 7-8-річних учнів з нормативним розвитком. Кінестетична чутливість дітей з інтелектуальними порушеннями розвинена гірше, ніж в учнів з нормативним розвитком, унаслідок чого рухова недостатність зростає при виконанні складних рухів, де необхідне керування рухами, чітке дозування м'язових зусиль, точність рухів, перехресна координація рухів, просторово-часова організація рухового акту, і словесне опосередкування рухів (Сімко, 2017, с. 208).

Особливу увагу фахівці звертають на розвиток тонких рухів кисті дитини з інтелектуальними порушеннями. Це важливо тому, що навички тонкої моторики допомагають дитині досліджувати, порівнювати, класифікувати речі, що оточують її, тим самим краще зрозуміти світ, в якому вона живе; навички дрібної моторики допомагають дитині самостійно обслуговувати себе; дозволяють виразити себе через творчість, гру, пластику; сприяють підвищенню самооцінки дитини, дозволяють набути їй соціального досвіду тощо.

Своєрідна моторна недостатність і несформованість більш тонких мімеспрямованих диференційованих рухів, зоро-моторної координації і ручного праксису є характерною закономірністю будь-якого порушення розвитку.

Дрібна моторика, обумовлена розвитком сенсорних і моторних відділів кортикальних структур, формується і удосконалюється в процесі ручної діяльності дітей і на всіх етапах життя дитини відіграє важливу роль. Руки беруть участь в підтримці і зміні пози. Особливо велике значення мають руки для формування реакції рівноваги. Здібність до хватання предметів і дії з ними має велике значення для правильного сприймання матеріального світу і для розвитку вищої нервової діяльності. Рухи рук тісно пов'язані з мовленням і є одним з чинників його формування (Бернштейн, 1947, с. 48).

На думку дослідників маніпулятивна діяльність з предметами сприяє розвитку вищих форм інтеграції, наприклад, таких як узагальнююча функція слова. Таким чином, тренування функції кисті покращує не тільки рухові можливості дитини (конструювання, ліплення, малювання, письмо), але і розвиток мовленнєвих і психічних навичок. Формування рухів в кисті тісно пов'язане з дозріванням рухового аналізатора, розвитком зорового і слухового аналізатора, а також координації рухів, просторового орієнтування і інших складних психічних функцій.

До того ж за дослідженнями стану сформованості рухового самоконтролю у дітей з інтелектуальними порушеннями (як одного з критеріїв готовності дітей до оволодіння письмом) виявив такі особливості розвитку дрібної моторики: у основі порушень рухового самоконтролю лежить низький рівень рухової сфери дітей в цілому і дрібної моторики, зокрема; недостатній рівень кінестетичного аналізу відчуттів, що поступають від різних груп м'язів.

Автор прийшов до висновку про те, що рівень сформованості рухового контролю у дітей з інтелектуальними порушеннями недостатній для оволодіння

письмом, і тому потрібна цілеспрямована корекційна робота із його розвитку (Сімко, 2017, с. 209).

Пальці рук «неслухняні», права рука, як правило, випереджає дії лівої. Це призводить до неузгодженості рухів. Значна кількість обстежених учнів невміло координують роботу обох рук. Труднощі спричинялись при диференціації, швидкості, плавності включення в рух, переключення з одного руху на інший. Частина дітей починала роботу в прискореному темпі, що призводило до зниження якості виконаної роботи. Інші школярі працюють дуже повільно. Виконавши одну операцію, учні довго думають, як діяти далі. В окремих школярів моторні труднощі були пов'язані з їхньою ліворукістю.

Усі ці тяжкі порушення рухової сфери – низка причин, що ускладнюють формування у дітей з порушеннями інтелектуального розвитку рухових умінь і навичок, що впливають на їхню соціальну адаптацію. А оскільки педагогічна допомога означеній категорії дітей спрямована на адаптацію до життя в суспільстві, то корекційним педагогам необхідно розробити комплексну відновлювальну програму, спрямовану на подолання психомоторних порушень.

Висновки. Таким чином, у дітей з інтелектуальними порушеннями спостерігаються такі моторні порушення як спастичність, розлади координації, незручність, сповільненість реакцій, знижена можливість виробляти і закріплювати рухи, робити їх автоматизованими. Поряд із недостатньо сформованою загальною моторикою спостерігаються відхилення і в організації дрібної моторики, що забезпечує тонкі, диференційовані рухи при виконанні трудових процесів, при ліпленні, конструюванні, письмі та інших рухових актах.

Отже, рухові порушення в структурі дитини з особливими освітніми потребами є первинними, оскільки обумовлені органічною поразкою центральної нервової системи. Це положення має першорядне значення під час вибирання педагогічних засобів і методів корекційного впливу та розвитку дітей зазначеної категорії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бернштейн, Н. А. (1947). *О построении движений*. Москва: Медгиз. (Bernstein, N. A. (1947). *About the construction of movements*. Moscow: Medgiz).
2. Катаева, А. А., Стребелева, Е. А. (2001). *Дошкольная олигофренопедагогика*. Москва: Владос. (Kataeva, A.A., Strebeleva, E.A. (2001). *Preschool oligophrenic pedagogy*. Moscow: Vlados).
3. Крупей, Р. Я. (2010). Теоретичні засади вивчення дрібної моторики дошкільників з синдромом Дауна. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*, 1, 175–183. (Krupei, R. Ya. (2010). Theoretical principles of studying fine motor skills of preschoolers with Down syndrome. *Education of persons with special needs: ways of development*, 1, 175–183).

4. Сімко, А. В. (2017). Особливості розвитку психомоторної активності дітей. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)*, 9, 205–214. (Simko, A.V. (2017). Features of development of psychomotor activity of children. *Current issues of correctional education (pedagogical sciences)*, 9, 205–214).
5. Синьов, В. М., Матвеева, М. П., Хохліна, О. П. (2008). *Психологія розумово відсталої дитини*. Київ: Знання. (Sinyov, V.M., Matveeva, M.P., Khokhlina, O.P. (2008). *Psychology of a mentally retarded child*. Kyiv: Knowledge).
6. *Український дефектологічний словник* (2001). В. І. Бондар (ред.). Київ: Милосердя України. (*Ukrainian Defectological Dictionary* (2001). VI Bondar (ed.). Kyiv: Mercy of Ukraine).

УДК 37.013.41

Ребенок В. Р.*НН інститут історії, права та міжнародних відносин
СумДПУ імені А.С. Макаренка*

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОБОТИ З УЧНЯМИ, ЯКІ МАЮТЬ НЕВРОТИЧНИЙ РОЗЛАД ОСОБИСТОСТІ

У статті висвітлено аналіз сутності невротичного розладу особистості. Виявлено факти, які являються каталізаторами виникнення неврозів у дітей. Акцентовано вплив сім'ї і школи на розвиток цього розладу. Обґрунтовано психолого-педагогічні умови навчання і виховання таких учнів. Запропоновано психолого-педагогічні заходи щодо корекції невротичних розладів школярів, зокрема, розвиток навичок спілкування; знаходження визнання в дитячому колективі; намагання помічати їх успіхи, хвалити; підтримка в скрутну хвилину, захисту від проявів булінгу тощо.

Ключові слова: невротичний розлад особистості, психолого-педагогічні заходи щодо корекції невротичних розладів учнів.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день велика кількість дітей у нашій країні виховуються у педагогічно неспроможних або, навіть, в асоціальних сім'ях. Це приватне середовище з власними нормами і правилами поведінки, які не сприяють повноцінному вихованню дітей. Наслідком цього є розвиток невротичних розладів особистості. Такий психологічний стан призводить до девіантної поведінки учнів школи, нездатності їх адоптуватися в соціумі, бути успішними.

Тому завданням закладу загальної середньої освіти є створення особливого мікроклімату, який позитивно впливає на всіх учасників освітнього процесу.

Подолати проблему невротичних розладів учнів в школі є завданням всього педагогічного колективу. Педагогічна робота з таким учнями потребує від учителів педагогічної майстерності, глибоких знань з психології особистості і терпіння.

Аналіз актуальних досліджень. Дослідженням особливостей роботи з дітьми, які мають схильність до невротичного розладу особистості займалися: І. Дубровіна, що вивчала діагностичну та корекційну роботу шкільного психолога; Е. Еріксон, який займався темою «Ідентичність: юність і криза»; взаємодію зовнішніх та внутрішніх факторів становлення особистості старшокласника досліджували Л. Божович, М. Боришевський, І. Кон, В. Столін та ін.; розглядали етіології станів психічної дезадаптації в контексті взаємодії з індивідуально-типологічними особливостями особистості Ю. Александровський, Б. Карвасарський, Л. Собчик; оцінку провідних особистісних тенденцій вираженості невротичного (патохарактерологічного) розвитку особистості в старшому шкільному віці здійснювали Н. Марута, Б. Михайлов, В. Седньов.

Мета статті. Проаналізувати особливості виникнення та профілактику невротичних розладів учнів. Обґрунтувати необхідність проведення психолого-педагогічних заходів корекції таких станів у школярів.

Виклад основного матеріалу. Неврози виникають на основі непродуктивно й нераціонально підбраного способу вирішення невротичного конфлікту, що в основному закладається у дитинстві, в умовах порушення відносин з оточенням, і, в першу чергу – з батьками. Також неврози можуть виникати і під впливом незадоволеності, тяжких переживань, перенапруження, недосяжності життєвих цілей, незворотності втрат тощо (Еріксон, 1996, 336 с.).

Для дітей, що схильні до невротичного розладу особистості, характерно:

1) підвищена емоційна чутливість, вони «все дуже близько приймають до серця»; вразливість, схильність до занепокоєння і хвилювання.

2) схильність до самоаналізу і переживань. Про таких дітей кажуть: «Все тримає в собі».

3) внутрішня нестійкість, яка в свою чергу пов'язана: з нервовою конституцією (вплив генетики: нервово-соматично ослаблені батьки; полярні темпераменти батьків дитини; темперамент самої дитини); з розвиненим почуттям «Я». Про таких дітей можна сказати, що вони не переносять підвищеного, наказного і тим більше дратівливого тону та нарікань. У відповідь на це вони плачуть, ображаються або «замикаються в собі» (https://ksu10.mskobr.ru/files/kormilchikova_progr_profil_nevroza.pdf).

Як правило, витоки виникнення неврозів закладені в сім'ї. У родині дитина отримує стрес від конфліктів між батьками, неправильного виховання (гіперопіка, підвищена вимогливість, егоцентричне виховання, заборони),

блокування емоційного контакту між дитиною і матір'ю (мати не дає те тепло і ласку, які необхідні емоційно-вразливій дитині).

Негативне ставлення до дитини в дитячому садку чи школі з боку педагога служить також сильним подразником для ослабленої нервової системи.

Часто буває така позиція педагога, коли він вважає правильним повідомити батькам про «пустощі», «упертість» дитини. І батькам залишається тільки «натиснути», «виправити», «покарати», тобто ще раз зробити те, від чого дитина страждає і ще більше послабити її нервову систему. Інша позиція педагога: звернути увагу батьків на хворобливий характер поведінки дитини; порадити, як вчинити в тому чи іншому випадку, тобто творчо вирішити проблему, з огляду на індивідуальність дитини. У першому випадку педагог закріплює або підсилює невроз, у другому – знижує його (Абдулін, Абдуліна, 2011, с. 10).

Дуже важко доводиться дітям з високим рівнем сенситивності при психологічно безграмотному впливі з боку педагога, що може привести до зниження самооцінки, до невміння самоствердитися в дитячому колективі. Основною причиною виникнення неврозу є порушення значущих для дитини відносин педагог – учень, де патогенним фактором можуть бути неправильна поведінка і слова педагога на адресу учня.

При неврозах на перший план виступають розлади емоційної сфери. Перешкоди пошуку виходу з переживань тягнуть за собою психічну та фізіологічну дезорганізацію особистості, формування невротичних синдромів. Психогенний характер неврозів означає, що вони обумовлені дією переважно психологічних факторів та пов'язані з активізацією симптомів розладів в психотравмуючих ситуаціях. В силу соціально-економічних змін в суспільстві, старшокласникам не завжди вдається реалізуватись у бажаному напрямку, що також може призвести до психічних розладів особистості (Ревть, Гриник, 2020, с. 408).

Педагогу слід враховувати підвищену вразливість дітей, які мають проблеми у взаєминах з батьками, що частково або повністю позбавлені спілкування з ними після розлучення. Такі діти болісно переживають, коли їх починають соромити у присутності однолітків, вказувати, що вони ведуть себе не так, як потрібно, відстають від інших, не виправдовують надій. У подібних ситуаціях діти відчують себе ще більш незрозумілими, ізольованими, стають боязкими і нерішучими або починають «вередувати» – робити все наперекір, викликаючи негативне ставлення до себе. У цьому випадку, як правило, похвала

за успіхи сприяє досягненню позитивного результату. Дієвим виявляється залучення учня в колективні справи з наданням йому провідної ролі.

Дуже важко дітям, яким доводиться співпрацювати з невротичним вчителем. Нервовий педагог не може знайти спільну мову перш за все з дітьми-невротиками. Тобто замість розуміння, турботи і підтримки він переносить на дітей своє роздратування і занепокоєння.

Допомога педагога дітям з неврозами полягає в: 1) розвитку навичок спілкування; 2) знаходженні визнання в дитячому колективі; 3) намаганні помічати їх успіхи, хвалити; 4) підтримці в скрутну хвилину, захисту від тих, хто дратує і здатний на агресію, від проявів булінгу (https://ksu10.mskobr.ru/files/kormilchikova_progr_profil_nevroza.pdf).

Профілактика неврозів у дітей полягає в формуванні механізмів психічної саморегуляції. Емоційних дітей, з розвиненим почуттям «Я» та художньо-обдарованих дітей слід оточувати турботою і любов'ю, підтримувати і розвивати їх почуття гідності особистості. Але без надмірної опіки і потурання примхам. Розумна твердість повинна поєднуватися з емоційним прийняттям дитини, щоб вона не відчувала себе самотньою, незрозумілою та обділеною любов'ю як у сім'ї, так і в школі.

Вчитель, при роботі з дітьми з невротичним станом особистості може використовувати ігрові методи, аудіотренінги, релаксаційні вправи, психогімнастику, особистісні бесіди з учнями (Дубровіна, 1996, 94 с.).

Висновки. Отже існує низка факторів, які стають каталізаторами до виникнення невротичних розладів у дітей, найголовніші з них – це мікроклімат у сім'ї і школі. Неправильне ставлення та підхід вчителя до учнів-невротиків здатне погіршити дитячу психіку. Створення сприятливих умов для школярів позитивно впливає на них морально, мотивує їх до навчання, якісної освіти й прагнення навчатися протягом всього життя. Індивідуальний підхід і уважне ставлення до таких учнів покращить їх розвиток, як особистостей, що здатні будуть подолати психологічні травми, виховати в собі об'єктивну самооцінку та бути успішними.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абдуллин, А. Г., Абдуллина, Д. Г. (2011). О дидактогении и предупреждении школьной неуспеваемости. *Культурно-оздоровительные услуги в учреждениях образования и досуга: опыт, проблемы, перспективы* : сборник научных статей и материалов Всероссийской научно-практической конференции, И. А. Кувшинова, Е. Б. Плотникова (ред.), (сс. 4-14). Магнитогорск : МаГУ.

2. Дубровина, И. В. (1996). *Диагностическая и коррекционная работа школьного психолога*. Москва: АПН СССР.
3. Ревть, А.Б., Гриник, І.М. (2020). Психолого-педагогічні заходи щодо корекції невротичних розладів старшокласників. «Молодий вчений», 5 (81), (сс. 407-409). Дрогобич: Дрогобицький ДПУ ім. Івана Франка.
4. Эриксон, Э. (1996), *Идентичность: юность и кризис*. Москва: Арго.
5. Коррекционная программа профилактики неврозов у детей с ОВЗ. Детские неврозы. Профилактика неврозов. Режим доступа: https://ksu10.mskobr.ru/files/kormilchikova_progr_profil_nevroza.pdf

УДК 376-056.36

Янчукова Л.М.

*КЗ «Новопразька спеціальна школа
Кіровоградської обласної ради»*

ТЕОРЕТИЧНИЙ ОГЛЯД ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ В УЧНІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ

У статті здійснено теоретичний огляд особливостей розвитку пізнавальної активності в учнів з інтелектуальними порушеннями. Акцентовано увагу на специфіці розвитку пізнавальної активності учнів з порушеннями інтелектуального розвитку молодшого шкільного віку. Визначено структурні компоненти пізнавальної активності учня з інтелектуальними порушеннями та методи їх розвитку.

Ключові слова: *пізнавальна активність, учні з інтелектуальними порушеннями.*

Постановка проблеми. Розвиток пізнавальної активності учнів здійснюється у ході виконання навчальної діяльності в поєднанні її компонентів, що сприяє організації самостійної навчальної роботи, формуванню потреби в самоосвіті. Як зазначає Л. Лозова, внутрішнім стимулом пізнавальної активності є пізнавальна потреба. На жаль, на відміну від своїх ровесників із нормативним розвитком, у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями спостерігається знижена пізнавальна потреба, як у набутті нових знань, так і в спілкуванні з однолітками (Лозова, 2000, с. 10).

Задоволення потреб школяра в навчальній діяльності передбачає певні мотиви, внутрішнє спонукання до дій. Діти з інтелектуальними порушеннями не усвідомлюють важливості і потреби в навчанні, досить часто не сприймають навчальні цілі, а їх діяльність характеризується загальною неорганізованістю, яка має вираження в невмінні дітей розуміти та планувати хід її виконання (Жаренкова, 1984, с. 19).

У своїх роботах численні дослідники відмічають, що у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями часто проявляється комплекс неповноцінності по відношенню до навчання, який виключає позитивну мотивацію навчального успіху, у результаті чого з'являється негативне ставлення до вчителя, навчального процесу. Як показали дослідження І. Кулагіної та Л. Кузнецової, це обумовлено індивідуальними особливостями дітей цього віку та низькою сформованістю у них мотивів до навчання, тобто спостерігається мотиваційна незрілість дітей з інтелектуальними порушеннями (Кулагіна, 1982, с. 7).

У навчальній мотивації молодших школярів з інтелектуальними порушеннями спостерігається домінування ігрових мотивів, вони швидко втомлюються на уроках та важко переключаються з одного виду діяльності на інший. Незважаючи на це, використання позитивної мотивації з боку вчителя швидко допомагає учням «включитись в роботу» (Зубкова, 1993, с. 5). Відповідно до цього теоретичне дослідження основ пізнавальної діяльності учнів з інтелектуальними порушеннями молодшого шкільного віку є досить актуальним у сучасному освітньому просторі та відкриває пошук інноваційних засобів щодо свого розвитку.

Аналіз актуальних досліджень. Достатня кількість наукових досліджень присвячені вивченню мотивації пізнавальної діяльності і способів формування пізнавальних інтересів (А. Маркова, Л. Божович, І. Якіманська та ін.). Так, А. Маркова досліджувала співвідношення пізнавальних мотивів та інтересів, виділила в них головну роль мотиваційної активності учнів. Конкретні прийоми формування пізнавальної активності молодших школярів представлені численними дослідженнями з питань: використання дидактичних ігор (Л. Гранач, М. Захаров та ін.), розвитку творчого потенціалу (М. Галагузова, С. Дівіденко та інші), виховання самостійності та активності (В. Маралов, М. Данилов, С. Єгоров) (Зубкова, 1993, с. 4).

Учені наголошують, що пізнавальна активність у молодшому шкільному віці виникає з пошукової активності, закріплюється в процесі формування структури навчальної діяльності, яка є провідною у даної вікової категорії дітей. Також вчені відзначають той факт, що всі сфери особистості молодшого школяра (інтелектуальна, емоційна, вольова, мотиваційна) безпосередньо впливають на розвиток пізнавальної активності.

Дослідники однак в тому, що у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями спостерігається загальна неорганізованість, імпульсивність

діяльності на всіх етапах їхньої пізнавальної діяльності. Дослідження Л. Запорожця, Н. Подьякова, С. Новоселової вказують на важливість врахування під час навчально-виховного процесу пізнавальної активності дитини (Боїсович, 1995, с. 178).

Мета статті – здійснити теоретичний огляд особливостей розвитку пізнавальної активності в учнів з інтелектуальними порушеннями.

Виклад основного матеріалу. Останнім часом, відмічає Л. Боїсович, у освітньому середовищі прогресує негативна тенденція до збільшення кількості дітей з інтелектуальними порушеннями, у яких спостерігається низький рівень успішності в навчанні. Для вирішення цієї проблеми необхідно приділити особливу увагу активізації їхньої пізнавальної активності, зокрема за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій.

Науковець поняття «пізнавальної активності» розглядає як реалізацію пізнавальної потреби у вигляді пошукової орієнтовно-дослідницької діяльності, котра здійснюється як у загальному плані (плані дій), так і в внутрішньому (мисленневому) (Боїсович, 1995, с. 177). Автор пропонує за основу брати визначення пізнавальної активності за Л. Лозовою, а саме: пізнавальна активність – це риса особистості, яка виявляється у її ставленні до пізнавальної діяльності, що передбачає стан готовності, прагнення до самостійної діяльності, спрямованої на засвоєння індивідом соціального досвіду, накопичених людством знань і способів діяльності, а також знаходить вияв у якості пізнавальної діяльності (Боїсович, 1995, с. 178).

У науковому дослідженні Л. Боїсович, проаналізувавши особливості формування і розвитку пізнавальної активності у дітей з інтелектуальними порушеннями, відмічає, що у наукових дослідженнях у галузі спеціальної освіти (М. Певзнер, Т. Власової, В. Лубовського, Т. Єгорової та інших), вказується, що основною причиною несформованості пізнавальної активності в навчальній діяльності у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями є органічні порушення або відносно стійка недостатність центральної нервової системи. Як наслідок, відбувається порушення нормального розвитку психічних функцій (мислення, уваги, пам'яті, мислення тощо), незрілість емоційно-вольової сфери, переважання ігрових мотивів поведінки і відповідно низька пізнавальна активність (Боїсович, 1995, с. 177).

Л. Боїсович виділяє основні фактори впливу на формування позитивної мотивації до навчальної діяльності у дітей з інтелектуальними порушеннями: зміст навчального матеріалу; організація навчальної діяльності; колективні

форми навчальної діяльності; оцінка навчальної діяльності; стиль педагогічної діяльності учня. При правильній організації навчальної діяльності збільшується їх пізнавальна активність і відповідно підвищується ефективність навчання.

Пізнавальна активність у молодших школярів в навчальній діяльності проявляється ситуативно, переважає не чіткий пізнавальний інтерес. Згідно з психолого-педагогічним дослідженням, причиною цього є несформованість інтегративної діяльності мозку, і як наслідок порушення роботи зорової, слухової та дотикової сенсорних систем. Ці специфічні порушення сприймання у дітей з інтелектуальними порушеннями визначають обмеження в їх уявленні щодо навколишнього середовища, у них виникають труднощі щодо побудови цілісного образу і виділенні фігури (об'єкта) на певному фоні. Особливі труднощі молодші школярі відчувають під час аналізу навчального матеріалу, дітям буває складно виділити структурні елементи предмету, дрібні деталі тощо. Характерною особливістю молодших школярів з інтелектуальними порушеннями є порушення функції активної уваги, що характеризується нестійкістю уваги, яка підсилюється під час виконання завдання і супроводжується швидкою втомлюваністю, їм важко сконцентруватись на вагомих ознаках тощо.

Одне із фундаментальних досліджень за Л. Боїсович, показало, що у дітей з інтелектуальними порушеннями темп швидкості сприймання навчального матеріалу значно нижчий, ніж у їх ровесників із нормативним розвитком. Це відбувається в результаті відхилення від оптимальних звичних умов, наприклад, під час частотої зміни сигналів (об'єктів) або їх поєднання, під час одночасної появи декількох сигналів тощо (Боїсович, 1995, с. 177). У мисленнєвій діяльності у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями зниження пізнавальної активності проявляється в слабкій залежності діяльності від поставленої мети, недостатній допитливості, також діти відчувають труднощі під час пошуку загального способу вирішення поставлених задач.

Ще однією ознакою недостатньої сформованості пізнавальної активності у дітей з інтелектуальними порушеннями, констатує Л. Боїсович, є порушення механізмів мнемічної діяльності. У дослідженнях Т. Єгорової, де застосовувалась методика з картинками (учням було запропоновано розкласти отримані картинки на групи за першими буквами назв цих предметів). У результаті дослідження було виявлено, що діти з інтелектуальними порушеннями не лише

гірше відтворювали словесний матеріал, але і робили це значно повільніше за своїх ровесників з нормативним розвитком. Також досить важким завданням для молодших школярів з інтелектуальними порушеннями може виявитись відтворення тексту чи класифікація об'єктів тощо. Проте науковцями доведено, що сприймання та засвоєння навчального матеріалу покращується за умови застосування наочних засобів навчання, оскільки у дітей зазначеної категорії відбувається переважання образної пам'яті над словесною (Боісович, 1995, с. 177).

Отже, Л. Боісович встановлено, що в процесі навчальної діяльності у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями спостерігається недостатня пізнавальна активність, яка в поєднанні зі швидкою втомлюваністю може серйозно гальмувати їх навчання та розвиток. Швидка втомлюваність призводить до втрати швидкості працездатності, у результаті у дітей виникають труднощі під час засвоєння навчального матеріалу. На думку автора, підвищення рівня пізнавальної активності у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями можливе завдяки оптимальній організації навчального процесу, раціональному використанні сучасних освітніх технологій та вибір найбільш продуктивних методів навчання.

У свою чергу, як відмічає Л. Боісович, науковець Н. Крупська у своїх дослідженнях розробила низку методів активізації навчальної діяльності та зауважила, що формування пізнавальної активності розвиває інтерес, самостійність мислення, яке забезпечує міцне оволодіння знаннями і знаходить своє виявлення в практичному застосуванні. Крім того, учена виділила стимули, які сприяють формуванню пізнавальної активності, а саме – застосування дослідницького методу в навчанні, наявність ігрових елементів в діяльності, присутність елементів змагання та емоційність взаємовідносин педагога і учнів (Боісович, 1995, с. 178).

Разом з пізнавальними мотивами та потребами, важливу роль у структурі пізнавальної активності посідає пізнавальний інтерес. Стійкі пізнавальні інтереси забезпечують активність учня в навчанні, самостійність в діяльності, прагнення до набуття нових знань. Проте, як показали дослідження Т. Власової, Л. Кузнецової та Н. Білопольської, у дітей з інтелектуальними порушеннями пізнавальні інтереси носять ситуативний характер. Автори досліджень (Т. Єгорова та А. Цимбалюк) зазначали, що діти даної категорії уникають пошукової діяльності, не вміють планувати майбутні дії, не вміють правильно оцінити результат своєї діяльності, в них немає готовності до вольових зусиль

тощо. Тому продуктивність роботи на уроках у зазначеній категорії дітей, як правило, низька, а механічна, монотонна робота їх втомлює швидше. Все вище зазначене спонукає зробити висновок, що у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями спостерігається несформованість мотиваційного компонента, що відповідно гальмує формування пізнавальної активності школярів та негативно впливає на якість процесу навчальної діяльності (Боїсович, 1995, с. 179).

Особливий інтерес викликають дані А. Цимбалюк, яка встановила, що низька пізнавальна активність є джерелом низької продуктивності в процесі виконання інтелектуальних завдань, відсутності інтересу, зниження необхідного рівня психічної напруги, зосередженості. У дітей з інтелектуальними порушеннями переважають більш прості мисленнєві операції (аналіз, синтез), спостерігається зниження рівня логічності і відволікання уваги, труднощі переходу до абстрактно-аналітичного мислення. Так, діяльність дітей з інтелектуальними порушеннями під час аналізу об'єктів, які сприймаються зором, є недостатньо цілеспрямованою: виділення ознак найчастіше відбувається хаотично, без попереднього планування (Менчинська, 1984, с. 111).

На основі проведеного дослідження наукового доробку науковців, встановлено, що в процесі навчальної діяльності у молодших школярів спостерігається недостатня пізнавальна активність, яка в поєднанні зі швидкою втомлюваністю може серйозно гальмувати їх навчання та розвиток. Швидка втомлюваність призводить до втрати швидкості працездатності, в результаті у дітей виникають труднощі при засвоєнні навчального матеріалу.

У підтриманні пізнавальної активності в учнів з інтелектуальними порушеннями велику роль відіграє формування позитивної мотивації і заохочення будь-яких їхніх успіхів. Тому за умови правильно підібраних методів корекційної роботи та врахування нерівномірності проявів пізнавальної активності у дітей з інтелектуальними порушеннями можна досягти підвищення рівня активності у пізнавальній діяльності та викликати у них потребу в цій діяльності. Потрібно шукати спеціальні види завдань, які б, в першу чергу, торкались перцептивної сфери (Менчинська, 1984, с. 108).

Провівши аналіз теоретичних даних щодо пізнавальної активності у навчальній діяльності у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями, можна стверджувати, що процес розвитку даної «риси особистості» у них є несформованим. Як показують результати досліджень провідних спеціалістів

в галузі спеціальної педагогіки та психології, розвиток всіх компонентів пізнавальної активності характеризується затримкою та відхиленнями в розвитку.

Висновки. Отже, проблема формування пізнавальної активності у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями є актуальною у сучасному суспільстві, яке потребує самостійної, ініціативної, активної, творчої особистості. Пізнавальна активність допомагає особистості виконувати конструктивні дії в спілкуванні, навчанні, взаємодії з оточуючими, а також у вирішенні пізнавальних завдань у процесі навчання. Проте дослідниками у галузі спеціальної педагогіки встановлено, що у даній категорії дітей спостерігається недостатня її сформованість, яка негативно впливає на становлення їхньої особистості та зниження успішності й результативності в навчанні. Тому постійно ведуться пошуки нових технологій навчання та засобів корекційного впливу, які б активізували пізнавальні процеси молодших школярів з інтелектуальними порушеннями, а також стимулювали їхню пізнавальну активність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Боисович, Л. И. (1995). *Проблемы формирования личности*. Москва-Воронеж.
2. Жаренкова, Г. И. (1984). Специфика учебной деятельности. *Дети с задержкой психического развития*. Т. А. Власова (ред.), (сс. 17–20). Москва: Педагогика.
3. Зубкова, Т. И. (1993). *Формирование познавательной активности слабоуспевающих учащихся начальных классов* (автореф. дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.09).
4. Кулагина, И. Ю. (1982). О возможности формирования учебной мотивации у детей с ЗПР. *Дефектология*, 6, 6–10. (Kulagina, I. Yu. (1982). On the possibility of forming learning motivation in children with BPD. *Defectology*, 6, 6–10.).
5. Лозова, В. І. (2000). *Цілісний підхід до формування пізнавальної активності школярів*. Харків: ОВС.
6. Менчинская, Н. А., Цымбалюк, А. Н. (1984). Познавательная активность и обучаемость. *Дети с задержкой психического развития*. Т. А. Власова (ред.), (сс. 107–115). Москва: Педагогика.

РОЗДІЛ IV. НАУКОВІ Й ТВОРЧІ РОБОТИ СТУДЕНТІВ- МАКАРЕНЦІВ ПРОЄКТУ «ТІ, ХТО ВІДКРИВАЮТЬ ДВЕРІ...»

ПЕРЕДМОВА

Вчителі відкривають двері. Входиш ти сам.

Китайське прислів'я

У 2020-2021 навчальному році кафедрою педагогіки та ресурсним центром макаренкознавства Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка було ініційовано проведення заходів, що присвячені дослідженню практико-орієнтованої спадщини двох найвидатніших українських педагогів ХХ століття Антона Семеновича Макаренка та Василя Олександровича Сухомлинського.

Сучасні студенти, що належать до макаренківської родини СумДПУ імені А.С. Макаренка, зокрема, представники Інституту педагогіки і психології, Інституту історії та філософії, Інституту культури і мистецтв, Інституту фізичного виховання і спорту, факультету іноземної та слов'янської філології, природничо-географічного та фізико-математичного факультетів, активно долучилися до традиційного конкурсу наукових і творчих робіт за номінаціями: есе, тези, стаття, презентація, відео, буктрейлер.

Особливістю реалізації історико-педагогічного проєкту в цьому навчальному році стала можливість для переможців конкурсу долучитися й до онлайн та офлайн презентації своїх робіт. Вони мали можливість зробити це в рамках проведення Всеукраїнського з міжнародною участю круглого столу «Педагогіка В. О. Сухомлинського: діалог із сучасністю» (1 жовтня 2020 року) та Всеукраїнського з міжнародною участю науково-практичного семінару «Макаренківські читання» (11 березня 2021 року).

Під час проведення різних видів наукової й творчої активностей студенти-макаренківці та гості мали змогу переконатися в тому, що «видатні педагоги діяли в різних умовах, йшли різними шляхами, по-своєму вели особистість до повного розкриття, але їх об'єднує глибоке гуманне уявлення про шляхи до соціально, морально та психологічно здорового дитинства та юнацтва, втіленням якого є Щаслива Людина з почуттям власної гідності, без якої немає ні культури, ні демократії» (Степанова Л.А., 2014).

Керівник науково-дослідного ресурсного центру макаренкознавства,

к. п. н., доцент кафедри педагогіки **Н. Г. Осьмук**

Базарний В.Ю.*ННІ історії, права та міжнародних відносин
СумДПУ імені А. С. Макаренка*

ДОБРО ПОЧИНАЄТЬСЯ З ТЕБЕ
(За твором В.О. Сухомлинського «Сто порад учителів»,
порада 4 «Будьте доброзичливі»)

У наш час тема добра й доброзичливості в суспільстві, на мою думку, є дуже актуальною. На жаль, прояви кращих людських якостей: гуманності, доброзичливості, безкорисливої допомоги, співчуття стали «не модними». Все більше звикаємо до проявів насилля, агресії, булінгу (не в останню чергу завдяки інтернету, телевізору), до байдужості та черствості у повсякденні. Вирішення таких проблем багато в чому покладається на навчально-виховні заклади: дитячі садочки та школи.

Бути доброзичливим – означає ставитися до дитини так, як ви поставилися б до власного сина. Основним простором вияву моральних якостей виступають доброзичливі взаємовідносини. Добро, в першу чергу, пов'язане з умінням радіти і жаліти, відгукуватися на почуття інших і тримати свою душу відкритою. Дитина навчається рахуватися з думкою інших, співчувати чи турбуватися, домовлятися і поступатися, співпереживати і ставити себе на місце іншої людини.

Легко сказати: будьте доброзичливі. В.О. Сухомлинський писав про те, що потрібно вчити дітей пізнавати світ серцем. Все своє життя люди пізнають, що таке добро і зло, милосердя і жорстокість, доброзичливість і агресія... Але шлях до доброти не простий і не завжди легкий, тому потрібно вчитися бути доброзичливими, уважними до людей і дбати одне про одного. У житті, як і в казках, добро і зло, жорстокість і милосердя часто опиняються поряд. І тоді саме від думок та вчинків людей, персонажів, залежить, що перемаже – добро чи зло, любов чи ненависть. Відомо, що доброзичлива людина – це та, яка завжди готова допомогти ближнім, проявляє увагу до оточуючих людей, не поспішає критикувати їхні вчинки. І, здається, в цьому немає нічого складного, адже бажати добра іншим – це природно і не повинно вимагати якихось особливих зусиль. Так і є. Але, в той же час, чи так вже легко бути позитивно налаштованим до людей, до яких ми звикли ставитися негативно? Адже в ситуаціях, коли наше ego чіпляють за живе, буває досить непросто залишитися на позиції доброзичливості. Чому ж ми не завжди пам'ятаємо про доброту в такі ось

моменти? Тому що в цей час свої правила нам намагається нав'язати емо, а ми самовільно йому підкоряємося, хоча насправді маємо достатньо сил і можливостей для того, щоб позбутися такого впливу. І найвірніший шлях, щоб зробити це – розвивати в собі благородну і необхідну якість – доброзичливість.

Доброзичливість вчителя виражається перш за все, в умінні не допустити, щоб дитина стала поганою, застерегти від помилкових кроків. Доброзичливе ставлення один до одного не залежить від рівня освіти батьків та їх соціального становища, а залежить від специфіки виховання в сім'ї та навчальному закладі. Характер доброзичливих взаємин батьків і педагогів з дітьми слугують орієнтовною моделлю побудови доброзичливих стосунків, як з однолітками, так і в повсякденному житті.

Почуття власної гідності дитини залежить від її успіхів у навчанні, а успіхи залежать від доброзичливості педагога. Ми повинні пам'ятати те, що кожен успіх в навчанні дитини – це вогник радості нашої творчої праці. Кожен маленький крок доброзичливості приносить радість вчителю, в свою чергу, складаються доброзичливі стосунки між вчителем і учнем. Говорять, добро породжує добро, а зло породжує зло...

Отже, якщо кожна доросла людина буде доброзичливо ставитися до інших, діти будуть брати з неї приклад і відповідно ставати доброзичливими. На цьому і наголошував В.О. Сухомлинський у своєму творі «Сто порад вчителю».

Доброта, порядність, людяність – це ті риси характеру, якими повинна володіти кожна людина, і якщо намагатися бути такими, то й проживеш щасливе життя.

Бойченко А.Ю.

Факультет іноземної та слов'янської філології

СумДПУ імені А.С. Макаренка

ЯКОСТІ ПЕДАГОГА-ВИХОВАТЕЛЯ

(За працю В. Сухомлинського «Сто порад вчителю», порада 62)

Сучасна система освіти прагне сформувати особистість не лише освічену, але й виховану. Це особливо важливо розуміти вчителям, бо більшість часу дитина протягом дня проводить саме в школі, і саме на плечі педагогів частково лягає тяжка праця її виховання. Проте яким саме вимогам має відповідати педагог-вихователь? У своїй праці «Сто порад вчителю» український

письменник та педагог Василь Сухомлинський перелічує вимоги до вчителя як до вихователя, але питання полягає в тому, чи може слідувати цим вказівкам сучасний педагог? Розглянемо їх детальніше та з'ясуємо.

У першу чергу В. Сухомлинський звертає увагу на важливу роль особистого прикладу: «вихованець – дзеркало вихователя». Освіта людини, згідно з позицією автора – це не тільки її знання, але й уся багатогранність її людського образу, тобто риси характеру, поведінка, переконання, світогляд тощо. Саме тому справжньому освітянину необхідно зуміти стати взірцем для своїх вихованців, навчитися відчувати та розуміти найменші порухи їхньої душі. Ця вимога безперечно важлива у будь-який час – незалежно від того, якому поколінню викладає вчитель, він має бути більше, ніж просто людиною, що подає матеріал. Він має бути прикладом для наслідування, можливо, навіть старшим другом, до якого можна звернутися по допомогу та за порадою.

Також автор вважає необхідним для вчителя любити свій предмет, бути, як він сам це називає, «закоханим у науку». Якщо педагог зацікавлений у тому, що викладає, та добре розуміється на своїй спеціальності, він швидко здобуде авторитет та повагу своїх вихованців. І коли він досягне цього, його виховний вплив зможе стати максимально ефективним – діти та підлітки набагато охочіше дослухаються до тих, кого самі вважають вартими поваги, ніж до тих, кого їм нав'язали в авторитети.

У той же час, В. Сухомлинський – не відірваний від реальності ідеаліст: він усвідомлює, що навіть морально ідеальний педагог, закоханий у свій предмет, не зможе прищепити ці почуття абсолютно кожному учневі. Автор наполягає на тому, що кожен повинен знайти в класі чи підгрупі тих вихованців, які неодмінно зацікавляться і захочуть дізнаватися більше, і особливу увагу приділяти саме їм – спілкуватися в позаурочний час, рекомендувати книги тощо. Особливо це актуально в наш час, коли у класі може навчатися понад 30 учнів, і навіть розміри підгруп завеликі для того, щоб знайти індивідуальний підхід абсолютно до кожного учня.

Звісно, вчитель повинен намагатися задовольнити освітні потреби кожного, проте це не завжди вдається, бо навчання – це двосторонній процес, який вимагає не лише майстерності з боку педагога, але й готовності працювати та самовдосконалюватися з боку учня. Без бажання останнього навіть найталановитіший вчитель не зможе донести матеріал повною мірою, і про це в жодному разі не можна забувати.

Отже, роль педагога-вихователя в сучасній школі важко переоцінити. Формування підростаючого покоління – копітка та складна праця, і до того, хто її виконуватиме, має бути поставлена низка жорстких вимог. Як ми побачили, ці вимоги не особливо змінилися з часів Василя Олександровича Сухомлинського – високий рівень вихованості та духовності, зацікавленість у власному предметі, зацікавлення всієї аудиторії та розуміння її неоднорідності, виокремлення окремих учнів, з якими доцільно працювати індивідуально у позаурочний час. Кожна із цих ознак створювала портрет ідеального педагога-вихователя у двадцятому сторіччі і, безперечно, не полишає його у наш час.

Вакула Т.С.

Факультет іноземної та слов'янської філології

СумДПУ імені А.С. Макаренка

СТАТЄВЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ТА ПІДЛІТКІВ

(За А.С. Макаренком «Педагогічна поема». Частина перша.

15 «Наш – найкращий»)

Статеве виховання має величезне значення в житті кожної людини, бо саме від тієї інформації, яку людина отримує в дитинстві або в підлітковому віці, буде залежати її майбутнє, а саме сімейний стан, ставлення до шлюбу, до протилежної статі і її поведінка в сексуальних відносинах. Особливо це актуально в наш час, коли навіть маленька дитина може в інтернеті знайти відповіді на всі питання, які її цікавлять, тому що вся інформація зараз знаходиться у відкритому доступі, навіть реклама, яку зараз показують на сайтах, може негативно впливати на дитину.

Деякі батьки вважають, що потрібно постійно контролювати дитину, перевіряючи її історію пошуку або взагалі забирати телефон і всі інші гаджети, на яких вона може знайти ту чи іншу інформацію. Я вважаю, що це не вихід, бо таким чином вони не вирішують проблему, а тільки погіршують ситуацію. Дитина, граючи на вулиці, може дізнатися навіть більше від випадкових джерел інформації, ніж в інтернеті, але ці джерела не можуть дати правильного уявлення про інтимну сторону людського життя. Питання дітей цілком природні і свідчать про нормальний розвиток особистості. Не розуміючи цього, батьки вважають, що краще дитині заборонити розмовляти на цю тему, ніж поговорити з нею відверто і пояснити, що, наприклад, результатом сексуального контакту може бути

вагітність, зараження ВІЛ або іншими венеричними захворюваннями. Так у свідомості дитини зміцнюється уявлення про погану, непристойну сторону життя дорослих і закладається основа для неправильного статевого виховання. Тому на даний момент це велика проблема.

Макаренко в своїй поемі "Наш – найкращий" дуже добре описує процес дорослішання і необхідність у статевому вихованні підлітків. Педагог пише, що дівчатка в 14 років вже починають перетворюватися з гидких каченят в прекрасних лебедів і тому починають привертати увагу хлопців, що і сталося з головною героїнею цієї історії. Події відбувалися в дитячій колонії. Раїса таємно почала листуватися та зустрічатися з хлопцем, який до цього часу теж був у дитячій колонії, але тільки три тижні. Раїса Соколова була розумнішою за всіх, тому викладачі хотіли, щоб вона вступила до університету. Усе літо вона готувалася і восени 1921 року вона вступила до київського робітфаку, але дівчина провчилася там недовго і незабаром повернулася назад до колонії, сказавши всім, що у неї канікули. Усі педагоги і діти помітили, що у неї з'явився животик, який вказував на те, що вона вагітна, але Раїса цей факт заперечувала і говорила, що вона трохи набрала вагу через те, що її добре годують. На мою думку, вона нікому не хотіла говорити про свою вагітність, бо боялася, що всі будуть сміятися, принижувати та обзивати її, як це зазвичай буває. Дівчині було дуже важко і саме в цей момент їй, як ніколи, потрібна була підтримка і допомога. Вчителі вважали, що все добре, головне – не турбувати її зараз і дати час все обміркувати, але це було не правильне рішення. Вони не подумали про те, як сильно вагітність вплинула на її психологічний стан. Дівчина була зовсім не готова до цього і напевно нічого не знала про те, які можуть бути наслідки, так як на цю тему не прийнято говорити. Тому не дивно, що дівчина в шоковому і наляканому стані після пологів у своїй кімнаті, де спали ще чотири дівчини, вирішила вбити дитину і віднести в ліс, щоб її там з'їли тварини. Це дуже жорстоко з її боку, але нею керував страх, а можливо, ще був негативний вплив з боку хлопця, з яким зустрічалася Раїса, і саме він наполіг на тому, щоб вона вбила свою дитину, але все ж таки вся відповідальність лежить на ній. Раїса була засуджена умовно на вісім років і негайно віддана під відповідальний нагляд цієї ж дитячої колонії. Дуже багато дівчаток знаходяться в схожих ситуаціях через те, що батьки та викладачі бояться говорити на цю тему, в результаті цим дівчаткам потім доводиться займатися з психологами, щоб в майбутньому побудувати щасливу сім'ю.

Підбиваючи підсумки, зазначу, що статеve виховання має бути складовою частиною навчально-виховних заходів, що здійснюються в сім'ї, дошкільному закладі, школі, і проводиться з урахуванням статі, віку, рівня підготовленості дітей. Адже статеve виховання становить важливу частину загального виховання людини.

В'юн Яна

*НН інститут фізичної культури
СумДПУ імені А.С.Макаренка*

ВАСИЛЬ СУХОМЛИНСЬКИЙ

Українська література, на мою думку, є найколеритнішою та найбагатшою. Тому що дуже багато письменників і письменниць вклали свою душу, думки і переживання, щоб українська література розвивалася і набувала своєї неповторності.

Великий та цінний вклад в педагогіку та літературу вніс саме Василь Сухомлинський. Ще з дитинства мав любов до книг, яку Василю прищепив його дідусь Омелян.

Життя у Василя Сухомлинського було досить складним, бо в ті роки багато чого впливало на здобуття освіти та прославлення людини як письменника чи іншого діяча. Бути педагогом йому ніби було найменовано з самого початку, бо велика любов до дітей та прагнення працювати надало йому цього статусу. Спочатку Василь намагався здобути освіту вчителя української мови та літератури два рази, бо першого разу не вдалося через хворобу. Але вже через декілька років в нього все вдалося і він почав працювати вчителем у досить ранньому віці. Та незважаючи на війну та складнощі життя, йому подобалося працювати педагогом, і цьому було присвячено 35 років життя.

Саме у 60-х Сухомлинський почав займатися літературною діяльністю. Тоді вийшли його перші книги, статті та художні твори. Саме твори Василя Сухомлинського, наповнені глибоким змістом, хочеться перечитувати безліч разів, автор вклав у них ідеї гуманізму, толерантності та патріотизму. Більшість з них носять повчальний характер.

Життя його було наповнене різними випробуваннями, адже під час війни він отримав поранення рук, але не сприйняв це за кінець своєї педагогічної та літературної діяльності, а продовжував старанно працювати. Через це можна сказати, що Василь Сухомлинський був сильною людиною, життєлюбною та найголовніше – Педагогом з великої літери!

Гафуров А. О.*факультет іноземної та слов'янської філології**СумДПУ імені А.С.Макаренка***ВАЖЛИВІСТЬ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ПІДХОДУ
В РОБОТІ З «ВАЖКИМИ УЧНЯМИ»****(За главою 10 «Про роботу з «важкими учнями» В. Сухомлинського
«Сто порад учителю»)**

Василь Сухомлинський називав роботу з «важкими учнями» одним з «найміцніших горішків» у педагогічній роботі. Складність полягає в тому, що таким дітям на засвоєння нового матеріалу треба в кілька разів більше часу, ніж їхнім однокласникам. Повторювати пройдені теми з ними треба не через два-три місяці, а через кілька тижнів. Здається, ніби розтлумачений і вже засвоєний матеріал «важкі учні» можуть не згадати вже наступного дня. Ця тема залишається актуальною і нині, бо діти, які менш здібні до навчання, завжди були, є і будуть. Форми і методи навчально-виховної роботи В. Сухомлинського я й намагатимусь пристосувати до сучасної педагогіки, так як вважаю, що вони поза часом і залишаються актуальними.

За три десятки років педагогічної діяльності Василь Сухомлинський сформулював чітку позицію щодо викладання навчального матеріалу таким дітям: ніякого зубріння та заучування, а більше читати. І не просто читати, а підібрати матеріал, написаний у цікавій формі, тобто спонукати до образного мислення, щоб «зачепити» увагу дитини і щоб інформація стала зрозумілою. За переконанням педагога, прогресу у навчання цих дітей можливо досягти здивуванням, нестандартною подачею матеріалу. Саме такий підхід здатний пробудити, стимулювати нервові клітини кори півкуль головного мозку, так само як м'язи привести до тонусу фізичними навантаженнями. У момент зацікавленості «важкі діти» здатні сприймати і засвоювати матеріал швидше. Напевне, в цей час в їхньому мозку відбуваються якісь позитивні перетворення, які дають змогу краще навчатись. Спонукати до вивчення матеріалу через цікавий підхід у викладанні навчального матеріалу – ось що ніби стимулює мозок посилено працювати. Зацікавленість неначе стає поштовхом для посиленої мозкової діяльності. Як приклад, наводиться історія з хлопчиком на ім'я Федя, якому дуже важко йшло навчання з арифметичними задачами. І для таких, як Федя, В. Сухомлинський розробив окремий підручник із завданнями на основі

народної педагогіки, де задачі були не арифметичні, а логічні. У своїй роботі педагог наводить два яскравих приклади таких завдань: про трьох пастухів над якими пожартував їхній помічник та обмазав, коли вони спали, лоби чорним кольором. Кожен з них думав, що регоче над двома іншими, до тих пір, поки один з пастухів не здогадався, що всіх їх помічено ваксою. Завдання учневі було зрозуміти, як саме третій пастух це зрозумів. Другий приклад, про два села Правдуни і Брехуни. В одному населеному пункті говорять лише правду, а в іншому неправду. Завдання: задати одне питання першому пересічному жителю, щоб зрозуміти, в якому із сіл знаходишся? Безперечно, що Сухомлинський мав на увазі задачі на розвиток мислення, логіки. Своєю увагою, додатковими заняттями з Федею вчитель зумів розбурхати пізнавальний інтерес учня до вирішення цих завдань. До того ж підібрав для «важкого» учня спеціальну літературу, яка розвивала мислення, спонукала роздумувати, міркувати, а не зазубрювати пройдений матеріал. Очевидно, що такі форми й методи роботи дали свої плоди: хлопчик захопився розв'язанням задач на логіку і поступово перейшов до вирішення арифметичних. При цьому творче підходив до цього процесу: в окремому зошиті поруч із заданими параметрами малював завдання, таким чином залучав свою уяву, щоб впоратись із задачею. Такий підхід дав результати, через деякий час учень взявся до вирішення математичних задач і освоїв шкільну програму з алгебри та геометрії, а в шостому класі з'явився інтерес до фізики. Хоча з деякими гуманітарними предметами виникали періодично труднощі, але перешкоди у навчанні долались саме великою кількістю прочитаних книжок. Після школи Федя вступив до технікуму та отримав спеціальність – «Майстер з налагодження верстатів».

Василь Сухомлинський ніколи не зводив позаурочне навчання до зубріння текстів. Він вважав заучування без розуміння найбільшим злом у педагогічно-виховному процесі. Наполягав винятково на читанні й осмисленні прочитаного. Тож, можна сказати, з огляду на сучасні реалії, що в своїй педагогічній діяльності, ще півстоліття тому, він керувався індивідуальним підходом до учнів та креативністю у викладенні навчального матеріалу, інноваційним мисленням у педагогіці. Нестандартні рішення і підходи до учнів говорять про небайдужість до своєї роботи, про прагнення досягти ефективних результатів. І вони були. І на прикладі хлопчика Феді ми можемо це констатувати. З дитини, яка не здатна була зрозуміти задачку за третій клас, виріс спеціаліст високої кваліфікації.

Отже, це доводить нам, що мозковий штурм не буде ефективною технікою без осмислення і обговорення. Всі ж звернули увагу, що не звичайні підручники, а нестандартні задачники, складені самим Сухомлинським, і підібрані під певних учнів, пробудили цікавість, інтерес до навчання, насамперед, розвинули логічне мислення у дитини. При прочитанні статті стає зрозумілим, що автор радить педагогам подавати навчальний матеріал «важким» учням у доступній формі, простою мовою пояснювати складні речі, вчити вмінню встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, оцінювати складнощі та шукати шляхи їх вирішення. Усі наведені вище форми і методики обов'язково необхідно пов'язувати з вивченням навчального матеріалу. Це матиме позитивні наслідки у навчанні таких учнів. Варто спробувати, щоб переконатись, що методика Василя Сухомлинського завжди на часі.

Гура Є. Р.

ННІ історії, права та міжнародних відносин

СумДПУ імені А. С. Макаренка

САМОВИХОВАННЯ УЧНІВ ЗА ПІДТРИМКИ ВЧИТЕЛЯ (100. Остання порада – по секрету...)

Ми маємо справу з найскладнішим, неоціненним, найдорожчим, що є в житті, з людиною. Від нас, від нашого вміння, майстерності, мистецтва, мудрості залежить її життя, здоров'я, розум, характер, воля, громадянське й інтелектуальне обличчя, її місце і роль у житті, її щастя.

Василь Сухомлинський

«Сто порад учителям» Василя Сухомлинського є надзвичайно актуальними в наш час. Робота була написана у вигляді порад, котрі присвячені окремим аспектам педагогічної діяльності: особливостям педагогічної професії, організації навчального процесу, вихованню підростаючого покоління, роботі з батьками вихованців, виховному впливу колективу. Дана книга є для педагога життєво-професійною настановою.

Проаналізувавши численну кількість порад Василя Сухомлинського, можна виділити настанову №100 «Остання порада – по секрету». У цій пораді розглядається те, що учневі не рекомендується бути педагогічно обізнаним про прихований виховний намір, бо за таких умов він буде приносити шкоду

вихованцю. Обстановка ненавмисності полягає в тому, що учневі не треба в кожную мить знати, що вчитель його виховує, саме в такому випадку це являє собою ефективний педагогічний вплив. Таким чином формується довіра учня до вчителя.

Розглядаючи виховання учня, треба враховувати факт того, що справжнє виховання – це самовиховання. Треба розуміти те, якщо учень буде відчувати й розуміти, що його виховують на кожному кроці, то з часом здатність до самопізнання та самовдосконалення притупиться або навіть викличе відторгнення. Учень буде чекати, поки йому не скажуть, що саме треба робити. Спілкування вчителя з учнем повинно нести за собою пробудження внутрішніх духовних сил, які викликають внутрішню роботу розуму й серця, спрямовану на самопізнання й самовдосконалення.

Важливим аспектом самовиховання є логічне мислення, вміння аналізувати кожен свій вчинок, що сприяє виробленню вимогливості до себе як постійної риси характеру, без якої неможливо досягти успіху. Тому вчитель в індивідуальних бесідах і на зборах детально аналізує порушення правил поведінки, їх причини, привчає учнів до самоаналізу.

Самовиховання учнів як процес, насамперед, потребує тривалих вольових зусиль, уміння керувати собою, досягати поставленої мети та не занепадати духом від невдач. Тому саме з цієї причини треба залучати учнів до видів діяльності, які передбачають зібраність, організованість, відповідальність. Долаючи труднощі, вони загартовують волю, доводять розпочату справу до кінця, переконуючись, що навіть невеликі успіхи роблять їх сильнішими.

Підвищує ефективність процесу самовиховання й наявність ідеалу, до якого прагне учень. Спостереження переконують, що до самовиховання байдужі переважно ті, хто не має життєвої мети, ідеалу. Спираючись на факт, треба знати ідеали учнів, а якщо вони відсутні, то допомогти їх сформувати.

Самовиховання як процес значною мірою залежить від рівня розвитку колективу. Наприклад: у згуртованому колективі, де панує адекватна громадська думка, атмосфера доброзичливості, розвинута взаємовимогливість, самовиховання відбувається успішно.

Таким чином, можна прийти до висновку, що до кожної дитини треба підібрати індивідуальний підхід. Це викликає довіру один до одного. Стимулювати її та заохотити до самовиховання. Інколи вчитель замість батьків

може дати поштовх на роботу та досягнення успіхів учнем. Як на майбутнє, це дуже корисно мати такі навички як: самовиховання, самовдосконалення, реалізація та досягнення поставленої мети.

Дегтярьов В.А.

НН інститут історії, права та міжнародних відносин

СумДПУ імені А. С. Макаренка

**ПРОБЛЕМА ОСМИСЛЕННЯ УЧНЯМИ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ
(За твором В. О. Сухомлинського «Сто порад вчителю», порада № 13
Як вести учнів від фактів до абстрактних істин)**

Проблема осмислення учнями навчального матеріалу на сьогоднішній день є актуальною. Учень в процесі навчання має не тільки знати якісь факти, а розуміти їх суть, причини, наслідки, контекст. На жаль, опираючись на власний суб'єктивний досвід та досвід об'єктивний, що виражається у невтішних дослідженнях якості української освіти, можна стверджувати, що значна частина школярів лише зазубрює навчальний матеріал.

У 13 пораді зі «Сто порад вчителю» В. Сухомлинський звертає увагу на цю проблему та навіть називає її великим злом. Дійсно, розуміння учнями того, що вивчається, є надзвичайно важливим, особливо в таких технічних дисциплінах як математика, фізика, інформатика, які потребують послідовного та системного вивчення.

Даний критерій є одним з найважливіших показників якості навчання. Він виражає ефективність подачі педагогом матеріалу, доступність тексту в підручнику і взагалі результативність всіх використовуваних у навчальному процесі способів передачі знань.

Другий закон діалектики Г. Гегеля говорить, що кількісні зміни перетворюються в якісні. На мою думку, в даному випадку він не працює, оскільки для створення якісних змін немає необхідних передумов. Навпаки, сама проблема «намагається» зберегти існуючий стан речей.

Потрібно звернути увагу на наслідки існуючої проблеми та можливі шляхи її вирішення. Просте заучування тексту має такі недоліки:

- Швидке зазубрювання великих обсягів інформації призводить до настільки ж швидкого їх забування. Якщо ж точно заучування необхідне, то воно

повинно ґрунтуватися на розумінні тексту. Наприклад, прослідкувавши причинно-наслідкові зв'язки в пояснюючій правилу задачі, учень надовго закріпить отриману інформацію.

- Зазубрювання матеріалу без осмислення призводить до неможливості його використання на практиці. Такий учень оперує обмеженою кількістю слів у правилі і не може пояснити його сенс своїми словами. Подібне навчання орієнтує здобувача освіти в кращому випадку на здачу випускних екзаменів, а не на життя.

- Механічне заучування є доволі крихким. Відомо, що досить забути якесь слово, як «ланцюг слів» рветься, і подальший переказ матеріалу стає неможливим. Доведеться чекати підказки, навідного питання або ж розпочинати заново.

В. Сухомлинський в цілому розділяє ці погляди й на їх основі можна вивести кілька порад, як правильно повинен проходити процес навчання:

- Осмислення отриманих знань повинно закріплюватися на практиці, яка як міні-іспит перевірить розуміння учнем пройденого матеріалу.

- У процесі навчання школярі повинні вміти користуватися методом аналізу й синтезу, що допоможе зрозуміти об'єкт пізнання в єдності його компонентів.

- Важливими є міждисциплінарні зв'язки, необхідні для формування більш повної картини світу.

- Використання золотого правила дидактики – наочності. Вивчення теми повинно розпочинатися не з розповіді про об'єкт навчання, а з його спостереження.

В обговорюваному нами питанні найбільшу роль займає саме вчитель, який виступає контролером, редактором та викладачем. Як останній він повинен вміти просто та доступно донести інформацію до учнів, не втрачаючи при цьому якості самого виступу. В. Сухомлинський зазначає, що вчитель не повинен допустити надто багато помилок у учня при першому ознайомленні з новою інформацією, так як це сходинка до наступного етапу.

Підбиваючи підсумки, можна сказати, що проблема осмислення учнями навчального матеріалу на сьогоднішній день є актуальною, оскільки в школах поширеними є явища простого заучування формул, правил, законів. Таке навчання є неефективним, так як не підкріплене власними учнівськими умовиводами й досвідом.

Доценко Є. А.*Факультет іноземної та слов'янської філології**СумДПУ імені А. С. Макаренка*

ВАЖЛИВІСТЬ ТЕАТРУ В ЖИТТІ КОЛОНІСТІВ
(За твором А.С. Макаренка «Педагогічна поема». Частина 2,
глава 4 «Театр»)

Серед різноманітних форм навчання і виховання дітей особливе місце посідає театр і театралізовані ігри. Театр – це один із найбільш доступних видів художньої діяльності, який дозволяє вирішувати багато проблем педагогіки і психології.

«Педагогічна поема» є одним з найвизначніших творів відомого педагога і письменника Антона Семеновича Макаренка. З метою підвищення ефективності педагогічного впливу автор активно застосовував у своїй роботі театральну діяльність, яка сприяла ствердженню мажору в колективі, дозволяла вихованцям та педагогам у спільній творчій діяльності встановлювати стосунки співробітництва й співтворчості, виховував у колоністів гуманістичні якості.

Найбільше мені сподобалася глава «Театр». Педагог відводив значне місце театру у виховній роботі з колоністами. Він одним із перших висловив думку про доцільність використання елементів театрального мистецтва у професійній майстерності вчителя та успішно реалізував це положення на практиці. Будучи знавцем і поціновувачем мистецтва, він активно залучав своїх вихованців до літератури, театру, музики та образотворчого мистецтва.

Підготовка до спектаклю вважалася важливою справою, вихованці вчилися володіти собою, своїм голосом, мімікою, як справжні артисти. Під час репетицій педагог-новатор намагався глибоко аналізувати роль кожної дійової особи у п'єсі, вміло знаходив вихід із труднощів при постановці п'єси. Чудовим у цих постановках було те, що разом із вихованцями в них брав участь Антон Семенович Макаренко.

Театр у колонії був самодіяльним. Педагог докладав багато зусиль для того, щоб в умовах обмежених матеріальних можливостей він працював на належному художньому рівні. Антон Семенович – великий знавець театру, який володів акторськими й режисерськими здібностями. П'єси: «Пригоди племені нічевоков», «Бунт машин», «Товариш Семівзводний», «Азефа», «Ревізор» викликали значний інтерес не лише з боку громади, але й мешканців

навколишніх сіл і шанувальників театрального мистецтва Харкова, а деякі з них ставали справжньою культурною подією, про що свідчили повні аншлаги й суперечки через квитки.

Театральна діяльність розгорталася швидко протягом трьох зим. За зимовий сезон ставили близько сорока п'єс, ставили серйозні великі п'єси на чотири, п'ять дій. Це були унікальні вистави, над якими проводилася копітка робота не тільки акторів, але й колоністів, які були відповідальні за одяг, реквізити, декорації.

Щосуботи приїжджали на возах глядачі і близько знайомилися з колонією, їх можна було побачити і в кімнатах, і в їдальні. Спілкуванням з колоністами не гордували, залюбки підтримували з ними розмову, часто пригощали і обмінювались досвідом. Суспільство перестало їх вважати злочинцями, а ставилося як до звичайних дітей.

Актори були надзвичайно віддані своїй справі і винахідливі. Показувати двічі одну й ту саму п'єсу було не допустимо для самих учнів. На розучування п'єси відводився один тиждень. Вчити ролі було ніколи, поряд з театром виконували звичайну колоністську роботу, ходили в школу і вчили уроки, тому почали грати під суфлера. Репетиції були щовечора до другої години, а в суботу заморені актори тягали столи і прибивали декорації.

Я вважаю, що завдяки театру значно поліпшилась мова колоністів. Учні засвоювали унікальність рідної мови, навчилися володіти собою, своїм голосом, мімікою, як справжні артисти. Підготовка до театральних вистав дала змогу познайомитись з термінологією і елементарними поняттями як театрального мистецтва, так і суспільного, літературного, морального характеру.

У діяльності театру Антон Семенович Макаренко вбачав «педагогічну необхідність, засіб культурного виховання, емоційного впливу». Оживляючи творчу атмосферу життя колективу, театр виступав важливим засобом реалізації системи перспективних ліній, втіленням принципу «завтрашньої радості». Кожен із вихованців знаходив у ньому роботу, відповідну до його здібностей: суфлер, актор, бутафор, відповідальний за обігрів приміщення, художник-декоратор, костюмер, рисувальник афіш тощо. І в такій спільній радісній мистецькій діяльності виправлялися негативні якості вихованців, згуртовувався міцний і творчий колектив однодумців, у якому загальний поступальний рух був запорукою індивідуального творчого розвитку кожного його члена.

Завальна П. М.*НН інститут педагогіки і психології**СумДПУ імені А.С. Макаренка*

ХТО ТАКИЙ СПРАВЖНІЙ ПЕДАГОГ?

Я вже вкотре ловлю себе на думці, що постійно намагаюся зрозуміти відповідь на вкрай важливе питання: «Хто такий педагог?». Узагалі, що таке педагогіка? І найголовніше – хто ця людина, справжній педагог і чи достатньо простого бажання, щоб ним стати. Намагаюся обміркувати все і знову приходжу до висновку, що, мабуть, аби бути хорошим учителем, треба мати Боже благословення.

Одразу спадає на думку творчість і педагогічний шлях Василя Олександровича Сухомлинського. Ця людина все своє життя присвятила вихованню дітей. І метою його було не просто виростити достойного громадянина з обов'язковим набором духовних понять та цінностей. За основу педагогіки Сухомлинський вважав визнання особистості дитини як найвищої цінності.

Чим мене приваблює творчість В. О. Сухомлинського та його підхід до викладання? По-перше, це дивовижна й неповторна особистість самого педагога. По-друге, це його щире й віддане служінню дітям серце. Те, як він щедро обдаровував своїх вихованців неймовірною енергетикою добра, любові й душевного світла. І, по-третє, це Павлиська школа, де все було по-справжньому: і навчання, і праця у шкільному саду, і допомога ветеранам. Там навіть казки створювали справжні.

Не можна не відзначити й ті різноманітні форми роботи, які впроваджував у педагогічний процес В. О. Сухомлинський: уроки на природі, кімната казки, куточок дитячої мрії та фантазії; свята рідного слова, першого врожаю, матері, квітів і ін. Будь-які педагогічні дії, проведені В. Сухомлинським, мали комплексний характер, створювали умови для збагачення духовного світу школярів, сприяли розумовому вихованню, творчому розвитку. Василь Олександрович, безсумнівно, робив це не тому, що так навчили його в студентських аудиторіях, а тому, що саме він був цим учителем від Бога.

Він не був просто гарним, ерудованим предметником. Педагог умів знайти підхід до будь-якої дитини, підібрати шлях для вирішення певної проблеми, не використовуючи при цьому штампи і «сухі» методики. Все це вдавалось, бо Василь Олександрович розумів і умів співпрацювати з дітьми, був наділений педагогічним оптимізмом і винахідливістю.

Я можу зробити для себе остаточний висновок, що педагогіка – це, перш за все, велика порядність, щире і віддане служіння дітям. Отримати диплом педагогічного університету (навіть з відзнакою) – це лише перший крок до того, щоб стати справжнім педагогом та відчути себе гідним вчителем. Необхідно бути як В.О. Сухомлинський – людиною з великим серцем; серцем, в якому завжди живе любов і на словах, і на ділі!

Ігнат М.Г.

Факультет іноземної мови та слов'янської філології

СумДПУ імені А.С. Макаренка

ЧОМУ ВАЖЛИВО НЕ ПРОПУСКАТИ ЗАНЯТТЯ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ АБО ЧОМУ НЕ МОЖНА ОДРАЗУ В П'ЯТИЙ?

(Про збереження в пам'яті школяра елементарних знань)

А скільки буде 7×8 ? Можу вас запевнити, що далеко не всі дорослі, освічені люди, відразу дадуть вам відповідь на це, здавалося б, елементарне запитання. Якість знань в початковій школі наносить свій відбиток і на навчанні в старших класах і в повсякденному житті кожного нас.

Переконана, що без бази знань, яку ми отримуємо в початковій школі, дуже важко досягнути успіхів у старших класах і в подальшому навчанні. Це один з факторів, від якого безпосередньо залежить наше майбутнє, вибір подальшого навчання і професії.

Ми починаємо з елементарних дій додавання і множення, а закінчуємо інтегралами. І я не знаю людини, яка б в першому класі без елементарних знань про фігури змогла б знайти їх площу.

Сухомлинський, звертаючись до вчителів початкової школи, зауважив, що їхнє найважливіше завдання – закласти міцний фундамент знань. Саме вчитель молодшої школи дає своїм учням основи для всіх наступних дисциплін. Саме від них залежить подальша доля учня.

Велику увагу Василь Олександрович звертав на елементарну грамотність: якщо в початковій школі дитина твердо запам'ятала головні орфограми, вона стане не тільки грамотною людиною, але й з легкістю зможе опанувати матеріал в середній і старшій школі. У пораді він наводить приклад того, як кожного дня, у формі гри, він робив так, аби діти самі вчили нові правила й закарбовували ці знання у своїй пам'яті на довгі роки.

Я повністю погоджуюся з думкою великого педагога. Я на власному досвіді зрозуміла, що пропустити декілька уроків в початковій школі набагато серйозніше, чим місяць в старшій. Важко засвоїти нові знання, коли для них немає ґрунту.

Багато з моїх однокласників, в тому числі і я, мали великі проблеми з вивченням іноземної мови в середній школі. І ні, це не через нашу ліню або небажання вчитися, це через базу, яку ми так і не отримали. Знання, які мали стати скелетом, були лиш окремими кісточками, які зовсім не поєднувалися до купи. Як результат, ми не розуміли важких часів, складних конструкцій, деякі так і не змогли зрозуміти навіть основ.

Маю знайомих, які погано вчилися в молодших класах і зараз, вже будучи дорослими людьми, все ще не вміють гарно читати та роблять елементарні помилки на письмі. Зневажливе ставлення до навчання в початковій школі завадило їм в подальшому розвитку та досягненні великих цілей.

Не можу не зачепити ще одне питання, яке впливає з усього сказаного. Якість підготовки вчителів молодшої школи. Дуже часто, особливо в сільських школах, рівень викладання набагато нижчий. Усі ми громадяни однієї країни, і всі ми хочемо отримувати знання на одному рівні. Найкращим розв'язанням цієї проблеми вважаю запровадження всеукраїнського відбору на посаду вчителя.

Таким чином можемо зробити зрозумілий висновок: без елементарних знань, здобутих в початковій школі, буде якщо не неможливо, то щонайменше дуже складно продовжити навчання на високому рівні. Вчитель початкових класів – це важка робота, яка потребує щоденної копіткої праці. А прислухаючись до порад Сухомлинського, вчитель може зробити свою роботу максимально ефективною і продуктивною.

Ігнатенко Ірина

*НН інститут фізичної культури,
СумДПУ імені А.С. Макаренка*

**ДО ДНЯ ПАМ'ЯТІ ВИДАТНОГО УКРАЇНСЬКОГО ВЧИТЕЛЯ,
ПЕДАГОГА-ГУМАНІСТА ЗІ СВІТОВИМ ІМ'ЯМ
ВАСИЛЯ ОЛЕКСАНДРОВИЧА СУХОМЛИНСЬКОГО**

Народився Сухомлинський Василь Олександрович 28 вересня 1918 року в селі Весилівка Онупфіївського району Кіровоградської області (за тогочасним адміністративно-територіальним поділом – Василівська волость Олександрійського

повіту Херсонської губернії) у селянській родині – Олександра Омеляновича і Оксани Юдівни Сухомлинських. Разом батьки виховали, крім Василя, ще трьох дітей – Івана, Сергія та Меланію. Всі вони стали вчителями.

У 1926 – 1933 роках Василь Сухомлинський навчався у Василівській семирічній школі, де був одним з кращих учнів. Влітку 1934 р. він поступив на підготовчі курси при Кременчуцькому педагогічному інституті і в тому ж році став студентом факультету мови і літератури. Через хворобу в 1936 році перейшов на заочне відділення Полтавського педагогічного інституту, де спочатку здобув кваліфікацію учителя української мови та літератури неповної середньої школи, а згодом – викладача цих же предметів середньої школи (1938). Закінчивши інститут, повернувся в рідні місця та працював в Онуфріївській середній школі учителем української мови та літератури, а через деякий час – завідуючим навчальною частиною школи.

У червні 1941 року, під час Другої світової війни, добровольцем пішов на фронт. По закінченні військово-політичних курсів у Москві, де отримав військове звання молодшого політрука, був направлений на фронт. 9 лютого 1942 р. в бою за село Клепініно під Ржевом був тяжко поранений і понад чотири місяці лікувався в евакошпиталях. У період з червня 1942 р. по березень 1944 р. В.О. Сухомлинський працював директором школи в селищі Ува Удмуртської АРСР.

Навесні 1944 року Василь Олександрович разом із дружиною Ганною Іванівною Сухомлинською повернувся в Україну, в щойно визволений Онуфріївський район Кіровоградської області. Там упродовж чотирьох років він працював завідуючим районним відділом народної освіти і одночасно викладав у школі. Працюючи на цій посаді В. О. Сухомлинський віддав багато сил і енергії справі відбудови навчально-виховних закладів району, організації матеріально-побутового забезпечення дітей-сиріт, підбору, навчанню і вихованню учительських кадрів.

Із 1948 року і до кінця життя В.О. Сухомлинський працював директором Павлиської середньої школи. Двадцять три роки у Павлиші стали найпліднішим періодом його науково-практичної та літературно-публіцистичної діяльності. Василь Олександрович доклав чимало зусиль, аби піднести звичайну сільську школу на рівень кращих у колишньому Радянському Союзі загальноосвітніх навчальних закладів.

Починаючи з 1949 р. педагог і письменник активно публікувався у місцевих, республіканських і зарубіжних виданнях. У 1955 році успішно захистив у Київському державному університеті ім. Т.Г. Шевченка кандидатську дисертацію на тему: «Директор школи – керівник навчально-виховного процесу». Через рік вийшла у світ його перша велика монографічна праця «Виховання колективізму у школярів». Наприкінці п'ятдесятих років виходять друком одна за одною його книги з теорії й методики виховання дітей, які він впроваджував на практиці.

До найголовніших творів педагога, опублікованих починаючи із 1960 року, належать: «Як ми виховали мужнє покоління», «Духовний світ школяра», «Праця і моральне виховання», «Моральний ідеал молодого покоління», «Сто порад учителеві», «Листи до сина», «Батьківська педагогіка», «Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості», «Як виховати справжню людину», «Павлиська середня школа» та «Серце віддаю дітям». Остання праця була удостоєна першої премії Педагогічного товариства УРСР (1973) і Державної премії УРСР (1974).

Ім'я Василя Олександровича Сухомлинського як ученого, автора наукових праць стало широко відомим. З 1957 р. В.О. Сухомлинський – член-кореспондент Академії педагогічних наук РРФСР, з 1958 р. – заслужений вчитель УРСР. У 1968 році йому було присвоєно звання Герой Соціалістичної праці. У тому ж році він був обраний членом-кореспондентом Академії педагогічних наук СРСР.

2 вересня 1970 року серце Василя Олександровича Сухомлинського перестало битися. Втім фізична смерть не поклала край життю його творчих та наукових надбань.

«Людина, – любив повторювати педагог, – народжується на світ не для того, щоб зникнути безвісною пилінкою. Людина народжується, щоб лишити по собі слід вічний». Ці проникливі слова можна віднести і до самого Сухомлинського. Все цінне, створене ним, назавжди увійшло в історію нашої духовної культури.

Василь Сухомлинський є автором 48 монографій, понад 600 статей, 1500 оповідань і казок, притч та новел для дітей. Найвідоміша його праця – «Серце віддаю дітям», перекладена на 30 мов світу, її перевидавали 54 рази. Загалом твори В.О. Сухомлинського видано 53 мовами світу загальним накладом майже 15 млн. примірників.

Камишова К.О.

Факультет іноземної та слов'янської філології

СумДПУ імені А. С. Макаренка

ЯК ВИХОВАТИ У ДИТИНІ ЛЮБОВ ДО НАВКОЛИШНЬОГО СВІТУ ?

(За В. О. Сухомлинським «Сто порад учителям».)

Порада 55 «Якою має бути школа виховання почуттів?»)

Сучасний світ став дуже жорстоким. Такі явища, як неповага до природи, до літніх людей, булінг – стали звичайними. Це все через те, що вихованню загальнолюдських цінностей і любові до оточуючого світу в молоді приділяється недостатньо уваги. Деякі батьки думають, що ці цінності повинна виховувати у дітях школа, а вчителі вважають, що вихованням дітей повинні займатись батьки вдома, а головне завдання школи – дати дітям знання.

Порада 55 «Якою має бути школа виховання почуттів?» розкриває аспекти саме морального та естетичного виховання дитини, які В. О. Сухомлинський вважав одними з головних складових формування гармонійної особистості.

Видатний український педагог відстоював думку, що виховання – це спільна робота педагога і батьків. Учити дитину бачити, розуміти, відчувати серцем людей – це і є основною метою виховання, тобто виховання почуттів. Якщо дитина росте у любові, то вона з любов'ю буде ставитись до всього оточуючого світу.

У перші роки шкільного життя надзвичайне значення має зв'язок школи і батьків. Індивідуальні бесіди вчителя, директора школи з батьками, поради – це методи, які може застосовувати учительський колектив, як засіб впливу на батьків. Школа і батьки повинні разом вирішувати, у чому має полягати активна діяльність дитини. Також важливо слідкувати за змінами у поведінці дитини та не заважати їй самостійно будувати відносини з однолітками.

Батьки разом з педагогом повинні домогтися того, щоб ще у початкових класах у дитини сформувалась сердечність. Найцінніші уроки життя в школі – створення краси, турбота про людей – усе, що дає дитині естетичну насолоду, радість, задоволення.

В. О. Сухомлинський запропонував багато методів формування у дитині любові до оточуючого світу. Один з них – осіннє «Свято Троянди». Це і сімейне, і шкільне свято. Кожна дитина саджає на присадибній ділянці школи кілька кущів троянд. Ростити троянду дається учням нелегко, тому що вони звикли, що про них турбуються батьки і вчителі, а турбуватись про щось самому – це для дітей

нове. До того, щоб праця стала для учня радістю, ще далеко. Але результатом цієї праці є пахуча квітка, в уявленні дитини – неймовірно далеке майбутнє. Діти ще не вміють терпляче чекати й прагнути мети – цього їх і треба навчити, і навчити працею. Через деякий час починають з'являтися перші результати їх праці – спочатку це маленькі бутони, але потім з'являються запашні квіти троянд. Для дитини – це справжнє диво, адже цю красу вона створила власноруч. У той момент вона відчуватиме таку радість і задоволення, яку не принесе жоден подарунок чи розвага. Дитина, яка власноруч створила красу, бачить її у всьому навкруги. Навіть у гілках яблуні вона бачить втілення праці, турботи та хвилювання. Ця дитина не зможе завдати шкоди природі і людям. У руках педагога краса стає могутньою виховною силою.

Ще один метод для формування естетичної та моральної складових особистості учнів, який винайшов В. Сухомлинський, називається «Сад Вдячності». «Сад Вдячності» – сад для літніх людей, який саджали учні. Для «Саду Вдячності» брали покинуту ділянку неродючого ґрунту і висаджували фруктові дерева. Головною метою цієї праці було принести радість людям і показати, як з нічого може з'явитись краса і користь, треба додати лиш трохи праці і відбувається справжнє диво. Цей метод також допомагає виховати у дитині повагу до старших.

Можна зробити висновок, що у пораді 55 «Якою має бути школа виховання почуттів?» В. О. Сухомлинський відстоював думку, що виховання – це спільна робота педагога та батьків, і що моральне та естетичне виховання повинні здійснюватися через трудову та суспільно корисну працю. Я вважаю, що практичні поради Василя Сухомлинського можуть допомогти виховати любов і красу у серцях сучасних дітей.

Кисельова А. Є.

Природничо-географічний факультет

СумДПУ імені А. С. Макаренка

ЯК ПРАВИЛЬНО ВИХОВУВАТИ ДІТЕЙ, КОЛИ ТИ – ВЧИТЕЛЬ

(В. Сухомлинський «Сто порад учителям».)

Порада 50. Про виховання своїх дітей)

Виховання молодого покоління завжди було актуальною темою як у сімейному колі, так і в педагогічному розумінні. Сім'я є фундаментом для суспільного життя людини. Саме вона вчить елементарним правилам поведінки у суспільстві та виховує в нас особистість. На жаль, деякі батьки-вчителі

виховують дитину по шаблону учня, чого робити не варто. Тому для мене, як майбутнього вчителя та матері, дана тема є актуальною.

То що ж таке виховання? Взагалі це дуже важкий процес формування нової особистості, що утворюється під впливом навколишнього світу і взаємодії з людьми. У процесі взаємодії з навколишнім світом дитина отримує інформацію про властивості предметів і явищ. А у процесі взаємодії між людьми вона отримує інформацію про соціум, культуру, певні норми та правила поведінки та інше. У сучасному світі дуже багато рекомендацій для виховання маляти, дитини або підлітка. Але як правильно виховати свою дитину, коли ти – вчитель?

Педагог Василь Сухомлинський виділив головні помилки при вихованні своїх дітей. Однією з них є те, що учитель виховує чужих дітей та не має часу на своїх. На жаль, таке трапляється дуже часто. Учитель навчає і виховує дітей в школі, проте, повертаючись додому, не забуває про професійні звички. Не потрібно перетворювати родинну атмосферу у міні-школу, у такій ситуації як дитина, так і дорослі не будуть відчувати себе комфортно. Потрібно не забувати, що в першу чергу ви батьки. Зробіть усе можливе, щоб атмосфера школи лишалась за порогом вашого будинку для сімейного затишку. У такій родині і діти, і батьки будуть раді вертатися додому.

Також дуже погано, коли ваша дитина буде знати усі деталі педагогічної професії, адже через це вона може негарно поводити себе в школі, особливо з іншими вчителями: зривати уроки, незадовільно себе поводити на перервах, конфліктувати з учителем. Особливо не варто розповідати вдома вчительські таємниці. Дитина після таких розповідей зробить висновки, що вона краще за інших учнів. Це може дати поштовх вашій дитині до інакшого, і не завжди гарного, ставлення до учнів: дії одного вона може хвалити, а дії іншого — зневажати. І зовсім скоро все це може обернутися проти батьків: грубість, втрата влади над дитиною, втрата авторитету в очах своєї дитини, тому ні в якому разі не потрібно виділяти своїх дітей з середовища інших школярів. По можливості краще не викладати у класі своєї дитини: віддати в інший клас, або до іншої школи.

Потрібно також запам'ятати, що не треба приносити зі школи негативні емоції. Дітям це покаже, що перебування в ній завдає неприємностей батькам і, таким чином, у них будуть погані думки про саму школу та професію педагога. Та це ще не всі наслідки. У ваших дітей взагалі не буде бажання ставати на педагогічний шлях, вони будуть відчувати презирство до цієї професії. Тому слід залишати невдоволення на роботі. Нехай краще ваші дітки відчують

благородство педагогічної професії. У вас є чудові можливості виховати у дитини любов до книжок та праці. Для цього почніть самі більше читати, так ви станете для неї прикладом, дозвольте дитині обрати собі літературу, яка її зацікавить. Також дуже важливо обговорювати з дитиною прочитане. Так ви знайдете спільні теми для розмови і допоможете розвинути навички комунікації та збагатити її словниковий запас. При цьому знайдіть час поговорити зі своєю дитиною не тільки про книжки, але й пограти з нею, сходити на прогулянку до парку або музею, в кафе. Якщо дитина буде мати різноманітне інтелектуальне життя, то вона буде зацікавлена й у навчанні. Будьте в першу чергу батьками, а не вчителями.

Отже, потрібно намагатися роз'єднати домашню атмосферу з педагогічною діяльністю. Вдома ви насамперед батьки. Тому слід всі негаразди залишати поза стінами будинку та не приносити в родину шкільну атмосферу. Краще проводити вільний час разом зі своїми дітьми: невеликі подорожі, пікніки, екскурсії, та і взагалі просто подивитися фільм та поділитися враженнями. І вам, і дитині в такій атмосфері буде набагато затишніше.

Коваль Ю.А.

*Природничо-географічний факультет
СумДПУ імені А. С. Макаренка*

**«КОЖНА ЖІНКА – МАТИ АБО МАЙБУТНЯ МАТИ»
(В. Сухомлинський «Сто порад учителям». Порада 61.
Як виховати повагу до жінки-дівчини, матері)**

Жінки беруть на себе багато життєвих ролей. Від матерів та вихователів до магнатів та підприємців, список ніколи не закінчується. Жінки – це половина суспільства, яка народжує другу половину. Вони заслуговують поваги!

Мама... яке ніжне слово, скільки радісних емоцій воно викликає. Вона є найголовнішою і найдорожчою людиною протягом всього життя. Мама – це символ безмежної любові, великої душі, символ життя. Навіть перші кроки ми робимо завдяки тому, що нас тримають мамині руки. Вона є для нас янголом-охоронцем, який завжди поряд і допоможе в будь-яку хвилину. Важливо усвідомити цінність материнської роботи з ранніх років свого життя. Адже хто як не матуся зробить для нас все можливе і неможливе, для того щоб її дитя було щасливе. Вона завжди прийде на допомогу, дасть пораду і просто обійме в ті моменти, коли це необхідно. Саме вона не спала ночі, коли ми були

маленькими, турбувалася, коли хворіли і віддавала всю любов і ніжність нам. Навіть ставши дорослими іноді хочеться просто опинитися в теплих матусиних обіймах і вдихати той рідний запах, який діє краще будь-кого заспокійливого.

Вихованням дитини займаються батьки, а вчителі навчають тільки науці. З однієї точки зору, з цим твердженням можна погодитись, адже на сьогодні забагато покладено відповідальності на вчителя і зовсім зникає відповідальність за виховання у батьків, але, з іншого боку, педагог виконує важливу роль у формуванні моральних якостей дитини. Саме вчитель може підібрати правильний підхід, щоб донести цінність якостей справжньої людини. Найголовнішою задачею є виховання у юнаків поваги до дівчинки, жінки, як до майбутньої матері або до матері. Важливо підкреслювати хороші вчинки юнаків до дівчат, обговорювати ці дії і наголошувати на важливості таких вчинків.

Василь Сухомлинський знайомить нас зі власним досвідом розуміння того, коли і як прийде усвідомлення щодо цінностей життя у школярів. У аналізованій пораді педагог розповідає про своїх вихованців, що хвилюються за самотню жінку, яка живе біля школи. Вирішивши її провідати, вони побачили, що вона хвора і не марнуючи часу на ношах понесли через кучугури до лікарні. Юнаки не замислювалися щодо причин своїх дій, усвідомлення прийшло потім, але саме в цей момент зародилося те перше почуття поваги до немічної жіночки.

Мета педагога, у розумінні В. Сухомлинського, полягає в обговоренні своїх вчинків, думок, переживань. Саме тому в школі була створена Кімната думки, де після цього вчинку школярі збиралися для неодноразового обговорення щодо ситуації з жінкою, і після якого в саме слово «жінка» юнаки вкладають вже зовсім інакший сенс: учні розуміють що вони сильні, мужні й можуть допомогти та захистити жінку. Можна говорити тисячу разів «поважайте жінок», але слова залишаться просто словами. А ось вже після пережитих емоцій юнаки будуть відчувати нові почуття і повагу до жіночої статі. Таким способом педагог показав дітям важливість піклування, допомоги жінці, не зважаючи на її вік.

Отже, місія педагога є не тільки навчання науці, а й виховання Людини. Також важливо виховати у юнаків мужність, силу, розум і повагу. Тільки тоді, коли поєднуються ці якості характеру, народжується справжній чоловік. Вдома діти бачать маму, вони її захищають, оберігають і люблять, тому що це матуся, але вона ж також колись була дівчинкою, вона була такого ж віку, як молоді дівчата. Тому треба пояснювати дітям, що дівчинка колись буде мамою, жінка є чиеюсь матусею. Мати – це берегиня роду людського, з неї починається все, і мужній чоловік завжди захистить і допоможе жінці.

Колесник А.*НН інститут фізичної культури**СумДПУ імені А.С. Макаренка*

«Ми повинні думати про те,
що ми вкладаємо в душу людини...
Вірте в талант і сили кожного учня»

В. Сухомлинський

ВАСИЛЬ ОЛЕКСАНДРОВИЧ СУХОМЛИНСЬКИЙ – ВИДАТНИЙ ПЕДАГОГ ДЛЯ НАСЛІДУВАННЯ

Бути гарним педагогом – це дуже складна праця. Мало лише любити дітей, окрім цього потрібно розуміти їх внутрішній світ, вміти знайти підхід до кожного, а головне – вкласти в учнів любов та добродушність. Яскравим прикладом такого педагога є Василь Олександрович Сухомлинський.

У цієї людини був досить складний життєвий шлях. Василь Олександрович народився в бідній сім'ї, та мав троє сестер та братів, цікаво, що вони всі стали викладачами. Любов до викладання їм прищепила мати. У віці 17 років розпочалася його педагогічна кар'єра, він став працювати в заочній школі, далі опанував професію педагога в інституті, хоча спочатку обрав іншу спеціальність. Пропрацювавши в школі, під час другої світової війни добровольцем пішов на фронт, а потім все одно повернувся до викладання. Став директором школи, в якій працював до кінця життя. Саме цей період став найпродуктивнішим в його діяльності. Василь Олександрович написав велику кількість педагогічних робіт, захистив кандидатську дисертацію, став видатним вчителем УРСР. Однією з найвідоміших та видатних робіт стала книга «Серце віддаю дітям», за неї письменник був удостоєний Державної премії України в галузі науки і техніки. Сама назва гідна великої уваги. У цій праці розглянуто проблеми організації навчально-виховного процесу з учнями молодшого шкільного віку. Василь Олександрович вважав: перш ніж давати знання, треба навчити дітей думати, сприймати, спостерігати. За цей же час треба добре вивчити індивідуальні особливості здоров'я майбутнього першокласника. Він до кожної дитини ставився з великою любов'ю та увагою. Його праці надруковані у багатьох країнах різними мовами, для багатьох людей вони стали помічниками у вихованні дітей та допомогли вирішити багато проблемних питань.

Отже, Василь Олександрович Сухомлинський був дійсно великим педагогом, його доробками користуються й у сучасності. Він став прикладом та джерелом натхнення багатьох людей, адже все своє життя посвятив дітям, школі та педагогіці в цілому й залишив нам свої дорогоцінні роботи.

Компанієць С.

НН інститут педагогіки і психології

СумДПУ імені А.С. Макаренка

ЕСЕ НА ТЕМУ «ТВОРЧА СПАДЩИНА ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО»

«Василь Олександрович Сухомлинський – великий педагог, мудрий учитель, талановитий письменник. У його палкому серці жила велика доброта та любов до всього світу. Він не лише навчав, але й прищеплював кожній дитині найкращі людські якості, виховував доброту, чуйність, людяність, патріотизм, любов до батьків, до людей і до рідної землі».

Василь Олександрович Сухомлинський – видатний український педагог, публіцист, письменник, засновник гуманістичної, новаторської педагогіки. Його педагогічна творчість багатогранна й невичерпно багата. Усе своє життя він віддав благородній справі виховання молодих поколінь. Його педагогічні погляди сформувалися внаслідок натхненної учительської праці. Основні праці педагога ввібрали в себе частку його практичної діяльності, як ученого, педагога-експериментатора, учителя-новатора.

Беззаперечним є той факт, що творча спадщина Василя Олександровича Сухомлинського є своєрідною педагогічною енциклопедією всебічного розвитку особистості, оскільки вона надзвичайно багатогранна та заслуговує подальшого ґрунтовного вивчення й використання в умовах модернізованої сучасної шкільної освіти та впроваджених нових державних стандартів.

Виховання людини Сухомлинський розглядає в контексті різноманітних видів діяльності (інтелектуальної, трудової, моральної, естетичної, фізичної), спрямованої на всебічний розвиток особистості. Ідеал виховання Сухомлинський бачить у гармонійній морально чистій особистості. І тому він звертає увагу на гармонію педагогічних впливів. «Будь-який вплив на особистість втрачає свою силу, якщо немає сотні інших впливів», - пише В. О. Сухомлинський. Немає нічого у світі складніше людини, і впливати на неї одиничним засобом неможливо.

Виховання через працю, на думку педагога, мали сприяти виникненню у дітей трудової культури та розвитку майстерності рук. Сухомлинський був переконаний, що треба дбати й про те, щоб вихованці отримували від праці тільки найкращі почуття, такі як задоволення та любов. Напевне, тому у своїх роботах він увів поняття «радість праці».

Одним із найважливіших засобів виховання Василь Сухомлинський вважав мистецтво спілкування педагога з дітьми. Людянність, душевність спілкування – ключ, що відкриває дитячі та юнацькі серця. Саме завдяки такому спілкуванню діти довіряються педагогу як старшому доброму пораднику, другу. «Учитель – це передусім жива людина, яка входить до світу пізнання, творчості, людських взаємин». У центрі уваги діяльність учителя. В. Сухомлинський написав «Сто порад учителяві» – працю, яка має стати постійним порадиником учителя.

Переконані, що найголовнішим, найглибшим і найміцнішим надійним каменем педагогічної системи В. Сухомлинського є виховання в кожній дитині поваги до самої себе. Він вважав, що доки є самоповага, існує і школа. Коли зникає повага до самого себе – немає школи, немає ні особистості, ні колективу, одухотворених благородними завданнями, а є випадкове збіговисько. На його думку, повага до людської гідності та виховання самоповаги є сферою педагогічної творчості й великого інтелекту педагога. До кожної дитини треба застосовувати індивідуальні методи та прийоми.

Вважаю, що в спадщині В. Сухомлинського провідне місце посідає ідея гуманізму, людяності й добротності. Педагог переконливо стверджує, що виховання гуманізму, людяності відбувається через творення людям добра. Цій проблемі присвячено більшість робіт педагога. На його думку, ідея людяності реалізується через розвиток усіх інтелектуальних і фізіологічних можливостей особистості.

Без сумніву, Василь Сухомлинський запропонував чимало оригінальних методів, прийомів, форм навчання та виховання, спрямованих на розвиток творчих, розумових та фізичних здібностей. Зокрема, впровадив у практику «уроки мислення» серед природи, які проходили в атмосфері співробітництва й творчості. Ці уроки він називав подорожами до джерела живої думки. Прагнення зрозуміти побачене спонукало встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, пробуджуючи дитячу думку.

Розроблена Сухомлинським система занять передбачала розвиток творчої думки. Чільне місце в ній відводилося самостійному складанню казок,

маленьких творів, доповідей, математичних задач, вивченню окремих тем. Домашні завдання педагог вважав необхідними, але часу на них має витратитися менше, ніж на дозвілля учня.

На мій погляд, у системі В. Сухомлинського особливого значення набуває природа як об'єкт пізнання, сфера активної діяльності, важлива частина дитячого життя. Педагог дійшов висновку, що природа сама по собі не виховує, а виховує тільки активна взаємодія з природою. Цей висновок став основним принципом в організації роботи учнів.

Мені видається, що всі праці Василя Сухомлинського пройняті гуманним ставленням до дитини, пошаною до її особистості, розумінням її інтересів, почуттів, позиції. У книзі «Серце віддаю дітям» він писав: «Дитячий світ – це особливий світ. Діти живуть своїми уявленнями про добро й зло, честь і безчестя, людську гідність. ...Я завжди вважав за необхідне стати в деякій мірі дитиною. Тільки за цієї умови діти не будуть дивитися на вас як на людину, що випадково потрапила за ворота їхнього казкового світу і якій байдуже, що діється всередині цього світу».

Василь Сухомлинський активно використовував у повсякденній учительській роботі казки, оповіді, приказки, пісні, народні традиції та обряди. Педагогічні казки автора виховують у дітей найкращі людські почуття, любові до всього прекрасного, формують взаєморозуміння та навички людяності. Філософією доброти і людяності пронизані усі літературні твори талановитого педагога, спрямовані до дітей. Твори великого педагога вводять дітей у складний світ людських взаємин, дають можливість дітям знайти своє місце та позицію в них, спонукають їх до роздумів, до аналізу вчинків героїв, до відповідних висновків, викликають бажання наслідувати поведінку героїв або ж, навпаки, чинити по-іншому.

Отже, у творчій спадщині Василя Сухомлинського розглянуто проблеми змісту освіти, пізнавальної діяльності, мотивів, методики навчання дітей, контролю й керування навчально-виховним процесом. Педагог бачив нові проблеми та підходи до їх розв'язання, що є прикладом творчого підходу до теорії та практики виховання. «Твори його – це золоті розсипи педагогічних ідей, знахідок, рекомендацій і просто добрих порад. Особливо актуальними стають вони сьогодні в умовах оновлення змісту освіти. Він залишив назавжди Слід після себе у світі. Слід той не зможуть змести Сиві та славні століття», зазначав Г. Орел.

Коржан Г.Є.*Факультет іноземної та слов'янської філології**СумДПУ імені А. С. Макаренка***НЕЗАМІННА ПОРАДА ПОЧАТКІВЦЮ****(На основі 37 поради «Вчителю, який починає працювати в школі»****за В. О. Сухомлинським «Сто порад учителяві»)**

Сьогодні новій українській школі потрібен учитель XXI століття. Актуальною і значущою для сучасного вчителя є спадщина корифея української педагогіки, гуманіста, знавця дитячих і учительських сердець, практика, який досконало володів засадничими ідеями ефективної організації навчально-виховного процесу, В.О. Сухомлинського.

Особливу увагу Сухомлинський приділяв порадам для вчителя-початківця, для вчителів, які збираються працювати з початковими класами, для дошкільних педагогів, вчителів, які працюють у великих школах, на мій погляд, це величезна підтримка на шляху професійного розвитку. Він описував способи розвитку психічних процесів: мислення, пам'ять тощо. Мені здається, це може стати в нагоді педагогу. Розповідав про необхідність простих речей: малювання, навчання володінню двома руками в рівній мірі, пояснюючи її важливість. Давав поради щодо складання планів на навчальні роки, це важливо, оскільки зараз велика увага приділяється навчальним планам. Цікава рекомендація щодо ведення особистого щоденника, в якому фіксуються неформальні замітки, на основі яких можна організувати індивідуальний підхід до кожного учня.

В.О. Сухомлинський писав, що лише творчий вчитель може бути джерелом успіху своїх учнів. Великий педагог вважав, що тільки творча особистість учителя зможе виховати творця. Важливим чинником ефективності навчання та виховання для В.О. Сухомлинського була людяність, любов, доброта, чуйність, сердечність і тактовність стосовно учнів. Також невід'ємна вимога до вчителя – вимога високої кваліфікації вчителя, його самовдосконалення та самоосвіта.

Зовсім по-новому побачив В.О. Сухомлинський риси гуманізму вчителя, без якого уявити істинну творчу особистість педагога просто неможливо. Передусім це ставлення вчителя до учнів, його повага до дітей. В окресленому ним ідеалі педагога перша й визначальна риса – гуманізм, моральність. Педагогом-гуманістом стає лише людина з високим почуттям власної гідності, з розвинутим почуттям жалю, взаємодопомоги, самоповаги. Провідна роль

відводиться вчителю, який повинен мати високий дар, щоб бачити в людині хороше, вірити в неї. В.О. Сухомлинський завжди стверджував, що любов до дітей – це вершина педагогічної культури, найголовнішою рисою якої є гуманність, а гімн гуманізму – відчувати серцем іншу людину.

Аналіз теоретичної спадщини видатного педагога дає підстави стверджувати, що він глибоко дослідив професію вчителя, її особливості, обґрунтував концепцію формування гуманістичної спрямованості особистості вчителя і сформулював умови його ефективної роботи. Основними з них є професійно-педагогічна спрямованість, теоретична підготовленість, загальна культура, усвідомлення важливості самоосвіти й систематичність, логічна послідовність, науковість у її здійсненні. Надзвичайно важливе значення в професійному становленні вчителя мають його моральні якості, любов до дітей, терпимість і наполегливість, вимогливість і педагогічний такт.

Кравчук Т. П.

Факультет іноземної та слов'янської філології

СумДПУ імені А. С. Макаренка

ПРОДУКТИВНА ПРАЦЯ

Антон Семенович Макаренко – письменник та педагог, один із засновників системи дитячо-підліткового виховання. Здійснив у педагогічній практиці дослід масового перевиховання дітей-правопорушників в трудовій колонії ім. М. Горького. Однією з актуальних проблем педагогіки є програмування виховання, виховного процесу. І Макаренко намагався на це вплинути. Він тридцять років розробляв зміст виховної роботи.

Антон Семенович здійснював перевиховання вихованців не тільки через побутове самообслуговування, а й через рентабельну продуктивну працю. Це забезпечувало можливість фізично виживати і формувати у вихованців погляд на свою подальшу долю. Адже вони отримували надійну професію, організаційні навички, відчуття захищеності у колективі і суспільстві. Основою виховання свідомої дисципліни письменник вважав єдність високої вимогливості до учнів і справжньої поваги до них.

Серед моральних якостей, які необхідно сформувати в школярів, А. Макаренко на перше місце ставив виховання свідомої дисципліни. Він розробив також методику дисциплінування за допомогою пояснення,

переконання, громадської думки, авторитету старших, особистого прикладу педагогів і батьків, традицій школи, чіткого режиму і розпорядку, різних форм заохочення і покарання.

Особливе місце в педагогічній теорії і практиці гуманіста посідало трудове виховання дітей і молоді. Як вважав педагог, праця має виховне значення лише за умови, якщо вона органічно пов'язана з моральним, естетичним, фізичним вихованням. У трудовому вихованні мають бути дві сторони: перше – це у процесі праці виховувати в учнів любов до неї; друге – формувати в них уміння і навички працювати.

Педагог перетворив свої виховні заклади у виробничі колективи. Його змусила це зробити економічна скрута. Виробники, з метою збільшення продуктивності праці, наполягали на матеріальному стимулюванні. Було б правильніше привчати юнацтво до безоплатної праці, але Антону Семеновичу вдалось домогтися, щоб основна частина заробітку накопичувалася на особистому рахунку кожного, з якого можна було брати заощадження лише після випуску з комуні або з дозволу адміністрації.

Десята частина заробленого за згодою йшла у розпорядження ради командирів для культурно-масових потреб та соціального захисту вихованців. І лише незначна сума з кожного заробітку йшла на кишенькові витрати. Проте це розвивало навички поводження з грошми, привчало раціонально планувати свій бюджет. Трудова діяльність вихованців займала велике місце в установах А. Макаренка; вона безперестану розвивалася й удосконалювалася.

Макаренко дійшов висновку, що праця без напруження, без громадської й колективної турботи є мало відчутною у справі виховання нових мотивацій поведінки. Така праця швидко стає автономною механічною дією і відбивається на психіці не конструктивно. Вона, на думку педагога, завершується малим розвитком та презирством до навчання і цілковитою відсутністю планів та перспектив на майбутнє.

Серйозна увага приділялась і навчанню. Кожний новий вихованець у перші ж дні свого перебування в комуні зараховувався у шкільну групу відповідно до своїх знань. Навчально-виховний процес мав на меті формування високої дисципліни і виконавчої чіткості у вихованців як у праці, так і в навчанні.

Отже, в педагогічній системі А.С. Макаренка питання праці, трудового виховання займали особливе місце. Добре організована праця і раціонально педагогічно скерована система виховання Антона Семеновича стала основою перевиховання дітей та молоді.

Логвин Г.О.

Природничо-географічний факультет

СумДПУ імені А.С.Макаренка

ВИМОГИ ДО ОСОБИСТОСТІ ПЕДАГОГА ЯК ВИХОВАТЕЛЯ

(В. Сухомлинський «Сто порад учителеві».

Порада 62. Які якості треба мати педагогу як вихователеві)

Суспільний обов'язок вчителя-вихователя неоціненний в нинішньому суспільстві. Перебіг державотворення в країні, а з ними і перетворення в загальноосвітньому просторі ХХІ століття створюють все більші вимоги до особистості та професійної організації педагога, вимагають від нього ґрунтовних знань і вищого рівня майстерності у вихованні виростаючого покоління. Саме від суб'єктивних якостей, етичних спрямувань, ідеалів нинішнього педагога залежить подальша доля України. Безцінним багатством для розуміння вимог до особистості вчителя-вихователя та новітнього рішення проблем виховання дітей і молоді є педагогічна спадщина видатного українського педагога Василя Олександровича Сухомлинського.

Василь Олександрович приділяв особливу увагу взаєморозумінню вчителя і учня, вважав його невід'ємною складовою навчального процесу. На думку В.О. Сухомлинського, педагог зобов'язаний бути яскравою, неповторною особистістю, носієм загальнолюдських цінностей, глибоких і різноманітних знань, високої культури й щодня прагнути до втілення в собі людського ідеалу.

Учитель, на переконання В.О. Сухомлинського, повинен на професійному рівні організувати повноцінне шкільне життя дітей, намагатися, щоб в усі роки дитинства навколишній світ, природа безперервно насичувала свідомість учнів барвистими образами, картинами, уявленнями. Щоб не перетворити дитину в сховище знань, комору істини, правил і формул, треба вчити її міркувати. Педагогічне покликання, на думку В.О. Сухомлинського, полягає в тому, щоб бути не просто педагогом-предметником, а прикладом, вихователем, бо виховання і є не що інше, як людинознавство.

Надзвичайно цінним в діяльності видатного Павліського вчителя є те, що в концепцію виховання він поклав визнання індивідуальності людини, яка розвивається, а весь педагогічний процес насичував проблемами дитини, проблемами її духовного розвитку. Повноцінне виховання – це виховання добром, піднесення гідності, недоторканості, особистої честі дитини, її здатність

мати власні думки та власний погляд на все, що оточує. Таке ставлення до дитини В.О. Сухомлинський називав щастям педагога.

Неперевершеним механізмом впливу на душу вихованця В. О. Сухомлинський вважав слово, так як воно творить атмосферу у всьому, що відбувається в школі. Виховний вплив вихователя не є чимось спеціально створеним, організованим для того, щоб виховувати. Вихователь впливає на вихованця остільки, оскільки їх – вихователя і вихованця – об'єднує спільність духовних інтересів і діяльності. У справжнього вихователя вихованець стає найближчим помічником у здійсненні складного процесу виховання. Внутрішні сили учня – його бажання, прагнення, принципи – це нічим не замінне, потужне джерело виховання. Наймудріший той вихователь, якому вдалося досягти того, що учень сам виховує себе.

Отже, вчитель-вихователь за В.О. Сухомлинським повинен, насамперед, навчити дитину виховувати саму себе. Для цього він повинен створити всі умови для навчання і особистісного розвитку дитини. Це може бути здійснено в результаті довіри і визнання її духовних інтересів, розуміння сутності особистості дитини. Вчитель повинен розуміти і приймати дитинство як особливий період життя людини, сам повинен бути яскравою особистістю і прикладом для наслідування.

Манюк Д.В.

*НН інститут історії, права та міжнародних відносин
СумДПУ імені А.С. Макаренка*

ЯК НЕ ВТРАТИТИ ДОВІРУ УЧНЯ

**(Порада 95. Як берегти дитяче довір'я, за «Сто порад учителеві»
В.О. Сухомлинського)**

Почнемо з того, що педагогічна професія – одна з найдавніших. Виникла вона на ранніх етапах розвитку людства у зв'язку з потребою передавати підростаючому поколінню набутий досвід, виділившись згодом в окрему галузь.

Професія вчителя дуже важлива, вона складна і відповідальна, ви повинні мати глибоке розуміння, точніше, відчуття серцем дитячого світу. На сьогоднішній день від педагога залежить не тільки сам процес навчання, а й виховання загальнолюдських цінностей та почуттів учня. Бути вчителем, це не просто добре знати свій предмет, а бути обізнаним у різних сферах життя, бути відкритою, небайдужою, люблячою людиною. В умовах інформаційного

суспільства, коли мережа інтернет є загальною доступною, дуже тяжко стало знаходити спільну мову з молоддю та будувати виховний процес. Вчитель – це перш за все мудра людина, яка шукає підхід до кожного із своїх вихованців. Не можна вчити загальною, в цілому. Кожна людина неповторна, унікальна. На сьогоднішній день професійні якості вчителів важливі, як і особистісні. Вчитель повинен володіти стійким і врівноваженим характером, бути справедливим, уважним, відповідальним, самовідданим і делікатним в багатьох ситуаціях. Між учнем і вчителем повинна утворитися нитка довіри, взаєморозуміння та поваги.

Довіра це один із головних елементів взаємин між вчителем та учнем. Судячи з власного досвіду, можу сказати, чим відкритіший ти для дитини, тим краще у вас відносини з нею. Дитячий світ, він особливий, наповнений фантазіями та уявами про добро і зло, про гарне і погане. Будучи вихователем, іноді потрібно перевтілюватися в дитину та мислити як вона, бо тільки тоді ви зможете зрозуміти свого вихованця. Я вважаю, що вчитель повинен стати другом для учня, бо будучи підлітком ми часто робимо помилки та не правильний вибір. Якщо дитина звертається за порадою до вихователя, то краще поділитися власним досвідом, щоб знайти правильне рішення. Не слід сварити учня, а йти йому на зустріч. Так ви не втратите довіру та авторитет в його очах.

Головне в професії вчителя навчитися жити зі своїми вихованцями однією дружною сім'єю. Будучи щирим у своїх намірах, праця педагога не буде марною. Якщо на вашому уроці увага дитини прикута до чогось іншого, то спочатку потрібно з'ясувати причину аби уникнути конфлікту, ні в якому разі не соромити дитину на очах у всіх. Це може спричинити недовіру до вчителя, а про добрі відносини можна взагалі забути. Одне з найголовніших завдань вчителя – в кожному учні побачити хороше, розвивати його, показати це позитивне всім. Подарувати самого себе. Допомогти вихованцю повірити в власні сили.

Майстерність педагога полягає ще й у здатності прокласти дорогу до самовиховання дитини. Кожному вчителю потрібно багато працювати над собою, удосконалювати свої навички. Великий педагог Сухомлинський наголошував на тому, що конфлікт між учителем і дитиною, це один з крайніх проявів педагогічної неграмотності.

Отже, професія педагога дуже виснажлива та потребує багато зусиль. Потрібно багато працювати в першу чергу над собою, щоб досягти успіху в своїй роботі, а саме побудувати гарні та довірливі відносини з вихованцем. Педагогічна майстерність поєднує в собі багато моментів: це довіра учня, щирість

та змога навчити чогось по справжньому цінного. Сьогодні від педагога залежить не лише навчальний процес, а й комплексне виховання учня.

Онацький В. О.

НН інститут історії, права та міжнародних відносин

СумДПУ імені А. С. Макаренка

**ОСОБЛИВОСТІ ВИХОВАННЯ ПАМ'ЯТІ В УЧНІВ
(За твором В.О. Сухомлинського «Сто порад вчителів»,
порада « Як виховувати пам'ять»)**

Чи є актуальним виховання пам'яті учнів в наш час? На мою думку є, бо це одна з найбільш значущих психічних особливостей людини. Саме вона виконує ряд функцій, без яких людина не в змозі повноцінно функціонувати як особистість. У процесі навчання – це одна з важливих проблем для учня, бо вона ще перебуває на стадії формування та дозрівання, у зв'язку з чим у дітей можуть спостерігатися певні вади.

На мою думку, розвиток пам'яті залежить, як від учня так і від учителя. Адже учень повинен бути зацікавленим у навчальній діяльності, яка спрямована на пізнання світу. Педагоги мають зацікавити учнів, щоб вони краще засвоювали ці знання. Чим більше знань, здобутих власними зусиллями, тим міцніша пам'ять.

Василь Сухомлинський був твердо переконаний, що при вихованні пам'яті особливо треба турбуватися тоді, коли дитині ще не надійшов час заучувати, запам'ятовувати ні на уроках, ні вдома. Дошкільні роки й навчання в початковій школі – чудовий час для закладання фундаменту міцної пам'яті. Треба турбуватися про те, щоб важливі істини про явища й закономірності навколишнього світу були засвоєні дітьми без спеціального заучування і запам'ятовування, тобто в процесі безпосередніх спостережень.

Щоб удосконалюватися, ми повинні постійно тренуватися. Регулярна й напружена робота стає звичкою, створює умови для формування продуктивної пам'яті. Тренування не повинно бути повторенням одного й того самого. Кожного разу ми повинні виявляти наполегливість, волю та впевненість, постійно домагатись поліпшення результатів запам'ятовування. Не треба надмірно лякати себе невдачами, адже вдосконаленню цього психічного процесу дуже шкодять перенапруження, негативні емоції, пасивність і лінощі. Завдання, крок за кроком, повинні збільшуватись, а їх виконання свідчитиме про зростання тренувального ефекту.

Чим більше людина знає, тим легше їй запам'ятати нове, пов'язуючи маловідоме з нагромадженим досвідом. Засвоєння понять та інших інформативних даних у процесі багаторазового повторення створює базу для подальших асоціацій з новим матеріалом. Тому на початкових етапах навчання, коли нову інформацію немає з чим пов'язувати, виникають значні труднощі й доводиться багато разів повторювати, щоб добре запам'ятати. Оволодіння поняттєвим апаратом і знаннями певної галузі значно збільшує можливості швидкого й міцного запам'ятовування нової інформації завдяки смисловій пам'яті.

У своїй праці Василь Сухомлинський зазначав те, що треба закласти міцний фундамент пам'яті. А цим фундаментом він називає знання, які набуті, засвоєні дитиною в процесі безпосереднього пізнання навколишнього світу під керівництвом учителя. Наприклад – це може бути похід до лісу класного керівника з учнями, де вони можуть дізнатися про нього інформацію, також це може бути поїздка на якусь екскурсію, під час якої діти також можуть дізнатися багато нових фактів.

Отже, для кожного учня важливо мати хорошу пам'ять. Особливості її зміцнення у тренуванні. Василь Сухомлинський був твердо переконаний, що в школі треба закласти міцний фундамент пам'яті. Завдяки пізнанню навколишнього світу створюється продуктивна пам'ять, яка допоможе не тільки в навчанні, але й повсякденному житті. Адже чим міцніший закладений фундамент у учня, тим успішніші результати запам'ятовування. Як одна з вищих психічних функцій пам'ять включається в різні види людської діяльності, в них формується і виявляється, ними й зумовлюються її особливості та форми вияву.

Осадчий Д. Ю.

*НН інститут історії, права та міжнародних відносин
СумДПУ імені А. С. Макаренка*

**ТРУДОВЕ ЗАХОПЛЕННЯ, ЯК ЗАСІБ РОЗУМОВОГО РОЗВИТКУ ШКОЛЯРІВ
(За твором В. О. Сухомлинського «Сто порад вчителів»,
порада – «Виховуйте трудовим захопленням»)**

Сьогодні перед педагогами стоїть питання про якісний рівень навчання і розвитку учнів. Свого часу В. Сухомлинський визначив, що трудове захоплення – це важливий елемент розумового розвитку особистості, яка зіштовхується з труднощами в навчанні. В умовах сучасного навчально-виховного процесу,

розвиток розумових здібностей за рахунок трудового захоплення є актуальним напрямком, бо вирішує низку завдань щодо розвитку вмінь і якостей.

У праці «Сто порад учителям» В. Сухомлинський розкрив всю палітру роботи вчителя, виділив особливо цінні моменти, а також методи всебічного розвитку дитини. Порада № 34 «Про виховання трудовим захопленням», наголошує, що праця – це один з найважливіших елементів розумового розвитку особистості. В основі праці педагога лежить загальновідома теза «Розум дитини на кінчиках пальців». Таке педагогічне переконання виникло із спостережень за дітьми. Автор доводить, що учні з «золотими руками» – це особистості, які мають якісний і допитливий розум. Але мова не йде про будь-яку працю загалом, а саме про складну, творчу працю. З кожним роком факти все більше переконують, що між розумовим розвитком і фізичною працею існує тісний взаємозв'язок. Чим вище майстерність, яку опановує рука учня, тим розумніше дитина. В основі розумового розвитку особистості лежить здібність учня до вдумливого аналізу фактів, явищ, причинно-наслідкових зв'язків, закономірностей.

Видатний педагог писав, що учень, який стикається зі складнощами в навчанні повинен бути залучений до трудової діяльності. У процесі роботи учень буде уявляти собі майбутній виріб, прогнозувати можливі варіанти розвитку подій, аналізувати здобутки, які має сьогодні. Таким чином В. Сухомлинський довів свою тезу: «Розум дитини – на кінчиках пальців». Адже учень за рахунок трудової діяльності активізує пізнавальні можливості свого мозку. І сам В. Сухомлинський неодноразово наголошував, що руки – це засіб пізнання людиною навколишнього світу.

Залучення дітей до будь-якої праці не є правильним. Відповідно до рівня розумового розвитку, слід підібрати і вид праці. Праця має охоплювати всі напрямки, які допомагають розвивати особистість для того, аби активізувати всі частини мозку. Поза тим праця має згуртувати учнівський колектив і навчити працювати в групі, створювати новий продукт, виконувати окрему роль, відчувати свою важливість, як складову групи. Наступний вид діяльності, що пропонував В. Сухомлинський – той, що допомагає розвинути абстрактне мислення, спостережливість і допитливість розуму. Третій вид праці передбачав працю, яка поєднує в собі роботу думки і руки, коли одна складова доповнює іншу. Під час виконання роботи, сигнали надходять від руки до мозку і назад. Таким чином, учень досконало вивчає той предмет, що обробляє.

Одне з ключових місць у розвитку розумових і трудових здібностей В. Сухомлинський відводив оточенню, яке виступає ключовим фактором у формуванні особистості. І справді, оточення грає неабияку роль в процесі розвитку і становлення особистості.

Отже, процес розумового розвитку особистості тісно пов'язаний з трудовою діяльністю, яка захоплює учня і стимулює до нового пізнання. Зрештою, В. Сухомлинський довів, що праця – це засіб, який дозволяє дитині розвиватись. Час іде, але теза В. Сухомлинського «Розвиток дитини на кінчиках пальців» залишається незмінною.

Пакуленко В.Д.

Факультет іноземної та слов'янської філології

СумДПУ імені А. С. Макаренка

ЛЮБОВ ДО ДІТЕЙ ТА СВОЄЇ СПРАВИ ЯК ЗАСІБ ПЕРЕВИХОВАННЯ ЮНИХ ЗЛОЧИНЦІВ

(На основі першої частини твору «Педагогічна поема» А.С. Макаренка)

Педагогічна поема є головним та найяскравішим твором великого педагога Антона Семеновича Макаренка. Книга є хорошим посібником з психології, виховання та формування особистості. Автор розповідає про становлення і розвиток колонії ім. Горького, в якій сам працював. На сьогоднішній день «Педагогічна поема» є актуальною, адже в наш час багато дітей страждають від батьківської ненависті чи стають жертвами насилля, а як наслідок – виростають жорстокими, деякі стають вбивцями та потрапляють за ґрати.

А Макаренко саме й описує юних злочинців, складнощі в їх вихованні, але, зрештою, ми бачимо щасливий фінал. Отримавши завдання організувати колонію для малолітніх правопорушників, педагог був переконаний в тому, що новій людині потрібно робити по-новому, але він не знав, як це зробити. Задачею для А. Макаренка стало виховати з учорашніх злочинців та безпритульних «нових людей». Він говорив, що багато помилявся, але найголовніше, що в нього була любов до дітей та бажання їм допомогти, тож автор не здавався. Головний герой намагався створити дисципліну в колонії, однак її перші вихованці не сприймали педагога. Через декілька місяців ситуація в колонії змінилася, коли А. Макаренко вдарив юнака (про що сам шкодував) на очах вихованців, після чого там

з'явилися свої правила і закони. Дисципліна в колонії стала поступово міцніти, а вихованці дорослішати, так і почався формуватися колектив. Обов'язкове відвідування школи й виконання навчальних завдань стало одним із нововведень. За невиконання вимог з колонії виганяли.

Спочатку до законів прислухалися та навіть виконували їх. Поступово авторитет педагогів, їх розумні дії, сприяли тому, що колоністи не тільки дотримувалися заведених правил, а й стали самі створювати нові. У якийсь момент, коли в закладі закінчилися продукти, хлопці почали красти в місті. У колонії теж з'явився крадій. Однак невдовзі він був викритий, а хлопці оголосили йому бойкот і піддали арешту. Особливим у перевихованні можна вважати момент створення загонів патрулювання, коли вихованці почали охороняти територію, і таким чином відчувати свою значущість. Так вони стають повноцінними членами суспільства, здатними приносити користь громадськості. Колектив міцніє, у хлопців зав'язується дружба та формуються певні моральні принципи.

Ми можемо спостерігати, що А. Макаренко з повагою ставиться до своїх вихованців, він вірить у них та бажає їм доброї долі. Мені здається, що саме через свою любов до дітей педагогу вдається знайти до юнаків підхід; він наче віддає частину себе цим загубленим дітям. Але тільки в останній частині поеми автор показав масові позитивні зміни та довів, що силами колективу їх можна досягти легше і швидше. «Педагогічна поема» вражає вірою у дитину. Автор доносить, що любов до дитини неможлива без довіри до неї. Тож я думаю, що цей твір можна назвати «вічним». Час показав, що педагог і письменник дотепер учить нас відповідально й конкретно підходити до кожного педагогічного явища. А сенс твору полягає в глибокому проникненні автора в соціальні проблеми свого часу, у діяльній любові до дітей, у сміливій постановці питання про стиль, тон, організаційні форми й засоби радянського виховання, у тім, що авторові вдалося сказати свою правду.

На мою думку, твір показує, як поступово, при тактовному вихованні, розрізнена згряя злодіїв і хуліганів стає колективом, коли кожен відповідає не тільки за себе, але й за іншого. І навіть не дивлячись на те, що сучасна молодь не знає нічого про радянське виховання, «Поема» показує свою цінність в ставленні педагога до юних злочинців, а сам А. Макаренко доводить, що можливо перевиховати будь-кого при великому бажанні та з любов'ю.

Пхенда К.О.

Факультет іноземної та слов'янської філології

СумДПУ імені А.С.Макаренка

ВЧИТИ БАТЬКІВ БУТИ СПРАВЖНІМИ БАТЬКАМИ

(Василь Сухомлинський «Сто порад учителям». Порада 52.

Як готувати матір і батька до шкільно-сімейного виховання своїх дітей?)

У наші дні немає, по-моєму, важливішого завдання у сфері виховання сучасної людини, ніж учити матір і батька виховувати своїх дітей. Сім'я є природним середовищем первинної соціалізації дитини, джерелом її матеріальної та емоційної підтримки, засобом збереження й передачі культурних цінностей від покоління до покоління. Дієвим чинником сімейного виховання є спільна трудова діяльність батьків і дітей. Дітей слід залучати до сімейної праці, вони повинні мати конкретні трудові обов'язки, адекватні їх віковим можливостям. Така співпраця дітей з батьками має сильніший виховний вплив, ніж словесні повчання.

Особливо збагачує виховний потенціал сім'ї участь у вихованні дітей представників різних поколінь (бабусь, дідусів), які мають більший життєвий досвід, більше вільного часу, ніж батьки. За правильної поведінки батьків стосунки їхніх дітей з бабусями і дідусями є емоційно близькими. Адже часто дідусі й бабусі ласкавіші у спілкуванні з онуками, ніж батьки, а ті їм платять за це довірою, виявляють непідробну турботу, піклуються про них, розвиваючи в собі при цьому такі важливі для особистості людські якості, як доброта, чуйність, щирість. Щодо цього важливе узгодження виховних впливів на дитину представників різних поколінь. Старше покоління більше орієнтоване на те, щоб онуки повноцінно проживали своє дитинство, батьки здебільшого розглядають дошкільний вік своїх дітей як підготовку до успіхів у дорослому житті, намагаючись урізноманітнити її заняттями іноземними мовами, спортом, музикою та ін. Там, де існує гармонія поглядів і впливів на розвиток, становлення дитини, вона має найбільше шансів повноцінно сформуватися як гармонійна особистість.

Що ж, мій вибір зупинився на пораді 52: Як готувати матір і батька до шкільно-сімейного виховання своїх дітей? Почну з того, що з перших днів появи дитини на світ сім'я покликана готувати її до життя та практичної діяльності, в домашніх умовах забезпечити розумну організацію її життя, допомогти засвоїти позитивний досвід старших поколінь, набути власного досвіду

поведінки й діяльності. Мета і мотив виховання дитини – це щасливе, повноцінне, творче, корисне життя цієї дитини. На творення такого життя і повинне бути спрямовано сімейне виховання.

Оскільки мета виховання підростаючого покоління полягає у формуванні всебічно розвиненої особистості, сім'я, як і школа, здійснює моральне, розумове, трудове, естетичне і фізичне виховання. Велику увагу вчителі приділяють вихованню у дітей любові до батьків, рідних, рідної мови, культури свого народу; поваги до людей; піклування про молодших і старших, співчуття і милосердя до тих, хто переживає горе; шанобливого ставлення до традицій, звичаїв, обрядів, до знання свого родоводу, історії народу.

Отже, на мою думку, важливим у сімейному вихованні є те, наскільки родина живе інтересами всього народу, інтересами держави, бо діти в свою чергу прислухаються до розмов батьків, є свідками їхніх вчинків, радіють їхнім успіхам чи співчувають невдачам. Справжнім авторитетом користуються батьки, які сумлінно ставляться до праці, до сімейних обов'язків, активні в громадському житті. Я вважаю, такі батьки насамперед уважні до дітей, люблять їх, цікавляться їхніми шкільними та позанавчальними справами, поважають їх людську гідність, водночас виявляючи до них належну вимогливість. Головне, щоб дитина сприймала сім'ю як фактор її емоційного затишку, внутрішнього комфорту, гарантію того, що за будь-яких умов вона знайде тут розуміння, підтримку і захист. Потрібно бути люблячими, справедливими та терплячими батьками. Щирі стосунки між членами сім'ї, безпосередність почуттів одне до одного є джерелом формування гармонійної, самодостатньої особистості дитини, а також збагачення взаємин дорослих, стимулювання їхнього самовиховання.

Рабош А.А.

Факультет іноземної та слов'янської філології

СумДПУ імені А. С. Макаренка

СИСТЕМА МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ У СПАДЩИНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

(За працями «Як виховати справжню людину?» та «Азбука моралі»)

На даний момент в нашому суспільстві гостро постає проблема морального виховання дітей. Протягом останніх років ідеали, які були важливими для наших батьків, зникають, натомість набирають переваги

байдужість, пихатість, цинізм, лицемірство, грубість. Слід звернути увагу на те, що фундаментом виховання підростаючого покоління таким, як воно є, постає сім'я. Дитина не народжується егоїстичною, цинічною, грубою, байдужою до проблем інших. Такою робить її вплив оточуючого середовища.

Саме тому важливу роль у вихованні позитивних моральних якостей дитини відіграє її сім'я. Тут формуються перші основи її характеру, тут вона вчиться любити, вірити, поважати, співчувати, жертвувати. Кожен із нас протягом життя залишається зберігачем своєї батьківсько-материнської сім'ї. Та, на жаль, не всі сім'ї можуть вкласти вагомий позитивний внесок у виховання особистості. У сучасному суспільстві часто можна побачити несерйозне ставлення до виховання дітей. У цьому і є найбільша помилка. Найперше і найголовніше джерело, звідки діти черпають основи моралі, є оточуюче середовище, сім'я. Діти все переймають і копіюють, глибоко відчуючи життя своїх батьків. Щоб розвиватися правильно, дитина повинна рости у сім'ї, де панують розуміння, повага, любов та щастя. Якщо батьки поставили за мету формування певних моральних якостей, то вже й самі повинні їх дотримуватись.

Десятиріччя педагогічної практики В.О. Сухомлинського допомогли йому переконатися в уявленні про те, що є справжньою метою процесу виховання, і як досягти цієї мети. Згідно з ідеями великого педагога, метою виховання є формування Справжньої Людини. А досягається це завдання шляхом наполегливої праці не лише вчителів та батьків, але й самої дитини. Добро, толерантність, радість, зло, ненависть, насильство – моральні категорії, за допомогою яких оцінюються поведінка і вчинки людей, життєві явища та події.

Головним призначенням виховання за В. Сухомлинським є розкриття духовного потенціалу дитини і формування сили її духу. Саме в цьому і полягає суть становлення Справжньої Людини. Завдяки твердженням педагога на сьогодні ми маємо цілу скарбницю корисних порад для батьків про те, як саме сформувати в дитині такі якості Справжньої Людини, як чуйність, щедрість, доброту, уважність, мужність, совісність. І однією з головних умов для розкриття хороших якостей дитини є уважність до її внутрішнього світу. Тобто чуйність батьків, вміння вгадувати і відчувати, що відбувається в душі дитини, вміння передбачати те, до чого може призвести та чи інша реакція дитини. Видатний педагог закликає нас бути гранично уважними до дрібниць.

Формування в дитини волі, а саме вміння віддавати переваги думкам творчим, збагаченим ідеями загального блага, думкам про інших людей, про

справи для них, думкам про відповідальність – це мета батьків. Простіше кажучи, треба навчити дітей слухати власну совість.

Педагог визнав, що в різних видах діяльності викладачів та співробітників школи моральне виховання учнів набуває пріоритетного значення. Очевидно, що духовне, трудове та фізичне виховання мають бути підпорядковані головному – вихованню гуманності дітей, тобто гуманному ставленню до природи, суспільства, оточуючих та себе. Щоб діти засвоїли золоте правило моралі на рівні віри у світогляд: потрібно поводитися з іншими так, як ви хочете, щоб вони поводитись з вами.

В. Сухомлинський проводив спеціальні діалоги на моральні теми, в яких не лише намагався передати дітям моральні знання, але й впливати на їх емоції та почуття, заохочуючи тим самим робити добрі, чесні справи. Це основа того, що він назвав базовою моральною культурою.

Він вважав, що перед кожною дитиною, навіть найважчою, вчитель повинен відкрити ті сфери, де вона зможе досягти своєї вершини, сформувати свою людську гідність, свою душу. Тому й створив «Азбуку моралі», котра вчила осягати суть добра і зла, честі й безчестя. Азбука стала засобом подолання емоційної необхідності відкривати здатність відчувати стан інших, вміння ставити себе на місце іншої людини.

Можливо, саме В. Сухомлинський вперше спробував поєднати навчання з почуттям щастя і зробив це своїм педагогічним кредо. Програма виховної роботи з учнями, на думку педагога, повинна розкривати перед школярем той ідеал, який у скарбниці духовних цінностей суспільства є критерієм моральності, взірцем високоморальної поведінки. Моральні скарби суспільства, які відкриває перед школярами учитель, стають індивідуальним надбанням кожного з них, перетворюються в норми і правила моральної поведінки. Пізнаючи красу, добро, справедливість, вихованець пізнає власну особистість, починає міряти себе найвищою мірою моральності.

Василь Олександрович наголошував, що слово є важливим засобом морального виховання дітей, а людська мова та культура – дзеркалом духовної культури. Він зазначав, що слово це не лише носій інформації, але й іскра, яка запалює вогонь уваги і відкриває вікно у невідомий світ, тому воно повинно бути яскравим, образним, барвистим і точним. Слова з вуст вчителя – це його найтонші та найважливіші інструменти. Педагог неодноразово підкреслював, що

багато шкільних конфліктів, що зазвичай закінчуються серйозними труднощами, починаються з нездатності вчителів спілкуватися з учнями. Кожен вчитель повинен володіти мовою та культурою і, зрозуміло, що вчителі повинні точно підбирати слова, що відкривають дорогу до сердець людей. В. Сухомлинський наголошував, що якщо в серце дітей у ранньому дитинстві внести красу людських відтінків, вони піднімуться до такого рівня культури, котрий неможливо досягти будь-якими іншими способами.

Отже, педагогічна спадщина науковця багатогранна. Василь Олександрович Сухомлинський розкрив весь складний процес формування моральних якостей особистості. Його методика допомагає учням пробудити почуття моралі, вивчаючи основні її норми, а потім набути високоморальних переконань шляхом вироблення та реалізації моральної поведінки. Його творчість надала надзвичайний поштовх для реалізації нових методів морального виховання, тим самим проливши світло на одну з найголовніших проблем вітчизняної педагогіки.

Ребенок В.Р.

*НН інститут історії права та міжнародних відносин
СумДПУ імені А. С. Макаренка*

ВАЖКО – ЦЕ СВДЧИТЬ ПРО РІСТ

**(За твором В. О. Сухомлинського «Сто порад учителям», порада №74
«Не бійтесь труднощів. Нехай буде важко – без цього немає ідейного
виховання юнацтва»)**

У житті кожної особистості присутні проблеми, але це не означає, що їх не можна подолати. Дитина з певного моменту змушена буде вирішувати все самотужки, особливо безжальні труднощі. Важливо при цьому зберегти в цілісності психічне здоров'я, тому необхідна батьківська підтримка й цілеспрямоване виховання, що підготує її до самостійної мандрівки по життю. На жаль, не в усіх представників молоді було закладено в дитинстві витримку, імунітет до труднощів, а найголовніше – віру їх близьких у те, що вони з усім впораються, а юнакам це дуже необхідно.

Важко – це свідчить про ріст. Підіймаючись вгору людині складно рухатись, але вона крокуватиме вперед і ставатиме кращою. Жодне випробування

не триває вічно та долаючи його, індивід стає на щабель вище у своєму особистому розвитку. Правильне сприйняття життєвих труднощів допоможе уникнути психологічних проблем. Не можна негативно налаштовуватись, це просто задача, яку можна вирішити.

Праця дисциплінує та закладає моральні принципи, допомагає у формуванні навичок і розвитку здібностей, дозволяє дітям дізнатися, на що вони здатні. Батьки повинні всіляко підтримувати ініціативу дитини, давати їй певні доручення та не перешкоджати у їх самостійному виконанні. Фраза дитини «Я сам» не повинна лякати батьків. Саме уміння самостійно вирішувати поставлені завдання є підґрунтям виховання особистості, яка не боїтиметься життєвих перешкод і здатна буде їх подолати.

Розвинення у підростаючого покоління самостійності відбувається також за участі трудового виховання. Дитину необхідно залучати до праці, яка буде загартовувати її фізично і морально. В історії трудове виховання відоме з давнього часу. Значне місце саме цьому напряму виховання приділяли, окрім В. О. Сухомлинського, педагоги: Я. А. Коменський, К. Д. Ушинський, А. С. Макаренко, Т. Мор, Томмазо Кампанелла, Ш. Фур'є, Р. Оуен, Й. Г. Песталоцці, Ж.-Ж. Руссо, Ф. А. Дістервег та інші.

Знаючи про всі переваги трудової діяльності у вихованні особистості, школа на кожному віковому етапі надає можливість дітям бути задіяними в громадських заходах, у допомозі в шкільному побуті тощо. Обов'язки в певній діяльності закладають з дитинства почуття відповідальності, самостійності, та формують вольові якості. Ці характеристики – підґрунтя сильної людини, яку не зламають обставини, вона не жалітиметься долі, а направлятиме свої сили на пошук виходу із скрутною ситуації. Замість того, щоб перекладати відповідальність на батьків, юнак буде шукати шляхи до розв'язання завдання, а не лінуватися й вередувати, як розбещена дитина та не боїтиметься жити самостійно.

Життя – складна річ, і воно не тільки наповнене злетами, а й падіннями, але не варто ділити його на категорії чорного та білого. Проблеми слід сприймати як можливості, які зроблять людину кращою. Складно виходити з зони комфорту, але результат того вартий. Якщо важко, то це правильний напрям. Дитині можна допомогти стати сміливішою й сильнішою, тим самим підготувати до складних моментів у житті, за допомогою підтримки, віри батьків, трудового виховання та становлення самостійності.

Самойленко А.Ю.

НН інститут історії, права та міжнародних відносин

СумДПУ імені А. С. Макаренка

«ДУМКА І СЕРЦЕ ВЛАСНИХ ВИХОВАНЦІВ ЯК ЗАСОБИ ПРОБУДЖЕННЯ ІНТЕРЕСУ ДО ПРЕДМЕТА»

**(За твором В.О. Сухомлинського «Сто порад учителяві», порада №26
«Боріться за думку й серце своїх вихованців»)**

У наш час, а саме в школі дуже широко поширена відсутність інтересу до навчального предмета. Учні дуже звикли до таких слів: «Навіщо мені цей предмет, якщо в житті він мені не знадобиться?» Вчитель матиме перевагу, якщо він розпізнає корінь проблеми на ранньому етапі та не впустисть можливості її вирішити, а це в свою чергу допоможе зробити учня трохи щасливішим.

На мою думку, для того, щоб пробудити інтерес в учнів до предмету, учитель повинен підходити до кожної дитини з оптимістичною налаштованістю, навіть якщо ризикує помилитися. Не важливо, хоче учень цьому вчитися чи ні. У роботі вчителя повинні бути не тільки позитивні риси до учнів, але і можливість роздивитися в індивіді недоліки, які прагнуть змін та правильного шляху. Завдання вчителя – дати кожній дитині можливість розкрити все краще, закладене природою, сім'єю та школою. Для цього вчитель повинен цікавитись кожним учнем як особистістю. Учитель має пам'ятати, що до кожної дитини в класі треба виявляти щирість, не виділяти надмірною увагою обдарованих і не принижувати моралізаторством слабших. Саме це – надійний стимул подальшої навчальної роботи учнів із захопленням, з відчуттям власної гідності, а саме виникненням інтересу, на основі якого буде велике бажання розвиватися та йти далі.

Дуже багато педагогів усього світу цікавила взаємодія між учителем і учнями у процесі співпраці. Формування педагогічної майстерності йшло від життєвих спостережень до узагальнень, від розрізнених висловів з приводу виховання до цілісних педагогічних систем, що експериментально перевіряються і до сьогодні.

Я вважаю, що вчитель повинен працювати так би мовити «серцем». Віддаючи власні накопичені знання, вчитель віддає і своє серце, адже тільки воно здатне «прищепити» знання так, щоб в майбутньому учень, ставши вчителем, зміг швидко знайти спільну розмову і розбудити інтерес до учня своїм предметом і знаннями.

Думка учнів також важлива в накопиченні знань. Інтерес в учнів прокидається саме тоді, коли вони починають так би мовити «доторкатися» до знань і намагаються плідно працювати. Саме тут і впливає зворотний зв'язок. Коли дитина починає робити, що їй подобається, творити щось нове для себе, то лише тоді вона задумується про отримання нових знань, про те, що вона робить і як це робити краще.

Обов'язково слід виділити те, що дуже важливо наводити власні приклади творів, тим самим вчити дітей передавати образ словами, щоб вони мали гарний запас слів. На мою думку, накопичення досвіду знань найбільш активно відбувається тоді, коли учень свідомо перед собою поставить таку задачу, до якої реально прикладе максимум зусиль для отримання бажаного результату.

У висновку можна сказати, що нині для кожного педагога дуже важливо критично переосмислити й творчо використати поради Василя Сухомлинського з питань вимог до особистості вчителя, його умінь і навичок, завдяки яким педагог зуміє встановити правильні взаємовідносини з учнями. Праця В. Сухомлинського «Сто порад вчителю», в якій розкриті основні складові «науки людяності», має стати постійним порадником сучасного вчителя, аби викликати інтерес до свого предмету і не тільки.

Сидоренко Я.С.

*НН інститут історії, права та міжнародних відносин
СумДПУ імені А. С. Макаренка*

ОСОБЛИВОСТІ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ: СПРАВЖНІЙ ВЧИТЕЛЬ, ЯКИЙ ВІН?

***(За твором В.О. Сухомлинського «Сто порад учителю».
Порада 83 «Оволодівайте мистецтвом індивідуальної бесіди
з вихованцем»)***

Чи задумувались ви про те, хто такий справжній вчитель? А варто? Відповідь проста – так, варто. На сьогоднішній день можна з впевненістю говорити про те, що для сучасного педагога важливо бути майстром своєї справи. Розвиток має охоплювати весь спектр освітньої діяльності, аби була змога дати дітям ті знання, які вони потребують, перебуваючи у комфорті та професіоналізмі вчителів. Майстерність – це частина педагогічної культури вчителя, яка формується завдяки практиці.

Справжній вчитель – це друг для дитини. По-перше, заслужити повагу та відкритість учня можна якщо ти сам станеш таким. Дитина завжди потрапляє під різні впливи, її охоплюють постійні тривоги, розгубленість, тому аби добути прихильність, слід стати борцем з її страхами, дати поштовхи для зародження віри в себе та власної гідності. Виховання та навчання має відбуватись за особливої підтримки педагога. Якщо учень довірив вам щось особисте, то збережіть це. Нерідко вчителі нехтують відкритістю дітей, що потім виливається в замкненості та невпевненості. Дайте юній особистості побачити у вас вірного друга, який терпляче підійде до такої проблеми. Не слід вплутувати дорослих – щоб ви не почули від дитини, мудрість має супроводжувати вас всюди. Результатом вашої розмови не має бути покарання, ні в якому разі: довіра – процес взаємозалежний. По-друге, завоювати щирість дитини – один із кроків до повноцінного засвоєння знань, не змушуючи її робити щось через силу. Говоріть з дитиною, відкривайтеся їй, покажіть, що навчання може бути легким, але продуктивним та важливим у подальшому житті.

Педагогічна майстерність полягає ще й у здатності прокласти шлях до самовиховання учня. Педагог повинен не лише підібрати підхід до дитини, а й віддати всю теплоту намірів. Якщо учень поважає себе, має почуття власної гідності, можна говорити про самовиховання. Цей процес досить складний, тендітний в якомусь сенсі, і вихователь має діяти обережно, використовуючи «ніжні» виховні засоби. Варто звернути увагу на те, що повага зароджується із світлих почуттів й радості пізнання. Це є джерелом, яке дає сили у процесі самовиховання. Якщо навчання супроводжується похмурим настроєм, байдужістю, то ні про яке цілісне отримання знань, а тим паче самовиховання не може бути й мови. Найважливіше виховне завдання педагога як вихователя полягає в тому, щоб оберігати в дитячому серці той самий промінь світлих почуттів, бо запалити його знову буде дуже важко. Якщо ви та ваш учень стали друзями, у вашому спілкуванні присутня повна довіра, то можна говорити про комплексний процес виховання. Головне, щоб ваші повчання сприймалися не як наказ, що робити, а як мудрість вашого досвіду, аби передати це дитині та не нашкодити. Гармонійний розвиток дитини починається з простих кроків допомоги вчителя, а закінчуватись має впевненістю дій вже юної особи.

Підсумовуючи, можна сказати наступне, що педагогічна майстерність поєднує у собі такі моменти: педагог має бути другом для дитини, що в свою

чергу дає можливість для навчання самовихованню. Довіра та відвертість – одні з головних критеріїв справжнього вчителя. Можна багато говорити, розповідати, але якщо в очах дитини немає світлого промінчика до навчання, то вас почують лише стіни. Мудрість приходить з роками, а досвід накопичується вашими діями та вчинками: чи отримає дитина задоволення від процесу навчання, залежить від майстерності самого педагога. Справжній вчитель має не тільки навчати, а й сам навчатись: крокувати нога в ногу з сучасністю, володіти новими технологіями та методами виховання.

Суббота Є.І.

*НН інститут історії, права та міжнародних відносин
СумДПУ імені А. С. Макаренка*

ВАКЦИНА ВІД ЛІНОЩІВ

(За твором В.О. Сухомлинського «Сто порад вчителеві».

Порада «Як боротися з лінощами»)

У зв'язку із всесвітньою пандемією та карантинними обмеженнями більшість людей змушені знаходитись під «домашнім арештом» та працювати або навчатися з дому. І батькам, які тільки зараз у повній мірі відчули на власному досвіді, з якими проблемами стикається вчитель на уроці, дуже важко налаштувати дитину на робочий лад та продуктивну працю. Однією з головних причин цього звичайно ж є лінь, яка через зникнення звичних «ритуалів» та процесів навчання на сьогоднішній день набула статусу хронічної хвороби.

Головними ліками у боротьбі з лінощами є зародження, розвиток та стимулювання в дитини потреби у подоланні життєвих труднощів із використанням власних фізичних, розумових та духовних сил. Це завдання покладається на плечі спочатку саме батьків, а не школи. Як би багато не було уроків у навчальному закладі, все ж більшу частину дня дитина проводить саме вдома, і власне від тих традицій, які панують у сім'ї, більшою мірою і залежить її поведінка та характер. Як відомо, малі діти прагнуть повторювати все за дорослими та дуже часто мріють якнайшвидше вирости, тобто якщо з ранніх літ маля бачить, як працюють батьки, які на кого покладені обов'язки, яке відношення до праці, то відповідь на те, чи виросте вона людиною ледачою чи працювитою, є очевидною.

Звичайно, не варто забувати і про те, що одного лише прикладу праці дорослих є недостатньо, адже як людина може стати працьовитою, якщо їй не давати можливості зайнятись якимось достойним ділом? З цього випливає, що батьки повинні давати своїм дітям завдання, як розумового так і фізичного спрямування, але знову ж таки, враховуючи індивідуальний та віковий розвиток малечі, не надто вже й легкі, й не надто вже й складні, певну золоту середину. Також варто зберігати й різноманітність у виборі цих «місій», ускладнювати у процесі формування певних навичок, щоб спостерігався прогрес, а не тупцювання на місці. Одним із дієвих засобів є своєчасне поступове формування у дитини навичок самообслуговування, а також посильні доручення.

Багато батьків допускають фатальну помилку, коли вважають, що відпочинок є синонімом бездіяльності. Аргументують вони це тим, що перебуваючи постійно зайнятою, дитина перевтомиться і в неї зникне інтерес та бажання до цієї справи. На противагу цьому є один чудовий засіб, а саме чергування фізичної та розумової діяльності. Тобто відпочинок, як зазначав В.О. Сухомлинський, має бути тільки активним. Це є дуже актуальним для сьогодення, тому що в силу обставин школярі мають перебувати перед екраном монітора більшу частину дня, і якщо немає можливості кожен день перебувати на свіжому повітрі та займатись якоюсь посильною діяльністю, варто регулярно організовувати дитині фізичні навантаження, або наділити трудовими обов'язками, а краще поєднувати.

XXI століття – це століття інформаційних технологій, і від всесвітньої павутини нікуди не подітись, але це не завжди приносить користь. Наприклад, у соціальних мережах існує навіть певний «культ ліні», за яким люди «змагаються», у тому, хто з них є більш ледачим. І дитяче невміння фільтрувати інформацію призводить до пагубних наслідків. Отже, проблема ліні думки, про яку говорив В.О. Сухомлинський, не зникла, і його поради щодо розвитку критичного мислення та подолання бездумного поглинання інформації є актуальними і для сьогодення. Варто також зазначити, що батьки повинні розвивати, окрім вже згаданих фізичних та розумових здібностей, ще й духовні цінності та творчі навички, як знову ж таки зазначав великий педагог.

Отже, можна зробити висновок, що лінь, як явище, на даний час тільки прогресує у більшості людей, зокрема малечі. Тільки комплексний підхід до вирішення даної проблеми дозволить «викорчувати лінь». І це в першу чергу завдання батьків.

Тарасова Л.В.*НН інститут історії, права та міжнародних відносин
СумДПУ імені А. С. Макаренка*

**ДОБРОЗИЧЛИВІСТЬ – ЯКІСТЬ СПРАВЖНЬОЇ ЛЮДИНИ
(За твором В. О. Сухомлинського «Сто порад учителям»,
порада «Будьте доброзичливі!»)**

Україна, як демократична правова держава, потребує високого рівня соціальної зрілості громадян, а саме – відповідальності, самостійності, толерантності, доброзичливості. Головне завдання навчання і виховання – всебічно розвинена, вихована особистість. Сьогодні молоде покоління потребує найбільшої сконцентрованості педагогів на морально-етичному вихованні. Сучасний світ заповнила мережа Інтернет, з якої діти черпають не тільки позитивне, але й негатив. Зараз серед дітей спостерігається жорстокість, розпусність, булінг. Тому на педагога покладається складна і благородна роль у вихованні в молодого покоління людяності, доброти, відповідальності, активної громадської позиції. Ми звертаємось до педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського, який наголошував на важливості виховання дитини.

Досягнення результатів у вихованні, перш за все, залежить від загальної атмосфери навчального закладу. Це культура поведінки педагогів узагалі, культура виховання, культура спілкування, спільна діяльність педагогів і дітей.

Розглянемо шляхи морального виховання дитини в пораді «Будьте доброзичливі!» із книги В. О. Сухомлинського «Сто порад учителям». Передусім великий педагог акцентує зміст своєї поради на тому, що бути доброзичливим – означає ставитись до учня як до власної дитини. Педагог не повинен допустити, щоб дитина стала поганою. Тому роль викладача вимагає постійної творчої, величезної щедрості, любові до дітей, безмежної відданості своїй справі, умінню застерегти від помилкових кроків. У цьому виражається доброзичливість педагога.

Не менш важливим автор вважає те, що доброзичливість треба виховувати тоді, коли між дитиною і педагогом існує взаємність, коли педагог бажає добра учневі, а учень – педагогу.

Бути відкритими та уважними до оточуючих, готовими допомогти та підтримати, щиро радіти чужим перемогам – значить бути доброзичливими. І в той же час справжня доброзичливість полягає саме в тому, щоб щиро бажати

добра людям, незалежно від досвіду спілкування з ними. Щоб зуміти змінити своє ставлення до людини, треба спочатку розібратися в собі, проаналізувати та переоцінити власні думки і переживання стосовно неї. Вчинивши так, ми робимо свідомий вибір у бік свого доброго наміру.

Одним із найважливіших завдань у вихованні є учити дітей пізнавати світ серцем, відчувати емоційний стан душі людини, тоді дитина стає доброзичливою.

На думку В.О. Сухомлинського, казка має невід'ємне значення у вихованні дітей. Вона доступною мовою вчить їх життю. Казки дозволяють дитині вперше відчути хоробрість, стійкість, відважність, трудолюбство, побачити добро і зло. Тобто діти беруть з казок багато корисних для себе знань. Казка формує моральні якості, які залишаються з дитиною на все життя.

Доброзичливість вчителя повинна бути спрямована на навчання дитини. Вчитель повинен знати всі її сильні і слабкі сторони, розвивати у дитини почуття власної гідності. Почуття гідності залежить від успіхів дитини у навчанні, а успіх у навчанні залежить від доброзичливості педагога. Повинен бути індивідуальний підхід як у навчанні, так і у вихованні. Педагог повинен враховувати особливості характеру кожної дитини, тоді у дітей буде довіра до дорослих.

Питання доброзичливості займає важливе місце у книгах В. О. Сухомлинського. Звичайно, перераховані вище шляхи формування доброзичливості, почуття власної гідності далеко не єдині. Але, якщо ми будемо активно впроваджувати їх в навчально-виховний процес, правильно доносити їх учням, то згодом буде видно результати нашої педагогічної діяльності.

Тому вчитель повинен нести кожній дитині: світло знань, любові, віру у свої сили, як запоруку щасливої долі.

Токаренко І.О.

ННІ історії, права та міжнародних відносин

СумДПУ імені А. С. Макаренка

РОЗВИТОК ІНТЕРЕСУ ДО НАВЧАННЯ
(За «Сто порад учителям» В.О. Сухомлинського.
Порада №25 «У чому таємниця інтересу»)

У сучасному суспільстві розвиток інтересу до навчання є дуже важливою складовою як шкільного навчання, так і всієї освіти. Інтерес сприяє кращому засвоєнню навчального матеріалу та ефективній організації навчального

процесу. Дана тема акцентує увагу на засобах розвитку інтересу учнів до конкретного навчального предмету та навчання в цілому.

Інтерес – це основа успішного навчання. Саме в процесі зацікавлення матеріалом учень може відчувати захоплення, піднесення, радість творчості. Розвиток інтересу до навчальної дисципліни є завданням вчителя, тому він повинен мати чіткий алгоритм дій, намагатися за допомогою різних прийомів та методів розвивати інтерес в учнів.

Вчителю необхідно допомогти учневі зрозуміти закономірності тих чи інших фактів, прослідкувати зв'язок між ними, на конкретному прикладі продемонструвати, як ці факти та явища пов'язані. Учень має відчувати себе першовідкривачем, дослідником зв'язків між явищами та фактами, це дасть поштовх до захоплення предметом.

На мою думку, саме в інтересі і полягає сутність навчання, якщо є інтерес – учень буде намагатися якнайбільше та якнайкраще вивчити навчальний матеріал, знайти цікаві моменти навіть там, де їх можливо і не існує для інших.

За порадою №25, ми можемо зрозуміти саму суть розвитку інтересу на основі досвіду Василя Олександровича. Для нього – інтерес, це синтез фактів, явищ у взаємодії з конкретними прикладами, які візуалізують конкретний матеріал. Саме невіддільність цих процесів дають змогу сформувати інтерес в учня до матеріалу, допомогти йому стати першовідкривачем цієї інформації для себе. Розвиток інтересу потребує чимало зусиль з боку вчителя. На основі поради можна виокремити основні два правила формування інтересу учнів до навчального матеріалу.

По-перше, навчальний процес повинен бути легким, не виснажливим, учень повинен відчувати себе комфортно, вчитель повинен приділяти максимум уваги кожному учневі, аналізувати стан сприйняття учнем навчального матеріалу.

По-друге, розвиток інтересу прямо залежить від методів викладання та прийомів, які використовує вчитель. Ці методи повинні включати всі можливі варіанти розвитку інтересу, вчитель повинен чітко викладати матеріал та за допомогою наочних прийомів показувати взаємозв'язок явищ і фактів, які були викладені на теоретичному рівні.

Під час вивчення історії України-Русі за часів правління Володимира Великого учням розповідаємо про існування Посульської оборонної лінії, яка

проходила Сумщиною. У Недригайлівському районі знаходяться дві історичні пам'ятки того часу: оборонне укріплення Попаш та В'ехань.

Викликати інтерес учнів до минулого нашого краю можна під час екскурсії до залишків цих укріплень, які розташовані на околиці села Засулля та в центрі села Городище, де можна показати учням залишки оборонного рову та валів. За допомогою цього активізуються процеси уяви, учень аналізує інформацію, створює проєкцію цих подій, уявляє як могли виглядати ці укріплення в ті часи. Можна показати репродукцію картини Нестора Кізенка «Фортеця Попаш». Це сприятиме розвитку інтересу учнів до навчання.

Отже, інтерес є важливою складовою навчального процесу. Вчитель має за допомогою різноманітних прийомів та методів розвивати інтерес учнів. Аби викликати інтерес до навчання, треба зробити його цікавим, захоплюючим, таким, щоб учень сам захотів вчитися.

Шако І. В.

Природничо-географічний факультет

СумДПУ імені А. С. Макаренка

САМОВИХОВАННЯ В ПРАЦІ Й НАВЧАННІ

(В. Сухомлинський «Сто порад учителям».)

Порада 85. Як спонукати до самовиховання в праці й навчанні)

Самовиховання – це, по-перше, саморозвиток, під час якого відбувається формування сил та здібностей, й водночас, нівелювання недоліків. Це процес формування особистості, процес засвоєння людиною досвіду попередніх поколінь у вигляді внутрішніх чинників, що забезпечують розвиток. Самовиховання потребує тривалих вольових зусиль, вміння керувати собою, досягати поставленої мети, не занепадати духом від невдач.

Самовиховання – діяльність людини, спрямована на зміну своєї особистості відповідно до свідомо поставлених цілей, що виявляються через ідеали й переконання. Воно передбачає певний рівень розвитку особистості, її самосвідомості, здатності до аналізу при свідомому зіставленні своїх вчинків з вчинками інших людей. Ставлення людини до своїх потенційних можливостей, правильність самооцінки, вміння бачити свої недоліки характеризують зрілість людини.

Виховання і самовиховання особистості багато в чому зводиться до поступового формування готовності реагувати на що-небудь належним чином, іншими словами, до формування установок, корисних для людини і для суспільства.

Головною метою самовиховання є досягнення вихованцем згоди із самим собою, пошук сенсу життя, самоактуалізація і самореалізація потенційних можливостей і активне самоствердження у суспільному житті.

Самовиховання здійснюється в процесі, який будується на основі сформульованих людиною цілей, програми дій, контролю за виконанням цих дій, оцінки отриманих результатів, самокорекції.

Як відомо, педагогічний ефект будь-якого виховного явища тим вищий, чим менше дитина відчуває в ньому задум педагога. Цю закономірність В. О. Сухомлинський вважав серцевиною педагогічної майстерності, основою вміння знайти шлях до серця дитини, підійти до неї так, щоб будь-яка справа, до якої її залучають, ставала для неї потребою, пристрастю, мрією, а вихователь – її товаришем, другом, однодумцем.

У своїх роботах педагог закликав учителів організовувати життя школярів так, щоб якомога більше часу було спрямовано на добровільну та цікаву для кожного учня діяльність, яка породжує в нього нові інтереси. Тобто учитель має помічати «сильні сторони» учнів та давати завдання, які були б їм цікаві, долучати своїх вихованців до справ, під час виконання яких у них би світилися очі й не було бажання якомога швидше їх завершити.

Сама дитина активна вже з народження, вона народжується зі здатністю до розвитку. Це не посудина, куди «вливається» досвід людства, дитина сама здатна цей досвід набувати і творити щось нове. Тому основним внутрішнім фактором розвитку людини є самовиховання.

Окрім того, що вчитель має долучити вихованця до справи, яка була б йому дійсно цікавою, варто спостерігати за тим, аби учень не охолов до неї. У цій справі роль вихователя має неабияке значення, адже він має постійно підтримувати запал в серці учня та за необхідності допомагати йому.

Отже, саме в душі людини закладені рушійні сили її розвитку й найголовнішою справою педагога є знайти для кожного вихованця правильне завдання. Зробити так, аби в очах учнів виникало сяйво від однієї лише згадки про ту чи іншу роботу. А також підтримувати учня, аби він не втратив запалу, а навпаки, виникало бажання постійного розвитку, самоосвіти і подальшої

самореалізації, навіть коли дитина починає лінитися. Адже прагнення до досконалості через терни лінії призводять до високих творчих результатів.

Яркова А.

*НН інститут фізичної культури
СумДПУ імені А. С. Макаренка*

ВАСИЛЬ СУХОМЛИНСЬКИЙ – ІДЕАЛ В УКРАЇНСЬКІЙ ПЕДАГОГІЦІ

Справжнім ідеалом в українській педагогіці для мене є Василь Олександрович Сухомлинський. У своєму житті він пройшов дуже складний шлях від простого вчителя у школі до заслуженого педагога УРСР, кандидата педагогічних наук, видатного письменника та поета. Його роботи були присвячені вихованню не тільки дітей та підлітків, а й сім'ї, батьків та вчителів. Сухомлинський вніс вагомий вклад не тільки в розвиток української педагогіки, а й всього світу в цілому. Його твори були перекладені на 53 мови світу, а багатомільйонні тиражі розкуповувались вмить.

Книги Василя Сухомлинського не перестають перевидаватися навіть після його смерті.

Ще з раннього дитинства я пам'ятаю казки зі збірок великого діяча. Десятки, сотні притч, оповідань і невеликих нарисів мають на меті лише одне – зробити маленьку людину людяною. На простих, зрозумілих і цікавих прикладах діти вчаться відчувати різницю між гарними і недобрими вчинками та їх наслідками. Твори Сухомлинського пронизані любов'ю до всього живого: «Квіточки в саду, деревця в полі, котика, який дрімає на сонечку...».

На великий жаль, цієї людини вже немає поряд з нами. Якщо б мені випала нагода поспілкуватися з Василем Сухомлинським, то я б запитала: «Що трапилося у світі, що наше покоління стало таким жорстоким, байдужим, невихованим до оточуючих? Що батьки проґавили в нашому вихованні? Як можна це змінити?».

Мені б дуже хотілося, щоб кожна людина змінила своє ставлення до оточуючих. Щоб діти були добрими, чуйними, чесними, працелюбними, співчутливими, наполегливими, щирими, любили та поважали старше покоління.

Наукове видання

Наукові пошуки

Збірник наукових праць молодих учених

Випуск 18

Збірник засновано у 2009 році

Суми : Вид-во СумДПУ, 2021 р.

Свідоцтво ДК № 231 від 02.11.2000 р.

Відповідальна за випуск ***С. М. Кондратюк***

Комп'ютерна верстка ***О. Л. Суріна***

Здано в набір 22.03.2021. Підписано до друку 29.03.2021.

Формат 60x84x16. Гарн. Calibri. Друк. ризограф. Папір офсет.

Умовн. друк. арк. 13,02. Обл.-вид. арк. 14,45.

Тираж 100. Вид. № 7.

Видавництво СумДПУ імені А. С. Макаренка

40002, м. Суми, вул. Роменська, 87

Виготовлено у видавництві СумДПУ імені А. С. Макаренка

